

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ІВАШКО КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 37.013.73051:378.091:004

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____/К. В. Івашко/
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Васянович Григорій Петрович, доктор педагогічних наук,
професор

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Івашко К. В. Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) (галузь знань 01 Освіта / Педагогіка). – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, 2024.

У дисертації досліджено проблему формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади та методичні (підходи, принципи, методика) основи. У процесі проведеного аналізу доведено, що професійна діяльність майбутнього учителя початкових класів є багатоаспектною, складною, передбачає ретельне використання досягнень вітчизняної і зарубіжної психолого-педагогічної науки, формування високого рівня компетентності, педагогічної майстерності, моральної культури.

Проведений теоретико-методологічний аналіз обраної проблеми дозволив з'ясувати сутність і зміст базових понять дослідження, а саме: «мораль», «культура», «моральна культура педагога», «інформаційно-комунікаційна технологія» (ІКТ), що дало змогу сформулювати авторське тлумачення поняття «моральна культура майбутнього учителя початкових класів» в сенсі сутнісних характеристик, якостей і ознак, які ґрунтуються на комплексі теоретичних знань, практичних навичок, набутому досвіді, ціннісних орієнтаціях і розвинених здатностях особистості до інноваційно-педагогічної діяльності з доцільним використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Науково визначено методологічну основу, концептуальні положення дослідження, які ґрунтуються на сучасних теоріях наукового пізнання, передусім, законах діалектики, герменевтики (проблема взаєморозуміння між суб'єктами освітнього процесу, саморефлексії); аксіології (визнання моральної культури як важливої загальнолюдської цінності); синергетики (ідея

самоорганізації, самовиховання та культурного, духовного саморозвитку суб'єктів освітнього процесу) та ін. Обґрунтовано та застосовано провідні підходи (системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, антропоцентричний, культурологічний та ін.) до формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, які є взаємопов'язаними та основоположними для теми нашого дослідження, а також основні принципи і закономірності. Творче використання визначених методологічних основ та підходів до аналізу проблеми формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій дало змогу отримати прогнозований результат, а саме: визначити критерії, показники і рівні сформованості моральної культури, яка активно сприяє становленню компетентного фахівця освітньої галузі.

Компаративний аналіз досвіду фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ у зарубіжних країнах (США, Канада, Великобританія, Франція, Німеччина, Польща та ін.), дав можливість з'ясувати, що процес формування моральної культури активно й позитивно впливає на професійне зростання, самовдосконалення та самореалізацію фахівця освітньої сфери. Особливу увагу при цьому зарубіжні вчені приділяють індивідуальному й етнічному підходам, а також умінням і навичкам майбутніх учителів початкових класів продуктивно, творчо застосовувати педагогічні інновації.

Дослідження вітчизняного досвіду модернізації освіти в умовах розбудови Нової української школи засвідчує, що процес формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ відбувається динамічно, позитивно, й водночас – суперечливо, на що є свої об'єктивні (недостатньо розвинена матеріально-технічна база, загальна суспільна кризова ситуація), і суб'єктивні (низький рівень усвідомлення деякими викладачами педагогічних ЗВО важливості окресленої проблеми, брак належної медіаграмотності, компетентності у певній категорії викладачів щодо якісного оволодіння сучасними педагогічними інноваціями) причини. Аналіз

стану проблеми формування моральної культури у здобувачів освіти – майбутніх педагогів відбувався із застосуванням методу контент-аналізу документів, які визначають і регламентують зміст освіти фахівців початкової школи. З цією метою проводилося опитування і анкетування викладачів педагогічних закладів вищої освіти на предмет обізнаності їх щодо моральних і професійних якостей майбутніх учителів, зокрема їхньої моральної культури. Узагальнення даних за всіма показниками констатувального експерименту засвідчило що в контрольній та експериментальній групах переважають студенти з низьким і середнім рівнями сформованості знань про сутність, зміст, функції, структуру моральної культури та особливості її формування. На цій основі робиться висновок про те, що майбутній учитель початкових класів має бути належним чином підготовлений в культурному, моральному сенсі, щоби вміло, професійно формувати всебічно розвинену особистість учня, його внутрішню гуманістичну позицію, цілеспрямованість та відповідальність.

Визначено систему організаційно-педагогічних умов, що забезпечують продуктивність формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: формування позитивної мотивації у здобувачів освіти щодо опанування і застосування ІКТ з метою формування моральної культури, гуманістичних цінностей у суб'єктів учіння; наявність, зацікавленість і готовність майбутніх учителів початкових класів до активного впровадження ІКТ; формування якісної медіакомпетентності здобувачів освіти на всіх етапах їхнього навчання та постійний моніторинг знань; створення та регулярне вдосконалення науково-методичної бази інформатизації освітнього процесу, відповідного культурно-освітнього середовища; активне впровадження методики формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ; організація і компетентне проведення тренінгів із безпечного користування інтернет-ресурсами. Доведено, що продуктивність процесу формування культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ значно підвищиться, якщо означені умови будуть задіяні комплексно і системно.

Акцентуємо на тому, що організаційно-педагогічні умови мають бути розраховані не на короткі терміни, а виконувати довгострокову, стратегічну перспективну роль у формуванні моральної культури особистості педагога.

Науково обґрунтовано авторську структурно-функціональну модель формування досліджуваної якості, яка є комплексним, структурованим і логічно побудованим рівневим утворенням і репрезентує філософсько-методологічні основи, методологічні підходи та складається з трьох взаємопов'язаних блоків: 1) теоретико-методологічного; 2) організаційно-методичного; 3) дігностувально-результативного. Критеріально-складовими компонентами моральної культури визначено: когнітивний, мотиваційний, оцінно-емоційний, операційно-діяльнісний та рефлексивний. Вони розглядаються як єдина система, спрямована на максимально адекватну актуалізацію і реалізацію особистісних функцій майбутніх фахівців освітньої сфери у педагогічному процесі формування моральної культури та професійної компетентності, педагогічної майстерності. Рівнями сформованості моральної культури педагога є: високий, достатній, середній та низький.

Розроблено навчально-методичне забезпечення процесу формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів, що навчаються за спеціальністю 013 Початкова освіта (авторський міждисциплінарний спецкурс «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій»), окремі структурні компоненти навчальних програм із психолого-педагогічних («Педагогіка», «Психологія», «Педагогіка початкової школи») та спеціальних («Основи спеціальної педагогіки», «Основи корекційної педагогіки та інклюзивної освіти», «Інформаційні технології та засоби навчання», «Основи інформатики з елементами програмування») навчальних дисциплін. Доведено важливість упровадження авторського міждисциплінарного курсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій», який значною мірою забезпечує реалізацію освітніх завдань у процесі фахової підготовки здобувачів освіти, допомагає досконало оволодіти глибокими психолого-педагогічними теоретичними знаннями, навичками та практичними вміннями

проведення уроків відповідно до вимог сучасних програм у закладах середньої освіти.

Експериментально перевірено ефективність авторської структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій шляхом реалізації методики формування окресленого феномену, упровадження якої передбачало три послідовні етапи: 1) інформаційно-теоретичного; 2) науково-методичного; 3) процесуально-діяльнісного та упровадження авторського міждисциплінарного спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

Якісний аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив ефективність авторської структурно-функціональної моделі, організаційно-педагогічних умов та позитивну динаміку за всіма критеріями сутності і змісту формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що підтверджує статистичну достовірність ефективності апробованої на формувальному етапі структурно-функціональної моделі. Результати проведеного педагогічного експерименту засвідчили, що формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів відбувається за відтвореним у моделі алгоритмом і обґрунтованими організаційно-педагогічними умовами.

Викладене засвідчує: формування у респондентів спонукальних мотивів і ціннісних орієнтацій щодо набуття знань щодо сутності і змісту моральної культури, досконале розуміння особливостей та вимог до неї; сформованість когнітивної, мотиваційної, емоційно-оцінної, організаційно-діяльнісної та рефлексивної складових є потужною основою всебічно розвиненої особистості педагога.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваного питання. Проблема формування моральної культури у майбутнього педагога має реальні перспективи для подальшого дослідження. Надзвичайно важливим є застосування у науковому пошуку сучасної

філософсько-педагогічної методології, яка ґрунтується на основах християнського віровчення і пізнання духовних, морально-культурних процесів; актуальними є й питання мотивації самовиховання, подолання байдужості до проявів жорстокості, насильства, як реального вияву антикультури й аморальності. Подальших наукових розвідок потребують питання, пов'язані з обґрунтуванням, розробленням і введенням до навчальних планів педагогічних закладів вищої освіти та інститутів післядипломної освіти блоку навчальних курсів, спрямованих на підвищення рівня моральної культури здобувачів освіти, вчителів та викладачів.

Ключові слова: культура, мораль, професійна підготовка, педагогічна освіта, моральна культура майбутнього учителя початкових класів, формування, інформаційно-комунікаційні технології.

ABSTRACT

Ivashko K. V. Formation of moral culture of future primary school teachers with the means of information and communications technologies. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining a degree of Doctor of Philosophy in the speciality 015 Professional education (by specialisation) (field of study 01 Education / Pedagogy). Lviv State University of Life Safety, Lviv, 2024.

This dissertation addresses the problem of the formation of the moral culture of future primary school teachers with the means of information and communications technologies. It substantiates the theoretical and methodologic principles and methodic (approaches, principles, methods) bases. Based on the research conducted it was proved that the professional activity of a future primary school teacher is diverse and complicated, it involves careful use of the achievements of the national and foreign psychological and pedagogical science, formation of high-level competence, pedagogical mastership and moral culture.

The conducted theoretical and methodological analysis of the selected problem allowed us to find out the essence and content of the basic notions of the research,

particularly: «morality», «culture», «moral culture of a teacher», and «information and communications technology» (ICT), which allowed us to form the author's interpretation of the notion «moral culture of a future primary school teacher» in the sense of essential properties, qualities and features, which are based on the complex of theoretical knowledge, practical skills, gained experience, value-based orientations and developed personal abilities for innovational pedagogical activity using proper information and communications technologies.

The dissertation scientifically determined the methodological basis and conceptual provisions of the research, which are based on the modern theories of scientific knowledge, first of all law of dialectics, hermeneutics (problem of mutual understanding between the subjects of the educational process, self-reflection); axiology (recognition of the moral culture as an important universal human value); synergetics (the idea of self-organization, self-education and cultural and spiritual self-development of the subjects of educational process), etc. It substantiated and applied the leading approaches (systematic, activity, personality-oriented, anthropocentric, cultural, etc.) to the formation of the moral culture of future primary school teachers with the means of information and communications technologies, which are interrelated and fundamental for the topic of our research, as well as basic principles and patterns. Creative use of the mentioned methodological bases and approaches in the analysis of the problem of formation of the moral culture of future primary school teachers with the means of information and communications technologies allowed us to obtain the predicted result, particularly: determine the criteria, indices and levels of the moral culture formation, which actively promotes the development of a competent specialist in the educational sphere.

The comparative analysis of the experience of the preparation of future primary school teachers with the means of information and communications technologies in foreign countries (the USA, Canada, Great Britain, France, Germany, Poland, and others) allowed us to find out that the process of formation of the moral culture actively and positively affects professional growth, self-improvement and self-realization of a specialist in the educational sphere. At the same time, the foreign

specialists pay particular attention to the individual and ethnic approaches, as well as the ability and skills of future primary school teachers to efficiently and creatively apply pedagogical innovations.

The research of the national experience of modernization of education under the conditions of development of the New Ukrainian School shows that the process of the formation of the moral culture of future primary school teachers with the means of information and communications technologies is dynamic and positive, but, at the same time, contradictory, and there are some objective (not enough developed material and technological basis, general social crisis situation) and subjective (low level of awareness by some educators of pedagogical higher education establishments about the importance of the described problem, lack of proper media literacy and competence of some category of educators regarding the use of modern pedagogical innovations on a high level) reasons for it. The analysis of the state of the problem of formation of the moral culture of students – future teachers, was conducted using the method of content analysis of the documents that determine and regulate the content of the education of primary school specialists. For that purpose, the poll and questionnaire of the educators from pedagogical establishments of higher education regarding their awareness of the moral and professional qualities of future teachers, particularly their moral culture, was conducted. Compilation of the data with all the indices of the summative assessment showed that in the control and experiment groups the students with low and middle levels of knowledge about the essence, content, functions, structure of the moral culture and features of its formation prevail. According to it, we concluded that the future primary school teacher must be properly prepared in the cultural and moral sense to skillfully and professionally form the all-round personality of a student, their internal humanistic position, ambitions and responsibility.

In this dissertation we determined the system of the organizational and pedagogical conditions that provide productivity of the moral culture formation of future primary school teachers with the means of the information and communications technologies: formation of the positive motivation of students

regarding the acquirement and application of the information and communications technologies to form the moral culture, humanistic values of the subjects of teaching; availability, engagement and readiness of future primary school teachers for active implementation of ICT; formation of media literacy of students at all stages of their education and constant monitoring of knowledge; creation and regular improvement of the scientific and methodic basis for informatization of the education process, correspondent cultural and educational environment; active implementation of the method of the moral culture formation of future primary school teachers with the means of ICT; organization and competent conduct of trainings on the safe use of the Internet resources. It was proved that the productivity of the process of the moral culture formation of future primary school teachers with the means of the information and communications technologies will considerably increase if the described conditions are used with a complex and systematic approach. The organization and pedagogical conditions must be designed not for short periods, but play a long-term, strategic and prospective role in the formation of the moral culture of the educator's personality.

This dissertation scientifically substantiates the author's structural and functional model of the formation of the studied problem, which is a complex, structured and logically built multi-level formation, and represents the philosophical and methodological bases and methodological approaches, it consists of three interrelated blocks: 1) theoretical and methodological; 2) organizational and methodic; 3) diagnostics and results oriented. We determined the following criteria and constituents based components: cognitive, motivational, evaluative and emotional, operational and activity, and reflexive. They are viewed as one system aimed at the maximum adequate actualization and realization of personal functions of future specialists of the educational sphere in the pedagogical process of formation of the moral culture, professional competence and pedagogical mastership. The levels of formation of the educator's moral culture are: high, sufficient, middle and low.

We developed the educational and methodic provision of the process of the moral culture formation of future primary school teachers, who study with a

specialization in «Primary education» (author's interdisciplinary special course «Moral education with the means of information and communications technologies»), separate structural components of the educational programs on psychological and pedagogical («Pedagogics», «Psychology» and «Primary school pedagogics») and special («Basic special pedagogics», «Basic correctional pedagogics and inclusive education», «Information technologies and means of education» and «Basic informatics with the elements of programming») educational disciplines. The dissertation proves the importance of implementation of the author's interdisciplinary course «Moral education with the means of the information and communications technologies", which provides considerable support in realization of educational tasks in the process of professional preparation of students, helps acquire perfect and deep psychological and pedagogical theoretical knowledge and skills, as well as practical skills to conduct classes according to the requirements of the modern programs at secondary educational establishments.

We experimentally checked the effectiveness of the author's structural and functional model of the moral culture formation of a future primary school teacher with the means of the information and communications technologies through the realization of the method of formation of the outlined phenomenon, the implementation of which involved three successive stages: 1) informational and theoretical; 2) scientific and methodic; 3) procedural and activity and implementation of the author's interdisciplinary special course «Moral education with the means of the information and communications technologies».

A high-quality analysis of the results of the formation stage of the experiment proved the effectiveness of the author's structural and functional model and positive dynamics of all the criteria of the essence and content of the moral culture formation of future primary school teachers with the means of the information and communications technologies, which proves the statistical validity of the effectiveness of the tested at the formation stage conceptual model. The results of the conducted pedagogical experiment showed that the formation of the moral culture of

future primary school teachers is carried out according to the algorithm reproduced in the model and substantiated organizational and pedagogical conditions.

The abovementioned proves that formation of the respondent's incentive motives and value-based orientations regarding the acquisition of knowledge of the essence and content of the moral culture, perfect understanding of its features and requirements; formation of the cognitive, motivational, emotional and evaluating, organizational and activity, and reflexive constituents are a powerful basis for the all-round personality of an educator.

The conducted dissertation research does not cover all the aspects of the studied issue. The problem of the formation of the moral culture of the future educator has real prospects for further research. There is a very important problem of application in the scientific inquiry of the modern philosophical and pedagogical method, which is based on the basic principles of Christianity and learning of the spiritual and moral and cultural processes; the issue of self-education motivation, coping with the indifference towards cruelty and violence as a real display of the anticulture and amorality is also relevant. Further research is needed regarding the issues related to the substantiation, development and implementation into the educational plans of pedagogical establishments of higher education and institutes of postgraduate education of the block of educational courses aimed at the increase of the level of the moral culture of students, teachers and tutors.

Keywords: culture, morality, professional training, pedagogical education, moral culture of the future primary school teacher, formation, information and communications technologies

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Латишевська К. В. Теоретичний контекст формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Освітні обрії*. 2020. № 1(50). С. 168–172. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.50.1.168-172>
2. Латишевська К. В. Формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (методичний аспект). *Молодь і ринок*. 2021. № 7–8(193–194). С. 135–140. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242619>
3. Vasianovych H., Budnyk O., Klepar M., Beshok T., Blyznyuk T., **Latyshevsk K.** Pragmatism in philosophy of inclusive education Studies and problems of teacher trainsng. *Revista inclusions*. 2020. Vol. 7. № 4. P. 59–73. URL: <https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1538>
4. Latyshevsk K., Vasianovych H., Shewkun G. Aesthetic categories «love» «joy» and «faer» the professiona activity of teacher. *Jornal of Vasyl Stefanyk Precarpatian National unsversity*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.17-23>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Латишевська К. В. Психолого-педагогічний контекст категорії «моральна культура викладача». *Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології* : матеріали наукових читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського. Львів, 2020. С. 62–67.
6. Латишевська К. В. Філософський аналіз поняття «моральна культура викладача». *Сучасні тенденції розвитку освіти: проблеми та перспективи* : зб. наук. праць. Київ – Львів – Бережани – Гомель – Кельце. 2020. Вип. 6. С. 102–110.
7. Латишевська К. В. Теоретичний аналіз критеріїв сформованості моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів. *Сучасні тенденції*

розвитку освіти: проблеми та перспективи : зб. наук. праць. Київ – Львів – Бережани – Гомель – Кельце. 2021. Вип. 8. С. 124–129.

8. Латишевська К. В. Методика формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. *Сучасний стан та перспективи розвитку освіти: теорія, практика, інновації* : матеріали III Всеукраїнської наук.-прак. конф. / за заг. ред. Т. Бешок. Кременець : ВЦ КОГПА ім. Т. Шевченка, 2020. С. 58–62.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Латишевська К. В. Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : метод. реком. Львів : ЛДУ БЖД, 2021. 26 с.

10. Латишевська К. В. Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій : метод. комплекс вибіркової навчальної дисципліни (спецкурсу) для викладачів і здобувачів педагогічних закладів вищої освіти (спец.: 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта). Львів : ЛДУ БЖД, 2022. 84 с.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	28
1.1. Філософський та психолого-педагогічний аналіз категоріально- термінологічної системи дослідження.....	28
1.2. Теоретичні основи формування моральної культури майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ.....	40
1.3. Зарубіжний досвід використання ІКТ у формуванні моральної культури майбутніх вчителів початкових класів.....	55
Висновки до першого розділу.....	72
РОЗДІЛ II. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	74
2.1. Організаційно-педагогічні умови процесу формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ.....	74
2.2. Модель формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.....	92
2.3. Методика формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.....	98
Висновки до другого розділу.....	128
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	131
3.1. Організація, етапи і методика експериментального дослідження.....	131

3.2. Обґрунтування критеріїв, рівнів і показників сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів.....	138
3.3. Діагностування й аналіз сучасного стану сформованості моральної культури у майбутніх учителів початкових класів.....	148
3.4. Перевірка ефективності формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ.....	171
Висновки до третього розділу.....	198
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВДПУ – Вінницький державний педагогічний університет

ім. М. Коцюбинського

ДДПУ – Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка

ЕГ – експериментальна група

ЕО-1 – емоційно-оцінний критерій

ЗВО – заклад вищої освіти

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

К-1 – когнітивний критерій

КГ – контрольна група

КОГПА – Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія

ім. Т. Шевченка

ЛДУБЖД – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ЛНУ – Львівський національний університет ім. І. Франка

МК – моральна культура

МК-1 – мотиваційний критерій

МОТ – медіаосвітні технології

НУШ – нова українська школа

ОД-1 – операційно-діяльнісний критерій

ОКР – освітньо-кваліфікаційний рівень

ПЗВО – педагогічний заклад вищої освіти

ХГПА – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток освіти України на сучасному етапі передбачає фундаментальне реформування освітньої системи, яке спрямоване на реалізацію принципів гуманізації і демократизації, особистісного розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу. При цьому має враховуватися і те, що в глобалізованому світі послідовно і невпинно відбувається приріст гуманітарних і технологічних знань. Особливо це стосується розвитку і доцільного використання інноваційних методів та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у початковій школі. Учитель початкових класів як суб'єкт освітнього процесу покликаний бути взірцем професійної моральної культури. Це одне із пріоритетних завдань, яке пронизує усю освітню систему, що підтверджує низка законодавчих документів та нормативно-правових актів: Закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про вищу освіту» (2014), «Про Національну програму інформатизації» (2022); Державний стандарт початкової освіти (2018); «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013); Концепція «Нова українська школа» (2016), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018) та ін.

Одним із важливих завдань сучасних педагогічних закладів вищої освіти (ПЗВО) є якісна підготовка майбутніх вчителів початкових класів, спрямована на набуття здатності та готовності розвивати моральну культуру учнів шляхом використання як традиційних форм, методів навчання, так і за допомогою інноваційних методик та ІКТ. Це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування та практичного створення належних організаційно-педагогічних умов якісної підготовки майбутніх вчителів початкових класів, яка відповідатиме потребам сучасного суспільства та враховуватиме актуальні вимоги до рівня й обсягу знань випускника педагогічного закладу вищої освіти, відповідно до галузевих стандартів. Навчаючи дітей і впливаючи на формування їхнього світогляду, життєвої позиції, учитель початкової школи формує в молодого покоління здатність функціонувати в соціумі, реалізуючи

полікультурну взаємодію, будувати відносини з іншими людьми на засадах моралі, краси, взаємоповаги і взаєморозуміння.

Методологічну цінність для розвитку педагогічної освіти становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджують її різні аспекти. Серед напрямів досліджень виокремлюємо такі: а) теоретико-методологічний (В. Андрущенко (2005; 2008), Г. Бернар (Bernar, 2006). С. Гончаренко (2008а; 2012), І. Зязюн (2008), В. Кремень (2008), О. Савченко (1997), М. Савчин (2016), П. Саух (2019), О. Смолінська (2014), Г. Філіпчук (2013), В. Чайка (2006) та ін.), б) функціональний (О. Акімова (2010), І. Бех (2018), Т. Бешок (2014), О. Будник (2014), Н. Глузман (2011), Н. Духаніна (2011), В. Імбер (2008), В. Каплінський (2018), О. Комар (2011), С. Кубрак (2011), М. Лещенко (2003), В. Сухомлинський (1976), Л. Хомич (1999), І. Шемпрух (Szempruch, 2011) та ін.); в) морально-культурологічний (Г. Васянович (2015а; 2015b), В. Діуліна (2002), А. Донцов (2008), Л. Москальова (2009), Н. Олексієнко (2018), І. Огієнко (1992), В. Петляєва (2019), М. Савчин (2016), С. Сисоєва (2014), Н. Стаднік (2016), З. Струзік (2014), І. Франко (1960) та ін.); г) технологічний (В. Биков (2009b), Ж. Гоне (2002), Р. Гуревич, М. Кадемія, Л. Шевченко (2012), М. Жалдак (2011), Г. Кедрович (Kiedrowicz, 2000), А. Коломієць (2007), І. Коновальчук (2014), Т. Кошманова (2003), А. Литвин (2009; 2011), Н. Ничкало (2006), Петко, Б. Хонеггер (Petko & Honnneger, 2011), О. Постильна (2015), Т. Поясок (2009) та ін.).

Натомість вивчення сучасного стану розвитку початкової освіти і зокрема проблеми формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобом ІКТ, спонукало виокремити певні суперечності, зокрема між:

- нормативно визначеною потребою належного ставлення учителів початкових класів до фахової діяльності та реальним рівнем їхньої моральної культури;

- об'єктивно значущістю ІКТ у процесі якісної моральної та культурологічної підготовки фахівців початкової школи і недостатнім рівнем їх опанування у випускників ПЗВО;

– доречністю комплексної організації процесу набуття моральної культури і недостатньою підготовленістю науково-педагогічних працівників ПЗВО до використання ІКТ в освітньому процесі;

– потребою в наблизенні системи формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів до світових стандартів на основі гуманітарної освіти та недостатньою розробленістю відповідних засад особистісної і професійної підготовки цих фахівців;

– організацією реформування змісту початкової освіти (НУШ), спрямованої на людино- і дитиноцентризм, і конструюванням цілісної системи формування моральної культури у майбутнього учителя початкових класів засобами ІКТ.

Відтак, актуальність і соціальна значущість окресленої проблеми, необхідність розв’язання виявлених суперечностей, зумовили вибір теми дослідження: *«Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій»*.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з тематичним планом НДР Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (ЛДУБЖД) з теми «Теоретико-методологічні засади організації соціальної роботи в контексті європейських цінностей та міжнародних стандартів», яку розробляє кафедра соціальної роботи, управління та суспільних наук Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту (РК № 0119U00045). Тема дисертації затверджена вченою радою ЛДУБЖД (протокол № 3 від 30.10.2019 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити педагогічну систему формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.

Відповідно до мети, сформульовано такі **завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні засади дослідження та обґрунтувати його науково-категоріальний апарат.

2. Визначити критерії, рівні, показники та проаналізувати стан сформованості моральної культури у майбутніх учителів початкових класів.

3. Обґрунтувати сукупність організаційно-педагогічних умов, необхідних для якісного формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.

4. Теоретично побудувати структурно-функціональну модель формування моральної культури засобами ІКТ.

5. Розробити методику формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ та підготувати методичні рекомендації щодо її впровадження в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти.

6. Експериментально перевірити ефективність побудованої моделі, обґрунтованих організаційно-педагогічних умов і розроблених методичних рекомендацій.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів у педагогічних закладах вищої освіти України.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та організаційно-педагогічні умови формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що ефективність формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів підвищиться, якщо розробити і впровадити в освітній процес структурно-функціональну модель, що базуватиметься на застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій. Продуктивності формування моральної культури у названих фахівців слугуватиме і науково визначена сукупність відповідних організаційно-педагогічних умов і розроблена методика, які позитивно впливатимуть на всі компоненти моральної культури особистості майбутнього педагога.

Методологічну основу дослідження становлять концептуальні підходи, що ґрунтуються на сучасних теоріях наукового пізнання (принципи логіки,

діалектики, практики); системному підході як способі дослідження педагогічних явищ, діяльнісному і особистісно орієнтованому підходах у процесі здобуття професії вчителя початкових класів; аксіології (розгляд моральної культури як важливої загальнолюдської цінності); герменевтики (проблема взаєморозуміння між суб'єктами освітньої діяльності, оцінювання життєвого досвіду, саморефлексії); синергетики (ідеї самоорганізації, самовиховання та культурного саморозвитку суб'єктів освітнього процесу).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, реалізації дослідницьких завдань, використано комплекс методів:

- теоретичні – вивчення навчально-нормативної документації, аналіз філософської, психолого-педагогічної, фахової та методичної літератури з проблеми дослідження; аналіз і синтез освітнього процесу, його систематизація; метод теоретичного моделювання для створення структурно-функціональної моделі формування моральної культури особистості майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ; метод контент-аналізу та кваліметрії для визначення змісту і кількісно-якісних характеристик сформованості моральної культури, а також оцінки експериментальних даних та ін.;

- емпіричні (спостереження, опитування, анкетування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для визначення стану сформованості моральної культури у майбутніх учителів початкових класів, перевірки ефективності побудованої моделі);

- методи математичної статистики (критерій узгодженості Колмогорова-Смирнова) для обрахунку отриманих результатів, перевірки емпіричних розподілів ЕГ і КГ, наукового аналізу достовірності результатів експериментального дослідження та їх практичної значущості.

Джерельна база дослідження. У процесі наукового пошуку використано 207 джерел (у тому числі 30 іноземними мовами). У процесі дослідження застосовувався історико-педагогічний і логічний аналіз фахових наукових джерел, здійснювалася їх дескрипція (опис, критичне осмислення та

тлумачення). Впродовж роботи над дослідженням проаналізовано 48 дисертацій, монографій та авторефератів, понад 10 нормативно-правових документів та інструктивних матеріалів. З метою забезпечення вірогідності одержаних результатів використано методи наукової ідентифікації та зіставно-порівняльного аналізу.

Організація дослідження. Дослідження проводилося поетапно.

На першому – теоретико-концептуальному етапі (2019–2020 рр.) – здійснювався активний пошук методологічних засад, визначення ключових понять праці, аналізувалися закони, постанови, стандарти, рішення, концепції педагогічної освіти. Уточнено критерії, показники, рівні сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів, опрацьовувалася та аналізувалася наукова, історико-педагогічна література з названої теми дослідження, визначалися основні напрями, об'єкт, предмет, мета, завдання, проводився констатувальний педагогічний експеримент, здійснювалися опрацювання та систематизація наукових матеріалів.

На другому – аналітико-пошуковому, експериментальному етапі (2020–2022 рр.) – узгоджувався і коригувався зміст дисертаційного дослідження. Головна увага приділялася написанню відповідного тексту праці, критичному аналізу піддавалися як вітчизняні, так і зарубіжні джерела з теми дослідження. Розроблялася структурно-функціональна модель формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ, обґрунтовувалися організаційно-педагогічні умови, розроблялась відповідна методика; проводився формувальний педагогічний експеримент.

На третьому – підсумково-узагальнувальному етапі (2023 рр.) – остаточно проаналізовано й узагальнено результати дослідження, розроблено методичні рекомендації, сформульовано новизну, висновки і визначено основні напрями подальших досліджень із обраної проблематики.

Експериментальна база дослідження – педагогічні заклади вищої освіти: Львівський національний університет імені Івана Франка (ЛНУ ім. І. Франка), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана

Франка (ДДПУ ім. І. Франка), Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (ВПУ ім. М. Коцюбинського), Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка (КГПА ім. Т. Шевченка), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (ХГПА).

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що:

– вперше: на міждисциплінарному рівні здійснено теоретико-методологічне обґрунтування процесу формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; систематизовано категоріально-термінологічний комплекс понять дослідження, обґрунтовано сутнісні характеристики моральної культури майбутніх учителів початкової школи, її критерії, показники та рівні; визначено організаційно-педагогічні умови (формування позитивної мотивації у здобувачів освіти щодо застосування ІКТ з метою утвердження гуманістичних цінностей особистості; готовність майбутніх учителів початкових класів до впровадження ІКТ; формування медіаграмотності у майбутніх учителів початкових класів; створення й постійне вдосконалення навчально-методичної та матеріально-технічної бази інформатизації навчання у ПЗВО; упровадження методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ; проведення тренінгів із безпечного користування інтернет-ресурсами; професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ) і розроблено структурно-функціональну модель формування моральної культури майбутнього учителя початкових класів засобами ІКТ, яка відображає послідовність етапів безпосередньої її реалізації у педагогічних закладах вищої освіти; обґрунтовано шляхи розв’язання наявних суперечностей у процесі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ;

– удосконалено психолого-педагогічний зміст і структуру феномена «моральна культура майбутнього учителя початкових класів», обґрунтовано основні форми, методи науково-методичного супроводу формування моральної

культури у майбутніх фахівців педагогічної сфери; на основі критичного аналізу зарубіжного досвіду визначено провідні положення подальшої гуманізації освітнього процесу з метою удосконалення системи формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ;

– подальшого розвитку й конкретизації набули положення щодо готовності майбутніх учителів початкових класів до опанування освітніми інноваціями, набуття компетентності та вирішальної ролі у формуванні моральної культури здобувачів освіти засобів ІКТ.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у відтворенні особливостей підготовки майбутнього учителя початкових класів, моральна культура якого сформована засобами ІКТ, є рівновагою складовою професійної підготовки. Впровадження в освітній процес педагогічних, гуманітарних закладів вищої освіти авторської моделі створює практичні можливості застосування результатів дослідження і є вартісним інформаційно-консультативним супроводом інноваційної діяльності педагогів, розвитку їхньої моральної та культурної компетентності. Практичні результати дослідження репрезентують методичні рекомендації в яких висвітлюються конкретні шляхи і способи формування моральної культури майбутнього педагога в умовах педагогічного закладу вищої освіти. Зміст розробленого спецкурсу: «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (Латишевська, 2022) і методичні рекомендації «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (Латишевська, 2021с) спрямовані на практичне формування моральної культури у майбутніх фахівців освітньої сфери.

Основні результати і висновки дослідження можуть бути використані закладами вищої освіти, післядипломної педагогічної освіти, загальної середньої освіти, школами новаторства педагогічних кадрів, різноманітними освітніми асоціаціями, науковими установами, навчально-науковими комплексами, навчально-методичними центрами освіти та ін.

Упровадження результатів дослідження здійснено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/35 від 12.10.2021 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 462 від 24.04.2023 р.), Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 05-16/130 від 29.09.2021 р.), Львівського національного університету ім. Івана Франка (довідка № 3482-Н від 26.10.2021 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 176 від 20.04.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. У статтях, підготовлених у співавторстві: з Г. Васяновичем, О. Будник, М. Клепар, Т. Бешок, Т. Близнюк «Pragmatism studies and problems of teacher training» авторка розкрила праксеологічний підхід щодо проблеми інклюзивної освіти, ролі тренінгів у формуванні моральної культури в майбутніх учителів початкових класів (0,2 д.а.); з Г. Васяновичем, Г. Шевкун «Aesthetic Categories “Love”, “Joy” and “Fear” in the professional Activity of a Teacher», авторка розробила питання любові, страху в процесі формування моральної культури фахівця освітньої сфери (0,2 д.а.).

Апробація результатів дослідження. Результати і висновки дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної роботи та соціально-гуманітарних дисциплін, на засіданнях кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, науково-практичних конференціях, методологічних семінарах, круглих столах, а саме: міжнародних: V Міжнародна науково-практична конференція «Культура як феномен людського духа (багатогранність і наукове осмислення)» (м. Львів, 2019); XIV Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (м. Вінниця, 2020); VI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2020); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2021); VI Міжнародна

науково-практична конференція «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (м. Львів, 2021); всеукраїнських: «Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності» (м. Полтава, 2019), III Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку освіти: теорія, практика, інновації» (м. Кременець, 2020); VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Гуманітарні аспекти формування особистості» (Львів, 2021); VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток» (м. Львів, 2021).

Публікації. Основні наукові результати висвітлено в 10 наукових публікаціях. З них: 4 статті (2 – одноосібні); 1 – у науковому періодичному виданні зарубіжних країн, проіндексованому в базі даних Web of Science (у співавторстві), 4 статті у збірниках наукових праць за матеріалами наукових конференцій і 2 навчально-методичні розробки. Загальний обсяг публікацій – 5,8 авт. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків на 70 сторінках. Повний обсяг тексту становить 296 сторінок (основного тексту – 187 сторінок). У списку використаних джерел подано 207 найменувань, з них 30 – іноземними мовами. Робота містить 3 таблиці та 23 рисунки, що займають 21 сторінку.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Філософський і психолого-педагогічний аналіз категоріально-термінологічної системи дослідження

Гуманістично орієнтований розвиток суспільства, який обрала українська громадянськість, її найкращі і найбільш свідомі та гідні представники, на наш погляд, є єдиною правильним вектором особистісного й суспільного розвитку України, який можливий через входження нашої країни в європейське цивілізоване співтовариство. Важливим елементом цієї парадигми є моральна культура особистості, зокрема вчителя, бо саме він покликаний формувати у своїх вихованців базові засади світосприйняття – науково-світоглядні, морально-естетичні, духовно-культурологічні, тощо. Суспільство, в свою чергу, очікує від молодого покоління сформовану на цій основі адекватну поведінку, вчинки, життєдіяльність.

Аналіз окресленої проблематики вимагає від дослідника визначитися із системою основних положень, понять, категорій, до яких, з огляду на предмет дослідження, відносимо такі: «мораль», «культура», «моральна культура», «моральна культура особистості вчителя початкових класів», «формування», «інформаційно-комунікаційні технології» та ін. На початку дослідження буде доречним звернутись до таких родових понять, як «мораль» і «культура».

Вивчення значного масиву джерел з науки етики (Васянович, 2015b; Малахов, 2002; Moore, 2002; Сковорода, 2015; Спіноза, 2020; Schweitzer, 1987) засвідчує, що поняття «мораль» загалом трактується вченими, як духовно-культурний механізм регуляції життєдіяльності особистості чи соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів і соціальних груп

(Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 397). З такої дефініції випливає, що однією з найважливіших функцій моралі є регулятивна. Погоджуючись із таким висновком варто зазначити, що мораль виконує й інші важливі функції: аксіологічну, світоглядну, гносеологічну, виховну та ін. Це означає, що не слід обмежуватися лише регулятивною функцією. Також слід зазначити, що мораль це не лише форма суспільної свідомості, а й особистісна свідомість та самосвідомість (саморефлексії). Такий підхід ми будемо застосовувати у нашому дослідженні.

Розглядаючи сутність понять «мораль», варто звернутись до його трактування у філософській традиції. Арістотель, що ще за життя був названий іменами «князь філософії» та «батько етики», у своїх працях «Нікомахова етика» (Арістотель, 2002), «Політика» (Арістотель, 2000) та ін., надавав етиці та моралі роль практичного, діяльного характеру. Арістотель обґрунтовував, що мораль несе потужну позитивну, спонукальну силу, без неї життя в суспільстві сповнюється агресією та хижацтвом. Щось подібне можна спостерігати нині – коли людині бракує моралі, над нею беруть гору тваринні інстинкти і почуття. У суспільстві, де право, закон не діють, за висловлюванням філософа Нового часу Томаса Гоббса: «Людина людині – вовк», а в світі панує «війна всіх проти всіх» (Гоббс, 2000). У такій ситуації людина стає невільником, рабом речей і власних пристрастей, які не в стані подолати. Саме тому, формування моральної свідомості, відповідальності, побудова людських відносин мають стати головним у діяльності вчителя, на якого мислитель покладає цю місію.

На думку іншого філософа Бенедикта Спінози, мораль – це розум і душа людини, яка робить людину щасливою та досконалою. На його думку, учитель, в процесі виховання має враховувати природний, «розумний егоїзм» дитини. бо кожна людина у своїй життєдіяльності керується особистою вигодою (Спіноза, 2020). І. Кант у поняття «мораль» вкладає суб'єктивний зміст. Філософ наголошував, що мораль – це передусім почуття обов'язку людини. Він вважав, що моральна філософія має існувати сама по собі, як така, що впливає із загальної ідеї обов'язку й моральних законів (Kant, 2017, с. 171). Саме вони

визначають міру моральності людини. В «Лекціях з етики» І. Кант обґрунтував ідею доброї волі та категоричного імперативу. Згідно з його твердженням, існує лише один категоричний імператив: «чини так, щоб максима твоєї волі могла становити основу законодавства» (Kant, 2001, с. 223).

На противагу І. Канту, Г. Гегель критично оцінював суб'єктивне розуміння сутності моралі. Він використав об'єктивістський підхід у визначенні сутності і змісту моралі. Поняття «мораль» Г. Гегель обґрунтовував, виходячи з концепції абсолютної ідеї. Отже, мораль – це вияв абсолютного Духа. На думку Г. Гегеля, «педагогіка – це мистецтво робити людей моральними: вона розглядає людину як природне створіння і вказує шлях, як її відродити, як перетворити її першу природу на другу, духовну...» (Гегель, 2000, с. 150). Отже, весь освітній процес слід організовувати в такий спосіб, щоб учитель мав можливість та був здатний піднести дитину із її природного стану до вищого (морально-духовного, культурного) та до осмисленої людської діяльності.

Український мудрець та філософ Г. Сковорода доводив, що етика та мораль є найпотрібнішими для людини, оскільки саме вони роблять людину щасливою, милосердною, справедливою, моральною. У трактаті «Вхідні двері до християнського доброчестя» він зауважив, що: «нема нічого солодшого для людини й нічого потрібнішого за щастя, нема ж нічого й легшого за це» (Сковорода, 2015, с. 36). І далі філософ переконливо доводив, що не варто шукати щастя поза собою, воно перебуває всередині нас, воно залежить від серця. Уся філософія Г. Сковороди просякнута добром і любов'ю до іншого.

Цікавою, слушною та актуальною залишається думка І. Франка щодо визначення науки етики, яка вивчає сутність і зміст моралі. Визначаючи роль і місце науки етики серед інших наук, соціальних інститутів, мислитель писав, що мораль як предмет етики навчає людину бути людиною, вона «переробляє її звирячу природу, робить її м'якшою, і таким чином робить її здібною до щастя не лише внутрішнього (задоволення собою), але і суспільного» (Франко, 1960, с. 49).

На сучасне трактування феноменів моралі та етики вплинули праці Л. Архангельського, М. Бубера, М. Горлача, А. Гусейнова, І. Кона, В. Кременя, В. Малахова, Дж. Мура, П. Рікера, А. Швейцера, М. Шелера та ін. Сучасний український дослідник В. Малахов вважає, що : «... мораль постає як такий практично-оцінний спосіб відношення людини до дійсності, котрий регулює поведінку людей з точки зору принципового протиставлення добра і зла» (Малахов, 2002, с. 21).

Н. Олексієнко трактує мораль крізь призму автономного та гетерономного підходів. Перший підхід зосереджений на правилах, нормах, принципах, що встановлюються та змінюються особистістю; згідно з другим, гетерономним підходом – правила, моральні вимоги, норми, які особистість вважає обов'язковими для виконання, мають імперативний характер і встановлюються суспільством (Олексієнко, 2018, с. 25). Отже, у такому розумінні поняття моралі можна виділити два взаємопов'язані підходи: суб'єктивний (особистісний) та об'єктивний (колективний).

Академік І. Бех розуміє сутність поняття «мораль» як форму суспільної свідомості двох сфер – світу людей і світу речей (Бех, 2020, с. 54). Отже, згідно з поглядами вченого, мораль здатна функціонувати і в якості суб'єкта, і в якості об'єкта дійсності.

Вченими-педагогами (Г. Васянович, А. Кузьмінський, М. Фіцула, Л. Хоружа, М. Ярмаченко та ін) поняття моралі розглядається як система ідей, норм, законів, правил, які спрямовані на утвердження гуманних, людських взаємин між людьми, їх добротворчість і добродію. Таке ж розуміння цього феномену відображене в «Педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренка (Гончаренко, 1997, с. 216). Зокрема у визначенні вказується, що норми і принципи моралі, моральні ідеали, почуття становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію певної соціальної спільноти чи індивіда та слугує орієнтиром у світі цінностей (Гончаренко, 1997, с. 216).

Здійснюючи розгляд поняття моральної культури, варто конкретизувати зміст родового поняття «культура», яка складає її змістовну основу. Сучасні

вчені пропонують кілька сотень різних визначень поняття «культура». Відомий польський дослідник – педагог В. Оконь свого часу іронічно зазначив, що «...визначень культури існує стільки, скільки авторів про неї пишуть» (Окон, 2016, с. 103). Ми не будемо здійснювати аналіз наявних дефініцій, а спробуємо лише виявити найбільш усталені підходи до змістової характеристики поняття «культура». Передусім звернемо увагу на підхід, згідно з яким культура розглядається як особливе буття людини і соціуму. Таке трактування підкреслює онтологічний аспект культури і має давню філософську традицію, яка сягає античності (Сократ, Платон, Арістотель). Розуміння культури як окремого феномену сформувалось лише у XVIII ст., оскільки саме в цей час почало змінюватися буття людини в світі, духовні цінності, видозмінювалися суспільні відносини. Особливо повно ця ідея була виражена в діячів Просвітництва (напр. Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо та ін.). Вони вважали, що саме культура визначає сенс буття людини та робить можливим гідне співжиття людей в суспільстві.

I. Кант формулює ідею про взаємозв'язок людини і соціуму саме завдяки культурі. З погляду філософа, в культурі перехрещуються дві лінії людського розвитку, людської взаємодії: необхідність фізичної досконалості, яка є «культурою всіх здатностей, що покликана сприяти поставленій розумом меті» (Kant, 2017, с. 219), а також необхідність моральної досконалості, «культури нашої моральності», яка полягає в тому, щоб виконати свій моральний обов'язок (Kant, 2017, с. 220).

Онтологічний підхід щодо аналізу феномену культури застосовували й інші філософи. Ф. Ніцше, А. Шопенгауер доводили, що в основі культури знаходиться світова воля. Виступаючи внутрішньою силою, вона спонукає особистість і все людство до культуротворчості, до влади (Ніцше, 2021, с. 117).

Доречно виділити ще один підхід, притаманний українській традиції. Це культура як прояв духовності. Сучасні вчені, зокрема В. Андрущенко (2005), І. Бех (2006; 2020), Г. Васянович (2015a; 2015b), В. Кремень (2019), С. Кримський (2008), О. Отич (2019), П. Саух (2019), Г. Філіпчук (2013; 2014),

Г. Шевченко (2017) та ін. досліджують взаємозв'язок культури і духовності в різних площинах, як з погляду їхньої інтегральної єдності, так і з позицій філософської антропології, ноології, феноменології та синергетики. Відповідно до цього підходу, людина потребує оновлення духа і душі, вияву морального здоров'я (Філіпчук, 2014), а бездуховність особистості і суспільства загалом знаменує загибель їхньої культури, омертвіння способу мислення і дії. У цьому аспекті надзвичайно актуальною є думка Е. Гуссерля про те, що сьогодні необхідне оновлення всієї культури, реформування всього культуротворчого способу буття людини (Гуссерль, 1996).

Принагідно зауважимо, що подібної думки дотримувався й український філософ, педагог С. Кримський. Він розглядав буття людини у триєдності: діяльність – дух – культура. Ключовим в цій тріаді є дух, який характеризує рівень активності людини. «Дух характеризує самоздійснення суб'єкта, його здатність відтворювати себе у предметному світі (зокрема культурі) та розпредмечувати цей світ через творчу особистість. Як єдність процесів творчого опредмечування та розпредмечування дух виступає в об'єктивній та суб'єктивній формі» (Кримський, 2008, с. 57). Особистість діє у пошуках себе та «самовибудовує себе» в культурі, відтак вона спроможна долати труднощі та перепони на шляху до своєї досконалості, духовного зростання. Саме діяльність активує внутрішні сили і є тим засобом для утвердження обріїв майбутнього.

Важливим аспектом в розгляді феномену культури є його співвідношення з явищем цивілізації (М. Данилевський, А. Тойнбі, О. Шпенглер). Підхід, який ототожнює культуру із цивілізацією, є емпіричним і не зовсім вартісним. Поняття «цивілізація» передусім розкриває технологічні аспекти розвитку суспільного життя, акцентує увагу на зовнішніх ознаках особистості та соціально-культурологічних процесів. Світ культури – глибший, вона відзеркалює внутрішні процеси, взаємини між людьми, їх духовну цінність. Саме культура, а не цивілізація є істинним критерієм людського поступу, адже вона володіє універсалізмом людських (гуманних) відносин та проникає в усі сфери суспільства. Культура містить такі феномени як мораль, освіта, наука,

право, ін. та створює тло для духовності як єдино вірної основи для розвитку особистості та суспільства. Крім того, культура та духовність об'єднують цей розбалансований світ та окреслюють гуманістичні можливості для розвитку. Якщо розглядати освіту як частину культури, то погоджуємось із позицією П. Сауха, згідно з якою культурологічна, гуманітарна парадигма освіти має вирішити проблеми, пов'язані із 1) розбалансованістю освітнього процесу та потребою його гармонізації; 2) розширенням і забезпеченням світоглядної складової освіти; 3) модернізацією змісту освіти, зокрема переходом від школи знань до школи розуміння (Саух, 2019, с. 77-86). Очевидно, що розв'язання цих проблем має бути комплексним, враховуючи й ті, що пов'язані з престижністю професії педагога, його фаховою підготовкою, гідною оплатою праці, професійним відбором здобувачів освіти; впливом недержавних інституцій (напр. громадських організацій) на процес управління освітою тощо.

Сьогодні існує безліч актуальних питань пов'язаних з аналізом культури і комунікації, феномену масової культури, діалогу культур, співвідношення національного та загальнолюдського в культурі, культурно-освітнього простору, ін. Але ця проблематика виходить за межі нашого дослідження. Важливими для нашого дослідження є поняття «моральна культура» у його тісному взаємозв'язку з поняттям «моральна культура особистості вчителя початкових класів» (Латишевська, 2020с, с. 164-167; Латишевська, 2021b, с. 102-110).

Проблемі моральної культури присвячено багато праць вчених. Зокрема, В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, Л. Волченко, І. Красноштан, В. Кремень, І. Огієнко, Н. Олексієнко, М. Пащенко, В. Сухомлинський, Т. Чмут, Г. Чайка та ін. досліджують моральну культуру як окремий феномен, а також як складову загальної культури. Такі два підходи, на наш погляд, є доречними, адже вони розкривають зміст цього складного цілісного явища. Наприклад, І. Огієнко вважав, що моральна культура – це інтегративна категорія, яка відображає світоглядні, моральні і культурні принципи особи, норми і засади людських відносин (І. Огієнко, 1992). Нам імпонує визначення, яке сформулював

Г. Васянович. Учений пише, що моральна культура педагога становить «систему моральних знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і безпосередньої поведінки, що спрямована на самовдосконалення, навчання і виховання особистості» (Васянович, 2015b, с. 21). Важливі аспекти визначення моральної культури віднаходимо в працях М. Горлача, В. Кременя, М. Требіна та ін. Зокрема, те, що вона відображає моральний розвиток і моральну зрілість особистості, яка здатна до співчуття, співпереживання, емпатії, милосердя, тощо (Васянович, 2015b).

В деяких дослідженнях з цієї проблематики присутнє уподібнення одне до одного понять «моральна культура», «моральне виховання», «моральне формування». Припускаємо, що автори виходять з тези, що будь-яка діяльність, щоб набути статусу культури, має бути морально спрямованою, відповідати прагненням особистості й очікуванням соціуму (Етика, 1992, с. 50), що дає їм підстави певного ототожнення. Вважаємо, що такий підхід має право на існування, він є раціональним, проте ми схильні до думки, що кожне з понять характеризує той чи інший процес у відповідному значенні. Тому аналіз поняття «моральна культура» ми пов'язуємо із поняттям «моральна культура особистості вчителя початкових класів», а також із категорією «формування».

Як доведено вище, категорія «моральна культура» є інтегративною. Видатний український педагог В. Сухомлинський, даючи своє трактування сутності та змісту моральної культури особистості вчителя, зауважує: «Моральна культура людини характеризується тим, що переконання стають в її житті самостійною духовною силою, яка спонукає до нових моральних вчинків. Становлення цієї самостійності залежить від того, чим наповнене життя колективу й особисте життя кожного вихованця. Один день, одна година, в яку людина виявила силу духу, можуть зіграти в її бутті значнішу роль, ніж роки життя, в які вона себе не виявила. Завдання школи – добитися того, щоб переконання якомога раніше стали самостійною духовною силою її вихованців» (Сухомлинський, 1976b, с. 125). Окрім цього, продовжуючи

роздуми, стверджував наступне: «Твоя моральна культура визначається тим, наскільки глибоко ти усвідомлюєш спільні для всіх людей потреби, наскільки свідомо орієнтуєшся на них у своїй особистій діяльності. Те, що добре людям, повинно стати твоєю особистою моральною схильністю, твоєю потребою, прагненням, бажанням. Тільки за цієї умови ти станеш справді вільною, а отже, і щасливою людиною» (Сухомлинський, 1976с, с. 266). Узагальнюючи погляди В. Сухомлинського на зміст моральної культури, можна виокремити наступні положення: моральна культура стає духовною силою людини завдяки відповідним переконанням, ідеалам, прагненням, бажанням; моральна культура є рушієм моральних, доброчесних вчинків особистості; моральна культура особистості формується під цілеспрямованим впливом культурно-освітнього середовища; моральна культура має стати внутрішньою, духовною потребою людини; висока моральна культура є запорукою гармонійних людських відносин та становить основу для щастя особистості.

Проблеми формування моральної культури у майбутніх учителів впродовж здобуття ними освіти досліджують ряд вчених, серед яких: А. Донцов (2008), Н. Казьмірчук (2019), Л. Москальова (2009), О. Постильна (2015), Г. Товканець (2016) та ін. Екстраполюючи розуміння сутності моральної культури на вчителя початкових класів, вчені акцентують на тому, що вчитель має добре знати психологію дитини-початківця, те культурне середовище, у якому вона виховувалася від перших днів народження, як саме відбувається її соціалізація тепер і т. ін. На думку дослідників М. Лещенко, (2003), О. Созонюк (2019), М. Федорова (2020) та ін., учителю початкових класів слід пам'ятати, що духовно-моральний, культурний розвиток дитини молодшого віку значно залежить від особливостей сприймання нею навколишнього світу, а також самої себе в цьому світі, серед своїх однокласників тощо. Діти початкових класів вирізняються високим рівнем відчуття емоційності, вразливості, страху, вони дуже тонко відчують акти несправедливості, образи, їм притаманна навіюваність, фантазії, у них виникають лише перші уявлення про моральні

ідеали, культурні цінності. Усе це потребує належного професійного й особистісного підкріплення з боку вчителя, батьків, соціуму.

Учитель початкових класів, як доводить очільник авторської школи «Чарівний світ» (м. Полтава), професорка М. Лещенко, має створити таку навчально-пізнавальну реальність, за якої набуття моральної культури його вихованців стане їх неодмінною естетичною потребою, активізує почуттєво-емоційну сферу, розкриє їх творчий потенціал і прагнення бути кращими, досконалими в моральному і культурному сенсі. Дорога до дитячих сердець, на думку вченої, лежить через любов, добре, чуйне ставлення до дитини. Про це вона переконливо написала в навчально-методичному посібнику «Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі»: «Моєю мрією було створити школу, яка б стала рідною домівкою для дитини, де поряд з думками вчителів рівноправне місце займали б дитячі мрії і фантазії, школу, в якій учні хотіли б вчитися» (Лещенко, 2003, с. 39). Як відомо, саме така школа і була збудована автором викладеної думки. За зразком «Школи радості» (В. Сухомлинський), подібні за своєю суттю школи були створені О. Захаренком (м. Кам'янка, Черкаської області), М. Чумарною (м. Львів), та ін. На жаль, діяльність очільників подібних авторських шкіл не завжди підтримувалася тогочасними можновладцями, радше – бюрократами від освіти, які більше шкодили, ніж допомагали. Сьогодні ситуація значною мірою змінилася, але це не означає, що вирішені проблеми із вихованням моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що моральна культура майбутнього учителя початкових класів є інтегративним явищем, в якому відображається духовний світ педагога і яке є потужним рушієм розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Щоб професійно формувати моральну культуру, учитель передусім сам має володіти її високим рівнем. Звернемо увагу на те, що навіть понятійний апарат потребує більш чіткого визначення. До прикладу, поняття «формування» в педагогіці та психології часто ототожнюється з поняттям

«виховання». Це має певну традицію (Й. Песталоцці, Г. Кершенштайнер, С. Гессен, В. Воронов та ін.). На нашу думку, такий підхід є не зовсім коректним. Загальновідомо, що поняття «виховання» розглядається в широкому й вузькому сенсі. Крім того, вслід за польським вченим-педагогом Г. Мушинським, ми вважаємо, що поняття «формування» має більш виразний інструментальний характер, поняття ж «виховання» є універсальним. В. Киричок поняття «виховання дітей молодшого шкільного віку» визначає як такий етап розвитку, який відповідає періоду їх навчання у початковій школі. Хронологічна межа молодшого шкільного віку – від 6-7 років до 10-11 років (Киричок, 2008, с. 90-91).

Важливим засобом формування сучасного вчителя початкових класів є інформаційно-комунікаційні технології. Цей підхід послідовно обґрунтовують у своїх працях вчені: В. Биков (2009b), А. Гуржій, В. Радкевич та М. Пригодій (2022), Р. Гуревич (2008a; 2008b), Р. Гуревич, М. Кадемія та М. Козяр (2012), Р. Гуревич, М. Кадемія та Л. Шевченко (2012), М. Жалдак (2011), А. Коломієць (2007), А. Литвин (2009; 2011), О. Постильна (2015), А. Цюприк (2022) та ін. Щодо самого поняття «інформаційно-комунікаційні технології», то воно певною мірою вже набуло відповідного статусу і широко застосовується в педагогічній науці. Наприклад, Р. Гуревич визначає його у такий спосіб: «Інформаційно-телекомунікаційні технології в освіті – це технології, що використовують спеціальні технічні інформаційні засоби (ЕОМ, аудіо, кіно, відео тощо)» (Гуревич, 2008a, с. 364). Далі вчений пояснює, що ІТКТ-навчання – це комп'ютерна технологія, яка базується на використанні певної формалізованої моделі змісту, що представлена педагогічними програмними засобами, записаними в пам'ять комп'ютера і можливостями телекомунікаційних мереж (Гуревич, 2008a, с. 364).

В. Биков обґрунтував не лише концептуальні засади, положення, зміст і пріоритетні напрями інформатизації професійної освіти, а й сформулював основні принципи відкритої освіти, де особливе місце належить інформаційно-комунікаційним технологіям. Серед таких принципів: свобода вибору учнів;

свобода вибору вчителів; гнучкість навчання; принцип незалежності навчання в часі; екстериторіальність навчання; гуманізація навчання; інтернаціоналізація навчання; інваріантність навчання; пріоритетність навчання та ін. (Биков, 2009b, с. 71-78).

Досліджуючи інформаційну культуру вчителя початкових класів, А. Коломієць зосереджує увагу на теоретико-методологічних та методичних основах її формування. З цією метою вчена аналізує функції освіти та з'ясовує роль педагогів в розвитку інформаційного суспільства, відтак обґрунтовує значення інформаційної культури в структурі професійної культури вчителів початкових класів та розкриває можливості ІКТ в цьому аспекті. Запропоновані дослідницею визначення, методика формування ІКТ-культури, система критеріїв і показників визначення рівнів сформованості інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів та ін. є цікавими для нашого дослідження (Коломієць, 2007).

Вартісними для нашого наукового пошуку є праці А. Литвина, які спрямовані на обґрунтування шляхів застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі професійно-технічної освіти, формуванні інформаційної культури педагога, освітнього середовища тощо. Зокрема автор визначає такі головні напрями формування сучасного освітнього середовища: а) забезпечення доступності навчання шляхом використання телекомунікаційних технологій, глобальних і локальних мереж; б) упровадження методів інноваційної освіти на основі новітніх інформаційних технологій; в) трансформація системи освіти у неперервну ступеневу освіту протягом усього життя; д) реалізація концепції випереджальної освіти, орієнтованої на існування людини в інформаційному суспільстві (Литвин, 2009, с. 89; Литвин, 2011). Місце, роль, функції ІКТ у формуванні моральної культури майбутніх вчителів початкових класів ґрунтовно буде визначено у другому розділі дослідження.

1.2. Теоретичні основи формування моральної культури у майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів є багатоаспектною проблемою, адже те, що він отримає у стінах закладу, так чи інакше знайде свою реалізацію в його подальшій фаховій діяльності. Тому цілком закономірно, що цій проблемі (в різних площинах), присвятили свої праці відомі вітчизняні дослідники. Зокрема О. Савченко головну увагу в цьому питанні приділяла дослідженню основних положень дидактики початкової школи (Савченко, 1997), Л. Хомич проаналізувала систему психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів (Хомич, 1999), О. Будник, С. Савченко, С. Харченко та ін. розв'язують питання підготовки вчителя початкових класів щодо здійснення соціалізації молодших школярів (Будник, 2014; Савченко, 2004; Харченко, 2007). В. Чайка здійснив пошук у руслі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до саморегуляції педагогічної діяльності (Чайка, 2006), О. Комар досліджує теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивної технології (Комар, 2011), Н. Глузман аналізує систему формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів (Глузман, 2011), Л. Москальова вивчає теоретико-методологічні засади формування у майбутніх учителів морально-етичної культури (Москальова, 2009). Серед вчених, праці яких безпосередньо стосуються проблеми моральної культури та формування її в майбутніх вчителів засобами ІКТ доречно вказати на Т. Бешок (2014), А. Коломієць (2007), С. Кубрак (2011) та ін.

Варто зауважити, що ці наукові розвідки здійснюються як на традиційних, так й інноваційних засадах, сучасна педагогіка, окрім традиційних принципів, форм, методів і засобів впливу на особистість, активно набуває нового змісту, функціональності та обґрунтовує активне впровадження новітніх ІКТ в освітній процес. Змінюються її теоретико-методологічні й концептуальні засади обґрунтування вдосконалення системи освіти в Україні, підготовки учителів різного фаху, у тому числі й учителів початкових класів. Значна кількість вітчизняних вчених, зокрема: В. Андрущенко (2005), І. Бех (2006;

2018), В. Биков (2007; 2009a; 2009b), О. Будник (2014), С. Гончаренко (2012; 2008b), Р. Гуревич (2008b; 2009), І. Зязюн (2000), Г. Філіпчук (2013) та ін., а також зарубіжних вчених: Д. Петко, Б. Хонеггер (Petko & Honneger 2011, с. 155-171), Г. Кедрович (Kiedrowicz, 2000), Й. Ванг (Wang, 2013), Б. Сліверський (Sliwerski, 2006), І. Шемпрух (Szempruch, 2011) доводять, що освітній процес має будуватися на холістичних началах. Це означає, що особистість здобувача вищої освіти має розглядатися не одномірно, а багатовимірно, у всій сукупності його якостей, властивостей, культурних надбань тощо. На нашу думку, такий підхід є слушним і вартісним, водночас зауважимо, що він не заперечує в абсолюті так званого «знаннєвого» підходу, оскільки знання були і залишаються важливим змістовим елементом продуктивної підготовки учителя, формування його моральної культури. Хоча і тут відбувається сутнісна зміна парадигм: якщо англійський філософ, вчений XVII-XVIII ст. ст. Ф. Бекон наголошував, що «знання – сила», то сьогодні спрацьовує нова концепція: «пізнання – сила». Академік І. Бех, глибоко досліджуючи процеси, що відбуваються в сучасній науці психології і педагогіці, наголошує, що сьогодні варто реалізувати провідний принцип: «Знання і пізнання – гуманістично орієнтована сила», яка базується передусім на людиноцентризмі, отже, на пізнанні і самопізнанні цілісної людини. Вчений доводить, що сучасному суспільству потрібна педагогіка духовно значущої дії особистості (Бех, 2006, с. 19-20). Очевидно, що мова йде про одну із основних настанов гуманітарної парадигми: ціннісно-смыслову рівність вчителя й учня, тобто, як рівноправних суб'єктів освітнього процесу. З іншого боку, гуманітарна парадигма передбачає застосування нового гносеологічного підходу в підготовці майбутнього вчителя, формування його моральної культури засобами ІКТ. Цей аспект спрямовує особистість майбутнього учителя на глибоке усвідомлення того, що процес пізнання і самопізнання є неперервним і нескінченним. Набуття знань у цій площині не є самоціллю майбутнього учителя початкових класів, а імперативом його постійного саморозвитку, самоформування такої важливої складової, якою є

моральна культура. Лише за дотримання цієї умови він буде здатним якісно виконувати свою професійну діяльність.

У педагогічній науці знання розглядаються в широкому спектрі. Зокрема, це знання: об'єктивні і суб'єктивні, фундаментальні і прикладні, глибокі та поверхові тощо. Німецький вчений І. Ломпшер запропонував таку класифікацію знань:

1) Предметні знання різного ступеня узагальнення, що містить різні відомості про об'єкти і явища довкілля, їх властивості й відносини, включають абстрактні поняття і є основою для інших знань;

2) Знання способів дій, у тому числі розумових, на основі яких здійснюється розв'язання математичних задач, аналіз граматичних зв'язків у реченнях, виробляються стратегії розумової праці в різних видах діяльності;

3) Знання норм, на основі яких формуються уміння й навички міжособистісних стосунків і поведінки стосовно інших людей;

4) Знання цінностей, що відбивають характер політичних, моральних, естетичних, побутових та етичних орієнтацій в їх ціннісному вимірі (Тищенко, 2008, с. 326).

Підготовка вчителя початкових класів, формування у своєму змістовому аспекті має враховувати не лише набуття ним суто професійних знань, а й особистісних, до яких передусім відносимо знання з проблем моральної культури. Зазначимо, що інтеграція знань, яка має незворотний характер, вимагає дотримання принципу взаємозв'язку різнобічних знань учителя, а виходячи з контексту нашого дослідження, особливо ґрунтовних знань вчитель має набути з проблем моралі, культури, психології та педагогіки. Натомість аналіз навчальних планів і програм вітчизняних педагогічних університетів засвідчує, що вони не лише різняться за кількістю годин, які визначаються для гуманітарних дисциплін, і в них містяться найбільші можливості для формування моральної культури вчителя початкових класів, а й порушується принцип єдності, цілісності в методиці їх викладання. Так звана «порційність»,

фрагментарність породжують ситуацію, за якої знання стають незатребуваними, «мертвими».

Доцільно, на нашу думку, звернути увагу і на такий аспект проблеми: застосування ІКТ, з їх практично необмеженими можливостями у здобутті різноманітних знань майбутнім педагогом, мають великий негатив, що часто густо перешкоджають міцному засвоєнню знань. Логіка тут така: навіщо засвоювати знання, запам'ятовувати їх, якщо в будь-який час можна звернутися до Інтернету та знайти необхідну інформацію. Помилка такого судження є очевидною. По-перше, справжнє знання – це не просто інформація, яку можна легко відтворити за певних умов, знання – це стимул до моральної, культурної дії. Вони мають бути збереженими у певній системі. Вільне володіння набутими знаннями із різних галузей науки, набувають статусу функціональності, отже, суб'єктивної цінності. Здобувач освіти має добре усвідомити предметно-практичне значення знань для своєї професійної діяльності і вміти послідовно самостійно поповнювати їх, збагачуватися ними.

Науковці звертають увагу і на проблемний характер знань. Тобто, традиційний підхід у цьому питанні змінюється на нелінійний (синергетичний), а це, своєю чергою, спрямовує свідомість майбутнього вчителя на з'ясування суперечностей, які постійно супроводжують процес виникнення нових знань та їх опанування. Традиційний підхід до недавнього часу базувався на тому раціоналістичному підході, згідно з яким, знання і пізнання істини досягається лише на основі розуму. Нині ситуація значно змінилася, і саме тому все більше науковці (а не лише представники богослов'я) дотримуються думки, що існують знання найвищої сутності, які неможливо сприйняти й усвідомити одним лише розумом. Способом пізнання таких знань є духовний досвід, який ґрунтується на філософсько-методологічному і логіко-гносеологічному принципі універсалізму. Як доводять Г. Васянович та В. Онищенко «Окремого дослідження заслуговує тема світоглядного універсалізму української духовно-культурної й філософської думки. Світоглядний універсалізм є головною рисою української ментальності, для якої характерне несприйняття звуженого,

абстрактного, відірваного від життя філософського теоретизування» (Васянович & Онищенко, 2007). Такий підхід є продуктивним тому, що відкриває значні можливості в пізнанні такого феномена, яким є моральна культура майбутнього вчителя початкових класів.

Формування моральної культури вчителя початкових класів відбувається за умови, коли знання стають фундаментом умінь і навичок. Як слушно зауважив академік В. Кремень: «... в історії перемагає та спільнота (народ, плем'я, нація), яка добре засвоїла справу накопичення, вдосконалення, розповсюдження і передачі відповідних знань, навичок і вмінь» (Кремень, 2008, с. 6).

Ми вважаємо недоцільним зупинятися на поняттях «вміння», «навички», оскільки вони досить аргументовано сформульовані та викладені вченими у їхніх працях (Васянович, 2015а; Канюк, 2011; Колосок & Дьомін, 2017; Туркевич, 2018) та ін. Натомість вважаємо за потрібне наголосити на тій позиції, згідно з якою свідоме, творче використання знань сприяє активному формуванню вмінь, надає їм форми гнучкості, позбавляє стереотипності тощо. Отже, знання у цьому випадку є не самоціллю, а ефективним засобом досягнення педагогічної мети у контексті формування моральної культури вчителя початкових класів.

На цей аспект проблеми звертає увагу В. Каплінський. Вчений не лише глибоко досліджує співвідношення цих понять, аналізує рівні знань і вмінь, а й з'ясовує, за яких саме умов знання стають фундаментом вмінь. Таких умов вчений виокремлює п'ять: 1) основою умінь і подальшого розвитку особистості можуть бути лише ті знання, які не лише прийняті і відображені, а й збережені в пам'яті особистості; 2) лише ті знання стануть способом успішних дій, які будуть не просто передані та засвоєні у формі готових висновків, а набуті шляхом власних зусиль; 3) лише діяльні і гнучкі знання допоможуть правильно орієнтуватися в непередбачуваних, нестандартних умовах професійної діяльності; 4) уміння не можуть базуватися лише на знаннях «логіко-лінгвістичних», їм потрібні ще й знання «логіко-процедурні»; 5) в основу вмінь

мають покладатися знання не рецептуального, а принципового характеру, оскільки саме вони забезпечують вибір оптимального варіанту дій (Каплінський, 2017, с. 15-16).

Нам імпонує і те, що В. Каплінський здійснює характеристику умінь. До основних складових цієї характеристики науковець зараховує:

1) усвідомленість (вміння тісно взаємопов'язані з мисленням і не реалізуються поза мисленням, оскільки дії, які ними забезпечуються, вимагають обов'язкового, послідовного і паралельного осмислення);

2) гнучкість (порівняно з навичками структура вмінь має динаміку розвитку, вона постійно змінюється і поновлюється, адаптуючись до нових і нових зв'язків);

3) синтетичний характер (їх структура формується на основі складних взаємодій знань, навичок, особистісних якостей, а також здібностей і здатностей шляхом конструювання все нових і нових зв'язків);

4) багаторівневість (це поняття містить широкий діапазон вмінь: від елементарних до творчих);

5) багатофункціональність (функція рефлексії і саморефлексії, планування, проектування, регулювання діяльності) (Каплінський, 2017, с. 22).

Вірогідно, що аналізуючи ці та інші взаємозв'язки вмінь особистості майбутнього вчителя початкових класів, варто було б цей аспект доповнити не лише функціями здібностей, а й здатностей, про що переконливо пише професор М. Савчин (2016). Це дасть змогу перейти від знаннєвого підходу до компетентнісного.

Крім того, аналіз цієї проблеми спонукає до думки, що за сьогоденних умов розвитку суспільства, майбутній вчитель початкових класів має набувати ґрунтовних знань, умінь і навичок, пов'язаних із соціалізацією дітей, яка значною мірою підсилює його моральну культуру. Ця ідея знайшла достатнє обґрунтування у науковому дослідженні О. Будник. Вчена доводить, що підготовка майбутнього вчителя має здійснюватися з урахуванням належного педагогічного супроводу соціалізації молодших школярів як механізму й

результату соціально-педагогічної діяльності. «Соціально-культурна реальність, – пише О. Будник, – здійснює істотний вплив на теорію і практику соціального виховання, зокрема, визначення технологічних засад використання соціально-педагогічного потенціалу суспільства для успішної соціалізації особистості в сучасному мінливому соціумі. Таким потенціалом є суспільна практика народу, його особливості світогляду, етикет поведінки, духовність і мораль» (Будник, 2014, с. 117). Втім, як слушно зауважує дослідниця, в міждисциплінарному дискурсі (окрім психології) недостатньо уваги приділяється амбівалентності особистості майбутнього вчителя початкових класів у її професійному становленні. Вчена пише: «Ця динамічна властивість регулює поведінку людини, а в період кризових суспільних явищ тільки загострюються суперечності, що визначають специфіку її професійного розвитку на гармонійному, негармонійному чи дисгармонійному рівнях. Тому маємо проблему збалансування різних сфер особистості, інтегрування суперечностей шляхом зниження їхньої інтенсивності, особливо в умовах підготовки майбутнього вчителя початкових класів до соціально-педагогічної діяльності» (Будник, 2014, с. 121).

Важливу роль у цьому процесі відіграють сформовані навички, які забезпечують в цілому стереотипну автоматизовану дію, як необхідну у процесі подібних ситуацій, умовах (Сучасний психолого-педагогічний словник, 2016, с. 246). Тому можна говорити про те, що підготувати майбутнього вчителя початкових класів до вищого рівня професійної діяльності, його моральної культури – це означає, що ще в процесі навчання в закладі освіти, він має набути навичок, відповідних до його обов'язків. Особливо це стосується навичок використання ІКТ, про що більш ґрунтовно йтиметься у другому і третьому розділах.

Викладене дає підстави говорити про те, що «знаннєвий», (точніше – «ЗУНівський») підхід щодо формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів повністю себе ще не вичерпав. Натомість, як було зазначено вище, сьогодні він вже не може бути пріоритетним, провідним,

оскільки соціально-економічні, політичні, культурно-освітні процеси різко змінюються, виникають нові явища, яких раніше не було, і які потребують глибокого, всебічного осмислення. Головним у цьому процесі є те, що за умов глобалізації, відкритого суспільства, змінилася сама людина, змінився вчитель і учні, їх світогляд, морально-культурний світ, духовні цінності тощо. Саме тому пріоритету набувають холістичні ідеї, які спрямовують пошук науковців до знаходження оптимальних можливостей формування моральної культури фахівця будь-якого профілю, у тому числі й учителя початкових класів.

Нам імponує думка академіка С. Гончаренка, який доводив, що оптимальним шляхом у вирішенні проблеми підготовки учителя в моральному, культурному сенсі, є дотримання принципу фундаменталізації професійної освіти. «Фундаменталізація освіти, – писав вчений, – передбачає істотні зміни в традиційних технологіях навчання. Сьогодні навчальний матеріал пропонується учням і здобувачам в логіці опису, домінує чисто предметна, інформаційна, а не методологічна освіта, елементний, а не якісний підхід до навчання. Натомість майбутній спеціаліст має бути методологом, який відзначається широтою і глибиною наукових поглядів і культурою мислення, як дисциплінарного, так і міждисциплінарного, системного. У педагогіці вищої освіти існує такий феномен, як «розірваність мислення». Студент знає суть окремих понять, теорій, законів, може їх відтворити, але лише на «логіці опису». В умовах домінуючого у вищій школі інформаційно-репродуктивного навчання у здобувача виробляється лінійне мислення, стереотипне, причинно-наслідкове. Тому він оволодіває не «наукою й професією, а ремеслом» (Гончаренко, 2008b, с. 87-88).

На цій основі автор робить висновок про те, що вища освіта, передусім педагогічна, має забезпечувати широку, а не вузьку спеціалізовану підготовку і бути проблемною, а не предметно орієнтованою. Отже, йдеться про підготовку всебічно розвинених фахівців, які вміють стверджуватися та розкриватися, приймати рішення у складних умовах, бути підготовленими до неперервного

підвищення своєї кваліфікації, а також до поєднання особистих інтересів із громадськими (Гончаренко, 2008b, с. 89).

Ще одним важливим аспектом фундаменталізації освіти, на думку С. Гончаренка, є навчання в системі вищої освіти так званих базових кваліфікацій. Це потужний на сьогодні ланцюг освітніх компонентів, які не можна віднести ні до загальної освіти, ні до власне професійної. Ці компоненти необхідні сьогодні будь-якій професійній діяльності, й передусім учительській. Вони отримали умовну назву «базових кваліфікацій». Це володіння «м'якими навичками», «наскрізними» вміннями: роботи на комп'ютерах, користування базовими банками даних, це вміння трансфера технологій (переносу технологій з одних галузей в інші), знання ліцензійної, акредитаційної справи, навички освітнього моніторингу тощо (Гончаренко, 2008b, с. 89).

Впровадження принципу фундаменталізації освіти спричиняє посилення ролі ІКТ у підготовці вчителя початкових класів, формування його моральної культури. Головним тут виступає стратегія їх професійного використання. Цю стратегію належним чином обґрунтував академік Р. Гуревич. Вчений вважає, що, беручи до уваги результати психологічних досліджень, можна констатувати, що ефективне використання засобів ІКТ потребує відповідної підготовки вчителя, який має дотримуватися певних умов, а саме:

- навчання роботі з інформаційними технологіями є частиною змісту освіти;
- ІКТ, які використовуються в процесі освіти, є лише засобами вирішення педагогічної проблеми і вони не мають перетворюватися на самоціль;
- використання інноваційних засобів є одним із методів формування мислення, яке розширює можливості нашого мислення для вирішення освітніх і професійних завдань (Гуревич, 2008b, с. 92).

Науковець і практик професійної педагогічної освіти Р. Гуревич наголошує, що досконале застосування ІКТ у підготовці вчителя, формування його професійних якостей, змінює не лише його власну моральну культуру, а й

всього закладу освіти. Водночас він доводить, що більшості інформаційних ресурсів, призначених для використання в освіті, характерний низький дидактичний рівень, він значною мірою відстає від необхідності реалізації принципу фундаменталізації освіти. Це пояснюється передусім тим, що комп'ютерні навчальні програми створюють фахівці з програмування, без участі фахівців із психології, дидактики, змісту і методики навчання конкретної дисципліни. До цього додається й інша проблема: зазвичай провідні педагоги, які мають значний стаж викладацької роботи, далекі від сучасних ІКТ, недостатньо володіють ними і, маючи консервативне мислення, не завжди розуміють їх справжнє значення в підготовці майбутніх учителів.

Учений доводить: для того, щоб підготувати вчителя початкових класів до ефективного впровадження засобів ІКТ, необхідно добре підготувати педагогів у галузі інформаційної освіти. Він формулює основні завдання щодо такої підготовки:

- ознайомлення з позитивними і негативними аспектами застосування інформаційних і телекомунікаційних технологій в освіті;
- формування уявлень про значення інформатизації освіти в сучасному, постіндустріальному суспільстві;
- формування знань про склад і сфери доцільного застосування засобів ІКТ в освіті, технології обробки, представлення, зберігання і передачі інформації;
- засвоєння суті загальних методів інформатизації, що відповідають потребам освітнього процесу, контролю і оцінювання результатів навчання, позаурочної науково-дослідної і організаційно-управлінської діяльності закладів освіти;
- засвоєння знань про вимоги, що ставляться до засобів інформатизації освіти, основні принципи і методи оцінки їх якості;
- вироблення у педагогів стійкої мотивації до участі у формуванні і впровадженні інформаційного освітнього середовища;

- навчання мови, яка формується в процесі інформатизації освіти (з паралельною фіксацією і систематизацією термінології);

- надання педагогам додаткової можливості пояснити учням роль і місце інформаційних технологій у сучасному світі (Гуревич, 2008b, с. 95-96).

Холістичний підхід стосовно підготовки учителя початкових класів, його моральної культури дотримується позиції формування у нього наукового світогляду. А науковий світогляд – це і є новий, більш високий рівень моральності та культури. Видатний вчений України В. Вернадський називав його ноосферним (Поздняков, 2006). І. Огієнко писав, що майбутній вчитель початкової школи має оволодіти передусім рідною культурою, але він має бути добре обізнаним і в царині зарубіжної культури (І. Огієнко, 1992). Сьогодні принцип полікультурності є одним із провідних у підготовці будь-якого фахівця, натомість особливо це стосується вчителя початкових класів, оскільки саме він закладає основи у пізнанні цілісного світу дитиною, тих морально-культурних надбань, які здобуті та реалізуються в цьому складному, різноманітному світі.

Сучасний підхід у формуванні моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ має ґрунтуватися й на засадах креативності. Аналіз джерел з цього питання засвідчує, що за умов динамічного розвитку сучасного глобалізованого суспільства поняття «творчість», «творчий потенціал особистості», «технології», «неперервна освіта» набувають статусу ключових понять сучасної педагогічної науки і практики (Кремень, Ільїн, Борінштейн, Гальченко, Ліпін, Погрібна, Савчук & Федорчук, 2020; Fasko, 2001; Сисоєва, 2014) та ін. Більше того, на часі створення нового напрямку педагогіки – інформаційної дидактики. Метою її впровадження й застосування є розкриття законів, закономірностей і принципів побудови освітнього процесу в умовах використання нових інформаційних технологій, зокрема й підготовки майбутнього вчителя початкових класів, формуванні його моральної культури.

Формування і послідовне збагачення творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів – це один з важливих імперативів його професійної

й особистісної підготовки для подальшої ефективної діяльності. Творчість є найхарактернішою ознакою особистості, вона завжди пов'язана із максимальним використанням інтелектуальної, почуттєвої і вольової сфер вчителя. «Процес творчості, – наголошував В. Сухомлинський, – характерний тим, що творець самою працею своєю і її наслідками справляє величезний вплив на тих, хто поряд з ним. Одухотворення й натхнення однієї особистості породжує одухотворення й натхнення в душах інших людей. Творчість – це незримі ниточки, які об'єднують серця» (Сухомлинський, 1976а, с. 507). З іншого боку, творчість є необхідним елементом не лише продуктивного навчання, розвитку учнів, а й власного розвитку учителя, умовою його самореалізації. Сьогодні звичайна репродукція знань, умінь учителем не має особливої ціни, справжньої вартості набуває доцільна, грамотна, творча імпровізація в розв'язанні складних проблем, ситуацій, що постійно виникають у педагогічній практиці, міжособистісних відносинах тощо. Надто важливим є й інше: важливо, щоб творчість майбутнього вчителя початкових класів набула сталого розвитку, була б внутрішньо вмотивованою потребою.

Досліджуючи сутність і зміст творчості, а також визначаючи її показники і критерії, М. Лазарєв виокремлює позиції, які педагог може займати в сфері своєї професійної діяльності, спілкування, комунікації. Серед основних позицій є такі: а) індиферентна; б) більш пасивна, ніж активна; в) більш активна, ніж пасивна; г) активна; д) активно-творча (Лазарєв, 1995). Саме активно-творча позиція має найбільшу вартість, а тому використання ІКТ має бути максимально спрямованим на її розвиток. У цій царині вже накопичений певний досвід багатьма закладами вищої педагогічної освіти України (Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, Полтавський національний університет ім. В. Короленка, Житомирський державний університет ім. І. Франка та ін.). У цих та інших закладах особлива увага приділяється питанням творчої дослідницької діяльності майбутніх учителів початкових класів.

Зокрема, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова (нині – Український державний університет ім. М. Драгоманова) практично перевів увесь освітній процес у формат інформаційно-освітнього середовища. Розгорнувши проєкт «Електронна педагогіка», в його межах підготовлено півтори тисячі електронних підручників, проведено навчання персоналу, кафедри оснащено необхідною технікою. Другий і третій етапи реалізації проєкту передбачає створення єдиного інформаційного науково-освітнього середовища, забезпечення учасників процесу необхідними засобами і технологіями обміну інформацією, підготовку інформаційних програм, електронних підручників, кваліфікованих модераторів навчання та виховання, а головне – забезпечення його юридичного, медичного і психологічного супроводу (Андрущенко, 2008, с. 14).

Холістичний підхід щодо підготовки майбутнього вчителя початкових класів, формування його моральної культури, вимагає послідовної гуманізації. Мова йде не про фрагментарні заходи гуманізації, має гуманізуватися весь освітній процес як цілісна система, яка максимально б відповідала очікуванням особистості майбутнього вчителя початкових класів, уможлиблювала б якісне, повноцінне набуття ним моральної культури. Цьому має сприяти передусім культурно-освітнє середовище закладу, інформаційно-технічне забезпечення, готовність і реальне бажання професорсько-викладацького складу до утвердження гуманних, толерантних відносин у системі «викладач – студент; студент – викладач», а також вся діяльність адміністрації закладу. Натомість зауважимо, що в педагогічних університетах у цьому сенсі існує певна проблема. Маємо на увазі надмірну особистісну, методичну опіку здобувачів освіти. В європейських університетах вважається анахронізмом організація освітнього процесу за принципом патерналізму. Там основний акцент робиться на самостійному навчанні та самоконтролі, чому сприяє сувора селекція протягом усіх років навчання, але особливо на першому курсі, і це також сприймається як важливий і необхідний аспект досягнення якості освіти, а й її

гуманізації. Тобто, мова не йде про збереження контингенту, домінує імператив підтримання високої репутації закладу освіти.

З погляду ідеї людино- й дитиноцентризму, збереження «інтелектуальної енергії», духовної, моральної культури держави, сьогодні взагалі виникає багато різних проблем, пов'язаних зі сферою духовно-культурного, гуманітарного пізнання і його реалізації в процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Особливо поглибленого вивчення потребують питання філософсько-світоглядного, морально-культурного освоєння світу і тих процесів, які безпосередньо відбуваються в Україні та системі її освіти. Як слушно зазначав академік І. Прокопенко: «Неувага до світоглядної культури учнівської та студентської молоді призводить до захоплення частиною молоді езотеричними вченнями, нетрадиційними культурами і релігіями, що паралізують волю і розум молоді, стоять на перешкоді її професійної і особистісної самореалізації. Прояви політичного і правового нігілізму пов'язані і з низьким рівнем світоглядної культури. Гуманітаризація освіти покликана сприяти світоглядному вихованню, але їй слід надати більш практичну спрямованість» (Прокопенко, 2008, с. 43). У розв'язанні цієї проблеми, на наше переконання, має спрацювати методологія плюралістичного аналізу. Моральна культура майбутнього вчителя початкових класів теоретично і практично має тісно пов'язуватися із свободою дії, свободою вибору, вільного викладу думки, того, що називається «діалог культур».

Вважаємо, що з метою якісного формування моральної культури у вчителя початкової школи слід максимально використовувати християнські підходи і цінності. Аналіз ситуації у цій царині засвідчує, що тут за попередні роки «войовничого атеїзму» накопичилося надто багато проблем. Натомість і сьогодні ця традиція «радянщини» все ще діє. Наприклад, державні діячі, можновладці від освіти і науки заперечують необхідність підготовки вчителів початкових класів на християнських засадах, це ж стосується розроблення й упровадження в освітній процес підручників, навчально-методичних посібників з предметів «Християнська етика», «Родинне виховання» тощо. Надто

суб'єктивні прочитання наукових і навчальних текстів із названих предметів деякими бюрократами від освіти, лише заважають формуванню моральної культури майбутнього вчителя початкових класів, зневажають доробки відомих вчених, їх зусилля на покращення ситуації в царині духовності.

Інноваційний підхід щодо формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ, передбачає підготовку педагога-лідера. Ця позиція обґрунтована у працях В. Бикова (2009b), Г. Васяновича (2015b), І. Зязюна (2000), Г. Філіпчука (2013) та інших науковців і практиків освітньої сфери.

Ще одним надзвичайно важливим елементом у формуванні моральної культури майбутнього вчителя початкових класів в процесі його професійної підготовки, є принцип прогностичності. Цей принцип спрямовує свідомість і діяльність майбутнього педагога на випередження процесів, які можуть відбутися в соціальній, культурно-освітній сфері. Такий підхід визначається тим, що культурно-освітнє середовище динамічно змінюється, набуває нових обрисів, ціннісно-сміслових орієнтацій. Педагогічні системи все більше орієнтуються на потреби і вимоги відкритої освіти, використання сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Усе це створює потенційні можливості для значного удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення змісту освіти, у якій вагоме місце посідатиме процес формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів. Відкрите навчальне середовище, яке вже сьогодні створюється в системі освіти України, попри всі перешкоди і суперечності, має потужне значення, підсилює «дидактичну спроможність» для перспективного розвитку як окремого педагога, так і суспільства в цілому.

Ці складові сучасних підходів щодо підготовки майбутнього вчителя початкових класів обґрунтовує «філософія якості освіти», основні положення якої останнім часом активно розробляють науковці В. Андрущенко (2005), В. Кремень (Кремень та ін. 2020) та ін.

1.3. Зарубіжний досвід використання ІКТ у формуванні моральної культури майбутнього вчителя початкових класів

Підготовку майбутнього вчителя початкових класів, безумовно, потрібно здійснювати на засадах і досягненнях вітчизняної філософської, психолого-педагогічної думки. Водночас доречним є творче і критичне використання в цій царині й зарубіжного позитивного досвіду, який базується на новітніх технологіях. Особливо важливо це ще й тому, що Україна обрала незворотний шлях до інтеграції у світовий освітній і науковий простір. Саме тому це спонукало нас вивчити особливості зарубіжного досвіду, які можуть бути продуктивними для процесу формування моральної культури вчителів початкових класів засобами ІКТ в Україні.

Варто зазначити, що у значній кількості нормативних документів багатьох міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Ради Європи, ОЕСР, Європейської Комісії та ін.) подається об'єктивна характеристика вчительської спільноти, яка має високу професійну якість діяльності, духовні, морально-культурні надбання. Творче запозичення зарубіжного досвіду відкриває нові можливості щодо удосконалення процесу формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ, створює сприятливі умови для їх мобільності, доцільної адаптації до загальноєвропейського освітнього простру і динамічного розвитку, а також розширює межі співпраці із закордонними закладами освіти

Аналіз значного масиву джерел засвідчує, що в найбільш розвинених країнах світу підготовка майбутнього вчителя початкових класів послідовно відбувається на двох взаємопов'язаних рівнях: суто професійному й особистісному. Причому вона має ту особливість, що діалектично поєднується із середньою та післядипломною освітою, що потужно сприяє реалізації однієї із провідних сучасних психолого-педагогічних ідей: навчання і розвиток впродовж всього життя (Мукан, 2007). Це дозволяє вчителеві «не втрачати форми», більше того, бути фундаментально озброєним новими теоретичними знаннями й удосконалювати свою педагогічну практику.

Сучасні українські вчені все більш активно вивчають зарубіжні аспекти підготовки майбутнього вчителя початкових класів, у тому числі й ті, які тісно пов'язані із формуванням його моральної культури засобами ІКТ. Зокрема, в Сполучених Штатах Америки: Н. Авшенюк (2005), Г. Васянович (2017), Г. Головченко (2020), Р. Гуревич, М. Кадемія та М. Козяр (2012), Т. Кошманова (2000; 2003), В. Кудін (1998), М. Лещенко (1998), М. Нагач (2008) та ін.; в Англії і Канаді: В. Павлюк (2012), Н. Гайдук (2005) та ін.; в Австрії і Німеччині: Н. Абашкіна (1999; 2012), Л. Дяченко (2016), С. Коцур (2018), М. М'ясковський (2017), О. Огієнко (2012), Л. Пуховська (1997, с. 27-31), А. Турчин (2003), та ін.; у Франції і Фінляндії: К. Котун (2015), Ю. Несін (2010), Н. Сидорчук (2014), М. Смірнов та В. Жорник (2018); в Польщі: Є. Громов, А. Коломієць та Д. Коломієць (2019), М. Пивоварчук (2013), І. Перепелюк (2018) та ін.

Вивчення зарубіжного досвіду щодо використання ІКТ у процесі формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів дає можливість стверджувати, що один із доцільних і перспективних напрямів цього процесу обґрунтовує гуманістична педагогіка. Її найбільш відомі представники: М. Грін (M. Green), А. Комбс (A. Kombs), П. Макларен (P. McLaren), А. Маслоу (A. Maslow), К. Роджерс (C. Rogers), Б. Рут (B. Root), М. Самервіль (M. Somerville), К. Слітер (C. Sleeter) та ін. розробили модель педагога, здатного до емпатії, полікультурності, сприйняття учня/здобувача таким, яким він є, і водночас орієнтації на його найвищі досягнення (реальні та потенційні), на перспективу, що відкривається перед ним. Такий підхід, на нашу думку, є позитивним, оскільки він спрямовує свідомість майбутнього вчителя початкових класів не лише на вияв самореалізації, а й на полікультурність. Адже, наприклад, у Сполучених Штатах Америки білошкірих учителів стає все більше, натомість зростає число учнів із сімей афроамериканців. Передбачається, що у 2035 р. кількість таких учнів в США досягне 57%. Натомість учителі європеїдної раси в країні становлять більшість (86%), порівняно з представниками інших рас. Афроамериканські діти, зазвичай походять із бідних сімей і їхні успіхи в медіанавчанні та навчанні на

основі ІКТ є значно нижчими, ніж в решти учнів (Васянович, 2017, с. 301). Це зобов'язує вчителя добре знати, поважати традиції, звичаї, моральні норми, культуру представників (учнів) різних етносів, яких він навчає. Найменші прояви неповаги з боку учителя до учнів кваліфікуються не лише в моральному, а й у правовому полі. І, навпаки, принцип гуманістичної взаємодії у системі «учитель – учень» завжди знаходить підтримку та заохочення серед адміністрації школи.

Як відомо, ще на початку XX ст. філософ і педагог Дж. Дьюї у своїй праці «Демократія і школа» наголошував на різноманітності рас, етносів, націй і доводив, що заклади освіти мають бути покликаними врівноважувати різноманітні суспільні сили не стільки правовими, скільки морально-культурними нормами, принципами, засобами. Отже, на думку Дж. Дьюї, спільний досвід, спільне середовище здатні сприяти побудові плюралістичного суспільства. З цього приводу він писав: «Змішування у школі дітей різних рас, релігій і традицій створює нове й більш широке культурне оточення для усіх. Спільний для учнів предмет вивчення привчає до єдності поглядів на ширший обрій, порівняно з тим, який видніється членам ізольованої групи школярів» (Dewey, с. 25-26).

Цієї думки дотримується і сучасний американський вчений Пол Горскі, який переконаний в тому, що кожна дитина приходить до школи вже наділена власною індивідуальною та етнічною ідентичністю, яку треба розумно і делікатно розвивати, а не намагатися штучно змінити або ж загальмувати її. Отже, учитель несе беззаперечну моральну відповідальність за те, щоби визнавати і поважати цю ідентичність не лише під час аудиторних, а й позааудиторних занять. Саме цей момент характеризує реальні відносини між суб'єктами освітнього процесу (Gorski, 2004, 189).

Аналіз процесу підготовки вчителів початкових класів у системі вищих навчальних закладів США вітчизняними вченими засвідчує, що поряд із гуманітарною парадигмою в освітній галузі цієї країни потужно діють такі напрями, як педагогічний прагматизм і технократизм (Кудін, 2002, с. 20;

Шандрук, 2013). На це спрямовані теорія і методика навчання, тренінгові заняття тощо. Що ж стосується такого складника професійної підготовки, як моральна культура майбутнього вчителя, то акцент робиться на формуванні змісту конкретних предметів, які імпліцитно (внутрішньо) наповнюються поняттями добра, справедливості, совісті, емпатії, милосердя, моральної відповідальності тощо. Як зазначає В. Кудін, в кінці 90-х років XX ст. у США з метою якісної медіапідготовки вчителя було запропоновано встановити єдиний вищий кваліфікаційний стандарт для учительських дипломів, де медіаосвіта вчителя надаватиметься особливого значення. Медіаосвіта учителя має підпорядковуватися загальній і моральній культурі особистості учителя, його умінню спілкуватися з учнями на засадах гуманності, любові, добра, толерантності (Кудін, 2002, с. 194). Зазначимо, що медіаосвіта спрямована на підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включно з традиційними і новітніми засобами.

При такому підході цілком виправданим, на нашу думку, є те, що у цьому процесі надзвичайно активно застосовуються ІКТ, де надто важливою є взаємодія не лише в системі «викладач – студент», а й у системі «студент – студент». Сьогодні у закладах вищої освіти США застосування ІКТ під час навчального процесу вимагають практично від кожного викладача. Для цього створюються спеціальні навчальні програми: Blackboard, розробляються відповідні завдання, створюються процедури оцінювання й атестації, а також створюються умови для забезпечення авторських прав, що вимагає вдумливого педагогічного планування, значних витрат часу тощо.

Суть принципу прагматики полягає в тому, що він дає змогу досить швидко й ефективно перейти від незнання до знання, від невміння до набуття конкретних вмінь, навичок формування моральної культури в майбутнього вчителя початкових класів. Зазвичай викладачі використовують інформаційно-комунікаційні засоби для розвитку дискусій між суб'єктами освітнього процесу, забезпечують їх навчальними кейсами, обговорюють різні педагогічні ситуації, проєкти педагогічної практики тощо. Позитивним тут є і те, що

викладач у процесі такої взаємодії отримує чітке уявлення про навчальний досвід майбутніх вчителів початкових класів після вивчення конкретних тем, які спрямовані на формування моральної культури, про ефективність і практичну цінність студентського навчання один від одного, врешті, усвідомлює реальний прогрес, досягнутий здобувачами щодо очікуваних результатів навчання. Як доводять американські вчені – А. Чікерінг (A. Chickering) і З. Гамсон (Z. Gamson), обмін ідеями, думками в процесі взаємного колективного і практичного навчання позитивно відбивається на процесі мислення майбутніх учителів і поглиблюють їхнє взаєморозуміння та взаємодію. З метою отримання позитивного практичного результату, вчені пропонують застосовувати техніку активного навчання, це означає, що використовуючи ІКТ, студенти мають активно залучатися до обговорення того, що вони вивчають, вдумливо писати про це, співставляти нові знання з попереднім досвідом і застосовувати їх у повсякденному житті. Отже, вони повинні зробити те, що вивчають, і це стає невід’ємною часткою самих себе (Chickering & Gamson, 1991)

Ще один важливий аспект прагматичної педагогіки США виявляється в тому, що майбутній вчитель початкових класів має отримати належний досвід з метою навчання дітей-початківців виконувати посильну працю (допомогти старшим, немічним людям, або своїм одноліткам, які цього потребують, почистити сніг, допомогти в місцях швидкого харчування тощо). Тут мається на меті при звичаїти дитину до праці, яка має морально-культурний смисл, адже з давніх-давен плідною є думка про те, що у процесі праці людина морально і культурно зростає, визначає свій життєвий шлях. Тому цілком закономірно, що й батьки підтримують цей педагогічний принцип, і залучають дітей до посильної праці (відповідно до їхнього віку). Стає зрозумілим, чому американські діти, починаючи з 18 років, проживають окремо від батьків і здатні забезпечити своєю працею цілком нормальне, гідне життя (Петречко, 2016).

Серед вчених Канади, які досліджують окреслену проблему, можна виокремити таких, як: К. Брод (R. Broad), D. Гембер (M. Gambhir), Й. Гескел (J. Gaskel), М. Еванс (M. Ewans), М. Фуллан (M. Fullan) та ін. Зокрема М. Фуллан обґрунтовує принципове положення, згідно з яким теоретичні виклади на лекціях щодо сутності і змісту моральної культури в університеті мають максимально інтегруватися з практикою роботи в школі. На його думку, партнерство: «школа – ЗВО» становить головну умову майбутнього вчителя початкових класів у контексті прищеплення йому моральної культури, отже, провідну роль у цьому процесі має відігравати освітнє морально-культурне середовище (Фуллан, 2000).

Аналіз результатів досліджень канадських і вітчизняних учених засвідчує, що застосування ІКТ в системі освіти Канади, з метою формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів ґрунтується, головним чином, на створенні таких навчальних планів і програм, «пакетів курсів», які передбачають виконання конкретних завдань із використанням відео, веб-сторінок, або друкованих керівництв, путівників, відеокліпів або інших матеріалів. Акцент робиться на самостійному опануванні цих матеріалів, що стає вирішальним чинником у виробленні необхідних професійних вмінь і навичок. Крім того, здійснюється заохочення здобувачів освіти до демонстрування набутих вмінь і навичок. Це можуть бути цікаві інтерв'ю з проблем моралі і культури, телеконференції, добре організований зворотний зв'язок між здобувачами у віртуальному просторі. Викладач має навчити здобувача саморефлексії щодо здобутих знань, умінь, навичок в опануванні ІКТ, підказати можливі ефективні шляхи удосконалення підготовки здобувача у цій царині діяльності. Зокрема педагог звертає увагу здобувача на необхідність зберігати копії усіх робіт, які він виконує, опановуючи задані курсові програми, методичні рекомендації тощо. Він має навчити майбутнього вчителя делікатно, етично робити коментарі, анотації, зауваження своїм вихованцям, професійно оцінювати їхні здобутки в опануванні знань, умінь, навичок. Для того, щоб поліпшити засвоєння знань здобувачів освіти і професійно застосовувати їх у

своїй майбутній діяльності, викладачі часто використовують такі методи, як навчальні питання, обговорення педагогічних ситуацій, «кейс-стаді» (case studies) з питаннями, що безпосередньо стосуються моралі, культури; розробляють короткі тести – квізи (quizzes), вправи, тести повторення й узагальнення курсового матеріалу (Кошманова, 2000, с. 261-275).

Гуманістичний педагогічний принцип – принцип поваги до партнера (учня/здобувача) – є одним із провідних не лише у США чи Канаді, він активно реалізується у країнах Європи: Великій Британії, Нідерландах, Німеччині, Франції, Фінляндії, Швеції та ін. Зокрема у Великій Британії у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів особлива увага приділяється питанням полікультурності. Західноєвропейські вчені і практикуючі педагоги, на основі століттями вироблених традицій і цінностей, дотримуються у своїй діяльності гуманістичних принципів, згідно з якими, заперечуються будь-які вияви агресії, нетолерантності, нетерпимості, зневаги, тощо.

Натомість серед деяких британських учених зустрічаються побоювання в тому сенсі, що впровадження гуманістичних, полікультурних підходів в освітню практику здатне призвести до «розмиття» власних морально-культурних надбань й утвердження, зміцнення ролі «культурних сумішей». Такої думки, наприклад, дотримується А. Честерс (A. Chesters), який наголошує, що кожний індивід має цінувати передусім здобутки власної культури і дотримання моральних норм (Chesters, 1997). Нам імпонує те, що його бачення заперечує інший британський вчений – А. Перотті (Perotti), який доводить, що європейське суспільство ґрунтується на засадах гуманізму і демократизму, а тому морально-культурний плюралізм – це нормальне сучасне явище, яке не суперечить національному розвитку, а, навпаки, при розумному використанні, збагачує, підсилює його. Такої думки дотримуються й інші британські вчені, зокрема: М. Гальтон (M. Galton), А. Блут (A. Bluth) та ін. (Handbook of Primary Education, 1998).

Представники гуманістичної педагогіки Німеччини, зокрема: К. Аппель (K. Appel), О. Больнов (O. Bolnow), Ю. Габермас (J. Habermas), Г. Гамм (G. Gamm), Р. Лассан (R. Lissan), Г. Нооль (G. Nohl), Е. Шпрангер (E. Schpranger) та ін. доводять, що майбутній вчитель початкових класів має бути добре підготовленим з питань психології дитини, знання її почуттєвої сфери, вольових здатностей. Майбутній вчитель має навчитися розпізнати у своєму вихованцеві найменші, найтонші зміни його настрою, переживань, прагнень і очікувань. Це дозволить йому формувати відносини в системі «учитель – учень» на засадах довіри, взаєморозуміння, вдячності. У контексті поняття «настрій», трактуються також поняття «рідна домівка», «спільнота», «батьківщина» тощо.

Крім того, на думку багатьох німецьких вчених-педагогів, майбутній вчитель початкових класів має бути добре підготовленим з питань науки етики і культурології. Як доводить німецький професор Д. Беннер: слабкі знання вчителя з цих наук утруднюють процес формування моральної культури в учнів, породжує їхню байдужість, амбівалентність свідомості, заважає визначитися у вчинках, здійснювати їх не на основі християнської етики і загальнолюдської культури та ін. (Benner, 1996, с. 133-136).

Інший німецький вчений-педагог – Г. Бернар більше тяжіє за своїми поглядами до так званої критичної педагогіки, яка також дотримується гуманістичних засад (Bernar, 2006), водночас акцентує на позитивній думці всесвітньо відомого філософа, соціолога і педагога – В. Адорно, стосовно реальних можливостей формування моральної культури особистості. Мислитель обґрунтовував думку, згідно з якою саме суспільство ще не доросло до належного рівня моралі та культури, воно залишається несправедливим, асоціальним, отже, за цих умов діяльність учителя в напрямі формування моральної культури учнів може бути знівельованою, навіть марною. На його переконання, потрібно змінювати у морально-культурному відношенні весь соціум, все суспільне, родинне, культурно-освітнє середовище (Adorno, 1991). Т. Адорно наголошував, що традиційні підходи у вихованні вже не є достатньо

дієвими, а тому їх треба критично переглянути і знаходити нові шляхи, форми, технології і засоби, які відповідали б соціально-культурним, духовно-моральним змінам. Одним із найпотужніших засобів формування моральної культури, на думку мислителя, є мистецтво, яке навіть за умов абсурду, сповнено смислу (Adorno, 1997, с. 199). Така постановка питання, на думку Г. Бернара, є цілком слушною, вона дає змогу більш критично подивитися на реальний стан процесу навчання і виховання як майбутнього вчителя початкових класів, так і його майбутніх учнів. Головним чином слід змінити мотивацію здобуття знань майбутнім учителем, особливо в царині етики, естетики і загальної культури. Крім того, вчений ставить питання й у такий спосіб: що можна і потрібно зробити, аби уникнути ситуації, пов'язаної із «недовченістю» майбутнього вчителя у царині його моральної культури? На це у нього є однозначна відповідь: слід кардинально змінити всю систему навчання і виховання майбутнього вчителя, яка в своїй основі має бути вільною і демократичною, базуватися на високих духовних цінностях. Лише вільний учитель, який має високий статус у суспільстві, здатний виховати особистість учня з високим рівнем моральної культури. На першому місці у процесі цього виховання має стояти любов до дитини, її життєвих потреб і зацікавлень. Важливо, щоби учень доходив до власної саморефлексії свого буття в мікро- і макросоціумі, створював сам себе (рівень автономії), бачив перспективи розвитку духовного самозростання. Позитивною стороною критичної педагогіки передусім є: а) критичне ставлення до процесів, що відбуваються в суспільстві і в системі освіти, опір замість конформізму; б) неунікнення конфліктів, а розумне і своєчасне їх розв'язання; в) критична раціональність замість ірраціональності; г) спротив фальшивій свідомості; д) самостійне творення особистістю самої себе; е) формування потреб суспільних змін замість того, що існує або вже віджило, і не є більше актуальним; є) співпраця і солідарність замість взаємних непорозумінь (Bernar, 2006, с. 221-224).

Що стосується застосування ІКТ у формуванні моральної культури в майбутнього вчителя початкових класів в системі освіти Німеччини, то варто

зазначити, що ці технології стали вже не лише засобами навчання, а й ваговою складовою дисциплін гуманітарного циклу та об'єктом досліпливого вивчення. Згідно із дослідженням, проведеним науковцями Університету Майнца (Institut für Publizistik der Universität Mainz), 91% науково-педагогічних працівників так чи інакше використовує засоби масової інформації та ІКТ в освітньому процесі, з яких 72 % – регулярно звертаються до них (Васянович, 2017, с. 302-303).

Заслуговує уваги той факт, що у Німеччині, у кожній федеральній землі діє Центр, мета якого – функціонування і всебічна допомога вчителям щодо навчання їх медіаграмотності та компетентнісного використання ІКТ в освітньому процесі. Натомість є сенс зазначити, що і до цього часу в цій країні існує значна кількість професорсько-викладацького складу, який далеко неоднозначно ставиться до застосування ІКТ в освітньому процесі. Їх заперечення стосуються передусім того, що цей «автоматизований процес» негативно позначається на мисленні особистості, а ще гірше – пригноблює почуттєву, психічну сферу учнів/здобувачів. Поряд із значним позитивом: розширення можливості процесу індивідуалізації, інтерактивності, незалежності від місця і часу знаходження, використання ІКТ, на думку багатьох учених, існують і значні недоліки, головним із них є той, що ІКТ не здатні перетворити отримане знання у внутрішньо значуще. Крім того, застосування ІКТ слабо впливає на процес вияву здібностей і формування здатностей учня/здобувача, отже, недостатньо активно формує й підвищує компетентнісні можливості особистості (Васянович, 2017, с. 303).

І тим не менше, в освітній системі Німеччини активно впроваджуються інформаційні програми європейського рівня, які надзвичайно ефективно впливають на підготовку майбутнього вчителя початкових класів, у тому числі, пов'язану з формуванням його моральної культури. Помітним у цьому сенсі є позиція німецьких вчених і практиків освіти, яка стосується не лише методологічних основ впровадження ІКТ, а й суто практичних вказівок, побажань, рекомендацій, як саме ефективно та доцільно витратити час студентів на набуття вмінь, навичок для знаходження навчальних

(бібліотечних) ресурсів і досягати успіхів у навчанні, задоволення його потреб й очікувань. Майбутній вчитель початкових класів має навчитися саморефлексії, постійно звертатися до моделювання самооцінки, намагатися все робити так, щоб вона була адекватною. Принцип «діагностичного навчання» дає можливість студентові бачити, які прогалини він має у набутті моральної культури, і які шляхи є найбільш вірними для поліпшення ситуації.

Французькі філософи, вчені-педагоги: П. Адо (P. Hadot), Ж. Делез (G. Deleuze), Е. Левінас (E. Levinas), Г. Марсель (G. Marcel), Р. Мізраї (R. Misrahi), М. Фуко (M. Foucault) та ін. зробили вагомий внесок у теорію і практику розвитку моралі і культури, окреслили головні підходи щодо взаємозв'язку цих надважливих форм суспільної й особистісної свідомості. Ці мислителі створюють етику мудрості, відповідальності, радості і щастя, положення яких можна реалізувати в сучасній культурі, що протистоїть технократизму. Майбутній вчитель початкових класів має подбати про себе, не шкодувати часу для саморозвитку і набути такої мудрості, щоб своєю професійною діяльністю робити вихованців щасливими, радісними, втішними, сприяти здійсненню їхніх заповітних бажань, прагнень, очікувань. У такому сенсі моральна культура розглядається як творчість життя, реальний порух любові та взаєморозуміння, вона допомагає не лише дитині, а й самому вчителеві любити радість, жити наповненим внутрішнім життям, долати смуток, розпач, страждання, які часто-густо влаштовує нам буття. Як пише французький філософ і педагог М. Конш: «Страждання дітей – аргумент цілком достатній, щоби спростувати всі заяви адвокатів Бога... Як можна збагнути те, що ці страждання мають місце у спотвореному Ним світі? Хіба вони не абсолютне зло, тобто таке, якому немислимо знайти виправдання? Автори філософських розвідок із теодицеї намагаються вдавати, що не існує абсолютного зла. А проте спробуйте-но почитати їх, думаючи про дітей, і ви відразу побачите, чого вони варті, зрозумієте їхню трагічну неповноту... Біль дитини – це завжди ганьба, у своєму чистому й очевидному виразі» (Conche, 1990). Саме тому, вважає інший французький вчений – Р. Мізраї, учитель,

формує моральну культуру у своїх вихованців, має передати їм свій дух і душу, бо він перебуває разом з ними. Отже, щастя дитини, на його думку – це єдина мета, до якої має прагнути вчитель (Misrahi, с. 29). Водночас, наголошує мислитель, щастя не буває без подолання перешкод, а тому учитель має навчати початківців долати життєві перешкоди, і при цьому дотримуватися етичних норм та імперативів культури. Отже, вчителю потрібно вміти гартувати волю вихованців, формувати характер, навчати дітей умінню панувати над собою, будувати відносини з однолітками на засадах добра і краси. Процес самотворення, культурного самовдосконалення і є виявом моральної культури особистості, про що так переконливо писав М. Фуко у праці «Турбота про себе» (Foucault, 1984, с. 57-62).

Значна кількість французьких мислителів, педагогів наголошує на необхідності розумного і послідовного використання положень Біблії у процесі формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів. Особливо відчутним це є у працях Е. Левінаса та А. Алана, які доводять, що в Біблії, цій Книзі Книг, закладені величезні морально-етичні і культурні підвалини. У Біблії, – наголошує Е. Левінас, – «... викладено первісні істини, тобто ті, які треба було сказати для того, щоб людське життя мало смисл, і що ці істини подано у формі, яка відкриває для коментаторів бездонні глибини, це відчуття не можна вважати такою собі літературною оцінкою, якою ми замінюємо релігійні почуття. Саме дивовижна присутність усіх цих персонажів, саме ця етична повнота і ці таємничі можливості екзегети я сприймав спочатку як трансцендентність» (Levinas, 1996). І далі вчений пише про те, що вчитель, який неналежним чином набуває моральної культури, чинить великий гріх, як перед собою, так і перед своїми учнями, оскільки він гальмує їх розвиток. Особливо потужно майбутній учитель має працювати над проблемою педагогічної етики і культури спілкування.

Аналіз засвідчує, що ІКТ в системі освіти Франції мають значні здобутки, які активно використовуються у процесі формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів. Ще в кінці ХХ ст. (1983 рік), у Франції

був створений Центр зв'язку освіти і засобів інформації. Він від самого початку функціонування сприяє впровадженню найсучасніших ІКТ в освітній процес, проводить спеціальні курси для вчителів, накопичує базу документальних ресурсів щодо загальної, а також медіакультури, медіа педагогіки, педагогічної етики тощо. Центр реалізує свої програми у співпраці з ЮНЕСКО та іншими організаціями. Він володіє власною медіатекою понад 60 тис. примірників різноманітних шкільних журналів і газет, близько 600 відеокaset і понад 500 магістерських і докторських дисертацій в яких значне місце посідають проблеми формування моральної культури у вчителів початкових класів. Центр потужно працює не лише з учителями, здобувачами, учнями, їхніми батьками, а й організаторами дозвілля, журналістами, бібліотекарями (Васянович, 2017, с. 302).

Аналіз значної кількості джерел з досліджуваної проблеми засвідчує, що вона є актуальною для багатьох польських вчених: І. Вільш (Wilsz), Я. Гомплевич (J. Homplewicz), С. Качор (S. Kaczor), Е. Ляска (E. Laska), В. Оконь (W. Okon), З. Струзік (Z. Struzik), К. Ференц (K. Ferencz), І. Шемпрух (I. Szempruch) та ін. Зокрема, вивчаючи погляди польських педагогів і психологів на особистість вчителя, видатний вчений В. Оконь дійшов висновку, що учитель – це універсальна людина, яка не може обмежуватися лише своїми професійними якостями. Учитель покликаний мати високу моральну культуру, любити, поважати дітей, бути зразком реальної доброти і відносин. Рівень його власної інтелектуальної й моральної культури позначається на його авторитеті не лише серед колег, співробітників, а й серед батьків, їхніх дітей, яких він навчає. Учитель – це завжди творець справедливості, честі, гідності, совісті, відповідальності. Учитель з низьким рівнем моральної культури не має права знаходитися в школі і навчати дітей, особливо це стосується вчителів початкових класів, оскільки маленькі діти є надто вразливими і такими, що часто-густо не можуть зрозуміти негативного ставлення до себе та інших (Okon, 2016, с. 374-385). Вчений був переконаний, що доброго, справжнього

учителя має підготувати заклад вищої освіти, в якому навчається майбутній педагог.

Інший польський вчений – Я. Гомплевич доводить, що в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів моральній культурі належить особливе місце. Він пропонує екзистенційно-герменевтичний підхід до розв’язання цієї проблеми (Homplewicz, 1996, с. 45-46, 137-138). Принагідно зазначимо, що цей підхід залишається одним із провідних у сучасній педагогічній науці й освіті Польщі. Згідно із цим підходом учень розглядається не лише як об’єкт, а й як рівноправний суб’єкт освітнього процесу. Він, як і вчитель, потребує свободи, взаєморозуміння, вільного самовияву своїх думок, переконань тощо. Саме тому Я. Гомплевич наголошує, що вартість моральної культури вчителя виявляється у його добротворенні, сумлінному «служінні» дитині (Homplewicz, 1996, с. 67). Утім, вчений далекий від того, щоби ідеалізувати як учня, так і учителя, вони мають свої позитивні та негативні риси характеру, різний інтелектуальний і почуттєво-вольовий, загальнокультурний рівень, що відбивається на їхніх вчинках, ситуативній поведінці тощо. Вчений доводить, що в підготовці майбутнього вчителя початкових класів, формуванні його моральної культури, має застосовуватися гуманістично-холістичний підхід, який дає змогу розглядати особистість у її цілісному вимірі.

Важливим, на нашу думку є і те, що Я. Гомплевич розробляє не лише теоретико-методологічні засади аналізу сутності і змісту моральної культури вчителя, її цінності, а й методику її формування в конкретному культурно-освітньому середовищі, та пропонує певні критерії її оцінки й рівні сформованості (Homplewicz, 1996, с. 158-166, 186-189).

К. Ференц, аналізуючи проблеми формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів та їхніх учнів, головний наголос робить на процесах соціалізації й адаптації, труднощах входження особистості в «коло культури». Тут також простежується екзистенційно-герменевтичний підхід вченої. Крім того, науковець слушно наголошує на тому, що майбутній вчитель

має навчитися самоініціювати набуття власної моральної культури, а також добре володіти прийомами, методами, технологіями формування цього феномену у своїх вихованців. Ще один важливий аспект у цьому питанні: майбутній вчитель має навчитися створювати мікросередовище, яке б сприяло формуванню моральної культури в учнів, а також вміти грамотно використовувати макросередовище, яке б розвивало дитину у морально-культурному напрямі (Ferenz, 1995, с. 71-85). К. Ференц також обґрунтовує роль мистецтва та ІКТ у процесі формування майбутнього вчителя. Вчена пише: програми складені таким чином, що в них для дітей початківців переважають інформаційні матеріали і мало місця залишається для виховання естетичного й морального, культурного (Ferenz, 1995, с. 122).

Надзвичайно цікавою і продуктивною для формування моральної культури вчителя є «Виховна програма» на основі цінностей за вченням Івана Павла II, яку підготував до друку Здіслав Струзік. Програма розроблена на філософських, психологічних і дидактичних принципах, які включені до Конституції Речі Посполитої, церковних документів Католицької церкви, сімейного кодексу і кодексу опіки, Конвенції про права дитини, фахової педагогічної літератури. «Метою цієї програми, – як зазначає її укладач, – є підготовка навчально-методичних матеріалів і процесу формування та виховання учнів 1-го, 2-го та 3-го старших класів середніх загальноосвітніх шкіл» (Struzik, 2014, с. 9). Аналіз змісту пропонованої програми засвідчує, що духовні цінності забезпечують неперервність людського життя, вони становлять осердя моральної культури особистості, а тому творення добра, любові, краси мають виховуватися ще з малих літ дитини. «Людина добра, благородна, така, що виросла і здобула освіту, спрямована на досягнення щастя і прагне поділитися цим щастям з іншими людьми, і навіть поділитися своєю радістю з навколишнім світом, з усією живою і неживою природою» (Struzik, 2014, с. 9).

У Виховній Програмі зазначається, що конкретним суб'єктом, який реалізує її настанови, рекомендації, – є учитель, і саме він морально та

професійно відповідає за духовне, культурне зростання своїх учнів. Тому єдиним справжнім мотивом професійної діяльності вчителя у цій царині є любов до вихованця, яка не допускає жодної агресії, примусу чи приниження гідності дитини. Отже, у науковому доробку польських мислителів, вчених і освітян щодо підготовки майбутнього вчителя початкових класів виокремився ще один важливий напрям – аксіологічний.

У сучасній системі освіти Польщі активно впроваджується в освітній процес ідея національної єдності, миру і взаємоповаги між народами. Тому доречним буде зазначити, що останнім часом саме в такому руслі відбувається співпраця українських вчених-педагогів, освітян із польськими колегами. Свідченням цьому є організований і проведений Восьмий українсько-польський – польсько-український форум з промовистою назвою: «Освіта для миру», який відбувся восени 2019 року, на базі Переяславського педагогічного університету. На форумі зокрема йшлося й про майбутнього вчителя початкових класів, який має бути добре підготовленим в аспекті формування гуманного світогляду, свідомості, моральної культури учнів. Зазначалося, що цьому процесові має сприяти активне застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Проведений аналіз першоджерел засвідчує, що такий підхід вже став професійною традицією. Розробленням системи застосування ІКТ в освітній системі Польщі продуктивно займаються: Г. Беднарчик (H. Bednarczyk), К. Гейдук (K. Hejduk), Я. Зімни (J. Zimny), Г. Кедрович (G. Kiedrowicz), М. Копштейн (M. Kopsztejn), Є. Куніковські (J. Kunikowski), Ф. Шльосек (F. Szlosek), Т. Яніцька-Панек (T. Janicka-Panek) та ін. Зокрема Г. Кедрович, досліджуючи питання застосування ІКТ у закладах загальної і професійної освіти Польщі пише, що це стало великою психолого-педагогічною проблемою. Така ситуація зумовлена різним віком вчительського, професорсько-викладацького складу, їхньою спеціальною професійною підготовкою, неоднозначним ставленням педагогів до інновацій, освітніх перетворень тощо (Kiedrowicz, 2000, с. 5). Автор визначає не лише умови продуктивного використання ІКТ при вивченні загальноосвітніх предметів, а й доводить

необхідність якісної підготовки вчителів інформатики та викладачів вищих закладів освіти щодо використання ІКТ. Вчений наголошує: підготовка вчителя на сучасному етапі розвитку освіти і педагогічної науки вимагає добре розробленої моделі, концептуального її забезпечення. Це повною мірою стосується і підготовки майбутнього вчителя початкових класів. В моделі мають бути належним чином представлені три основні орієнтації: гуманітарна, функціональна і технологічна, причому усі вони мають бути у взаємозв'язку, взаємодії (Kiedrowicz, 2000, с. 81). Жодна із них, особливо технологічна, не може бути абсолютизованою, інакше це може призвести до негативних результатів. Зазначимо, що на цей бік проблеми сьогодні звертають увагу й інші вчені. До прикладу, Я. Зімни застерігає від реальних загроз, які можуть спричиняти ІКТ, якщо їх використовувати непрофесійно. Про це ж писав і С. Качор та ін.

І все-таки, більшість вчених Польщі дотримуються тієї позитивної думки, що застосування ІКТ у процесі підготовки вчителя, формуванні його моральної культури – є імперативом часу, педагогічною потребою і необхідністю. З урахуванням віку дітей початкових класів польські вчені дотримуються думки, згідно з якою, особлива роль у формуванні їхньої моральної культури мають відігравати добре продумані, різноманітні ігри, у тому числі й комп'ютерні. Вчитель має бути незаперечним авторитетом і лідером у цій царині творчої діяльності дитини. Тому і його моральну культуру доцільно формувати за допомогою ІКТ.

Отже, вивчення зарубіжного досвіду використання ІКТ у формуванні моральної культури майбутніх вчителів початкових класів дає підстави стверджувати, що в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів моральній культурі належить вагоме місце і застосування ІКТ у процесі підготовки вчителя, формуванні його моральної культури є вимогою часу.

Висновки до першого розділу

Результати теоретичного аналізу значної кількості наукових джерел дають підстави зробити такі висновки:

1. Дослідження категорії «моральна культура вчителя» здійснено в філософсько-культурологічному та психолого-педагогічному вимірах. Застосовуючи міждисциплінарний аналіз доведено, що в сучасній науковій думці існують різні підходи до тлумачення таких ключових понять, як «мораль», «культура», «моральна культура», «моральна культура майбутнього вчителя». У своєму дослідженні ми дотримуємося думки, згідно з якою, моральна культура майбутнього вчителя визначається як інтегроване духовне явище, що охоплює сист. ему морально-культурних знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і безпосередньої поведінки, спрямованих на особисте самовдосконалення, навчання і виховання особистості учня. Вважаємо, що використаний тезаурус є адекватним предмету та меті дослідження.

2. Теоретичний контекст дослідження змісту, форм і методів моральної культури майбутнього вчителя початкових класів базувався на синтезі класичної, некласичної та постнекласичної методології. У цьому контексті визначено відповідні наукові підходи: міждисциплінарний, полікультурний, предметно-орієнтований, діалогічний, фундаментальний, інформаційно-комунікаційний, гуманістичний, холістичний, креативний, дитиноцентричний та ін. Теоретичною основою проектування та реалізації ідей нашого дослідження відповідно до концепції Нової української школи щодо професійної, морально-культурної підготовки майбутнього вчителя початкових класів слугував обґрунтований взаємозв'язок низки моделей (когнітивна, філософсько-антропологічна, герменевтико-екзистенційна, синергетична, феноменологічна, інноваційна).

3. На основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних вчених проаналізовано закордонний досвід використання ІКТ у формуванні моральної культури майбутнього вчителя початкових класів. На цій підставі робиться

висновок про значний доробок науковців найбільш розвинених країн світу у цій царині. Конкретно це стосується як безпосередньо освітнього, так і позаначального процесу, активного використання різних форм і методів застосування ІКТ, особлива роль у цьому процесі надається навчальним іграм, творчим завданням, особисто орієнтованому підходу, принципам етнопедагогіки тощо.

Положення, викладені в першому розділі, детальніше розкриті в публікаціях автора (Латишевська, 2020b; Латишевська, 2020c; Латишевська, 2021b).

РОЗДІЛ II

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Організаційно-педагогічні умови формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Система формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ передбачає їх активну інтеграцію в освітній процес педагогічних ЗВО. Вона також передбачає розроблення організаційно-педагогічних умов і моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Модель цієї системи має розкривати сукупність взаємопов'язаних компонентів, які сприятимуть підвищенню рівнів моральної культури майбутніх учителів початкових класів.

Результатом сформованості моральної культури у майбутніх учителів початкових класів є вияв у їхньому повсякденному житті високоморальних вчинків, належному навчанні, неформальному бажанні допомогти, підтримати учнів. Свідченням такої сформованості є готовність до підвищення рівня моральної вихованості учнів початкових класів, усвідомлення необхідності та стійке бажання ведення роботи щодо підвищення значущості моральних понять, норм і правил, формування відповідних реакцій у різних ситуаціях, вчасна, добра порада, вміння конструктивно вирішувати будь-які непорозуміння та конфліктні ситуації. Розв'язання досліджуваної проблеми спонукає передусім до обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.

Предметом великої кількості педагогічних досліджень виступають педагогічні умови реалізації певних процесів, однак у сучасній науці існують розбіжності в тлумаченні самого поняття «педагогічні умови». Так, у Великому

тлумачному словнику за редакцією В. Бусел поняття «умова» трактується як: 1) сукупність положень, що лежать в основі чого-небудь; 2) обставина, від якої щось залежить; 3) обставина, в якій щось відбувається (Великий тлумачний словник, 2007, с. 1437). У працях І. Підласого (2004; 2010), О. Пехоти та ін. (Підготовка майбутнього вчителя, 2003, с. 51), Н. Стаднік (Стаднік, 2016, с. 87), педагогічні умови розглядаються як сукупність структурованих заходів, обставин, можливостей, що спрямовані на досягнення поставленої освітньої мети. А. Литвин пропонує під поняттям «педагогічні умови» розуміти «комплекс спеціально спроектованих генеральних (стрижневих, системотвірних) чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу та / або особистісні параметри його учасників, які забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі закладу відповідно до вимог суспільства» (Литвин, 2020, с. 72). Н. Духаніна педагогічні умови трактує як взаємопов'язані елементи цілісної системи, які сприяють досягненню педагогічної мети. До основних елементів системи належать: середовище, обставини та діяльність суб'єктів педагогічного процесу, зміст навчання, форми, способи, методи, технології та засоби освітньої взаємодії (Духаніна, 2011, с. 5).

Серед умов виділяють зовнішні чи внутрішні обставини, від яких залежить конкретне явище (Блажко, 2020). До внутрішніх обставин належать чинники, що діють усередині системи, явища. Зокрема – це високий професіоналізм, компетентність усіх членів педагогічного колективу й особливо досконала навчально-педагогічна робота випускної кафедри та кафедри ІКТ, практична реалізація набутих знань, якісне володіння сучасними комп'ютерними технологіями суб'єктами учіння, вміння створювати медіаконтент, функціонування гуртків знавців ІКТ та ін. До зовнішніх обставин, які суттєво впливають на формування моральної культури майбутніх вчителів початкових класів відносимо: матеріально-технічну базу, зміст навчального матеріалу професійно-педагогічного, гуманно-етичного та

інформаційно-комунікаційного спрямування, закономірності та принципи навчання, форми і методи педагогічної інноваційної діяльності тощо.

Виокремленню організаційно-педагогічних умов формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ передував аналіз значної кількості вітчизняних досліджень, у яких розглядалися педагогічні умови реалізації певних процесів під час функціонування інформаційно-освітнього середовища.

Зокрема в дисертаційному дослідженні «Педагогічні умови застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутнього вчителя початкових класів» В. Імбер виокремлює такі педагогічні умови: мотиваційне забезпечення оволодіння здобувачами мультимедійними засобами (ММЗ) під час створення мультимедійного навчального середовища (що відповідає стимулювально-мотиваційному компонентіві навчального процесу); алгоритмізація викладачами навчального процесу у ЗВО на основі системного використання ММЗ (змістовому); опанування здобувачами етапів мультимедійної візуалізації навчального матеріалу (операційно-діяльнісному) (Імбер, 2008, с. 81). Умотивованість навчання здобувачів, алгоритмізація змісту навчання та знання основних етапів впровадження мультимедійних технологій в освітній процес зумовлюють удосконалення професійної підготовки здобувачів, формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів (Імбер, 2008, с. 82).

А. Литвин визначає такі педагогічні умови інформатизації освітнього процесу: готовність педагогів до впровадження ІКТ та інформатизації освітнього процесу; систематична інформаційна підготовка майбутніх фахівців; створення і постійне оновлення навчально-методичної та матеріально-технічної бази інформатизації навчання; цілісне науково обґрунтоване використання в освітньому процесі комплексу ІКТ; ефективне управління інформатизацією професійної підготовки (Литвин, 2011, с. 205–206).

У процесі реалізації окреслені педагогічні умови значною мірою розв'язують проблему професійної підготовки майбутніх учителів із

застосуванням різноманітних інноваційних педагогічних технологій. Натомість варто зазначити, що визначені педагогічні умови інколи функціонують розрізнено, безсистемно. Саме тому, як слушно зазначає Т. Поясок, процес використання ІКТ у фаховій підготовці має базуватися на системному підході, бути цілісним явищем в педагогічній системі (Поясок, 2009, с. 215).

Із метою комплексного вирішення проблеми дослідження пропонуємо авторську систему організаційно-педагогічних умов процесу формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Вважаємо, що лише система, яка передбачає рівнозначне врахування кожного компонента, сприятиме комплексному впровадженню ІКТ в освітній процес педагогічних ЗВО. Вилучення одного з компонентів системи (однієї з педагогічних умов) призводить до її нецілісності.

Авторська система передбачає рівноправність усіх компонентів і містить такі організаційно-педагогічні умови формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів:

- 1) формування позитивної мотивації у здобувачів освіти щодо застосування ІКТ з метою утвердження гуманістичних цінностей особистості;
- 2) готовність майбутніх учителів початкових класів до впровадження ІКТ;
- 3) формування медіаграмотності у майбутніх учителів початкових класів;
- 4) створення та регулярне оновлення навчально-методичних матеріалів та матеріально-технічного забезпечення інформатизації навчання у педагогічних ЗВО;
- 5) упровадження методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ;
- 6) проведення тренінгів із безпечного користування Інтернет-ресурсами;
- 7) професійне самовиховання майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.

Охарактеризуємо кожен з названих умов та визначимо їх роль у процесі формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів.

1. Формування позитивної мотивації у здобувачів освіти щодо застосування ІКТ із метою утвердження гуманістичних цінностей особистості.

Виховання на основі істини, краси, любові, добра і справедливості є ключовими цінностями у формуванні повноцінної, світоглядно, морально і психічно урівноваженої особистості. Інформаційно-комунікаційні технології в умовах стрімкого розвитку сучасного суспільства – дієвий інструмент ефективного управління освітнім процесом. У контексті нашого дослідження постає питання поєднання ІКТ з гуманістичними цінностями у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Формування мотивації в учнів до навчання є надзвичайно важливим компонентом педагогічної діяльності. У початковій діяльності мотивація проходить три головні етапи: зацікавленість, допитливість, заглибленість. На кожному етапі формування мотивації здобувачів вищої освіти проходить через систему спеціально підібраних аудіо-, відеоматеріалів, інноваційних методів та форм роботи.

Будь-яка діяльність особистості розпочинається з мотиву, із бажання, поштовху. Мотив нероздільно пов'язаний із потребою. Основною потребою в навчальній діяльності майбутнього вчителя має бути професійно-пізнавальна потреба. Пізнавальна потреба полягає у розширенні знань, набутті компетентностей, розвитку здатностей використовувати отримані знання у майбутній професійній діяльності. Самостійний та свідомий вибір молодою людиною професійного трудового шляху – необхідна умова успішності всього життєвого шляху. Правильний вибір професії мотивує до навчання, підвищення рівня знань, формування практичних умінь, розвиток компетентностей, бажання стати висококваліфікованим фахівцем своєї справи. Якщо у здобувачів освіти виявляється бажання до навчання, яке спонукають потреби та мотиви, прикладені зусилля гарантуватимуть успіх у навчанні, майбутній професійній діяльності та житті.

Мотивація є сукупністю зовнішніх і внутрішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності та надають їй необхідну спрямованість, яка своєю чергою орієнтована на досягнення конкретної мети (Бондар, 2017). Мотиви, як відомо, поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні мотиви – пізнання нового приносить задоволення, здобувачам вищої освіти цікаво навчатися, кожний етап навчання, вивчення дисциплін відкриває для них нове, відбувається задоволення пізнавальної потреби. Студенти самостійно проявляють належну активність у процесі навчання.

Однак проведені дослідження дають підстави констатувати, що в більшості здобувачів вищої освіти значною мірою відсутня внутрішня мотивація, це пов'язано із засиллям формалізму і бюрократизму в роботі, неправильно вибраною професією тощо. Час, який є доконче потрібним вчителю для самовдосконалення, поповнення знань, часто-густо витрачається на дріб'язкові, паперові речі, зайву звітність тощо. Тому власна активність здобувачів освіти у процесі навчання проявляється не завжди.

У більшості здобувачів вищої освіти ОПП «Початкова освіта» присутня зовнішня мотивація, яка виявляється у формалізації професійної діяльності: надто жорстке підпорядкування вимогам закладу освіти (адміністрації), схвалення діяльності викладачами, однокурсниками, отримання високої оцінки, підвищення бальних характеристик, отримання стипендії, диплому тощо.

Майбутні вчителі зазвичай цікавляться ІКТ, оскільки вони значно сприяють формуванню внутрішньої мотивації до пізнання нового, вивчення методики викладання всіх предметів початкової школи. Тому ми практикували впровадження ІКТ під час вивчення дисциплін: інформаційні технології і засоби навчання, методик навчання освітніх галузей, психолого-педагогічних дисциплін, відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів «Початкової освіти». Під час вивчення зазначених дисциплін формуванню позитивної мотивації сприяло ознайомлення з навчально-методичним посібником «Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі» (Співаковський, Петухова & Коткова, 2011).

У процесі дослідження виникала дилема, яка стосується гуманістичного спрямування ІКТ. Однак перед викладачами ставилося завдання максимально підбирати і створювати власний медіаосвітній контент з орієнтацією на ключові положення НУШ, інноватику, зацікавлення, внутрішню мотивацію та гуманістичну спрямованість ІКТ.

Мотивація формується на основі потреби опанування навчальним матеріалом, саме вона є необхідною умовою на шляху професійного становлення. Натомість, як доводить практика і здійснений нами аналіз цієї проблеми, сучасна школа все ще недостатньо формує мисленнєві операції вихованців, а саме вони покликані сприяти адаптації до сучасного життя і є необхідними для самодостатнього орієнтування у сучасному світі інформаційних технологій. Досвід показує: учні, які не надто перезавантажені теоретичним навчальним матеріалом, мають більшу можливість адаптуватися до сучасних умов життя у світі інформації і медіа, вони краще орієнтуються у сучасній техніці, технологіях.

2. Готовність вчителів початкових класів до впровадження ІКТ.

Проведені діагностичні дослідження дають підстави констатувати низький рівень готовності вчителів до впровадження ІКТ. Перед здобувачами вищої освіти першочергово поставало питання детально ознайомитися із стратегією та тактикою реформування освіти, Концепцією НУШ. Тому в закладах вищої освіти неодноразово проводилися навчально-методичні семінари, конференції, тренінги, які передбачали донесення до здобувачів освіти основної інформації стосовно реформування в системі початкової освіти.

Важливе значення належить методикам навчання освітніх галузей, де окрім здобутих теоретичних знань відбувається поєднання практичного досвіду впровадження отриманих знань з ефективним і постійним використанням ІКТ.

Формуванню зазначеної готовності сприяють організована система тренінгів, семінарів, конференцій з курсів ІКТ для майбутніх учителів початкових класів. У Новій українській школі практикується спільно із

Львівським ІТ кластером серія подкастів «Мамо, я в ІТ», за допомогою якого учні дізнаються, як функціонує ІТ і як працюється у світі ІТ.

3. Формування медіакомпетентності у майбутніх учителів початкових класів.

Однією з основних педагогічних умов формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів є підвищення рівня їхньої медіакомпетентності. Медіакомпетентність – це сукупність умінь та навичок, які допомагають орієнтуватися у сучасному медіапросторі, критично сприймати, аналізувати медіаінформацію, грамотно відбирати та використовувати навчально-пізнавальні медіатексти, з метою особистісного та професійного зростання.

Медіакомпетентність є нагальною потребою сучасного суспільства (Концепція впровадження медіаосвіти, 2016). Концепція Нової української школи (2016) передбачає спрямованість медіаосвіти на забезпечення всебічної підготовки дітей і молоді до життя в інформаційному суспільстві. Вона для сучасного вчителя є тим інструментом, за допомогою якого він формує в учнів найважливіші людські якості, необхідні для життя в суспільстві. Тому питання формування медіакомпетентності у майбутніх учителів початкових класів потребує відповідального підходу та раціональної організації зазначеного процесу.

Ми рекомендуємо підвищувати рівень медіакомпетентності майбутніх учителів у процесі вивчення усіх, обов'язкових і вибіркових освітніх компонент. Учитель має вміти інтегрувати медіатексти та засоби медіаосвіти у лекційні, семінарсько-практичні, лабораторні заняття, самостійну, індивідуально-дослідну роботи, навчальні проекти тощо. Відповідальне ставлення науково-педагогічних працівників до своїх обов'язків, постійний саморозвиток, підвищення кваліфікації відповідно до швидкого розвитку медіапростору є обов'язковим у сучасних умовах.

У цьому процесі важливу роль відіграють курси для науково-педагогічних працівників, які створюються у багатьох закладах вищої

педагогічної освіти. Вони передбачають вивчення основ медіаосвіти, можливості інтеграції медіатекстів у змістові модулі всіх навчальних дисциплін. Тут презентуються нові форми, методи, створюються реальні можливості формування медіакомпетентності здобувачів вищої освіти.

Головними завданнями викладача щодо розвитку медіакомпетентності є: формування інформаційної та моральної культури здобувачів вищої освіти; вироблення медіаімунітету, збереження психологічного благополуччя; ознайомлення здобувачів із різноманітним засобів отримання пізнавальної та розвивальної інформації; вироблення здатності до медіаторчості, з метою особистісного самовираження, реалізації життєвих завдань; формування рефлексії та критичного мислення, що забезпечують свідоме використання медіапродукції.

Важливим аспектом тут є спонукальні чинники для викладачів, які дозволяють ілюструвати, демонструвати медіатексти, створювати завдання на основі медіа. Наприклад, у процесі підготовки здобувачів вищої освіти у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка, Кременецькій академії ім. Т. Шевченка впроваджено курс «Основи медіадидактики», який сприяє формуванню медіакомпетентності вчителів початкових класів.

Інтеграція медіаосвіти відбувається у процесі вивчення мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської, історичної та мистецької освітніх галузей. Надзвичайно позитивним є і те, що у систему Нової української школи введено курс «Я у медіапросторі», який є базовим для набуття учнями необхідних навичок вмілого та безпечного споживання інформаційних продуктів.

4. Створення та постійне вдосконалення навчально-методичної та матеріально-технічної бази інформатизації навчання.

Навчально-методичне забезпечення основних і вибіркового компоненту циклу професійної підготовки ОП «Початкова освіта» передбачає ефективне

використання ІКТ. Оскільки освітньо-професійними програмами 013 Початкова освіта більшістю ЗВО передбачено як вибірккову дисципліну вивчення педагогічної етики та естетики, нами проаналізовано можливості впровадження основ моральної культури педагога у процесі вивчення освітніх компонент.

Зокрема у процесі ознайомлення з психолого-педагогічними дисциплінами, методиками навчання освітніх галузей, дисциплінами інформаційного спрямування, окрім традиційних форм навчання, таких як лекція, семінарське, практичне, лабораторне заняття, широко використовуються інноваційні форми з використанням інформаційних технологій. Серед форм практичної підготовки у закладах вищої педагогічної освіти передбачено навчальну та виробничу практики, а також організацію науково-дослідницької роботи.

Для досягнення позитивних результатів навчання на ОПП застосовуються словесні, наочні та практичні методи викладання. Поглибленню сформованості освітніх компетентностей, моральної культури майбутнього вчителя початкових класів сприяють методи активного навчання: дискусія, проблемна лекція, лекція-візуалізація, ділова гра, аналіз конкретних ситуацій, активне програмове навчання, ігрове проектування, медіаосвітнє навчання, тренінги. Серед методів самостійної роботи – виконання есе, доповіді, презентації, статті, створення портфоліо, підготовка презентаційних матеріалів, активне використання медіаосвітніх технологій.

Згідно з результатами наших досліджень, серед інноваційних методів, які сприяють формуванню моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ на заняттях з методик навчання освітніх галузей дієвими виявилися такі методи: робота із Інтернет-ресурсами, ознайомлення з онлайн-навчальною літературою морального та інформаційно-комунікаційного напрямку, формулювання завдань для їх реалізації, покрокового використання, створення квесту. У процесі вивчення курсів з етики та естетики позитивно зарекомендував себе організований «Крилатий тиждень». Під час його проведення викладачем було запропоновано здобувачам знайти крилатий

вислів відповідно до актуальних проблем моральної й естетичної культури педагога. Крім того, здобувачі вищої освіти активно підбирали супровідні тематичні крилаті вислови та створювали власні. На таких заняттях детально розкривалися актуальні проблеми моральної культури педагога, впливу сучасної мережі Інтернет і комп'ютерних технологій на формування душевно-духовної, гуманної особистості.

Нами досліджено, що у якості інноваційних методів роботи викладачі педагогічних закладів вищої освіти практикують адаптацію та впровадження в освітній процес так званого «броунівського руху», використання музичного супроводу, підбір композицій, які розкривають основні моральні категорії. Зазвичай здобувачі вищої освіти у захваті працюють над таким матеріалом, очевидно, що вони набувають зацікавленості, пізнавальності, захопленості. У якості підсумку вивчення змістового модулю здобувачам пропонується розробити вікторини на запропоновану тему, свято матері, день батька, день доброти тощо. Як свідчить проведений нами аналіз, позитивним є і той факт, що майбутні вчителі початкових класів мали постійне завдання проводити моніторинг мережі Інтернет з метою пошуку та ефективного використання інформаційно-пізнавальних сайтів гуманного спрямування. Обов'язковою для них була реєстрація на сайті «EdEra» з метою проходження онлайн-навчання та тестування, підготовки до роботи в умовах НУШ. Здобувачі вищої освіти також отримували завдання підібрати навчально-методичну літературу етичного, культурологічного спрямування, ефективно використовувати соціальні мережі та сайти Інтернету та ін.

Сучасні форми і методи викладання спонукають здобувачів вищої освіти до проведення наукових досліджень, які розкривають актуальні питання формування моральної культури. В освітньому просторі викладач є консультантом, помічником, модератором діяльності здобувачів освіти.

Постійне вдосконалення, оновлення, осучаснення навчально-методичного забезпечення викладання освітніх компонент ОПП 013 Початкова освіта є обов'язковими для підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників,

що, своєю чергою, сприяє формуванню моральної культури майбутніх учителів, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології.

У процесі дистанційного навчання широко використовуються онлайн-конференції (Zoom та ін.), робота із соціальними мережами, чат-комунікації (вайбер та ін.), електронна пошта, створення презентаційних матеріалів, підготовка відеоматеріалів на запропоновані теми актуальної проблематики морально-виховного змісту.

Матеріально-технічна база більшості закладів вищої педагогічної освіти, які готують фахівців початкової ланки освіти, відповідає встановленим вимогам і передбачає наявність у більшості навчальних аудиторій мультимедійної техніки: телевізора, проєктора, ноутбука, інтерактивної дошки та ін. Вивчення дисциплін інформаційного спрямування, інформаційних технологій і засобів навчання, основ інформатики з елементами програмування відбувається в лабораторіях інформаційних технологій, де є відповідне програмне забезпечення, у тому числі для роботи з Інтернет-ресурсами.

Контенти усіх навчальних дисциплін ОПП 013 Початкова освіта розміщені у віртуальному освітньому середовищі (ВОС), на платформі MOODLE. Навчально-методична база також включає інформаційні матеріали супроводу освітнього процесу, бібліотеку навчально-методичної літератури, електронні дидактичні посібники тощо.

5. Упровадження методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.

В якості організаційно-педагогічної умови формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів розглядаємо також розроблену нами методику, яка забезпечує планове, змістовне проведення занять, вибір етапів освітнього процесу, на яких доречно застосовувати ІКТ. Цьому активно сприяє чітке визначення місця ІКТ у структурі заняття, часу роботи з ними, змістовного наповнення медіатекстів тощо. Ця організаційно-педагогічна умова передбачає наукове обґрунтування закономірностей, принципів, методів застосування ІКТ та організаційних форм і підходів

навчання, для засвоєння навчального матеріалу морального спрямування. Окрім того, методика застосування ІКТ з метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів тісно взаєпов'язана з усіма викладеними вище педагогічними умовами. Її положення розкриті в методичних рекомендаціях (Латишевська, 2021с).

Методика формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ реалізується у процесі вивчення дисциплін інформаційного спрямування («Інформаційні технології та засоби навчання», «Основи інформатики з елементами програмування») психолого-педагогічного спрямування («Педагогіка», «Педагогіка початкової освіти», «Психологія», «Соціальна психологія», «Основа корекційної педагогіки та інклюзивної освіти», «Дитяча література», «Етика та естетика», методик навчання освітніх галузей, зокрема мовно-літературної, інформативної, природничої, технологічної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької освітніх галузей. Визначальним чинником упровадження розробленої методики є створення інформаційно-освітнього середовища.

Окрім зазначеного, методика застосування ІКТ з метою формування моральної культури передбачає створення комплексу навчально-методичного забезпечення. Як доречно зауважує Л. Брескіна, «недостатня кількість методичних рекомендацій і посібників, що розкривають взаєморозвиток усіх засобів телекомунікацій, приводить до утворення «чорної діри» у питаннях підготовки майбутніх вчителів» (Брескіна, 2001, с. 54).

Отже, ми проаналізували навчально-методичне забезпечення освітніх компонент ОПП «Початкова освіта» та внесли рекомендації стосовно наповнення змісту навчальних дисциплін інноваційними, медіаосвітніми та інформаційно-комунікаційними технологіями, які сприяють формуванню моральної культури майбутніх учителів початкових класів.

З цією метою розроблено анкету для науково-педагогічних працівників, які забезпечують виконання освітніх компонент зазначеної програми. У відповідності до отриманих результатів анкетування проведено зустрічі,

навчально-методичні та навчально-практичні семінари, тренінги, які спрямовані на розкриття основних положень НУШ, потреби реформування системи вищої педагогічної освіти – як наслідок формування гуманних взаємин учасників освітнього процесу, осучаснення методів викладання, розроблення та ефективне використання інформаційно-комунікаційних і медіаосвітніх технологій (схем, таблиць, дидактичного роздавального матеріалу, презентацій, аудіо, відео матеріалів, тематичних періодичних видань, радіопрограм, телепередач, підбір кращих інформаційно-пізнавальних сайтів, ютуб-каналів для здобувачів спеціальності «Початкова освіта», дітей, батьків, вчителів і викладачів).

Із результатів проведеного аналізу простежується, що одним з основних завдань викладачів закладів педагогічної вищої освіти, є постійне вдосконалення, осучаснення електронних комплексів навчальних дисциплін, навчання користуватися сучасною технікою, створення інформаційного та мультимедійного контенту навчальної дисципліни, вміння застосовувати аудіовізуальні, мобільні, комп'ютерні, Інтернет та загалом цифрові технології в подальшій професійній діяльності з метою зацікавлення та формування моральної культури учнів початкових класів.

Проведене дослідження доводить, що на заняттях з інформаційних, психолого-педагогічних дисциплін та окремих методик навчання освітніх галузей, доцільно створювати такі ситуації, які постійно спонукали б здобувачів до використання інноваційних форм освітньої діяльності, формуючи у них потребу застосовувати ІКТ у подальшій професійній діяльності, стимулюючи активну пізнавальну діяльність учнів. Використання ІКТ повинно мати безумовний моральний і культурний зміст. Поєднання ІКТ, гуманістичних цінностей, духовності, компетентності, адаптація до життя – це одне з основних завдань підготовки майбутнього вчителів початкових класів. Із метою стимулювання здобувачів до оволодіння системою гуманістичних цінностей засобами системи медіатехнологій передбачено поетапне та постійне впровадження ІКТ в освітній процес педагогічних ЗВО. Крім цього, ми

визначили класифікацію навчальних ІКТ, яка є основою формування інформаційно-освітнього середовища у закладах вищої освіти і виступає важливим стимулом цілеспрямованого навчання здобувачів вищої освіти.

Із метою комплектування інформаційно-освітнього середовища, визначення ефективних сучасних форм організації, методів, засобів навчального процесу у ЗВО, враховуючи закономірності та дидактичні принципи, створено блоги викладачів, які читають відповідні дисципліни інформаційного, психолого-педагогічного та методичного спрямування. У доповнення до популярних соціальних мереж варто створити єдину медіаосвітню мережу із розміщенням пізнавальної інформації, розвивальними іграми, правилами організації проведення конкурсів, олімпіад, змагань, презентацій, тестових завдань, квестів, тренінгів, навчальної інформації та інформації медіаосвітнього спрямування. Єдина медіаосвітня мережа активно сприятиме зацікавленню здобувачів у навчальному матеріалі, формуванню позитивної мотивації, вивченню основ інформаційної компетентності, критичному ставленню до отриманої інформації, навчанню вмінням раціонально використовувати сучасні медіа, з орієнтацією на моральну і культурну складові отриманого медіа контенту.

Майбутні вчителі початкових класів спрямовані на всебічний розвиток дітей: їхньої медіаграмотності, культури мовлення (грамотно розмовляти, вчитися висловлювати свою думку). Важливо, щоби із допомогою ІКТ здобувачі вищої освіти добре оволоділи англійською мовою.

6. Проведення тренінгів із безпечного користування Інтернет-ресурсами.

Під час реалізації зазначеної педагогічної умови організовано та проведено низку тренінгів із безпечного користування Інтернет-ресурсами. Основною метою тренінгів було підвищення рівня інформаційної культури вчителів та здобувачів освіти, формування навичок безпечного користування ресурсами мережі Інтернет. Найперше, передбачалося розкриття можливостей використання Інтернет-ресурсів у навчанні, вихованні, пізнанні нового.

Слід зауважити, що в мережі Інтернет на користувачів, крім корисної інформації, чатують і небезпеки. Інтернет досить часто використовують для розсилання спаму чи небажаної пошти, комп'ютерних вірусів; зловмисники знаходять способи для отримання інформації про персональні дані, яку використовують для шантажу, переслідувань чи крадіжки; розповсюдження і залучення до порнографії тощо. Найпоширенішими загрозами у мережі є шахрайство, кібербулінг, переслідування та ін. (Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, 2017). Низький загальний рівень інформаційного контенту вимагає заходів з відбору інформації морально-духовного спрямування, аналізу й ефективного застосування. Під час тренінгів основна орієнтація здійснювалася на програму для шкіл «Безпека дітей в Інтернеті», яка передбачає низку заходів, орієнтованих на засвоєння правил безпечного користування інтернетом.

Наприклад, на веб-сайті «Онляндія – безпечна веб-країна» (Онляндія, 2020) представлена інформація про Інтернет-безпеку, а також навчально-методичні матеріали (інтерактивні ігрові сценарії, короткі тести, готові плани уроків), які розраховані для дітей, батьків та вчителів, завдяки яким користувачі цього веб-ресурсу зможуть засвоїти основи безпечної роботи в Інтернеті. Для вчителів модератор і розробник сайту пропонує курс «Основи безпечної роботи з ІКТ у навчальному закладі». На веб-сайті «Онляндія – безпечна веб-країна», в порталі для дітей, батьків, вчителів, діти і молодь, прочитавши історії-комікси, мають можливість ознайомитися з питаннями інформаційної безпеки. На додаток до відомостей про інформаційну безпеку ці історії містять завдання та теми для розгляду (Онляндія – безпечна веб-країна, 2020).

Із метою закріплення знань на практиці пропонується низка інтерактивних вправ: «Інтернет-термінологія», «Загрози від новітніх технологій» (загрози, що є в Інтернеті, загрози, що спричиняють мобільні телефони), «Скріпочка» (взаємодія батьків і школи з метою спільного вирішення проблеми), «Небезпеки в Інтернеті», Мозковий штурм «Шляхи захисту в Інтернеті» та ін. Учасникам тренінгу також було запропоновано для

ознайомлення електронні посібники, які Міністерство освіти та науки України пропонує використовувати батькам і педагогам для навчання дітей безпечного користування Інтернетом.

Окрім зазначеного, ми представили освітні сайти, сайти для вчителів та здобувачів різних напрямів підготовки, викладачів. Усім учасникам тренінгу презентовані дидактичні матеріали, поради та правила Інтернет-безпеки та Інтернет-етики для дітей та підлітків.

7. Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкових класів.

Професійний саморозвиток є рушійною силою вдосконалення особистості, підвищення кваліфікації, професійних задатків і здібностей. Саморозвиток поєднує свідомість та самосвідомість і спрямований на оволодіння інформаційною, психологічною, духовною культурою. Професійний саморозвиток сприяє формуванню нових фахових якостей особистості, внутрішніх мотивів професійної діяльності, що спонукають до подальшого самовдосконалення, творчості, визначення нових пріоритетів, формує нові життєві прагнення тощо. Саморозвиток посилює креативність, оригінальність мислення, творчий підхід у прийнятті рішень.

У сучасних обставинах пандемії коронавірусу, війни, актуальним є питання організації дистанційного навчання. Викладачі спеціальності 013 Початкова освіта активно використовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології, створюють відеолекції, презентації відповідно до ОПП підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Викладачі залучають здобувачів освіти із метою власного професійного самовдосконалення ефективно використовувати соціальну мережу Facebook, систему управління навчанням Moodle, платформи ZOOM, Viber, блоги та сайти вчителів початкових класів. Обов'язковим аспектом організації дистанційного навчання є створення власних блогів із розміщенням навчальної, розвивальної та виховної інформації. Вчителі початкових класів ведуть записи із подальшим монтуванням відеоматеріалу та детальним поясненням змісту навчального матеріалу. Підготовка таких відеозаписів вимагає підвищення рівня

інформаційної культури вчителів. Професійна самоорганізація та самовиховання стали ефективним помічником на шляху до раціонального використання часу та організації дистанційного навчання на високому методичному рівні. Усе це в майбутньому дасть високі бажані результати. Адже, практика підтверджує, що саме вчителі з високим рівнем професійного самовиховання стають успішними педагогами, вміють самоорганізуватися, використати свій творчий потенціал із метою створення пізнавально-інформаційного навчального середовища.

Професійний саморозвиток розпочинається із власної самоорганізації, тайм-менеджменту, раціонального використання часу, ведення здорового способу життя. На нашу думку, викладачі мають власним прикладом продемонструвати ефективність самоорганізації, ведення правильного способу життя, створення щасливої сім'ї, раціонального перебування в сучасному медіапросторі, ефективного використання ІКТ-забезпечення. Професійна й особистісна самоорганізація є ефективною умовою формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості. Викладачі мають бути мотиваторами для здобувачів вищої педагогічної освіти, власним прикладом створювати умови та можливості досягнення успіху у житті, власній професійній діяльності, використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування моральної культури, духовного становлення вчителя початкових класів.

Оволодіння здобувачами вищої педагогічної освіти спеціальності 013 Початкова освіта ІКТ й особливостями їх застосування з метою формування моральної культури передбачає знання основних їх видів, специфіки викладання предметів початкової школи із застосуванням навчально-пізнавальних медіатекстів, уміння відбирати із сучасного медіапростору пізнавальну інформацію, створювати власні медіатексти навчального призначення, опановувати знання та вміння застосовувати технічні засоби, цифрові, комп'ютерні, мультимедійні та інтернет-технології, критично ставитися до інформації, отриманої з різних медіа.

Реалізація обґрунтованих вище організаційно-педагогічних умов потребує розроблення моделі та методики застосування ІКТ у професійній підготовці майбутніх учителів, усвідомлення суб'єктами освітнього процесу надзвичайно великого впливу інформаційного суспільства на систему освіти, освітній процес і сучасну молодь.

2.2. Модель формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ

Із метою реалізації системи формування моральної культури та створеної сукупності організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців ми розробили структурно-функціональну модель формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Модель означає «міра, зразок». Аналіз наукової, довідникової, методичної та спеціальної літератури дає змогу узагальнити дефініцію «модель» (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1 – Тлумачення поняття «модель» у наукових джерелах

Змістове наповнення	Ключове слово
● уявний образ (зображення, опис, схема, креслення, графік, план, карта) будь-якого об'єкту, процесу або явища («оригіналу» такої моделі), який використовується як заміник (Альмерот, 2017, с.7); ● система об'єктів, що відтворює деякі істотні властивості системи-оригіналу (Брич, Снігур, 2017); ● спрощена версія модельованого об'єкта або явища (прототипа) і достатньою мірою повторює властивості, суттєві для цілей конкретного моделювання (Що таке модель, 2020); ● уявна (мисленнєва) система, яка відтворює, імітує, відображає принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості, ознаки чи характеристики об'єкта дослідження (оригіналу) (Пістунов, 2021, с. 3)	уявний образ система об'єктів модельований прототип уявна система елементів

У нашому дослідженні структурно-функціональна модель як система формування моральної культури майбутнього учителя початкових класів засобами ІКТ обіймає комплекс взаємопов'язаних елементів. Вона ґрунтується на загальних закономірностях і принципах, які розкриті в статті автора

(Латишевська, 2020а, с. 58-62). Серед низки усталених основних принципів виокремлюємо такі: активності та свідомості навчання, комплексності; взаємозв'язку теорії та практики; фундаментальності освіти та її професійного спрямування та ін.

Моральні знання визначають ставлення та поведінку здобувачів вищої освіти. Найпершими джерелами моральності є сім'я та праця. Критерієм розвитку духовної культури, за міркуваннями Г. П. Васяновича (Васянович, 2014), є самореалізація духовних сил людини. Виховання в праці, прищеплення духовних цінностей, моральних норм поведінки, життя з Богом, бажання самовдосконалюватися, досягати вершин сприяє самореалізації духовного начала людини. Намагання педагогів утвердити принцип людиноцентризму, втілити в життя ідеї гуманного ставлення людини до людини, на жаль, часто густо наражається на ситуацію моральної деградації, розбещеності студентства. Саме тому викладачів ЗВО потрібно навчити використовувати такі сучасні ІКТ, які будуть протидіяти антикультурі. Підбір і розроблення засобів ІКТ викладачі мають спрямовувати на популяризацію добра, справедливості, совісті, формування почуття честі та гідності, відповідальності, реакції на подолання агресивності. Прийнятним, на нашу думку, є також застосування критичного аналізу та доцільного впровадження зарубіжного досвіду, який спрямовуватиметься на активне формування моральної культури особистості майбутнього вчителя. Виокремлені компоненти відображені в статтях автора (Латишевська, 2020а; Латишевська, 2021а) і побудованій структурно-функціональній моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ (рис. 2.1).

Запропонована модель формування моральної культури у майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ враховує результати дослідження О. Будник, яке розкриває теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності (Будник, 2014, с. 232).

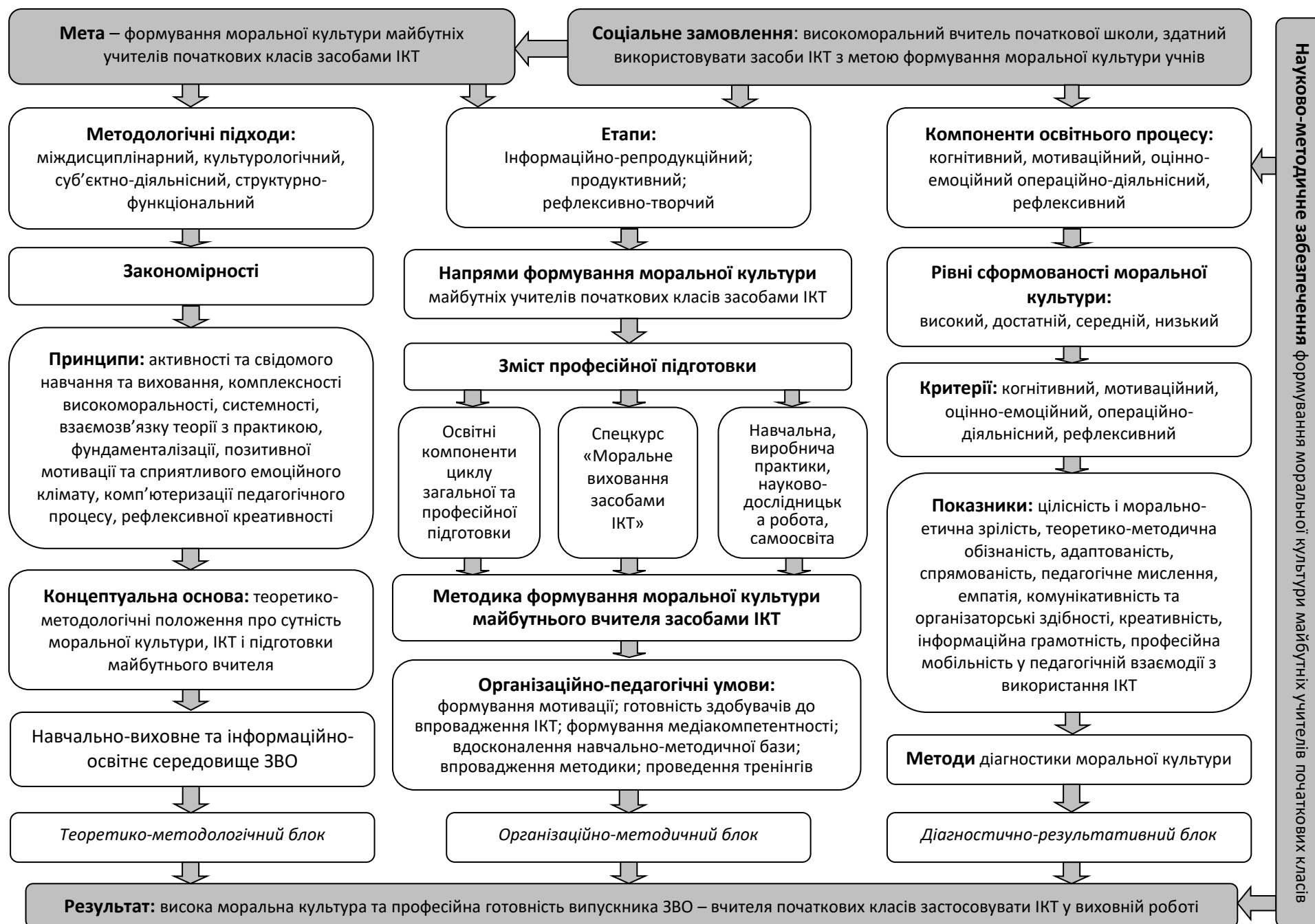

Рисунок 2.1 – Модель формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ

Спроектowana структурно-функціональна модель (див. рис. 2.1) містить три блоки (теоретико-методологічний, організаційно-методичний і діагностично-результативний), взаємодія яких в освітньому процесі педагогічних ЗВО забезпечує цілеспрямоване використання ІКТ з метою формування моральної культури здобувачів вищої освіти, та як наслідок – учнів початкових класів.

Перейдемо до детального аналізу змісту та функцій моделі.

Розроблена нами структурно-функціональна модель включає такі основні складові:

- соціальне замовлення;
- мету;
- методологічні засади;
- закономірності та принципи;
- критерії, показники та рівні сформованості моральної культури;
- форми і методи формування моральної культури у майбутніх учителів

початкових класів засобами ІКТ;

- методи експериментального дослідження;
- очікувані результати.

Модель базується на загальних педагогічних закономірностях і принципах. Серед основних виокремлюємо такі принципи:

- активності та свідомого навчання, компетентності;
- системності;
- взаємозв'язку теорії з практикою;
- принцип фундаментальності освіти та її професійного спрямування;
- принцип позитивної мотивації та сприятливого емоційного клімату;
- принцип комп'ютеризації педагогічного процесу;
- рефлексивної креативності та ін.

Усі вони знаходяться у тісному взаємозв'язку і здійснюють вагомий вплив на реалізацію організаційно-педагогічних умов у процесі навчальної діяльності здобувачів освіти.

Етапи формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів: інформаційний, який передбачає опанування глосарію та теоретичних основ моральної культури, видів, форм, засобів і можливостей ІКТ. Інформаційно-репродуктивний етап реалізується через зміст професійної підготовки. Продуктивний – передбачає відтворення знань та застосування отриманих відомостей на практиці у процесі професійної діяльності, що передбачає ефективне використання ІКТ з метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів. Рефлексивно-творчий – формування креативного педагога з новими ідеями, високим рівнем моральної культури, здатного підбирати, створювати та впроваджувати ІКТ в освітній процес початкової школи.

Особлива увага у моделі приділяється системі організаційно-педагогічних умов процесу формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Ця система містить такі основні компоненти:

- а) формування позитивної мотивації у здобувачів освіти щодо застосування ІКТ з метою утвердження гуманістичних цінностей особистості, її наукового світогляду;
- б) готовність майбутніх учителів початкових класів до впровадження ІКТ;
- в) формування медіаграмотності у майбутніх учителів початкових класів;
- г) створення та постійне вдосконалення навчально-методичної та матеріально-технічної бази інформатизації навчання;
- д) впровадження методики формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ;
- е) проведення тренінгів із безпечного користування Інтернет-ресурсами.

В якості організаційно-педагогічної умови формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів, науково-обґрунтована методика забезпечує планове, змістовне проведення занять, вибір етапів навчального процесу, під час якого доцільно застосовувати ІКТ. Цьому активно сприяє чітке визначення місця інформаційних технологій у структурі заняття, час роботи з ними, змістовного наповнення медіа текстів тощо. Ця умова

передбачає наукове обґрунтування закономірностей, принципів, методів застосування інформаційних технологій та організаційних форм навчання, індивідуального та групового підходів щодо засвоєння здобувачами змісту навчального матеріалу морального і культурологічного спрямування. Окрім того, методика застосування ІКТ з метою формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів тісно взаємопов'язана з усіма викладеними вище педагогічними умовами. Визначальним чинником впровадження розробленої методики є створення інформаційно-освітнього середовища у ЗВО. Завдання зазначеної методики полягають у тому, щоб на основі вивчення окремої навчальної дисципліни та сучасних ІКТ розкривати між ними закономірні зв'язки; на основі виявлених закономірностей установлювати нормативні вимоги до навчальної діяльності викладача (викладання) та пізнавальної діяльності здобувача (учіння) тощо.

Нерозривна єдність *компонентів освітнього процесу* (когнітивний, мотиваційний, емоційно-оцінний, операційно-діяльнісний, рефлексивний) є не лише основою підвищення рівнів моральної культури здобувачів освіти, а й констатувального та формувального етапів дослідно-експериментальної роботи. Рівні та критерії сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів розглянуті у підрозділі 3.2.

Ми пропонуємо здійснювати діагностування впровадження ІКТ учителями початкових класів за такими критеріями:

- 1) сформована гуманістично-моральна культура педагогів, наявний досвід інформаційної діяльності;
- 2) усвідомлення нагальної потреби впровадження ІКТ в освітній процес; з іншого боку – важливо сформулювати вміння запобігати можливим ризикам і негативним аспектам застосування ІКТ;
- 3) знання та вміння застосовувати у практичній діяльності основні положення Концепції НУШ;

4) ефективне впровадження різних видів ІКТ з метою зацікавлення, урізноманітнення подання навчальної інформації, удосконалення мисленнєвих операцій, процесу засвоєння і використання інформації.

Результатом впровадження моделі, як засвідчила виконана апробація, є висока моральна культура та професійна готовність випускника ЗВО – вчителя початкових класів застосовувати ІКТ у власній виховній роботі.

Отже, структурно-функціональна модель спрямована на підготовку сучасного, інформаційно збагаченого вчителя із духовно-моральними якостями, критичним мисленням, який володіє креативними інноваційними підходами до організації освітньої діяльності у Новій українській школі.

2.3. Методика формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ

Ми розробили методику формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ, що включає проєктування впливу культурно-освітнього середовища ЗВО на професійну підготовленість, фаховість, компетентність майбутнього вчителя, морально-етичне спрямування змісту освіти у вищій школі із застосуванням ІКТ. При цьому зауважимо, що вся академічна спільнота має дотримуватися кодексу академічної етики та доброчесності. Тому запропонована методика будується на емпатійному (здатність співпереживати, підтримувати, допомагати) та холістичному (сукупності властивостей, цілісності особистості, її культурних надбань) підходах.

Методику формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ ми розглядаємо як спосіб організації теоретичної та практичної діяльності учасників освітнього процесу, що враховує закономірності та особливості змісту навчальної дисципліни та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Завдання зазначеної методики зосереджені на тому, щоб на підставі: опанування окремого компонента освітньої програми та сучасних ІКТ

розкривати між ними закономірні зв'язки; на засадах з'ясованих закономірностей будувати нормативні вимоги до освітньої діяльності науково-педагогічного працівника (викладання) та пізнавальної діяльності здобувачів освіти (учіння), а також їхнього виховання та самовиховання.

Методика ґрунтується на стратегії професійного використання ІКТ, яке позитивно змінить не лише моральну культуру майбутніх учителів початкових класів, а й усього закладу освіти. Інформаційно-комунікаційні технології сприятимуть підвищенню рівня активності, а також виявленню мотивації навчання, формуванню інформаційної компетентності та самостійності, тощо.

Методика передбачає максимальне використання інтелектуальної, почуттєвої та вольової сфер майбутнього учителя у поєднанні свободи дій, свободи вибору, вільного викладу думки, критичного мислення, чому сприяють ІКТ. Джерелами формування моральної культури майбутніх учителів є культурно-освітнє середовище, сім'я, праця, креативність, наукові та християнські підходи та духовні цінності. Моральна культура не зводиться лише до засвоєння здобувачами вищої освіти норм, принципів, правил поведінки у процесі навчання, а реально виявляється в постійному прагненні до доброти, відповідальності, честі, совісті. Формується моральна культура особистості у процесі отримання інформації про рідний край, свій народ, мову, культуру, історію тощо (етнопедагогічний аспект). Використання ІКТ передбачає докорінну розбудову, зміну та вдосконалення освітнього процесу з опорою на творчість, зацікавленість, розроблення нових методик, програмного забезпечення, авторських доробків із врахуванням цінності добра, милосердя, співпереживання, підтримки, допомоги, вихованості, справедливості, честі, гідності, совісті тощо.

У процесі впровадження методики застосовувалися всі організаційно-педагогічні умови формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів. Реалізація методики в освітньому процесі відбувається в сукупності взаємопов'язаних складових: мотиваційної, змістової, організаційної-процесуальної та контрольної-оцінювальної.

Мотиваційна складова пов'язана з усвідомленням важливості розв'язання суперечностей, підвищення рівня власної моральної культури шляхом активного використання сучасних ІКТ, умінням відбирати духовно-моральну та навчально-пізнавальну інформацію з сучасного інформаційного середовища, критичним ставленням до інформації, отриманої з різних медіа. Розвиток у здобувачів освіти особистого та професійного зацікавлення до застосування ІКТ у початковій школі, на нашу думку, передбачає:

- ґрунтовне ознайомлення здобувачів освіти із зарубіжним і вітчизняним досвідом використання ІКТ з метою формування їхньої моральної культури;
- навчання відбирати інформацію культурологічного й морально-етичного спрямування з сучасного медіапростору;
- сприяння усвідомленню майбутніми вчителями початкових класів необхідності застосування ІКТ у навчанні та подальшій професійній діяльності;
- стимулювання інтересу здобувачів освіти до роботи з наявними та створенням власних презентацій, медіаповідомлень, сучасного інформаційно-комунікаційного контенту, у тому числі духовно-морального змісту з подальшим використанням в освітньому процесі початкової школи.

Інформаційно-освітнє середовище закладів вищої педагогічної освіти робить навчання насиченим, продуктивним, змінює мотивацію, формує творче мислення, створює позитивний настрій, окреслює ролі учасників освітнього процесу тощо. На наше особисте переконання, яке ґрунтується на набутті теоретичних знань, отриманому досвіді, важливими елементами формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів є бажання та впевненість здобувачів вищої освіти у своїх силах, чітко сформульовані цілі, прогнозовані та сплановані шляхи й методи їх досягнення. Викладачам закладів вищої освіти ми рекомендуємо створювати ситуації успіху, впевненості в своїх силах, на кшталт: «Я це зроблю!». З огляду на те, що перед нами цілісна і неповторна особистість, важливо постійно враховувати її мету, думки, мрії, задуми, здібності і здатності, плани на майбутнє тощо.

Моральна культура особистості нерозривно пов'язана з корпоративною культурою (зовнішній вигляд, дотримання розпорядку дня, організація харчування тощо). Відповідно, за пірамідою потреб А. Маслоу, щоб перейти на рівень професійного самовдосконалення та самореалізації в професії необхідно задовольнити нижчий рівень потреб: сон, їжа, безпека, відпочинок. Надто важливо у процесі будь-якої діяльності контролюване, формувальне оцінювання того, що ми досягли і для чого це нам потрібно, щоб знати чіткий шлях подальшого самовдосконалення, морального та професійного зростання.

Змістова складова методики забезпечує формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів шляхом наповнення дисциплін професійно орієнтованого та психолого-педагогічного спрямування засобами ІКТ, аудиторну та позааудиторну роботу здобувачів із застосування ІКТ. Аудиторна робота передбачає активне застосування ІКТ у процесі вивчення обов'язкових і вибіркових освітніх компонент. Змістова складова реалізується через художньо-естетичний, військово-патріотичний, спортивно-оздоровчий та туристично-краєзнавчий напрями.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури дає підстави констатувати, що використання ІКТ на уроках у початковій школі розвиває навички орієнтування вчителів та учнів в інформаційному потоці, урізноманітнює способи роботи з інформацією, розвиває вміння, які уможливають здійснення обміну інформацією за допомогою сучасних технічних засобів; переходити від ілюстративно-пояснювального способу навчання до діяльнісного та діалогового. Все це дає змогу формувати пізнавальну активність учнів; індивідуально підходити до кожної дитини, застосовуючи при цьому завдання різного рівня; сприяє усвідомленому засвоєнню знань. Реалізація процесуальної складової і рефлексивно-творчого етапу методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів передбачає застосування презентацій, інтерактивних дошок, веб квестів та ін.

Вчитель, викладаючи новий матеріал, максимально використовує рисунки, фотографії, схеми, анімації, відеоматеріали. Застосування презентацій дозволяє зробити освітній процес більш цікавим, долучає до процесу сприйняття не лише зорові відчуття, а й живі емоції, слух, уяву, допомагає учасникам освітнього процесу більше зануритися у вивчення матеріалу, робить заняття цікавими, пізнавальними, захоплюючими.

Інтерактивні дошки допомагають педагогові зробити освітній процес привабливим і «живим» для учнів. Вони передбачають широке використання діапазону візуальних засобів, навчально-ігрової діяльності, яка супроводжується аудіо- та відеоефектами. Використання лазерних указок, магнітних ручок, «чарівних» паличок допомагає розвинути не лише творче мислення, логіку, координацію і моторику дітей, а й дає можливість повернутися назад, з'ясувати сутність допущених помилок, провести аналіз своєї праці в цілому.

При використанні ІКТ у формуванні моральної культури учнів педагог зазвичай ставить перед собою такі завдання:

- розширити уявлення молодших школярів про духовно-моральні цінності (добро, сім'я, совість, вірність, любов, честь) на основі демонстрації і протиставлення негативної і позитивної поведінки людей;
- виховувати позитивне ставлення до духовно-моральних цінностей і бажання робити вчинки відповідно до них;
- сформувати моральні «вміння» і навички (вміння справедливо оцінювати свої вчинки і вчинки оточуючих людей, бути доброзичливими, ввічливими, слухняними, привітними з усіма). Цьому може сприяти перегляд спеціально підібраних мультфільмів, телепередач та відеофільмів («Вісім мультфільмів», 2020; «Сім фільмів», 2020).

Використання сучасних ІКТ в умовах освітнього процесу дозволяє педагогу більш успішно розкривати освітній і виховний потенціал реалізованих заходів, формувати у вихованців гуманістичний світогляд, активну життєву

позицію, підвищувати загальну культуру особистості, рівень моральної вихованості.

Формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів ґрунтується на доцільній перебудові змістового та технологічного аспектів академічних занять із професійних, психолого-педагогічних та інформаційних освітніх компонентів (лекції, семінари, практикуми), самостійної й позааудиторної освітньої та науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти. Майбутній вчитель початкових класів має бути активним, самостійним, творчим, здатним адаптуватися до змін у світі.

Операційно-діяльнісна складова реалізується у ЗВО за декількома напрямками: художньо-естетичний, військово-патріотичний, спортивно-оздоровчий та туристично-краєзнавчий. Ми рекомендуємо викладачам в освітньому процесі широко використовувати «освітні веб-квести». Це технологія проєктного навчання – активна діяльність здобувачів освіти в процесі вивчення матеріалу.

Технологія веб-квесту сприяє: розвитку критичного мислення учнів, передбачає аналіз, інтерпретацію, оцінку інформації; формуванню вміння самопрезентуватися, самовизначатися, працювати в команді; розвитку логічного мислення здобувачів освіти, залучає їх до процесу логічних міркувань у вирішенні центральних проблем; формуванню вміння бути відповідальним; розвитку вміння знаходити різні способи вирішення проблемної ситуації; формуванню рефлексії, вміння оцінювати і аналізувати свої дії, а також дії своїх партнерів у процесі вирішення конкретної проблеми; формуванню компетентностей, комунікативних умінь учнів, їхній соціалізації.

Виокремлюють кілька етапів у процесі роботи над веб-квестом: вибір здобувачами однієї з ролей; власний аналіз завдання та обраної ролі, тобто як його роль узгоджується із завданнями інших членів команди; дослідження запропонованих веб-сайтів; представлення звіту за обраною темою; груповий захист виконаної роботи тощо.

Технологію веб-квест можна використовувати на різних етапах заняття: для вивчення нового матеріалу, його узагальнення або закріплення. Нами розроблено веб-квест з формування моральної культури особистості молодшого школяра на тему, який представлено в додатку А.

До критеріїв оцінювання веб-квесту належать: повнота розкриття теми, розуміння завдання, виклад основних аспектів теми і стратегії вирішення проблеми, злагоджена групова робота, логіка розкриття інформації, розподіл по групах, ступінь самостійності роботи в групі, оригінальність матеріалів автора, використання кольору на слайдах, розташування інформації на ньому, стиль презентації, різноманітність видів слайдів, анімаційні ефекти презентації; глибина і обсяг знань з теми, комунікативні, ділові та вольові якості доповідача, якість доповіді.

Опитування серед учителів початкових класів, які працюють як в міських, так і в сільських школах (30 осіб) на тему: «Використання засобів ІКТ у виховній роботі з учнями», дозволило уточнити деякі аспекти використання ІКТ в освітньому процесі сучасної початкової школи. Результати представлені у додатку Б.

Одержані результати свідчать, що на цей час більшість опитаних вчителів позитивно ставляться до використання засобів ІКТ у виховній роботі, активно застосовують їх у своїй діяльності і помічають позитивні результати: підвищилася успішність учнів з тих предметів, де частіше їх використовують. У роботі з дітьми віддають перевагу інтерактивним дошкам. Проведені нами спостереження засвідчують той факт, що значна кількість педагогів все ще мають недостатньо повне уявлення про таку технологію, як веб-квест, отже, недостатньо активно використовують її в освітньому процесі. Водночас, проведене нами опитування викликало живий інтерес, і багато вчителів висловили бажання дізнатися про цю технологію більш детально.

Із метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів, розвитку у здобувачів зацікавлення до застосування ІКТ нами проаналізовано освітньо-професійні програми педагогічних закладів вищої

освіти спеціальності 013 Початкова освіта та відібрані обов'язкові й вибіркові компоненти інформаційно-комп'ютерного спрямування.

Ми розробили й пропонуємо в робочих програмах компонент «Інформаційні технології і засоби навчання», «Основи інформатики з елементами програмування» науково-педагогічним працівникам більше часу відводити на вивчення сутності, значення теоретичних основ, практичних навичок застосування ІКТ в освітньому процесі та з конкретною метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів.

Рекомендуємо викладачам у процесі вивчення історії України, історії української культури, українознавства, етнопедагогіки, підбирати та активно використовувати наявний аудіовізуальний контент, розробляти презентаційний матеріал, веб-квести, демонструючи кращі сторінки історії України, її народу, їхньої культури. Сприяти вихованню поваги до історії, культури України та рідного краю, розумінню того, що кожен українець є творцем і громадянином своєї держави, міста, отже, він має формувати моральну культуру передусім у самого себе. Вивчаючи історію, варто акцентувати увагу не на війнах, ворожнечі, загарбниках, а на позитивних, добрих, гуманних, морально-етичних ситуаціях, діях.

Викладачі, ознайомлюючи здобувачів вищої освіти з освітніми компонентами професійно-педагогічного спрямування, пояснення нового матеріалу постійно підкріплюють прикладами з життя, наводять достовірні факти, демонструють практичне застосування отриманої інформації різноманітними вправами. Одним з важливих аспектів цієї проблеми є постійне практичне спрямування професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Проведене нами дослідження доводить, що у методиці необхідно використовувати те, що молоді цікаво на сьогоднішній день. Створенню легкого та цікавого навчання сприятиме використання ІКТ, зокрема прослуховування книг під час подорожей, поїздок, зум-конференції та ін. Бажано створити для здобувачів вищої освіти можливість вносити пропозиції

та корективи в процесі здобування вищої освіти. Водночас сьогодні варто подбати про соціальний статус педагога, реальну мотивацію його діяльності, адже вміле використання ним інформаційно-комунікативних технологій потребує не лише додаткових затрат часу, а й фізичного та душевно-духовного напруження.

Аналіз стану освітнього процесу в обраних нами закладах для проведення експериментальної роботи ЗВО спонукає до думки про доречність залучення здобувачів вищої освіти до обговорення змістового наповнення та організаційних форм професійної підготовки. Це сприятиме впровадженню в освітній процес того, що здобувачам є найбільш цікавим і корисним. Використання ІКТ впродовж навчання спрямоване на полегшення процесу навчання, удосконалення його ефективності. Натомість мусимо констатувати, що в сучасного студентства актуальною постає проблема моральності, культури у повсякденному житті. Із метою формування життєвих навичок, емоційного інтелекту, моральної культури ми практикували проведення системи тренінгів, майстер-класів, квестів, залучення здобувачів вищої освіти до пізнання самих себе і, як наслідок, розвиток емоційного інтелекту, вдосконалення як особистісного, так і професійного потенціалу. Ми розробили спецкурс «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (Латишевська, 2022), програма якого розміщена в додатку В. Цей методичний комплекс передбачає створення ефективної системи мотивації, спонукання, виявлення та розвиток за допомогою ІКТ унікальності, формування гуманності, доброти, взаємодопомоги, підтримки, чесності, справедливості тощо. Змістова та процесуальна складові спецкурсу спрямовані на навчання майбутніх учителів початкових класів продуктивно працювати з різною інформацією. На наше переконання, неможливо створити ефективну систему навчання, якщо на достатньому рівні не навчимо здобувачів працювати з різного роду інформацією. Тому одним з основних завдань викладачів є навчити здобувачів вищої освіти відбирати з усього потоку необхідну, навчально-пізнавальну, розвивальну, цікаву, духовно-моральну інформацію. Вміти критично

сприймати отримані відомості, «фільтрувати» і відбирати матеріали пізнавального морально-етичного спрямування. Із метою полегшення входження в освітній процес та професійну діяльність, ми пропонуємо практикувати проведення адаптаційних тренінгів для абітурієнтів та майбутніх учителів початкових класів.

Важливу роль у підготовці майбутнього вчителя початкових класів відіграє вміння спілкуватися, моральна вихованість, моральна культура, любов до дітей, знання їхнього світу, їхніх вподобань, медіаінтересів. У результаті проведених досліджень виявилось, що здобувачі вищої освіти освітньо-процесійної програми «Початкова освіта» є активними учасниками центру маркетингу освітніх послуг, під керівництвом наставників досліджують ринок праці, активісти проводять активні маркетингові дослідження в Інтернеті, аналізують досягнення та діяльність номінованих найкращих вчителів премії Global Teacher Prize (Додаток Г), які власним прикладом мотивують дітей, цікавляться їхнім життям, постійно розвиваються, впроваджують нові ідеї та сучасні технології.

У процесі вивчення обов'язкового освітнього компонента «Вступ до спеціальності з елементами пропедевтичної практики» варто аналізувати досвід роботи найбільш досвідчених, успішних вчителів початкової школи. Зокрема, ми проаналізували досвід роботи відомого педагога-новатора О. Захаренка, директора загальноосвітньої школи (Черкаська область). Його методика добре засвідчує важливу істину: щоб посилити співпрацю з дітьми найперше необхідно урізноманітнити уроки, збільшити заняття на природі, більше використовувати результати експериментальної роботи, дозволити дітям помилятися, вводити нові методи співпраці, нові правила класу тощо.

Формуванню моральної культури сприяє скринька довіри. Учні постійно вносять свої ідеї, пропозиції, відповідно до цього, впроваджують правила класу, облаштовують «зону ігор», замість перерви проводять дискотеки, активні, тематичні, рухливі, сучасні фізкультхвилинки; періодично проводять акцію

«Учень у ролі вчителя». Головне, щоб учень мав бажання йти до школи, щоб у нього завжди був гарний настрій, щоб він був щасливим.

З метою удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів нами було доскіпливо проаналізовано зміст Концепції Нової української школи. У ній акцентується на тому, що сучасний суспільний розвиток потребує кардинально нового, креативного вчителя, який із знанням справи шикоро використовує сучасні ІКТ, знає основи тайм-менеджменту, знає себе і свої можливості, бажає, планує і вміє самовдосконалюватися (Концепція, 2016). Тому саме бажання до власного зростання, самовдосконалення є ключовими моментами у зміні його мислення, реалізації потенційних можливостей, розвитку креативу, моральної культури. Викладачі можуть передавати свої знання, мотивувати, духовно-морально заряджати вихованців тоді, коли самі є духовно та морально зарядженими, і коли перебувають у середовищі, яке є морально сприятливим для генерування нових ідей і втілення їх у життя. Вважаємо, що наша методика передбачає створення інноваційного, психологічно та морально сприятливого освітнього середовища здобувачів вищої освіти. Коли у викладача відбувається процес творення, студенти його наслідують і також стають співтворцями.

На основі такого підходу ми вважаємо за потрібне організовувати школу креативного викладача сучасного інформаційного суспільства. Програма такої підготовки має передбачати вивчення найкращого досвіду впровадження ІКТ в освітній процес початкової школи, підготовку викладачів до роботи в умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства. Найбільш досвідчені, добре підготовлені педагоги та психологи здатні організовувати та проводити для викладачів системи тренінгів, майстер-класів, проєктів, семінарів, практикумів тощо. Варто створити й ефективну систему моральної та матеріальної мотивації для власного вдосконалення викладачів. Вмотивований, духовно багатий і морально вихований викладач є мотиватором і прикладом для здобувачів вищої освіти.

Практична підготовка майбутніх учителів початкових класів орієнтується на досвід міжнародної школи «Академія педагогічної творчості», який впроваджено під час вивчення спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій». Інноваційними методами викладання у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного та методичного спрямування були: кінокоучінг – активне використання кіно-, відеоматеріалів із позиції загальної та професійно-практичної підготовки майбутніх учителів; критеріальний покер, який передбачає відбір важливих критеріїв моральної культури особистості, самостійно виготовлений умовний планшет та відповідні карти з критеріями які необхідно було відбирати відповідно за шкалою критеріїв. Завдяки використанню комплексу найрізноманітніших вправ (зокрема: вправа найважливіше в моєму житті) студенти мають усвідомити, що є найважливішим у їхньому житті, лише тоді вони почнуть, думати, рухатися і самовдосконалюватися, ефективно реалізувати власний потенціал, сучасні медіа, створювати нові медіатексти, дотримуватися морального кодексу, духовно наповнюватися і розкривати свої безмежні можливості. Основою розвитку особистості є заохочення виходити із зони комфорту, планувати, бажати і рухатися далі.

З метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів рекомендуємо у процесі вивчення етики та естетики активно використовувати вправу «Гра сенсів», у якій здобувачам вищої освіти пропонуються конверти цінностей (див. додаток Д). Необхідно перерахувати і поставити у рейтинг із запропонованих позитивні та негативні цінності. Наприклад, позитивні цінності: (щастя, життя, радість, сім'я, любов, праця, чесність, доброта, відкритість, справедливість, доброта і т. ін.). Не варто забувати і про те, що особистість здобувача здатна виявляти і негативні риси у своїх діях, до яких відносимо: лінощі, залежність, заздрість і т. ін.

Відомі психологи (Л. Виготський, А. Маслоу, В. Франкл, Т. Яценко) переконливо довели, що життя є таким, яким ми його відчуваємо, уявляємо та називаємо. Коли не виправдовуються очікування особистості, то саме в цей час

у неї блокуються паростки доброчесності, особливо ті, які ще недостатньо сформовані. Тому необхідно думати позитивно, творити добрі справи, мріяти і працювати над реалізацією та втіленням в життя добрих справ і морально-духовних починань.

Із метою формування аналітично-пошукової та інформаційної компетентостей в освітньому процесі широко використовується веб-серфінг («блукання» мережею Інтернет») – у пошуках необхідної інформації, ведення здобувачами вищої освіти блогів, розроблення та використання пізнавальних онлайн-ігор морального спрямування, ефективного використання соціальних мереж та пошукових систем тощо.

Розроблення методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів і впровадження під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного, методичного та інформаційного спрямування, самостійної роботи та лпанування спецкурсу була зорієнтована з одного боку, на розвиток і збереження духовного потенціалу здобувачів освіти, гуманності, справедливості, відповідальності і чесності, з іншого – на навчання працювати в умовах постшвидких змін в суспільстві. Методика спрямована на практику, життєві ситуації, можливість використання тих технологій, які ще лише в проєкті, тобто, на розвиток креативності з метою генерування нових ідей, а також на вирішення в майбутньому проблем, про які ми сьогодні мало знаємо. Уся система освіти має готувати здобувачів освіти до життя у сучасному суспільстві, із збереженням справжнього, людського, духовного начала та моральних і культурних витоків.

На основі проведеного аналізу, пропонуємо у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів ввести, як вибіркового компонент освітньої програми, «Основи психологічного тренінгу», а також урізноманітнити зміст загальних і професійно-орієнтованих освітніх компонент.

Однією з основних проблем сучасної системи освіти є розрив між теоретичною та практичною підготовкою здобувачів вищої освіти. В умовах

реалізації Концепції Нової української школи необхідно активно залучати не лише здобувачів вищої освіти, а й вчителів школи, які зазвичай мають великий практичний досвід у царині застосування ІКТ. Вважаємо за доцільне створити можливості для підвищення кваліфікації викладачів не лише у рейтингових закладах вищої освіти України та зарубіжжя, а й у закладах загальної середньої освіти, відповідно до напрямку підготовки, до так званої педагогічної виробничої діяльності. Більш активно має впроваджуватися дуальна форма навчання, яка передбачає взаємодію освітньої та педагогічної практик.

Під час розроблення освітньо-професійної програми «Початкова освіта» рекомендуємо проєктній групі враховувати конкретні запити школи до змісту і якості професійної освіти. В останні роки суттєво збільшено кількість годин на практичну підготовку майбутніх учителів. Введено обов'язковий освітній компонент «Вступ до спеціальності», який тісно пов'язаний з елементами пропедевтичної практики. Збільшено кількість годин на всі види практики, зокрема на навчально-педагогічну практику (спостереження та пробні уроки в початковій школі) виділено шість кредитів.

Позитивним моментом, на нашу думку, є і те, що навчальними планами педагогічна практика передбачається на 2, 3 та 4 курсах спеціальності 013 Початкова освіта. Одним із пріоритетних завдань педагогічної практики був аналіз стану використання ІКТ вчителями початкової школи.

Під час проходження навчально-педагогічної практики студенти проводили профілактичні бесіди з учнями та вчителями стосовно негативного впливу сучасних ІКТ, можливостей морального розвитку особистості засобами ІКТ. Залучали учнів 4-х класів до аналізу власної поведінки, моральних вчинків, створення тематичних відеороликів морально-етичного, мотиваційно-навчального, духовно-орієнтованого та національно-практичного спрямування. Зокрема учнями підготовлено відеоматеріали вітання зі святом Покрови пресвятої Богородиці, Дня захисника/захисниці Вітчизни, Різдом Христовим, Святом Матері і Батька, всесвітнім Днем вишиванки та ін.

У період проходження навчально-виробничої практики майбутні вчителі початкових класів ознайомлювали учнів з можливостями використання сучасного комп'ютера, створенням презентацій, відеоматеріалів, класних і шкільних газет, програм шкільного радіомовлення й телебачення, які не лише створювали позитивну атмосферу на перервах, сприяли формуванню в учнів впевненості в собі, сміливості, самостійності, рішучості, інформаційної обізнаності. Школярі мали можливість відчувати себе у ролі режисерів, постановників, ведучих, головних редакторів, фотографів тощо. Теми шкільного радіо найчастіше пов'язані з досягненнями учнів, переможцями шкільних, районних та обласних олімпіад, конкурсами, святами, турнірами, спортивною та культурно-масовою роботою. Практикується розкриття морально-етичних тем, розглядається проблематика релігійного та духовного спрямування. Також ознайомлювали вчителів із можливостями побачити все по той бік екрану, проведенням екскурсій на радіо та телеканали, спілкування з блогерами.

Безумовно, що у цьому процесі необхідним є високий рівень відповідальності педагогів, прагнення самоосвіти, підвищення кваліфікації, рівня знань, постійне відвідування шкіл, активна практика здобувачів вищої освіти в школі на волонтерських засадах.

У процесі викладання обов'язкових освітніх компонент: педагогіки та педагогіки початкової освіти науково-педагогічними працівниками розроблено аудіо та відеосупровід, презентаційний та відеоматеріал до всіх тем.

Наприклад, на семінарському занятті із педагогіки, вивчаючи змістовий модуль «Теорія і методика виховання», під час ознайомлення з темою «Напрями виховання», окрім характеристики основних напрямів виховання (морального, естетичного, фізичного, розумового, трудового), викладачі пропонують ознайомитися здобувачам вищої освіти з презентаційним, відео та аудіоматеріалом виховного спрямування, зокрема «Шляхи духовно-морального виховання», «Заповіді добра та милосердя», які сприяють активізації знань здобувачів освіти про Божі заповіді, викликають постійне прагнення жити

відповідно до них. Наше завдання навчитися у вірі жити, щоб добро в собі не загубити.

На основі аналізу програми з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі» Л. Лохвицької, було запропоновано орієнтовний перелік методів та прийомів морального виховання, які майбутні вчителі початкових класів можуть використати у своїй подальшій професійній діяльності: «Усмішка по колу», «Добрі новини», «Добре серце», «Два серця», «Добре – погано», «Дія – наслідок», «Подарунок», «Як вчинити?», «Стрічка щедрості», «Хто прийде на допомогу?», «Чим ти можеш поділитися?», «Я буду вдячний», «Шукаємо скарб», «Відгадай емоцію», «Абетка емоцій», «Помічники людини», «Чарівне джерело», «У гостях у Правди і Брехні», «Гуртом веселіше». Студенти демонструють на семінарсько-практичних заняттях з педагогіки початкової освіти мовленнєві ігри: «Якщо я серед друзів», «Можна це робити чи ні?», «Лише добре», «Правила етикету», та ін. Під час проходження педагогічної практики активно використовуються ігрові вправи: «Зрозумій мене», «Який у мене настрій?», «Кімната сміху», «Будь уважним», «Обери правильне рішення», «Як би ти зробив?», «Спробуй по-іншому» тощо (Лохвицька, 2014, с. 73-74). Завдання семінарсько-практичних занять передбачали вивчення, узагальнення та поширення кращого досвіду вчителів початкових класів із проблеми духовно-морального розвитку дітей.

Формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів включає мету, зміст, засоби, методи, форми, результат. Мета формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ полягає у формуванні соціально-особистісних, морально-етичних, інформаційних, спеціально-професійних компетентностей здобувачів освіти; розвиток у них здатності здійснювати активний виховний вплив засобами інформаційно-комунікаційних технологій; сприяння мотивації до набуття моральних ідеалів і духовних цінностей та їх реалізація в майбутній професійній діяльності.

Здобувачами вищої освіти, під час проходження педагогічної практики було заплановано провести «День Добра», «Театр доброї казки», «Хвилинки милосердя», вікторину «Що таке добре, що таке погано?», літературний вечір за творами В. Сухомлинського. З батьками здобувачів освіти куратори академічних груп вивчали, узагальнювали та поширювали кращий досвід родинного виховання. Дитина не є власністю людською, а даром Божим, тому виховувати її потрібно так, як вона цього потребує. Проводити семінари та створювали банк інформаційних ідей, підбирати методичний та наочний матеріал, розробляти практичні рекомендації духовно морального виховання засобами ІКТ. Необхідно сіяти більше добра, щоб було більше щастя на землі.

Наші дослідження доводять, що моральна культура особистості формується під впливом і на основі духовних цінностей, фундамент яких закладається в сім'ї. Духовно-моральне виховання в сім'ї, відвідування богослужінь, читання та прослуховування духовної літератури закладає основу формування моральної культури особистості. Ми заряджаємося і отримуємо благодать, наповнюємося любов'ю, добротою, вчимося справедливості, жити і діяти за совістю. Саме так формується моральна самосвідомість особистості педагога, її честь і гідність.

Здобувачами вищої освіти у процесі вивчення педагогіки, як індивідуальне навчально-дослідне завдання, було підготовлено проєкт *світлиці духовності*, осередками якої є: поріг перевтілення; сад моральних вчинків (дерево добрих справ, лавка примирення, водоспад добра, камінчик здійснення бажань; перлини рідного краю та світлини духовності (панорама створення Світу та народження Ісуса Христа), куточок душевного спокою, театр добра і зла, календар народних свят тощо. Проєкт був створений за активного використання засобів ІКТ, частково реалізований у процесі проходження практики здобувачами вищої освіти спеціальності «Початкова освіта».

Формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів передбачає ефективне використання духовно-морального та інформаційно-пізнавального медіаконтенту на лекційних, семінарсько-практичних,

лабораторних заняттях. Засобами формування МК майбутніх учителів початкових класів найперше було різноманіття ІКТ, програмні засоби навчального призначення та мультимедійні презентації, аудіо, відеоматеріали, медіаосвітні засоби етично-морального та духовного спрямування; пошукові системи та соціальні мережі всесвітньої павутини, веб-браузери, веб-проекти, веб-квести.

Розглядаючи на семінарсько-практичних заняттях з педагогіки (4 год.), тему «Основні напрями виховання» доцільно, на наш погляд, переглянути відеоматеріали духовно-морального спрямування: мотиваційний фільм «Покликання», заняття для дітей «Співчуття і доброта здатні творити дива», радіопередачі, матеріали онлайн конференцій, вебінарів і семінарів духовно-морального спрямування, що сприятиме реалізації змісту основних напрямів виховання (Додаток Е).

Кожне заняття з педагогіки доповнюється розробленими разом із майбутніми вчителями початкових класів презентаціями виховного спрямування, відеозаписами ділових ігор: «Конфліктна ситуація», «Свято матері», «Духовно-моральне виховання в контексті правовиховної роботи», де розкрито теоретичні та методичні аспекти формування моральної культури особистості в сучасному інформаційному суспільстві.

Вивчаючи методику виховної роботи нами спільно із здобувачами вищої освіти використовувалися різні форми виховання моральної культури: активна участь у суспільно-корисній праці, педагогічні ситуації, ділові та рольові ігри, самостійна оцінка моральних вчинків друзів, студентського колективу, заняття в гуртках, студіях, у музичній та спортивній секціях, тимчасові доручення, створення Центру дисципліни, довіри та порядку. Це сприяло переведенню здобувачів освіти з позиції виконавця у позицію активного учасника, співавтора виховного процесу.

Під час вивчення теми «Організаційні форми виховної роботи» студенти поділилися досвідом із ефективних форм організації виховного процесу в початковій школі, ознайомилися та самостійно запропонували інноваційні

форми виховної роботи, внесли побажання стосовно оновлення форм виховної роботи в закладах вищої освіти, відповідно до швидкого розвитку інформаційного суспільства. Практикувалося проведення нестандартних практичних занять із підтримкою радіо, телепрограмам, сайтами, блогами, аудіо та відеоматеріалами духовно-морального спрямування (додаток К).

Вивчення теми «Робота класного керівника щодо виховання учнівського колективу» супроводжується фільмами виховного спрямування. Окрім того, як самостійне завдання було запропоновано підібрати фільми, теле- та радіопередачі, сайти мережі Інтернет, які позитивно впливають на виховання сучасної молоді.

У процесі вивчення теми «Причини неуспішності учнів і шляхи її подолання», ми акцентували увагу на тому, що сучасні діти не бажають вчитися іноді тому, що їм нецікаво. З метою мотивації учнів до навчання, ми пропонуємо способи подання навчального матеріалу, широко використовуючи сучасний світ медіа. Запропонована тема більш детально розкрита у спецкурсі (Латишевська, 2022).

Ми також пропонуємо введення в курс педагогіки та педагогіки початкової освіти змістових модулів: «ІКТ та їх вплив на формування моральної культури учнів», де передбачаються лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття із тем: «Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в навчанні та вихованні», «ІКТ духовно-морального спрямування», «З досвіду впровадження ІКТ у Новій українській початковій школі».

Під час викладання дисципліни «Педагогіка початкової освіти» навчальною програмою передбачено вивчення теми «Формування моральної культури учнів початкових класів засобами ІКТ». Запропонована тема детально розроблена у спецкурсі «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (Латишевська, 2022).

В умовах пандемії та дистанційного навчання, як практичні заняття з педагогіки початкової освіти та педагогіки ми залучали здобувачів вищої освіти

до перегляду, навчання та проведення онлайн уроків і виховних годин духовно-морального спрямування для учнів початкових класів. Під час здійснення освітнього процесу з допомогою дистанційних технологій ефективно використовувалися програми, додатки, інтернет-платформи Moodle, Zoom, Viber, соціальні мережі (Instagram, Facebook, Twitter), електронна пошта, власний веб-ресурс (особистий сайт викладача, сайт кафедри). Здобувачі вищої освіти отримали під час освітнього процесу за допомогою дистанційних технологій позитивний досвід, зокрема: удосконалення навичок роботи з е-технологіями, використання віртуальних освітніх середовищ, поглиблення умінь пошуку додаткової інформації в мережі Інтернет, більш раціональний розподіл часу між різними видами діяльності тощо.

Ефективним у формуванні моральної культури засобами ІКТ, є створення здобувачами вищої освіти власного портфоліо – систематизованої добірки медіатекстів, навчально-пізнавального та духовно-морального спрямування.

Активно використовувалися інноваційні технології формування моральної культури, зокрема, веб-сервінг, багаторазовий перехід за посиланнями з одних веб сторінок на інші. Більшість науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти ведуть власні блоги, де періодично оновлюють інформацію змістового, презентаційного, відео та аудіосупроводу, розкриваючи ключові аспекти духовно-морального виховання. На семінарсько-практичних заняттях із дисциплін психолого-педагогічного, професійного та методичного спрямування викладачі активно використовують онлайн-ігри, соціальні мережі, zoom-зустрічі, скайп тощо. Ефективно впроваджувалися інноваційні форми: тренінги, квести, ігри, екскурсії, веб-конференції. Під час вивчення вибіркового освітнього компонента етики та естетики практикували використання кінокоучінгу – перегляд фільмів духовно-морального спрямування з подальшим їх аналізом (Вісім мультфільмів, 2020; Сім фільмів, 2020).

Вивчаючи релігієзнавство науково-педагогічні працівники широко використовували інтерактивне навчання, зокрема Google-Експедиції, які дають

змогу подорожувати у віртуальний світ й оглядати об'єкти в доповненій реальності з ефектом занурення. Майбутні вчителі початкових класів відвідували історичні пам'ятки, віртуальні музеї, храми, аналізували дистанційно та безпосередньо красу і неповторність світу, на основі чого формувалася їх духовна культура. За допомогою Google-Експедицій викладач може стати гідом, який очолює клас або групу дослідників під час віртуальних турів або перегляду об'єктів у доповненій реальності. Гіди мають змогу використовувати різноманітні інструменти, щоб виокремлювати цікаві епізоди в процесі віртуальної екскурсії.

Ефективною формою організації освітнього процесу є фітбек, який допомагає почути здобувача, правильно скоригувати зміст, форми, методи на інноваційні та ІКТ, які сприяють формуванню моральної культури здобувачів вищої освіти. Врахування думок здобувачів освіти сприяє їхньому особистісному та професійному зростанню, прагненню до саморозвитку, самовдосконалення, розвитку відповідальності за своє навчання, допомагає повірити у власні сили.

У процесі вивчення обов'язкового освітнього компоненту «Методики навчання технологічної освітньої галузі» здобувачі вищої освіти розробляли уроки з ІКТ підтримкою та відеосупроводом. У період дистанційного навчання самостійно готували, знімали, дублювали та демонстрували власні заняття, з обов'язковим елементом морального та культурного спрямування.

Майбутні вчителі початкових класів вивчаючи вибіркового освітній компонент «Релігієзнавство» мали можливість переглянути відеоматеріали: засоби духовної культури, що впродовж світової та національної історії були представлені на різних носіях (книги Священного Писання, іконопис, сакральна архітектура та живопис тощо); спілкування в соціальних мережах; духовний розвиток, духовне світобачення, духовний світ, який безпосередньо пов'язаний із життєдіяльністю, вихованням в сім'ї, дотриманням заповідей Божих, підтримкою, допомогою, співпереживанням, добрими справами, високою культурою поведінки, морально-духовними вчинками. Колектив здобувачів

вищої освіти розглядається як окрема духовна субстанція, субкультура зі своїми поглядами, інтересами, захопленнями, спільними справами, взаємопідтримкою та взаємодопомогою, моральними вчинками стосовно одногрупників, науково-педагогічних працівників, рідних, друзів та учнів тощо.

Тому важливу роль у формуванні моральної культури здобувачів вищої освіти відводимо куратору академічної групи. Заплановані виховні години, бесіди, щира підтримка, допомога, порада є важливою умовою формування моральної культури здобувачів вищої освіти. Кураторами академічних груп розроблено виховні години, на основі духовно-моральних ІКТ, які впроваджено в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти, зокрема ДДПУ ім. І. Франка, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, КОГПА ім. Т. Шевченка, ЛНУ ім. І. Франка, ХГПА. Проведене спостереження та анкетування здобувачів вищої освіти, дозволяють констатувати ефективність запропонованих виховних годин.

Результатом формування МК майбутніх учителів початкових класів є синтез інформаційної та спеціалізовано-професійної компетентностей, що вибудовуються на засадах моральних норм і духовних цінностей. Важливим є набуття знань про сутність ІКТ у поєднанні з виховними методиками, що сприяють духовно-моральному розвитку особистості. «Справжні духовні цінності людини, – пише І. Бех, – не сумісні з суто декларованими цінностями, позбавленими емоційного, значущого відношення особистості до життя» (Бех, 2006, с. 199).

Позитивне ставлення до життя, радість, любов, задоволення, справжні, щирі емоції, відіграють важливу роль у професійній підготовці вчителів. Нами розроблено систему тренінгових занять з курсу «Психологія успіху», які сприяють особистісному пізнанню і професійному зростанню здобувачів освіти. Система тренінгових занять включає тренінги на згуртування колективу, розвиток емоційного інтелекту, вміння спілкуватися, знаходити підтримку в сім'ї, формувати впевненість у собі, лідерські якості, усвідомлювати моральний обов'язок педагога, розрізняти добро та корисливу

псевдодоброту, мотивувати до педагогічної справедливості, формувати моральну самосвідомість, щастя як вищу цінність особистості педагога.

Важлива роль належить створенню позитивного психологічного клімату на заняттях і в позааудиторний час. Цьому сприяють викладачі, куратор академічної групи, психологічна служба, омбудсмен з прав здобувачів вищої освіти. Вони допомагають створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку й саморозвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань сучасної системи освіти, захисту прав, інтересів та свобод здобувачів вищої освіти.

Проведений нами моніторинг сайтів, блогів та соціальних мереж дозволяє виділити духовно-моральні та навчально-пізнавальні медіатексти, які рекомендуємо широко впроваджувати у процес підготовки майбутніх учителів початкових класів (Додаток К).

Вивчення курсу «Основи корекційної педагогіки та інклюзивної освіти», «Основи спеціальної педагогіки», «Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами» узгоджується з включенням у теми семінарських і практичних занять спеціальних інформаційно-комунікаційних технологій. Широкого застосування набувають аудіокниги, відеозаписи передач із сурдоперекладом, субтитри, дистанційне навчання, спеціальні сайти для людей з обмеженими можливостями. Самостійна робота здобувачів із зазначеного спецкурсу передбачала підбір із наступним аналізом аудіокниг, радіо-, теле- та музичних передач виховного та навчального спрямування для дітей з особливими потребами.

Зазначені медіаосвітні технології викладачі впроваджують під час вивчення тем: «Причини виникнення, особливості розвитку та коригування фізіологічних вад», «Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях інтелекту, затримці психічного розвитку, відхиленнях емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки (питання корекційної психопедагогіки)», «Особливості розвитку, навчання та виховання особистості

при тяжких порушеннях мовлення (питання логопедії)», «Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях рухової сфери (питання ортопедагогіки)».

Здобувачами вищої освіти було підібрано фільми про дітей з особливими потребами: «Клас корекції», «Сервер душі», «Та, що створила диво», «Сьогодні я піду додому один», «Зірочки на землі», «Я теж». Підібраний цікавий відеоматеріал для батьків, як розмовляти з дітьми про інклюзію; мультфільми, які навчають дитину толерантності: «Подарунок», «Маленька каструлька Анатолія», «Акуратна історія», «Струни», «Про Діму», «Тамара», «Секрет Маєла», «Мій братик з місяця» (Вісім мультфільмів, 2020). Відеоматеріали Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» (казка «Соловейко з одним крилом», мультфільм «Універсальний дизайн – світ зручний для кожного», документальні фільми про досвід організації інклюзивного навчання для дітей з особливими потребами); фільми про інклюзію в США та ін. Самостійна робота здобувачів передбачала моніторинг періодичних інтернет-джерел, сайтів, блогів, аудіо та відеоматеріалів інклюзивно-освітнього спрямування. Зазначені медіатексти сприяли формуванню доброти, поваги, співчуття, взаємопідтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Ми дотримуємося думки, що швидкий розвиток інформаційного суспільства має супроводжуватися внутрішнім духовно-моральним розвитком людства загалом і зокрема педагогів, які навчають, розвивають і виховують дітей. Вчитель є посередником між впливом світу медіа і внутрішнім духовно-моральним розвитком особистості дитини.

Формування життєвої позиції людини починається із дитинства, коли людина засвоює, прості на перший погляд, норми моралі такі як почуття обов'язку, совість, честь, гідність, справедливість. Також важливим є виховання в дитини емоційного інтелекту, сумлінності, вміння співпереживати, бути чуйним, відповідальним за свої вчинки, поважати інших, дбайливо ставитися до довкілля. Як зазначає С. Борхович «духовно-моральне виховання передбачає педагогічну підтримку і створення умов, за яких у дитини

розвивається особистісне прагнення до самовиховання, морального вдосконалення та духовно-морального розвитку» (Борхович, 2016, с. 65), тож вчителі повинні дати дітям відповідну опору.

Позааудиторна робота (див. рис. 2.1) змістового компоненту передбачає самостійне вивчення здобувачами можливостей використання ІКТ з метою формування власної моральної культури. Тому здобувачі вищої освіти ознайомлювалися з особливостями функціонування сайтів морально-етичного та духовно-морального спрямування (див. Додаток К). На основі проаналізованого створювали власні сайти та блоги в мережі Інтернет.

Наприклад, на сайтах закладів вищої освіти розміщена не лише інформація про організацію освітнього процесу, запропоновано посилання на платформу Moodle, психологічна служба, омбудсмен з прав здобувачів вищої освіти, інформація для осіб з особливими освітніми потребами, основні новини закладів, які подано цікаво, креативно, професійно. Ми рекомендуємо на цій платформі викладачам психолого-педагогічних дисциплін та кураторам академічних груп розмістити інформацію духовно-морального спрямування, зробити посилання на сайти, блоги, презентації, веб-технології та інші ІКТ духовно-морального спрямування.

Блоги передбачають обговорення актуальних проблем курсів з використання ІКТ, бесіди, дискусійні питання тощо. Індивідуальні навчально-дослідні завдання та курсові роботи з професійно орієнтованих і психолого-педагогічних дисциплін у педагогічних закладах вищої освіти включають тематику пов'язану з інформаційно-комунікаційними технологіями, зокрема, здобувачам пропонувалося дослідити сайти, блоги, соціальні мережі, теле-, радіопрограми, періодичні видання духовно-морального спрямування.

Окрім того, організаційно-методичний блок передбачає створення освітнього середовища духовно-морального спрямування закладу вищої освіти, розроблення навчальних програм і навчально-методичних комплексів з основ формування моральної культури засобами ІКТ.

Синтез напрямів, змісту, форм (лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять, спецкурсів, спецсемінарів, факультативів, педагогічної практики, консультацій, колоквіумів, курсових, магістерських робіт), методів (словесних, наочних, репродуктивних, дослідницьких, проблемних, ігрових) і засобів навчання (навчальних фільмів, радіо- і телепередач, звуко- і відеозаписів, комп'ютерів, проекторів, мультимедійних дошок, навчальних підручників, посібників), педагогічних умов (цілісність, мотивація, готовність здобувачів освіти, навчально-методична та матеріально-технічна база, поетапне морально-етичне спрямування змісту вищої освіти та інші) за посередництва та на матеріалі ІКТ духовно-морального спрямування утворюють організаційно-методичний блок моделі та процесуальну складову методики.

Нам імponує думка вітчизняних і зарубіжних учених, які пропонують впроваджувати у процес підготовки майбутніх учителів початкових класів ІКТ інтегровано (через фахові дисципліни, змістовий модуль, тему, лабораторні / практичні заняття, науково-дослідну роботу, курсові роботи/проекти, кваліфікаційні магістерські роботи) та автономно (спецкурс, факультатив, медіа/кіноклуб, медіа/кіностудія, автономний урок, автономний семінар, окрема тема). У своєму дослідженні ми практикували як інтегровані, так і автономні форми формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ (Портал сучасних педагогічних ресурсів, 2019).

Стосовно методів формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів доцільно виділити: 1) за джерелами отриманих знань – словесні (лекції, бесіди, дискусії, що включають створення проблемних ситуацій); наочні (демонстрація інформаційно-комунікаційних технологій, ілюстрацій); практичні (виконання різноманітних творчих завдань практичного характеру на матеріалі медіа); 2) за рівнем пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні (повідомлення педагогом певної інформації про можливості застосування ІКТ, духовно-морального спрямування, сприйняття і засвоєння цієї інформації аудиторією); проблемні (проблемний аналіз певних життєвих ситуацій, залучення педагогів, власного досвіду та ІКТ до їх

розв'язання; дослідницькі (організація дослідницької діяльності здобувачів освіти, пов'язаної з медіа морального спрямування). На заняттях переважають практичні, ігрові, творчі завдання, рольові ігри.

Реалізація провідних ідей спецкурсу «Моральне виховання засобами ІКТ» здійснюється із застосуванням лекцій-візуалізацій, лекцій-конференцій, лекцій-консультацій, ігрових методів, форум-театру. Суть лекції-візуалізації полягає в детальному коментуванні викладачем візуальних матеріалів, що розкривають зміст теми лекції. Змістові модулі запропонованого спецкурсу підкріплюються візуальним супроводом.

Лекція-конференція проводиться як науково-практичне заняття із заздалегідь поставленими проблемами: аморальний вплив сучасного світу медіа, ефективного використання ІКТ в освітньому процесі; системою доповідей тривалістю 5-10 хв. Кожен виступ становить логічно закінчений текст відповідно змісту програми, що запропонована викладачем. Сукупність представлених виступів дозволяє всебічно висвітлити проблему. У кінці лекції викладач підводить підсумки самостійної роботи і виступів здобувачів вищої освіти, формулює основні висновки.

Лекція-консультація передбачає узагальнення актуальних проблем використання ІКТ у духовно-моральному розвитку, у формі запитань від здобувачів освіти, відповідей від викладача та активної дискусії.

Окрім того, широкого застосування у процесі викладання спецкурсу набувають рольові та ділові ігри. Гра належить до активних методів навчання, який забезпечує творчу діяльність здобувача, підвищуючи мотивацію, емоційність, розвиваючи критичне мислення. Застосування ділових ігор під час навчання дає змогу максимально наблизити виховний процес до практичної діяльності, врахувати реалії сьогодення, які висвітлені у сучасних ІКТ, приймати рішення в умовах дискусійних, конфліктних ситуаціях, відстоювати свої погляди, розвивати у здобувачів згуртованість і відчуття команди, отримати потрібні результати за короткий час. В освітньому процесі, де широко впроваджуються ІКТ, ділову гру використовують із метою закріплення знань,

які студент здобуває у процесі лекційних, семінарських занять, самостійної роботи з ІКТ. Значне зацікавлення школярів і здобувачів викликають рольові ігри на матеріалі різних медіа. Наприклад, на матеріалі преси, у яких духовно-моральна та художня спрямованість медіатекстів розглядається в процесі роботи «Шкільних редколегій», проведення «Конкурсу дизайнерів» тощо. Вивчення здобувачами спецкурсу «Моральне виховання засобами ІКТ» супроводжувалося широким застосуванням ділових і рольових ігор, методу проєкту та форум-театру.

Науково-дослідницька робота здобувачів освіти передбачає аналіз проведених зарубіжними та вітчизняними вченими-педагогами наукових досліджень у галузі ІКТ; роботу над статтями, реферативними повідомленнями, індивідуальними навчально-дослідними завданнями, курсовими роботами та проєктами. Під керівництвом кваліфікованого педагога робота здобувачів освіти спрямовується на усвідомлення важливості дослідження проблеми ІКТ, вивчення особливостей формування моральної культури засобами ІКТ, з метою реалізації здобутих знань у подальшій професійній діяльності.

З метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів ми пропонуємо організацію та проведення науково-методичних, науково-практичних семінарів, круглих столів у формі дискусій, вебінарів, форумів, обміну досвідом із запрошенням кваліфікованих спеціалістів у галузі ІКТ. Передбачається також активне залучення науковців і фахівців у галузі медіа, здобувачів випускних курсів до організації запропонованих семінарів, круглих столів, проведення конференцій із проблем раціонального використання ІКТ у ЗВО, їх ефективного впровадження у практику роботи початкової школи. Рекомендуємо залучати здобувачів вищої освіти до науково-дослідної та навчально-методичної діяльності як самостійної, так і в складі науково-дослідної лабораторії «Виховні технології в системі безперервної освіти».

Мотиваційний етап у формуванні моральної культури передбачає стимулювання здобувачів освіти до свідомого сприйняття інформації з

сучасного медіапростору, використання медіаосвіти в освітньому процесі та подальшій професійній діяльності за допомогою аудіовізуальних та Інтернет технологій. Теоретичний етап спрямований на вивчення основних термінів, видів, характеристик ІКТ, вітчизняного та зарубіжного досвіду використання ІКТ з метою формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів. Практично-орієнтований етап спрямований на засвоєння практичних умінь щодо оволодіння сучасними ІКТ, створенням власних презентацій, моральних ігор, періодичних видань, програм радіо та телебачення, блогів і сайтів мережі Інтернет, уміннями їх застосовувати в освітньому процесі, подальшій професійній діяльності. Особливості реалізації зазначених етапів розглядаються у спецкурсі «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (Латишевська, 2022).

Контрольно-оцінювальна складова методики спрямована на діагностування за критеріями сформованості медіаграмотності у майбутніх учителів. У процесі дослідження виділено мотиваційний, когнітивний, оцінно-емоційний, операційно-діяльнісний і рефлексивний критерії сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів.

Науково-педагогічними працівниками проведено конкурс серед здобувачів вищої освіти на кращий сценарій телепрограм зі студентських буднів; детально ознайомилися зі змістом навчально-методичного посібника «Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі». Науково-методичний матеріал посібника спрямований на формування вмінь і навичок майбутніх учителів початкової школи використовувати комп'ютерну техніку та інформаційні ресурси, підбирати відповідне програмне забезпечення уроків та створювати власне, організацію виховних заходів, батьківських зборів, оцінювання навчальних досягнень учнів, оформлення звітної документації, тощо (Геліваковський, Петухова & Коткова, 2011, с. 267).

Розкрито навчально-виховну діяльність учителя початкових класів в умовах інформатизації освіти, у процесі викладання освітніх галузей: «Мови і

літератури», «Математики», «Природознавства», «Суспільствознавства», «Мистецтва», «Здоров'я та фізичної культури», «Технологій» тощо.

У посібнику розкриваються можливості оптимізації уроків читання, письма, іноземної мови, математики, мистецтва, навколишнього світу, трудового навчання в початковій школі засобами ІКТ.

Майбутні учителі початкових класів мають не лише навчитися ефективно використовувати сучасні медіа з метою удосконалення проведення уроків у початковій школі, набути вмінь адекватно сприймати, створювати навчально-пізнавальні медіатексти, використовувати їх з метою пізнання і загального розвитку, а й добре розуміти вихованця, бачити його духовно-моральні цінності, світогляд, етику професії та ін.

Навчання має бути таким, щоб його цінність можливо було зрозуміти навіть першокласнику. Завдання викладача зацікавити здобувачів освіти, розмістити сучасне відеозаняття в ютубі, «проспівати» суть основного матеріалу, відомими лідерами записати й підтримувати відеозаписи занять і все це розмістити в ютубі.

Зважаючи, що здобувачі вищої освіти є поколінням, яке, зазвичай, не любить читати, необхідно організувати методично правильне засвоєння інформації шляхом максимального використання ІКТ. Вони мають позитивні звички: креативні; сумлінні, готові безперервно навчатися, проявляють жвавість мислення, тверезе уявлення про життя. Натомість досить часто виявляють і негативні звички: відсутність мотивації, лінь, нездатність концентруватися на одному предметі, нелюбов до читання тощо.

Сучасне покоління завжди прагне до нових вражень, вони креативні, проте нетерплячі, не люблять ієрархії, індивідуальні і водночас, за правильного виховання, толерантні та духовно наповнені. Саме тому мають можливість віддавати, примножувати, ділитися з іншими своїм багатим внутрішнім світом. Відтак необхідно щоб майбутні учителі набули духовних цінностей, стійких моральних якостей, що сприятиме становленню цілісної особистості, а також володіли знаннями, що захистять її від маніпуляції через сучасні інформаційні

ресурси. На думку Г. П. Васяновича, духовно-моральний смисл використання медіа-ресурсів полягає в спеціально організованому, керованому й контрольованому процесі спільної творчості, особистісно значущої діяльності учасників освітнього процесу, що має за мету досягнення ними абсолютного ідеалу (Васянович, 2012, с. 49).

Створення ефективної системи мотивації, спонукання, виявлення та розвиток за допомогою ІКТ – унікальності кожної дитини. Наша методика була спрямована на навчання майбутніх учителів початкових класів працювати з інформацією. Неможливо створити ефективну систему навчання, якщо не навчимо дітей працювати з сучасною інформацією, а тому одне з основних завдань викладачів полягає в тому, щоб навчити здобувачів вищої освіти відбирати з усього потоку необхідну, навчально-пізнавальну та розвивальну інформацію. Вміти критично сприймати отримані відомості, фільтрувати і відбирати матеріали пізнавального, духовного та морально-етичного спрямування.

Зазначимо, що важливі положення нашої методики містяться в розробленому авторському спецкурсі «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (Латишевська, 2022), програма якого міститься в додатку В.

На основі викладеного можна зробити висновок про те, що формування моральної культури у майбутнього учителя початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій є надзвичайно актуальною проблемою. Розроблена і запропонована нами методика для впровадження в освітній процес ЗВО, безумовно сприятиме підвищенню рівня моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.

Висновки до другого розділу:

1. У процесі проведеного дослідження виявлено і проаналізовано різні підходи щодо сутності та змісту понять «педагогічні умови» та «організаційно-педагогічні умови». Значним недоліком у цьому процесі є те, що організаційно-

педагогічні умови інколи функціонують розрізнено, безсистемно. Натомість реалізація організаційно-педагогічних умов у процесі формування моральної культури майбутніх вчителів початкової школи засобами ІКТ вимагає системного, цілісного підходу. Авторська сукупність організаційно-педагогічних умов, у якій передбачається рівноцінність кожної з умов, включає: формування позитивної мотивації у здобувачів освіти щодо оволодіння і застосування ІКТ з метою формування в учнів гуманістичних цінностей; готовність майбутніх учителів початкових класів до активного впровадження ІКТ в освітній процес; формування медіакомпетентності у майбутніх вчителів; створення та постійне вдосконалення навчально-методичної бази інформатизації навчання; впровадження методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ; проведення тренінгів із безпечного користування інтернет-ресурсами.

2. Розроблено структурно-функціональну модель формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, спрямовану на підготовку сучасного, інформаційно збагаченого вчителя із духовно-моральними якостями, критичним мисленням, який володіє креативними інноваційними підходами до організації освітньої діяльності у Новій українській школі. Модель складається з трьох блоків: теоретико-методологічного, організаційно-методичного і діагностично-результативного, містить принципи, напрями, форми і методи формування моральної культури майбутніх фахівців педагогічної сфери.

3. Під час дослідження визначено основні етапи формування моральної культури учителя початкових класів засобами ІКТ: інформаційний; інформаційно-репродуктивний, продуктивний, рефлексивно-творчий. З метою реалізації виокремлених етапів розроблено методику формування моральної культури здобувачів вищої освіти засобами ІКТ, яка включає: проєктування впливу навчально-виховного та інформаційно-освітнього середовища педагогічного ЗВО на професійну підготовленість, фаховість, компетентність майбутнього вчителя, морально-етичне спрямування змісту освіти у вищій

школі із застосуванням ІКТ. Методика ґрунтується на стратегії професійного використання ІКТ, яке позитивно змінить не лише моральну культуру майбутніх вчителів початкових класів, а й всього навчального закладу. ІКТ сприятимуть підвищенню рівня активності, а також виявленню мотивації навчання, формування інформаційної компетентності та самостійності. Реалізація методики в освітньому процесі відбувається сукупністю взаємопов'язаних складових: мотиваційної, організаційної, процесуальної та контрольно-оцінювальної.

Положення, викладені в другому розділі, детальніше розкриті в публікаціях автора (Vasianovych, Budnyk, Klepar, Beshok & Latyshevska, 2020; Vasianovych, Shewkun & Latyshevska, 2021).

РОЗДІЛ III

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Організація, етапи і методика експериментального дослідження

Розглянемо організацію експериментального дослідження з метою максимальної валідності наших пошуків, через призму визначення його етапів та методики формування моральної культури майбутніх учителів початкової школи. Організація експерименту як форми наукового пізнання здійснювалося в природних умовах освітнього процесу ПЗВО. Експериментальною базою дослідження були такі заклади вищої освіти: Львівський національний університет ім. І. Франка, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Т. Шевченка, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Всього до експерименту на різних його етапах було залучено 623 особи (307 – контрольна група і 316 – експериментальна). У контрольній групі формування моральної культури відбувалося традиційно, додаткові умови не створювалися; в експериментальній групі реалізовувалися організаційно-педагогічні умови, модель і методика формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. З метою організації та проведення експерименту, а також відбору отриманих даних було використано праці науковців, які присвячені методології та методиці педагогічних, соціологічних і психологічних досліджень: (Гончаренко, 2008а), (Зязюн, 2008), (Козаков, 2000), (Чала & Шахрайчук, 2018), (Хриков 2018), (J. Neckhausen & H. Neckhausen, 2018) та ін.

Під час реалізації сформульованих завдань і перевірки гіпотези використовувався комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих

теоретичних та емпіричних методів, що уможливило проведення ґрунтовного дослідження, а саме: здійснити методологічний аналіз його ключових понять та теоретично обґрунтувати моделювання структурно-логічних і змістових засад підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Зазначимо, що педагогічний експеримент складається з трьох основних етапів: констатувального, формувального та підсумково-прогностичного.

Констатувальний етап експерименту має кілька складових. Їх завдання спрямовувалося на з'ясування реальної наявності проблеми формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ; дослідженні стану сформованості моральної культури у майбутніх фахівців педагогічного профілю; обґрунтуванні та науковому доведенні актуальності зазначеної проблеми; визначенні головних ключових понять, обґрунтуванні науково-логічного апарату дослідження в цілому. На цьому етапі здійснювався аналіз можливостей позитивного впливу інформаційно-комунікаційних технологій на формування моральної культури у майбутнього вчителя початкової школи та його професійної й особистісної підготовки.

Аналіз стану проблеми формування моральної культури у здобувачів освіти – майбутніх педагогів, відбувалося за результатами контент-аналізу документів, які визначають і регламентують зміст освіти фахівців початкової школи. З цією метою проводилося опитування й анкетування викладачів визначених педагогічних закладів вищої освіти на предмет обізнаності щодо моральних і професійних якостей майбутніх вчителів, зокрема їхньої моральної культури. Серед документів, що вивчалися, головна увага приділялася: освітньо-кваліфікаційним характеристикам, навчальним планам і програмам таких дисциплін, як «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка початкової освіти», «Психологія», «Культурологія», «Основи інформатики з елементами програмування», «Інформаційні технології та засоби навчання», «Основи медіадидактики», «Я у медіапросторі», «Методики навчання технологічної освітньої галузі» та ін., які викладаються у вищих закладах педагогічної освіти

На основі результатів констатувального експерименту було обґрунтування припущення щодо доцільності впровадження спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій», спрямованого на формування моральної культури у майбутніх вчителів початкової школи засобами. Крім того, визначалися конкретні заходи щодо залучення викладачів до активної участі в організації і проведенні експерименту та відбувалося обґрунтування поділу груп здобувачів, які брали участь в експерименті, на контрольні та експериментальні.

Узагальнивши дані ми отримали переконливі результати того, що для продуктивного формування моральної культури у майбутніх вчителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій доцільно розробити і впровадити спецкурс, спрямований на формування цих якостей, а для адекватного його впровадження необхідно розробити методику використання інтерактивних методів навчання, зокрема метод проєктів, навчання у співпраці, діалозі, рольові ігри тощо. Водночас усвідомлюємо і той аспект проблеми, який стосується безпосередньо підготовки викладацького складу до цього виду діяльності. Це дало нам підставу для розроблення психолого-педагогічного тренінгу із безпечного користування викладачами та здобувачами Інтернет-ресурсів.

Мета *формувального етапу* експерименту полягає у впровадженні моделі, організаційно-педагогічних умов і авторської методики формування моральної культури у майбутніх вчителів початкової школи засобами ІКТ і визначенні її ефективності на практиці. Формувальний етап експерименту проводився у такій послідовності:

- 1) уточнення і перевірка сформованості моральної культури особистості майбутнього вчителя початкової школи (за відповідними критеріями) на початку проведення експерименту;

- 2) цілеспрямоване впровадження моделі, організаційно-педагогічних умов і методики, зокрема спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій»;

- 3) організація і проведення педагогічного тренінгу для викладачів;
- 4) перевірка й аналіз стану сформованості моральної культури за визначеними критеріями після завершення експерименту;
- 5) узагальнення та систематизація отриманих результатів на початковій стадії проведення експерименту, а також на стадії його завершення;
- 6) статистичне опрацювання одержаних даних;
- 7) підготовка методичних рекомендацій для викладачів щодо вивчення навчального спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» та його відповідна апробація у педагогічних закладах вищої освіти.

Перевірка сформованості моральної культури у майбутніх вчителів початкової школи засобами ІКТ на початку проведення експерименту та після його завершення здійснювалася згідно з методиками констатувального етапу експерименту. Вона включає проектування впливу освітньо-педагогічного середовища ЗВО на моральну культуру, професійну готовність, фаховість, компетентність майбутнього вчителя початкової школи тощо. Запропонована методика побудована на емпатійному (здатність співпереживати, підтримати, допомогти) та холістичному (сукупності властивостей, цілісності особистості, її морально-культурних надбань) підходах. Методику формування моральної культури у майбутніх учителів початкової школи засобами ІКТ ми розглядаємо як ефективний спосіб організації теоретичної та практичної діяльності учасників освітнього процесу, що зумовлений закономірностями й особливостями змісту навчання та дієвого впливу на цей процес сучасних комунікаційних технологій. Її зміст викладено авторкою у розділі II, а також у публікації «Методика формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ» (Латишевська, 2020а, с. 58–62).

Аналіз ОПП за напрямом підготовки фахівців за спеціальністю 013 Початкова освіта та узагальнення результатів констатувального експерименту дали підстави для розроблення і структурування методики формування

експерименту, згідно з якою передбачалися якісні впливи як на майбутніх вчителів початкової школи, так і на їхніх викладачів.

Для отримання максимальної валідності результатів проведеної експериментальної роботи, нам важливо було визначитися із змістом пропонованого спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій», який є провідним у процесі формування моральної культури у майбутніх вчителів початкової школи. Цей спецкурс належить до вибіркових дисциплін та розрахований на 90 год. (3 кредити ЄКТС) Загальна кількість годин передбачала теоретичну частину – 24 лекційні год., практичні та семінарські заняття – 26 год. і 40 год. на самостійну роботу. Оскільки педагогічні заклади вищої освіти працюють за Болонською системою, то пріоритетне місце в курсі посідає організація самостійної роботи, яка є надто важливим чинником оволодіння знаннями, вміннями і навичками у процесі навчання та формує у здобувачів освіти потребу, мотивацію в творчій пізнавальній діяльності, посилює можливість реалізації їх інтелектуального, почуттєво-вольового та морального потенціалу, отже, можливості самореалізації.

Поняття «спецкурс» акцентує на тому, що це курс лекцій у ПЗВО, який становить поглиблену розробку специфічної проблеми (теми) за відповідною навчальною програмою, обраною здобувачами, або запропонованою лектором (викладачем). Метою розробленого спецкурсу було визначення основної проблематики, реалізація якої сутнісно б сприяла формуванню моральної культури у майбутнього вчителя початкової школи на засадах ІКТ. До провідних завдань спецкурсу відносимо:

1. Широке ознайомлення майбутніх фахівців педагогічного профілю з головними ознаками сутності та змісту дефініцій «культура» та «моральна культура особистості».

2. Формування у здобувачів принципу адекватної саморефлексії, здійснення об'єктивної самооцінки наявності у них моральної культури, необхідної для якісної компетентної професійної діяльності.

3. Спрямування (принцип інтенції) свідомості майбутніх вчителів початкової школи на розвиток здатності до діалогу, здобуття гуманістичних навичок спілкування.

4. Орієнтація здобувачів освіти на залежність антропосинергії від моральних і культуротворчих засобів взаємодії у системі «учитель – учень».

5. Формування настанови у здобувачів освіти на позитивне ставлення до себе та «інших», усвідомлення власної індивідуальності та унікальності особистості учня, впевненості у своїх силах стосовно реалізації себе у майбутній професійній діяльності.

6. Опора особистості на позитивне мотиваційно-ціннісне ставлення до майбутньої професії та її успішність із належним чином сформованою моральною культурою.

7. Осмислення значущості індуктивного синтезу гуманно-орієнтованої діяльності із провідними складовими моральної культури майбутнього педагога.

8. Активне формування у здобувачів освіти вмінь і навичок проєктного мислення: постановка мети, планування змісту, прогнозування результатів діяльності та її аналізу й узагальнення.

9. Утвердження імперативу виявлення і з'ясування специфіки взаємодії суб'єктів освітнього процесу на засадах сформованості моральної культури особистості.

10. Формування вмінь і навичок у розв'язанні конфліктних ситуацій засобом моральної культури педагога.

Зміст навчального матеріалу, методи, методика, форми формування моральної культури у майбутніх вчителів початкової школи засобами ІКТ обиралися з урахуванням низки принципів: гуманізації; полікультурності; культуротворчості, інформатизації; полісуб'єктності відносин; професійної спрямованості; індивідуалізації; рівневості та динамічності; самостійності; самореалізації тощо.

Пріоритетними методами, що активно використовувалися у процесі формування моральної культури майбутніх вчителів початкової школи засобами ІКТ були: робота із сайтами мережі Інтернет, ознайомлення з онлайн-літературою морального, культурного та інформаційно-комунікаційного напрямку, формулювання завдань для їх реалізації, метод покрокового використання ІКТ, створення квесту, метод моніторингу мережі Інтернет та ін. При їх виборі нами враховувався той факт, що, по-перше, ці технології є сьогодні найбільш продуктивними і затребуваними здобувачами; по-друге, вони спонукають особистість до самостійного пошуку; по-третє, сприяють особистісному самовизначенню й самореалізації; по-четверте, дозволяють більш потужно володіти знаннями, вміннями і навичками самопрезентації власної професійної і моральної культури. З огляду на рамки дисертаційного дослідження структура спецкурсу нами наводиться у додатках (Додаток В). Структура спецкурсу відповідає, на наш погляд, оптимальним умовам активного розвитку у здобувачів освіти моральної культури й водночас забезпечує зростання їх суто професійних якостей.

Формами реалізації спецкурсу було обрано: діалогове спілкування, аналіз й верифікацію отриманих знань; усне опитування, дискусія, реферативні повідомлення, презентації мультимедіа, активна участь у семінарських, практичних заняттях, різноманітні доповіді, складання прес-релізів, проведення студентського брейн-рингу, розробці проєктів розв'язання складних ситуацій у міжособистісних відносинах тощо. Ці, та інші форми достатньо широко викладені в публікаціях науковців (Будник, 2014; Вітвіцька, 2003; Гуревич, Кадемія, Шевченко, 2012; Каплінський, 2018; Коломієць, 2007; Коновальчук, 2014; Смолінська, 2014), а тому ми не вважаємо за доцільне у більш широкому форматі тут їх описувати.

Підсумково-прогностичний етап експерименту мав на меті формулювання й узагальнення висновків здійсненого наукового пошуку, прогнозування інноваційних форм організації розвитку моральної культури в початковій школі та виявлення причин можливих рецидивів в освітньому

процесі, які демонструють брак сформованості моральної культури у суб'єктів освітнього процесу. У цьому сенсі важливу роль можуть відіграти методичні рекомендації, розроблені автором, які носять варіативний характер.

Отже, на основі викладеного можна зробити висновок про те, що адекватне темі наукового пошуку визначення принципів організації, етапів і методики проведення педагогічного експерименту вирішальним чином впливає на валідність отриманих результатів стосовно формування моральної культури у майбутніх вчителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій на сучасному етапі розбудови освіти України.

3.2. Обґрунтування критеріїв, рівнів і показників сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів

Із метою виявлення сучасного стану сформованості моральної культури у майбутніх учителів початкових класів ми проаналізували, розробили та обґрунтовали критерії, рівні та показники її сформованості. Важливим завданням було розроблення анкет та проведення опитування здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта. На основі застосування методу контент-аналізу також вивчалися освітньо-професійні програми зазначеної спеціальності; навчальні плани та програми педагогічних ЗВО (Львівського національного університету ім. І. Франка, Житомирського державного університету ім. І. Франка, Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Т. Шевченка, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії). З цією метою застосовувався також метод кваліметрії.

Загальновідомо, що виховання особистості учня є цілеспрямованим процесом, який здійснюється під керівництвом педагогів, батьків, друзів, рідних, оточення у повсякденній, шкільній та позашкільній діяльності.

Саме тому процес формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів ми розглядаємо як цілеспрямований та систематичний вплив на свідомість, почуття та поведінку вихованців із метою формування в них

душевно-духовних якостей, що відповідають вимогам, нормам суспільної моралі, загальної культури (Галузяк, Сметанський & Шахов, 2012).

Відповідно до концепції НУШ, уже в першому класі організовуються вісім осередків розвитку дитини, у яких, з метою максимального розкриття потенційних можливостей кожної дитини, створення комфортних умов для самопізнання та саморозвитку, повинні широкого використовуватися ІКТ, мультимедійні засоби навчання, сучасне, адаптативне навчальне обладнання. Оскільки молодший шкільний вік є сензитивним періодом у морально-психологічному, культурному сенсі, то вчитель повинен стати моральним, висококультурним прикладом, авторитетом, лідером для дитини.

Аналіз праць відомих педагогів сучасності (О. Антонової, В. Галузяка, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кременя, П. Сауха, М. Сметанського, Г. Філіпчука, В. Шахова) дозволяє умовно поділити критерії вихованості на дві підгрупи: 1) судження, оцінки, вчинки, дії особистості; 2) мотиви, переконання, погляди, орієнтації (Галузяк, Сметанський & Шахов, 2012, с. 363).

Досліджуючи систему критеріїв сформованості моральної культури здобувачів освіти В. Діуліна орієнтується на: сформованість ключових ознак, які характеризують моральну культуру особистості; наявність моральних якостей, необхідних у професійній діяльності; інтерес щодо морального самовиховання, усвідомлення моральних вчинків і дій; вияви моральної поведінки в стосунках з іншими людьми (Діуліна, 2002, с. 88).

Досліджуючи критерії сформованості моральної культури майбутніх вчителів іноземних мов В. Петляєва виокремлює:

1) когнітивний, що передбачає інтерес до моральних цінностей різних культур; усвідомленість, глибину, системність етичних знань; активну позицію у набутті цих знань; повноту уявлень про гуманістичну педагогічну культуру і якості, необхідні вчителю.

2) *емоційно-оцінний*, який автор характеризує як здатність до співчуття, співпереживання; міцність моральних переконань; наявність оціночних і рефлексивних умінь; адекватну самооцінку тощо.

3) *діяльнісний* – описує, як сформованість моральних звичок; вміння робити моральний вибір в новій ситуації, керуючись високоморальними мотивами, здатність до моральної творчості (Петляєва В, 2019, с. 80-81).

Комплексний аналіз науково-методичних і спеціальних джерел дозволяє узагальнити провідні критерії, які, на нашу думку, сприяють удосконаленню професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів, підвищенню рівня їх моральної культури: *мотиваційний, когнітивний, оцінно-емоційний, операційно-діяльнісний і рефлексивний*. Ці критерії та показники в своїй сукупності дозволяють виділити рівні сформованості моральної культури майбутнього вчителя початкових класів (Додаток Л).

У різних джерелах поняття «рівень» визначається як «ступінь якості, величина і т.ін. досягнуті у чому-небудь...Ступінь чистоти освіти, культури, підготовки» (Великий тлумачний словник, 2007, с. 1223). З огляду на викладене, ми виокремили чотири рівні сформованості моральної культури майбутніх вчителів: високий, достатній, середній, низький (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Критерії, показники та рівні сформованості моральної культури майбутнього вчителя

Критерії та показники	Рівні			
	високий	достатній	середній	низький
<i>Когнітивний критерій</i> Показники: - знання про сутність і зміст моральної культури особистості, різних підходів до її розуміння в світській та релігійній літературі, про структуру та функції моральної культури вчителя; знання нормативних документів, програм і концепцій Нової української школи, морального, патріотичного та громадянського виховання школярів, теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра; - повнота, глибина, міцність знань та уявлень взаємопов'язаних категорій: «дух», «духовність», «моральність»;	глибокі, повні	повні	неповні	поверхневі, неповні
	глибокі	повні	неповні	поверхневі

«мораль», «любов», «совість», «добро», «краса», «справедливість», «патріотизм», «відповідальність».				
<i>Мотиваційний критерій</i> Показники: - усвідомленість, аргументованість вибору професії; - інтерес і бажання до самовдосконалення підвищення духовно-моральної культури учнів початкових класів; - прагнення до професійного та творчого саморозвитку; розуміння самоцінності людського життя, свого місця в світі; бажання керуватися духовно-моральними нормами в будь-яких життєвих ситуаціях; наявність духовно-морального ідеалу і моральних орієнтирів у власному житті та професійній діяльності.	усвідомлений та аргументований наявний установки сформовані на високому рівні	усвідомлений наявний наявні достатні установки	недостатньо усвідомлений нестійкий, ситуативний поверхові, неусвідомлені	неусвідомлений вибір професії стійкий відсутній відсутні
<i>Оцінно-емоційний</i> Показники: - наявність основних цінностей, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їх батьків, колег та до інших людей; поведінка у ситуаціях морального вибору, наявність емоційних переживань, їх глибина та сила у ситуаціях життєвої моральної поведінки, правильного морального вибору; - оцінно-емоційне ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності; - стійкість, глибина, сила емоційних переживань, пов'язаних з життям групи, країни, жвавий інтерес до її історії, культури, традицій свого народу. - розвиток емоційного інтелекту, вміння керувати своїми емоціями; - здатність співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями.	позитивне позитивне стійкі, глибокі почуття стійкі, глибокі вміння	позитивне позитивне достатньо стійкі вміння наявні	невизначене невизначене поверхові виявляються лише при великій потребі	байдуже байдуже почуття та переживання майже відсутні вміння у більшості життєвих ситуацій не проявляються
<i>Операційно-діяльнісний критерій</i> Показники: - вміння: діагностувати рівень моральної культури особистості; планувати, організовувати пізнавальну, соціально цінну діяльність; аналізувати процес формування моральної культури; здійснювати його в контексті освітньої парадигми з урахуванням специфіки змісту, форм, методів, засобів виховання, педагогічних технологій; вміння використовувати моральні знання в різних ситуаціях; - прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб; шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних і моральних цінностей;	вміння сформовані постійне прагнення	вміння на репродуктивному рівні прагнення наявне	складно прагнення спостерігається не завжди	вміння не сформовані прагнення відсутнє

колег та до інших людей; поведінка у ситуаціях морального вибору, наявність емоційних переживань, їх глибина та сила у ситуаціях життєвої морально-культурної поведінки; розвиток емоційного інтелекту, вміння керувати своїми емоціями; здатність співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями.

Операційно-діяльнісний критерій безпосередньо пов'язаний із організацією освітнього процесу в школі, в основі якого лежать норми та принципи моралі. У Концепції Нової української школи, Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті наголошується, що виховання гармонійно розвиненої, духовно багатой і фізично здорової особистості є одним із пріоритетних завдань. Нова українська школа має виховувати у людини не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства. Усе життя Нової української школи повинно бути організованим за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей (Концепція, 2019). Норми і принципи моралі в епоху інформаційно-комунікаційних технологій педагогові необхідно вміло поєднувати із сучасним світом медіа. Операційно-діяльнісний критерій реалізується в ЗВО декількома основними напрямками: художньо-естетичним, військово-патріотичним, спортивно-оздоровчим і туристично-краєзнавчим.

Рефлексивний критерій сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів передбачає зворотний зв'язок від викладачів, батьків, друзів про поведінку в різних життєвих ситуаціях, повагу та ставлення до викладачів, рідних і старших людей. Рефлексивний критерій характеризується позитивно-моральною поведінкою суб'єктів освітнього процесу, діалогізмом, наявністю бажання самовдосконалюватися, поповнювати та розвивати моральні якості, з метою створення позитивної атмосфери в класі, формування культури моральної поведінки у своїх вихованців.

Виокремлені критерії та відповідні показники з необхідністю спонукають до визначення рівнів сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів. Водночас, у процесі дослідження проблемним стало питання

пошуку методик визначення рівнів сформованості моральної культури майбутнього вчителя початкової школи. При виборі найбільш доцільних рівнів ми керувалися завданням, згідно з яким, важливо оцінити не лише знання етичних категорій і принципів, норм моралі та моральної свідомості, рівень моральних відносин, діяльності та поведінки, сформованості моральних якостей особистості, а й інші аспекти, пов'язані з процесами психічної діяльності людини (емоціями, почуттями, культурними потребами, уявленнями тощо).

Важливим у виявленні рівня моральної культури особистості є внутрішня позиція вчителя, яка виявляється у професійній діяльності, у тих вчинках які здійснює педагог стосовно своїх учнів, їхніх батьків, колег, всього соціуму.

У процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін і методик початкового навчання широко використовувалися виховні проблемні ситуації, які досить часто виникають під час проведення лекційних, семінарсько-практичних занять, на практиці, у бібліотеці, під час спілкування у соціальних мережах. Також вирішувалися спеціально створені ситуації які можуть виникнути в освітньому процесі та в поза навчальній діяльності, гуртках художньої самодіяльності, змаганнях, проживання в гуртожитку, на квартирі (Каплінський, 2018, с. 233-234; 379-380).

Охарактеризуємо коротко кожний із запропонованих рівнів. **Низький рівень** моральної культури у майбутнього вчителя початкових класів. Згідно з нашими даними, які ми отримали в результаті проведеного анкетування, ці суб'єкти учіння (студенти), володіють поверхневими знаннями з етики, не мають сформованих моральних якостей та чітких уявлень про норми та принципи моралі; під час освітнього процесу допускають порушення загальноприйнятих правил поведінки; формування професійно необхідних моральних якостей знаходиться на початковому етапі, а поведінка здебільшого мотивується власними інтересами, потребами; значною мірою виявляє себе відсутність прагнення до морального самовдосконалення, набуття культурних цінностей. Цілком зрозумілим стає те, що у практичній професійній діяльності

такі педагоги виявляють невміння налагоджувати контакти з дітьми, знаходити до них підхід, вирішувати конфліктні ситуації, небажання вступати в контакти з колегами, батьками з метою підтримки, допомоги. Вони також демонструють відсутність емпатійного співпереживання, незадоволеність всім: своєю працею, дітьми, колегами, своєю зовнішністю, манерою поведінки, зазвичай їм притаманна занижена самооцінка. Неумотивовані студенти досить часто пропускають навчальні заняття і в майбутньому не планують працювати за обраною спеціальністю. Віддаючи перевагу іншим видам занять, багато часу безрезультатно просиджують в мережі Інтернет. Тому правильне виховання в сім'ї, навчання в школі, вибір професії за уподобаннями і наявними задатками і здібностями, усвідомлене та ефективне використання сучасних інформаційних засобів є основною умовою на шляху до становлення компетентного, високоморального, культурного педагога-професіонала.

Середній рівень моральної культури майбутніх учителів початкових класів передбачає знання норм моралі, принципів, основних положень моральної поведінки особистості. Велике бажання знаходити підхід до дітей, вміти налагоджувати контакти з ними, розв'язувати конфліктні ситуації. Здобувачі вищої освіти володіють знаннями, однак досить часто у них недостатньо сформовані практичні вміння взаємодії з дітьми. Принцип тут діє простий і перевірений практикою: для того щоб дитина нас почула, ми повинні бути авторитетом для неї, вміти увійти в її світ, зрозуміти її думки, почуття, переживання, підтримати її. Основи культури моральної поведінки закладаються в сім'ї, у дружньому колективі однолітків, у школі. Саме вчитель є авторитетом, тому студенти спеціальності «Початкова освіта» мають стати прикладом для наслідування. У процесі навчання та особистому житті поведінка має суперечливий характер, тут спостерігаються як позитивні, так і негативні вчинки; вироблені потреби працювати самостійно над самоудосконаленням і поліпшенням своїх моральних якостей іноді переплітаються із недостатньо активною життєвою позицією і діяльністю.

Отже, здобувачі вищої освіти із середнім рівнем моральної культури, не завжди володіють належним досвідом налагодження стосунків у дитячому та батьківському колективах, виявляють бажання підтримувати батьків та їхніх дітей, іноді їм бракує наявного емпатійного співпереживання. Вони прикладають значних зусиль, щоб стати кваліфікованими педагогами, з високим рівнем моральної культури. Водночас витрачаючи багато вільного часу на перебування в мережі Інтернет, звертають увагу на матеріали пізнавально-розвивального та морально-етичного спрямування. Посилено працюють над тим щоб навчання, і майбутня робота приносила моральне та матеріальне задоволення, в цілому у них домінує адекватна самооцінка.

Для **достатнього рівня** моральної культури майбутніх педагогів характерний виражений пізнавальний інтерес до проблем моралі, вміння виокремлювати істотні ознаки моральних понять, усвідомлення взаємозв'язку між ними, прийняття вищих (об'єктивних) моральних цінностей в особисту систему цінностей, здатність до самостійних оціночних тверджень, значний репертуар емпатійних переживань. Для моральної поведінки таких осіб характерна активність та самостійність в прийнятті поведінкового рішення, здатність опиратися негативним впливам довкілля.

Для здобувачів вищої освіти з **високим рівнем** моральної культури характерною є наявність позитивної «Я-концепції», а також цілеспрямоване прагнення до набуття та вдосконалення моральних якостей та чеснот.

Ведучи мову про моральну культуру особистості майбутнього вчителя початкових класів важливу увагу звертаємо на протистояння впливу сучасних медіа, й водночас на збереження моральної вихованості, утвердженні сутності і змісту його моральної культури.

Надто важливим, на наше переконання, є те, щоб у ситуації вибору «блукання мережею» і морально-значущою поведінкою здобувачі вищої освіти свідомо віддавали перевагу реальному життю в соціумі, морально-вольовим вчинкам, які характеризували б високий рівень їхньої моральної культури.

Дослідниками переконливо доведено, що у майбутніх вчителів початкових класів із високим рівнем моральної культури, сформовані належні морально-вольові якості, присутні системні знання основних норм і принципів моралі та моральності, які оцінюють їх як необхідні, гуманні та соціально справедливі. Також, такі особи мають сформоване моральне ядро особистості, володіють навичками чинити відповідно до морального обов'язку, цінностей та переконань у ситуаціях морального вибору; протидіють порушенням моральних норм з якими стикаються в оточенні, дотримуються морального характеру відносин з викладачами й колегами. Майбутні вчителі початкових класів з високим рівнем моральної культури постійно демонструють у навчанні, повсякденному житті високоморальні вчинки, самостійно намагаються допомогти, підтримати, порадити. Вони наповнені добротою, любов'ю, вірою; демонструють кращі навички моральної поведінки у будь-яких ситуаціях повсякденного життя, навчанні, ставленні до однокласників, викладачів, батьків та учнів. Передають свою доброту іншим, наповнюючи їх вірою, любов'ю, завжди зрозуміють і підтримають. Вони є лідерами, активістами, організаторами з великим серцем і бажанням жити, працювати, радіти успіхам, допомагати людям. Вміють конструктивно вирішувати будь які непорозуміння та конфліктні ситуації. Живуть у сучасному світі та використовують ІКТ з користю, вміють раціонально організувати і спланувати свій час. Ці здобувачі вищої освіти є духовно багатими, інтелектуально розвиненими та ціннісно-зорієнтованими особистостями, які здатні чинити опір усьому аморальному, антикультурному, антиестетичному. Підґрунтям організації освітнього процесу у ЗВО є основні духовні цінності.

3.3. Діагностування й аналіз сучасного стану сформованості моральної культури у майбутніх учителів початкових класів

На основі визначених критеріїв, показників і рівнів моральної культури майбутніх учителів початкових класів було розроблено анкети для здобувачів

вищої освіти, які навчаються за освітньо-професійною програмою 013 Початкова освіта.

Дослідження було проведено в онлайн режимі. Спочатку зі здобувачами були організовані зустрічі через платформу Zoom, зокрема онлайн-зустрічі відбулися зі здобувачами 3-го і 4-го курсів ВДПУ ім. М. Коцюбинського, ДДПУ ім. І. Франка, КОГПА ім. Т. Шевченка, ЛНУ ім. І. Франка, ХГПА.

На констатувальному етапі експерименту використовувалися різноманітні методи діагностики: бесіда із здобувачами вищої освіти, цілеспрямовані спостереження за здобувачами, анкетування, опитування, аналіз конкретних ситуацій, серії діагностичних ситуацій морального вибору, тестування «Адаптивний тест: міркуємо про життєвий досвід», «Вивчення сформованості образу «Я» та самооцінки» (додаток М).

Бесіди з майбутніми вчителями початкових класів проводили як під час вивчення навчальних дисциплін, так і в позаурочній діяльності, виховній роботі. При цьому враховувався виховний досвід педагогічного та студентських колективів, груп, умови проживання здобувачів освіти у гуртожитках, їхня поведінка та вчинки викладачів, кураторів академічних груп тощо. Цілеспрямовані спостереження за здобувачами дозволяють констатувати неконтрольований час перебування здобувачів вищої освіти у соціальних мережах, іноді надто слабкий вияв сили волі, небажання та брак вміння доцільно організувати свій час і використовувати мережу Інтернет з користю для себе, морально-культурного зростання й самовдосконалення.

Проведене анкетування (додаток Н) із здобувачами вищої освіти дозволяє стверджувати, що майбутні учителі початкових класів обізнані з сутнісним значенням основних понять досліджуваної проблеми: мораль, педагогічна етика, професійний педагогічний обов'язок, педагогічна справедливість, педагогічна честь, педагогічний авторитет, чесність, гідність, совість, відповідальність, любов, доброта тощо. До основних духовних цінностей особистості відносять такі чесноти, як: чесність, вірність, людяність, працьовитість, віра, повага до людей, доброзичливість, вміння прийти на

допомогу, чуйність, щирість, мудрість, відповідальність, терпеливість, взаємоповага, об'єктивність, небайдужість, взаєморозуміння та багато інших. Ці складові є окрасою душі, через них розкривається вся суть людини і власне те, наскільки вона є «гуманною особистістю», яким є реальний стан її моральної культури.

Основними рисами толерантності майбутні вчителі початкових класів вважають: готовність поважати думку іншого, його людську гідність, на сформованому світоглядному рівні визнавати рівність інших, терпеливість у царині особистісних вірувань і поведінки, відмова від завдання шкоди і насильства та ін.

На основі проведених нами досліджень можна констатувати, що моральна регуляція поведінки, на думку здобувачів освіти, включає вимоги до особистості самостійно оцінити власні дії та відповідним чином спрямувати свою поведінку стосовно інших (принцип рефлексії та саморефлексії). У більшості ситуацій життєвого вибору, навчанні, професійній діяльності майбутні вчителі мають здатність до регуляції власної поведінки.

Здобувачі вищої освіти зазначили, що у процесі вивчення обов'язкових освітніх компонент: методики викладання освітніх галузей, етики, естетики педагогіки, психології формували і підвищували рівень власної моральної культури. Майбутні вчителі початкових класів настійливо висловлюють побажання професорсько-викладацькому складу стосовно вдосконалення процесу викладання дисциплін, що ними вивчаються. Передусім це стосується не стільки застосування інноваційних технологій, а питань щирості, душевної теплоти, непідробленої доброти, міжособистісної взаємодії, неформальної комунікації, взаєморозуміння, гуманного та делікатного ставлення один до одного.

Формуванню інформаційної компетентності, на погляд здобувачів, сприяло вивчення нормативних дисциплін: «Інформаційні технології та засоби навчання», «Основи інформатики з елементами програмування», зокрема тем:

«Середовище SKRATCH», «Створення навчальних проєктів», «Комп'ютерна графіка», «Мультимедійні презентації» та ін.

У педагогічних ЗВО навчання здобувачів раціонально використовувати ІКТ (умінню створювати презентації, публікації, портфоліо, блоги, електронні скриньки, ефективно використовувати соціальні мережі) відбувається під час вивчення курсів за вибором: «Комп'ютерно орієнтовані технології навчання», «Інформаційне суспільство» та інші. Проведена діагностика дозволяє констатувати, що у здобувачів освіти на достатньому рівні сформовані навички використання ІКТ із метою пізнання нового, удосконалення освітнього процесу в школі. Водночас результати проведеного аналізу дозволяють констатувати середній та низький рівень медіаграмотності здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта. Тому актуальним постає питання обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів.

На цьому етапі експериментального пошуку було також проаналізовано освітньо-професійні програми підготовки фахівців спеціальності «Початкова освіта» значної кількості педагогічних ЗВО України (про що йшлося вище). Стосовно дисциплін морально-етичного, культурологічного спрямування, то варто зазначити, що в КОГПА ім. Тараса Шевченка у вибіркового компоненті освітньої програми запропоновано такі дисципліни: «Етика і естетика» або «Логіка», які включають по 3 кредити. У Рівненському державному гуманітарному університеті майбутні вчителі початкових класів, навчаючись за скороченим терміном впродовж 2-х років, з дисциплін етичного спрямування вивчали лише «Теорію та методику виховання». Аналіз ООП підготовки фахівців за спеціальністю 013 Початкова освіта Запорізького національного університету дозволяє констатувати, що всі компоненти освітньо-професійної програми є дотичні до формування моральної культури засобами ІКТ. Обов'язковий компонент ОПП, включає дисципліну «Інформаційні технології навчання», вибіркового компонент – дисципліну: «Інформаційні технології у професійній діяльності вчителя». За основу формування моральної культури

майбутніх учителів початкових класів взято ООП «Початкова освіта» Бердянського державного педагогічного університету. Уже на першому курсі майбутні вчителі детально вивчають дисципліну «Педагогічна етика», на другому курсі «Теоретичні та технологічні основи інформатики в початковій школі», на четвертому курсі «Основи медіаосвіти і медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи». Вибірковими освітніми компонентами ОПП «Початкова освіта» Ужгородського національного університету є «Педагогічна етика» та «Інформаційні технології у професійній діяльності вчителя».

Аналіз ОПП другого магістерського рівня підготовки, спеціальності 013 Початкова освіта Харківської гуманітарно-педагогічної академії дозволяє стверджувати про оптимальний рівень впровадження ідей морально-етичного виховання. Зокрема в закладі вивчається дисципліна: «Філософія освіти», мета якої формувати у здобувачів освіти світоглядні позиції, високі моральні якості та традиції, почуття відповідальності за виконання професійного й громадського обов'язків. Також детально опановуються «Сучасні інформаційні технології». Отже, з огляду на тему нашого дослідження, актуальною постає проблема поєднання двох основних напрямів: з одного боку – слід формувати креативну, компетентну, морально й культурно виховану, чуйну, духовно-моральну особистість; з іншого – намагатися нівелювати негативний вплив сучасних ІКТ, мережі Інтернет, комп'ютерних ігор, які можуть викликати жорстокість, злість, насилля, що за своєю сутністю є аморальним, антикультурним, бездушним. Така ситуація зумовлює необхідність розв'язання окресленої суперечності. Безумовно, що одним із найбільш правильних шляхів розв'язання цієї суперечності є послідовне, неперервне формування в особистості високої моральної культури.

Наступний етап діагностики був спрямований на аналіз програм навчальних дисциплін і методичної літератури, які стосуються зазначеної проблеми. Як позитивний факт у вивченні цих питань, констатуємо глибинну змістову наповненість теоретичним і практико-методичним матеріалом курсу «Педагогічна етика». Проте зазначимо, що цей курс у багатьох педагогічних

зкладах вищої освіти вивчається лише майбутніми викладачами на другому, магістерському рівні. Тому ми рекомендуємо впроваджувати його як обов'язковий компонент на перших, других курсах в усіх ЗВО.

Зазначимо й інше: у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів нечітко спостерігається поєднання двох складових, а саме – грамотного застосування ІКТ і моральної культури здобувачів вищої освіти. У процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного спрямування, та в повсякденному житті педагогам і батькам необхідно звертати більше уваги на питання морально-духовного становлення сучасної особистості.

Під час діагностики широкого застосування набув метод виховних ситуацій, зокрема проблемного характеру, який використовується для діагностики і формування моральної культури особистості. Використовувалися ситуації, які повсякденно виникають у житті (під час відвідування аудиторних занять, позааудиторної роботи у початковій школі, на посаді заступника директора ЗЗСО з виховної роботи). Також використовувалися спеціально створені ситуації (участь у волонтерському русі, проведення бесід, брей-рингах, олімпіадах, тощо).

Проведена діагностика сформованості моральної культури майбутніх учителів початкових класів за визначеними критеріями і показниками дозволяє констатувати, що в умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства у більшості опитаних респондентів наявний середній рівень розвитку моральної культури особистості.

Тому актуальною постає проблема розробки методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Із метою розвитку у здобувачів освіти професійного й особистого зацікавлення до застосування ІКТ у початковій школі, на нашу думку, необхідно:

- удосконалити знання здобувачів вищої освіти із ключових положень Концепції Нової української школи;

- сприяти усвідомленню майбутніми вчителями необхідності застосування ІКТ у навчанні, самоосвіті, подальшій професійній діяльності шляхом включення сучасних ІКТ в освітній процес;
- стимулювати інтерес у здобувачів освіти до роботи з наявними, підбором новітніх ІКТ із подальшим їх використанням у професійно-педагогічній діяльності;
- формувати медіаграмотність у майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення вибіркового освітнього компоненту «Медіадидактика»;
- потребують подальшої розроблення та обґрунтування модель, організаційно-педагогічні умови і методики формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ.

Узагальнення даних, отриманих у процесі реалізації дослідницьких процедур, дало змогу виявити особливості, відмінності, тенденції в рівнях сформованості моральної культури здобувачів освіти майбутніх вчителів початкових класів. Проаналізуємо дані, отримані внаслідок дослідження здобувачів спеціальності 013 Початкова освіта після закінчення 2-го курсу навчання у ЗВО (2019–2020 н.р).

Узагальнення даних, отриманих в процесі вивчення стану сформованості цих показників дало змогу сформулювати розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями, які подаємо на рис. 3.1 і 3.2.

Аналіз даних, які представлені на рис. 3.1 показує, що серед здобувачів освіти, які увійшли до контрольної групи практично за всіма показниками переважають ті, в яких сформованість показників моральної культури вчителя за когнітивним критерієм проявляється на низькому та середньому рівнях (частка таких здобувачів складає в межах 52–60%). При цьому слід зазначити, що серед цих здобувачів практично близько чверті (25%) продемонстрували низький рівень знань про зміст, функції, особливості формування моральної культури особистості. Також, майже за всіма показниками ми виявили, що близько 25% здобувачів освіти КГ продемонстрували високий рівень таких знань.

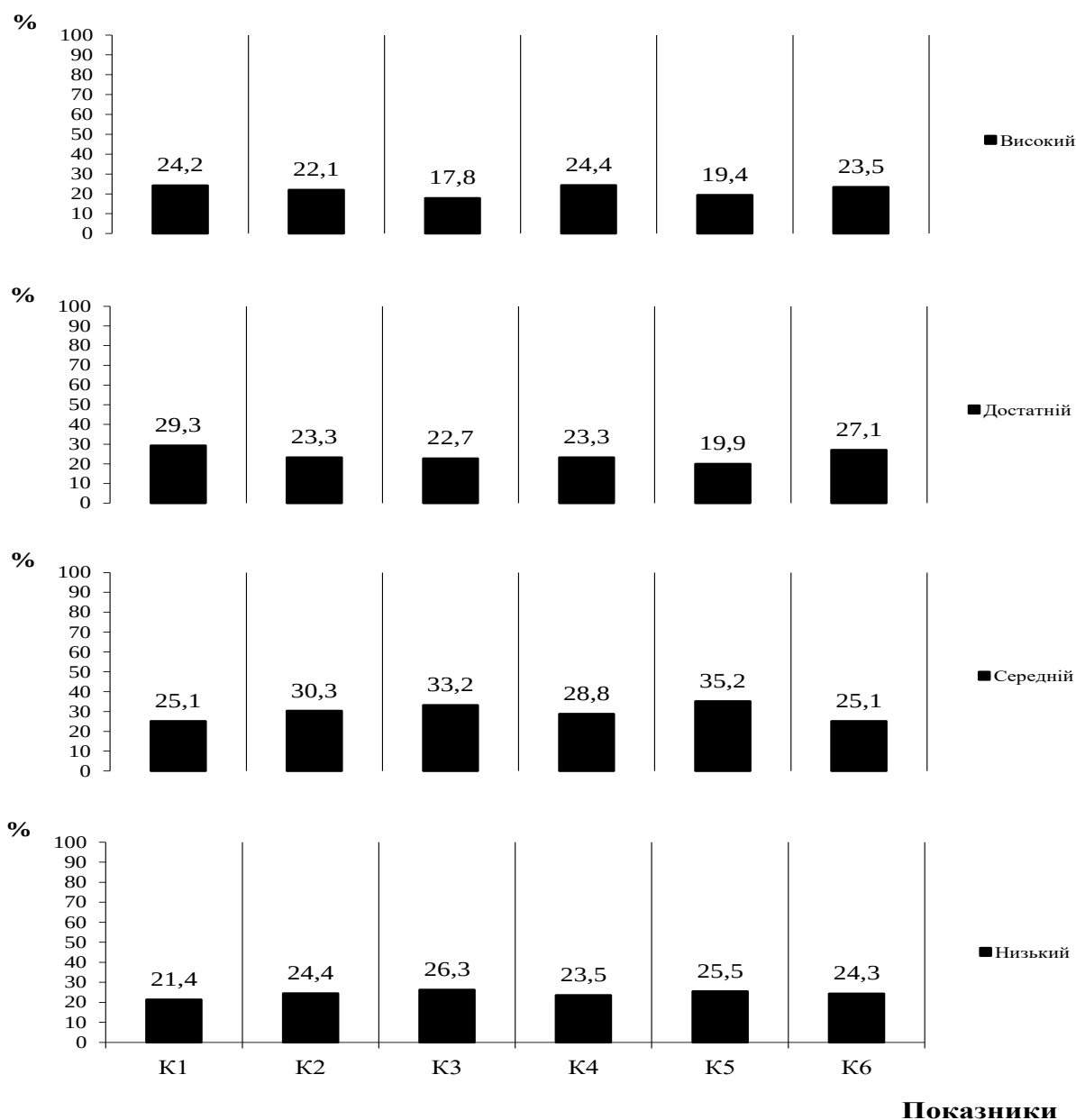

Рисунок 3.1 – Розподіли здобувачів освіти КГ за рівнями сформованості показників когнітивного компоненту моральної культури вчителя (у %, N=307)*

При аналізі даних виявилось, що за такими показниками як «Знання структури та функцій моральної культури вчителя» (К3) та «Знання теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра» (К5) розподіли здобувачів освіти КГ мають певні особливості.

* на цьому рисунку і в подальшому викладі подаємо скорочені назви показників критеріїв моральної культури вчителя початкових класів.

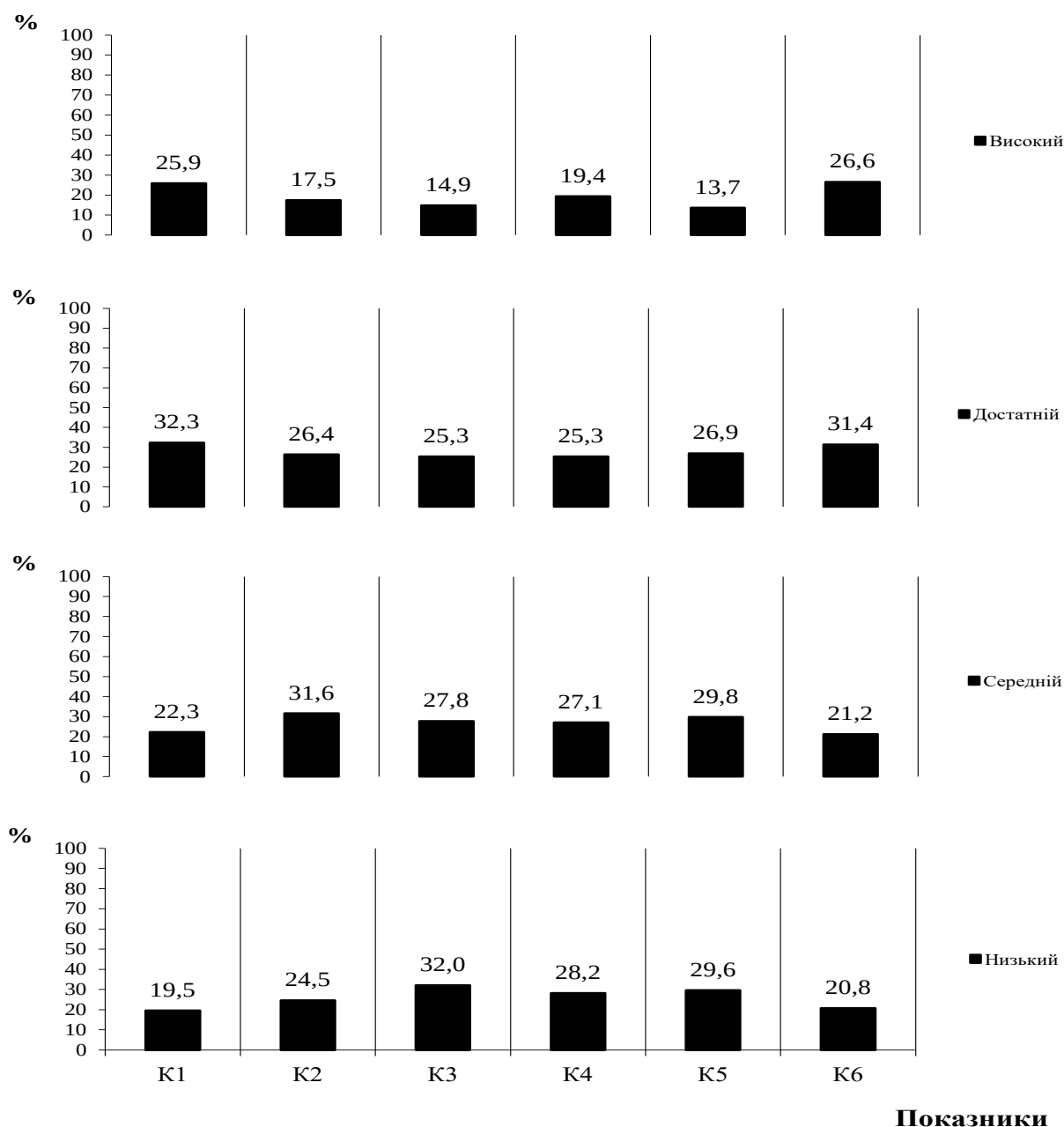

Рисунок 3.2 – Розподіли здобувачів освіти ЕГ за рівнями сформованості показників когнітивного компоненту моральної культури вчителя (у %, N=316)

Зокрема, дещо нижчим є відсоток здобувачів із високим рівнем знань (17,8% та 19,4% відповідно), більшою є частка здобувачів із низьким рівнем (26,3% та 25,5%), в цілому частка з низьким і середнім рівнем складає 59,5% та 60,7%. Схожа картина простежується в розподілах здобувачів ЕГ за рівнями сформованості показників когнітивного компоненту моральної культури вчителя (див. рис. 3.2), хоча є і певні відмінності. Наприклад, за такими показниками як «Знання різних підходів до розуміння моральної культури в

світській та релігійній літературі» (K2) та «Знання нормативних документів, програм і концепцій Нової української школи щодо морального, патріотичного та громадянського виховання школярів» (K4) частка здобувачів ЕГ з низьким і середнім рівнем їх складає 56,1% та 55,3% відповідно (дещо вищі, ніж у КГ).

Водночас, за такими показниками як «Знання про сутність і зміст моральної культури особистості» (K1) та «Повнота, глибина, міцність знань категорій, пов'язаних з моральною культурою» (K6) частка здобувачів освіти ЕГ з низьким і середнім рівнем дещо нижчі ніж у КГ – 41,8% та 42,0%. Також, як і в КГ, серед здобувачів ЕГ простежується більша кількість тих, у яких не сформовані на належному рівні специфічні знання, пов'язані з розумінням структури та функцій моральної культури вчителя та теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра (низький і середній рівень цих знань проявили відповідно 59,8% та 59,4%; лише у 14,9% та 13,7% було виявлено високий рівень).

У цілому, узагальнивши дані за всіма показниками когнітивного компоненту моральної культури майбутніх вчителів початкових класів (див. рис. 3.3), ми встановили, що в КГ та ЕГ переважають студенти з низьким і середнім рівнями сформованості знань про сутність, функції, структуру моральної культури вчителя та особливості її формування (53,8% в КГ та 52,4% в ЕГ). Зазначимо, що група здобувачів освіти з високим і достатнім рівнем знань дещо менша, проте не набагато (46,1% в КГ та 47,6% в ЕГ). Число здобувачів, у яких були виявлені глибокі, повні знання про сутність, функції, структуру моральної культури вчителя та особливості її формування в обох групах є незначним – 21,9% в КГ та 19,7% в ЕГ.

Підсумовуючи, можна констатувати, що загальні основи знання компонента моральної культури вчителя формуються, в принципі, на рівні близькому до середнього. На нашу думку, це зумовлено тим, що вивчаючи курси загальнопедагогічної підготовки студенти отримують певні знання щодо моральної культури особистості, морального, патріотичного та громадянського виховання школярів, категорій, пов'язаних з моральною культурою.

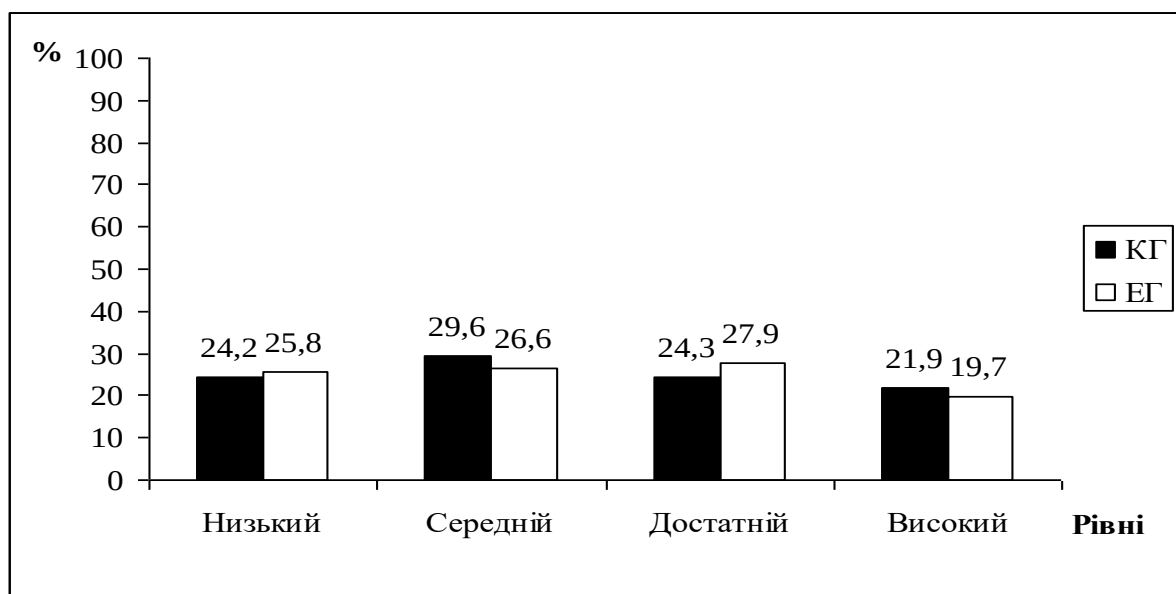

Рисунок 3.3 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості когнітивного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Натомість, у процесі професійної підготовки вчителя початкових класів не приділяється достатня увага виявленню специфіки цього феномену, зокрема формуванню у здобувачів освіти знань щодо сутності та змісту моральної культури, її структури та функцій, підходів до її розуміння в світській та релігійній літературі, теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра.

Вивчаючи у процесі констатувального експерименту стан сформованості мотиваційного компоненту моральної культури майбутніх вчителів початкових класів ми встановили, що у здобувачів освіти КГ та ЕГ на достатньому рівні не сформовані пізнавальні та професійні інтереси, нахили, здібності, мотиви професійної діяльності, життєві цінності індивіда, минулий досвід, уявлення про майбутнє, що відображають усвідомленість, аргументованість вибору ними професії. Так, серед здобувачів освіти КГ (див. рис. 3.4, М1) лише в 12,9% був виявлений високий рівень сформованості цих якостей, у 16,1% – достатній (в ЕГ – 8,7% та 18,7% відповідно), частка здобувачів з низьким і середнім рівнем є досить великою – 71,0% та 72,6% відповідно.

Наше дослідження також засвідчило, що в обох групах значна кількість здобувачів освіти не мають достатньо чіткого й адекватного уявлення про

самоцінність людського життя, своє місце в світі. Лише у 16,3% здобувачів КГ та в 14,4% здобувачів ЕГ був виявлений високий рівень сформованості, цих уявлень, у 19,3% і 20,0% – достатній, у 38,9% і 42,8% – середній та в 25,5% і 22,7% – низький (рис. 3.4, М3). Це означає, що більшість здобувачів (64,4% в КГ та 65,6% в ЕГ) є надзвичайно вразливими в моральному та психологічному плані, не здатні до нормального функціонування, їм складно мобілізувати свої здібності максимальною мірою, а, зазвичай, як прийнято говорити – «пливуть за течією».

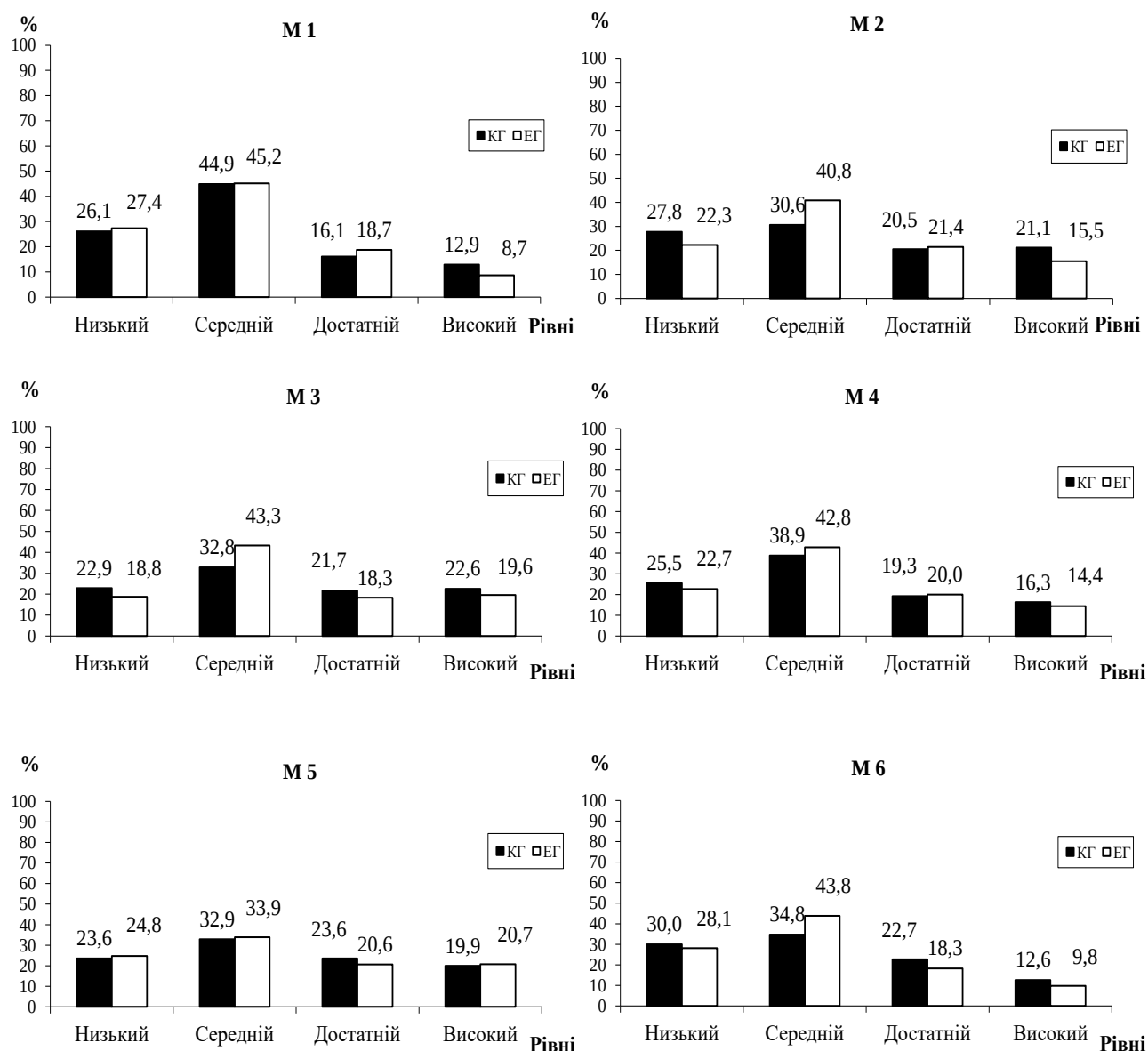

Рисунок 3.4 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників мотиваційного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{КГ}=307$, $N_{ЕГ}=316$)

Дослідження також показало, що в здобувачів освіти КГ та ЕГ не сформовані на достатньому рівні духовно-моральний ідеал і моральні орієнтири у власному житті та професійній діяльності (рис. 3.4, М6). Водночас нами доведено, що значна частина здобувачів проявляє на високому та достатньому рівні інтерес і бажання до самовдосконалення, усвідомлення необхідності підвищення духовно-моральної культури учнів початкових класів (41,6 % в КГ та 36,9 % в ЕГ), прагнення до професійного та творчого особистісного саморозвитку (44,3 % в КГ та 37,9 % в ЕГ), бажання керуватися духовно-моральними нормами за будь-яких життєвих ситуацій (43,5 % в КГ та 41,3 % в ЕГ (рис. 3.4, М2, М3, М5).

Тобто, отримані дані переконливо доводять, що відбувається прояв суперечності між запитами, мотивацією майбутніх учителів початкових класів на підвищення рівня своєї моральної культури та усвідомленістю, аргументованістю вибору ними професії, відсутністю чіткого і достатнього уявлення про самоцінність людського життя, свого місця і ролі, недостатнім рівнем сформованості духовно-морального ідеалу, моральних орієнтирів. Це вказує на те, що у процесі формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів важливо більше уваги приділяти питанням світоглядності, соціалізації та гуманістичним аспектам життєдіяльності.

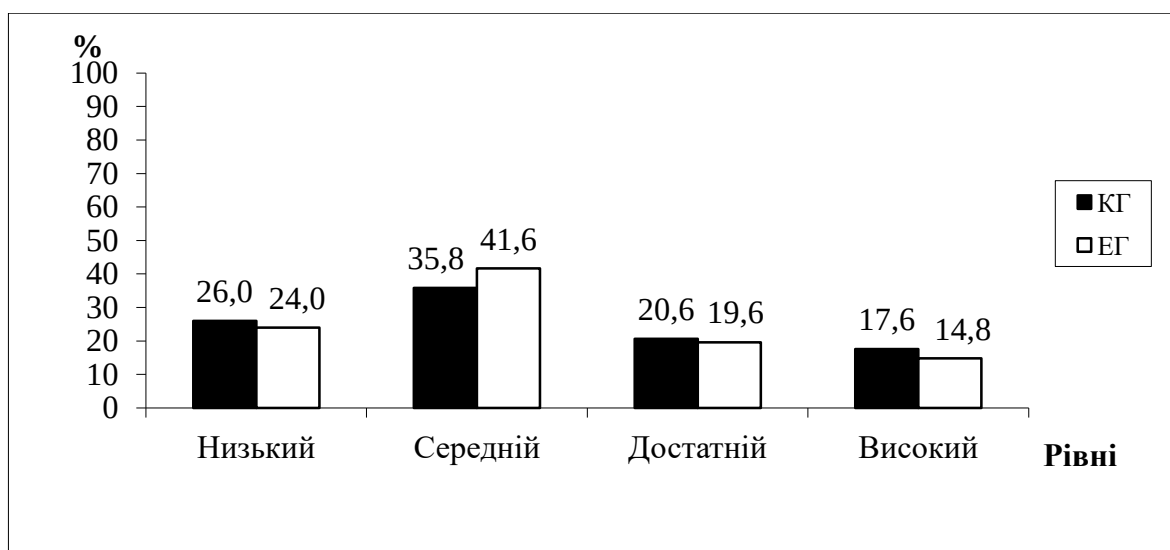

Рисунок 3.5 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості мотиваційного компоненту моральної культури вчителя
(у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Виявлені тенденції в розподілах здобувачів освіти КГ та ЕГ за результатами діагностики окремих показників проявилися в розподілах за рівнями сформованості мотиваційного компонента моральної культури майбутніх учителів початкових класів в цілому (див. рис. 3.5).

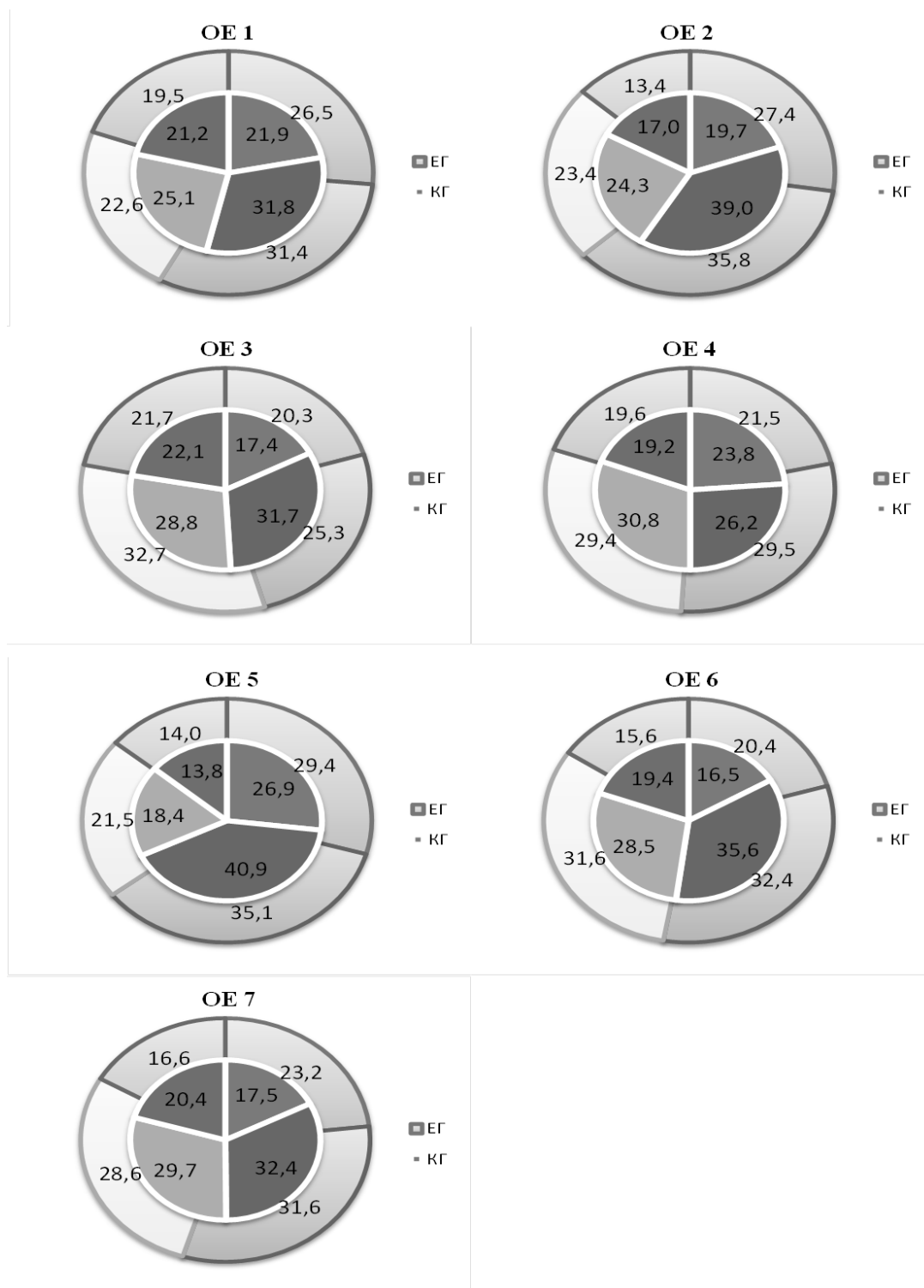

Рисунок 3.6. – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$).

Як видно з рис. 3.5, основна частина в КГ та ЕГ – це студенти з низьким (26,0% в КГ і 24,0% в ЕГ) та середнім (35,8% в КГ і 41,6% в ЕГ) рівнями сформованості мотивації до підвищення рівня своєї моральної культури. Лише біля третини здобувачів освіти (38,2% в КГ та 34,3% в ЕГ) продемонстрували високий і достатній рівні такої мотивації. Як і за окремими компонентами, так і в цілому за мотиваційним компонентом домінуючою серед майбутніх вчителів є група з середнім рівнем мотивації до підвищення рівня моральної культури.

Проаналізуємо дані, які ми отримали за результатами констатувального експерименту, в процесі діагностики стану сформованості окремих показників оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя початкових класів. Результати узагальнення цих даних представлені на рис. 3.6.

В юності закладаються базові моральні та світоглядні основи особистості, які визначають такі риси моральної культури особистості як ставлення її до інших, до колективу, до суспільства: індивідуалізм; колективізм (товариськість, підтримка, чуйність), а також якості, які демонструють, як людина стриймає саму себе (почуття власної гідності та честі, самокритичність, скромність). За результатами діагностики рівнів сформованості у здобувачів освіти основних цінностей, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їхніх батьків, колег та до інших людей ми встановили, що в КГ та ЕГ переважають студенти з низьким і середнім рівнем їх сформованості (53,7% і 57,9% відповідно). У близько 20% учасників експерименту було виявлено високий рівень, у решти – достатній (див. рис. 3.6, ОЕ1).

Схожа картина проявилася після узагальнення первинних даних за показниками «Оцінно-емоційне ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності» (ОЕ4) та «Здатність співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями» (ОЕ7). За цими показниками в КГ та ЕГ було виявлено практично симетричний поділ здобувачів освіти – близько в половини з них – низький та середній рівень прояву такого ставлення та здатності (ОЕ4: 50,0% в КГ та 51,0% в ЕГ; ОЕ7: 49,9% в КГ та 54,7% в ЕГ), у іншій половини – високий

та достатній рівні. Варто відзначити, що в ЕГ дещо меншою виявилася частка здобувачів з високим рівнем сформованості здатності співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями – 16,6% (в КГ – 20,4%).

Дослідження показало, що у багатьох здобувачів освіти КГ та ЕГ не розвинені на належному рівні ментальні здібності, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих. Так у 52,1% здобувачів КГ та в 52,8% ЕГ емоційний інтелект сформований на низькому та середньому рівнях. Частка здобувачів з високим рівнем сформованості цих здібностей у КГ складає 19,4%, в ЕГ – 15,6% (див. рис. 3. 6, ОЕ6).

Загальною основою для самоствердження людини є цінності, що виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини. Досліджуючи стан сформованості в майбутніх вчителів початкових класів цих цінностей, які визначають їх поведінку в ситуаціях морального вибору, ми виявили, що частки здобувачів з низьким (19,7% в КГ та 27,4% в ЕГ) та середнім рівнями (39,0% в КГ та 35,8% в ЕГ) є досить великими і разом складають (58,7% в КГ та 63,2% в ЕГ). При цьому, доволі малими є групи здобувачів (17,0% в КГ та 13,4% в ЕГ) з високим рівнем сформованості цих цінностей. В ЕГ ситуація виявилася дещо гіршою, в порівнянні з контрольною, оскільки лише в трохи більше третини здобувачів (36,8%) був виявлений високий та достатній рівні сформованості цих цінностей (див. рис. 3.6, ОЕ2).

Аналіз даних, які ми отримали в процесі діагностики стану сформованості в здобувачів освіти такого показника оцінно-емоційної складової моральної культури вчителя як «Наявність емоційних переживань, їх глибина та сила у ситуаціях життєвої моральної поведінки, правильного морального вибору» (див. рис. 3.6, ОЕ3) показав, що в цьому випадку простежується дещо інша тенденція, порівняно з тією, яка була зафіксована нами щодо інших показників. За цим показником в розподілах переважають студенти з достатнім і високим рівнями сформованості (50,9% в КГ та 54,4% в ЕГ), відповідно з низьким та середнім рівнем було виявлено 49,1% в КГ та 45,6 % в ЕГ.

Водночас, нами були зафіксовані найбільш чисельні частки здобувачів освіти з низьким і середнім рівнями сформованості (67,8% в КГ та 64,5% в ЕГ) та малочисельні групи з високим рівнем – 13,8% (КГ), 14,0% (ЕГ) за таким показником як «Стійкість, глибина, сила емоційних переживань, пов'язаних з життям групи, країни, жвавий інтерес до її історії, культури, традицій свого народу» (див. рис. 3.6, ОЕ5).

На нашу думку, виявлений факт протиріччя можна пояснити тим, що в цій ситуації суб'єкт-суб'єктна підструктура емоційних переживань цих здобувачів щодо себе дещо переважає суб'єкт-об'єктну підструктуру щодо інших, країни тощо. Очевидно, що це виступатиме перешкодою в процесі їхньої майбутньої взаємодії з учнями, батьками, у професійній діяльності.

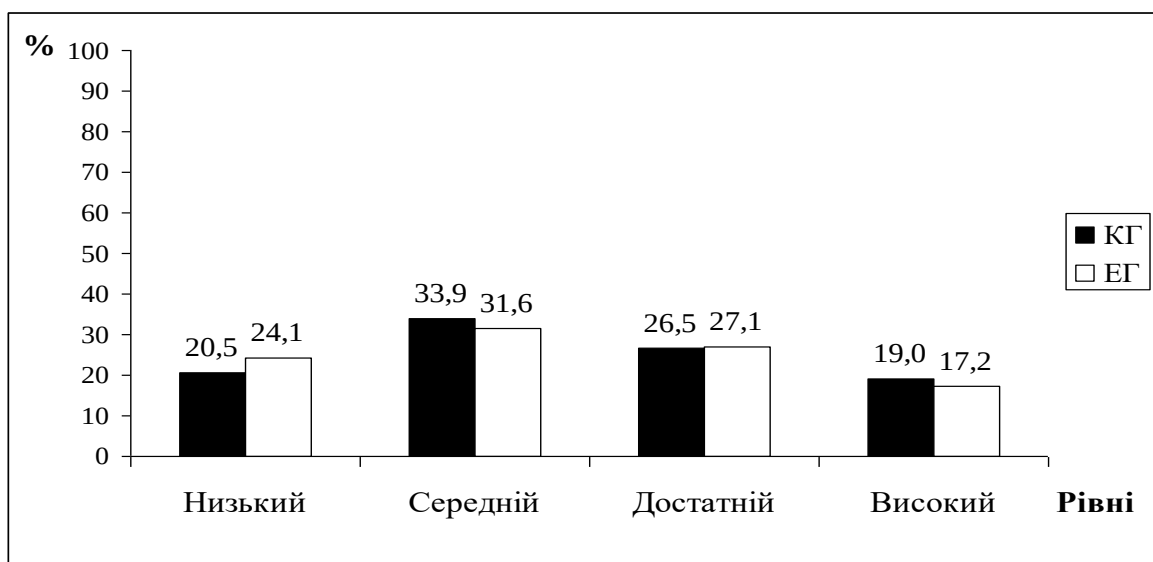

Рисунок 3.7. – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості оцінно-емоційного компонента моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

На основі даних, які представлені на рис. 3.7 можемо стверджувати, що оцінно-емоційний компонент моральної культури в більшості здобувачів освіти КГ та ЕГ сформований на низькому та середньому рівнях (54,5% в КГ та 55,7% в ЕГ), у близько чверті майбутніх учителів початкових класів (26,5% в КГ та 27,1% в ЕГ) був виявлений достатній рівень. Високий рівень сформованості продемонстрували лише 19,0% здобувачів в КГ та 17,2% – в ЕГ. Такий стан сформованості цього компонента моральної культури говорить про те, що в

багатьох майбутніх вчителів початкових класів у процесі їхньої онтогенетичної ідентифікації, уподібнення іншим людям, не сформовані належним чином соціально значущі властивості особистості: здатність до співпереживання, активного етичного ставлення до людей, до самого себе і до природи; здатність до засвоєння конвенціональних ролей, норм, правил поведінки в суспільстві, які мають великий вплив на формування фахівця і його здатності до успішної професійної діяльності (тобто компетентності).

На сучасному етапі в Україні особливого значення набуває питання утвердження діяльнісно-орієнтованого, компетентнісного підходу в підготовці фахівців, адже, як показує практика, традиційні підходи в такій підготовці, які зводяться до реалізації ЗУН-парадигми (формування в здобувачів освіти знань, умінь і навичок) є недостатньо ефективними. Тому досліджуючи проблему формування моральної культури майбутніх вчителів початкових класів ми значну увагу приділили питанням обґрунтування (див. підрозділ 2.1) та вивчення показників операційно-діяльнісного компоненту, які свідчать про здатність здобувача реалізовувати набуті знання з формування моральної культури на практиці, в роботі з батьками та учнями, у процесі саморозвитку.

Результати діагностики стану сформованості показників операційно-діяльнісного компоненту моральної культури у здобувачів освіти КГ та ЕГ, подаємо в табл. 3.2. Аналіз даних цієї таблиці засвідчує, що в майбутніх вчителів початкових класів існує певне прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб, адже за цим показником (ОД6) ми виявили в 44,5% здобувачів КГ та 46,9% здобувачів ЕГ високий та достатній рівні, а в 35,5% (КГ) 33,4% (ЕГ) – середній рівень. При цьому в близько 20% здобувачів в обох групах був діагностований низький рівень цього прагнення. Також бачимо схожі з попередніми розподіли здобувачів КГ та ЕГ за показником «Прагнення до шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних та моральних цінностей» (ОД7) (53,1% в КГ та 49,2% в ЕГ – низький і середній рівень; високий та достатній рівні – 46,9% в КГ та 50,8% в ЕГ).

Таблиця 3.2 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників операційно-діяльнісного компоненту моральної культури вчителя (у %, N_{КГ}=307, N_{ЕГ}=316)

Рівні	Низький		Середній		Достатній		Високий	
Показники	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
ОД1	27,6	27,5	41,7	40,6	15,8	21,4	14,9	10,5
ОД2	28,6	24,4	35,9	35,8	17,7	23,4	17,8	16,4
ОД3	28,9	25,0	36,7	40,4	18,2	19,7	16,2	14,9
ОД4	25,4	25,4	42,8	43,3	17,4	18,4	14,4	12,9
ОД5	26,2	26,3	38,7	38,8	16,4	19,3	18,7	15,6
ОД6	20,0	19,7	35,5	33,4	18,9	27,2	25,6	19,7
ОД7	19,3	20,6	33,8	28,6	22,6	30,3	24,3	20,5
ОД8	29,9	28,4	42,9	35,5	14,8	22,4	12,4	13,7

Водночас ці запити (прагнення) здобувачів не корелюють із рівнями сформованості в них умінь:

– діагностувати рівень моральної культури особистості (ОД1). У 69,3% здобувачів КГ та в 68,1% здобувачів ЕГ був виявлений низький та середній рівень сформованості цих умінь, у КГ – 15,8% здобувачів з достатніми 14,9% з високим рівнем сформованості (в ЕГ – 21,4% та 10,5% відповідно);

– планувати, організовувати пізнавальну, соціально-ціннісну діяльність (ОД 2). Низький і середній рівень сформованості 64,4% в КГ та 60,2% в ЕГ, лише третина здобувачів у обох групах з високим і достатнім рівнями;

– аналізувати процес формування моральної культури (ОД3). Розподіли здобувачів за рівнями: 16,2% (КГ), 14,9% (ЕГ) – високий, 18,2% (КГ), 19,7% (ЕГ) – достатній рівень, низький та середній рівні – 65,6% (КГ), 65,4% (ЕГ);

– здійснювати формування моральної культури в контексті освітньої парадигми з урахуванням специфіки змісту, форм, методів, засобів виховання, педагогічних технологій (ОД4). Лише в 14,4% здобувачів КГ та 12,9%

здобувачів ЕГ був виявлений високий та в 17,4% (КГ), 18,4% (ЕГ) – достатній рівень сформованості цих умінь. Частка здобувачів з низьким і середнім рівнем сформованості є досить великою – 68,2% в КГ та 68,7% в ЕГ;

– використовувати моральні знання в різних ситуаціях (ОД5). Ці уміння також не сформовані у здобувачів на достатньому рівні. Лише трохи більше ніж у третини здобувачів був виявлений високий і достатній рівні сформованості цих умінь (35,1% в КГ та 34,9% в ЕГ), причому частки здобувачів з високим рівнем порівняно невеликі – 18,7% (КГ) та 15,6 (ЕГ). У 26,2% здобувачів КГ і 26,3% здобувачів ЕГ – низький рівень, ще в 38,7% (КГ) і в 38,8% (ЕГ) – середній рівень (див. табл. 3.2).

Ще гірше в майбутніх вчителів початкових класів сформована здатність реалізувати прийнятий вибір у практичній діяльності (ОД8). Так, частка здобувачів освіти з низьким і середнім рівнем сформованості цієї здатності складає 72,8% в КГ та 63,9% в ЕГ, з достатнім – 14,8% (КГ), 22,4% (ЕГ), лише в 12,4% (КГ) та 13,7% (ЕГ) – високий рівень.

Означені тенденції проявилися в процесі узагальнення даних за операційно-діяльнісним компонентом моральної культури вчителя в цілому. Результати цього узагальнення представлені на рис. 3.8.

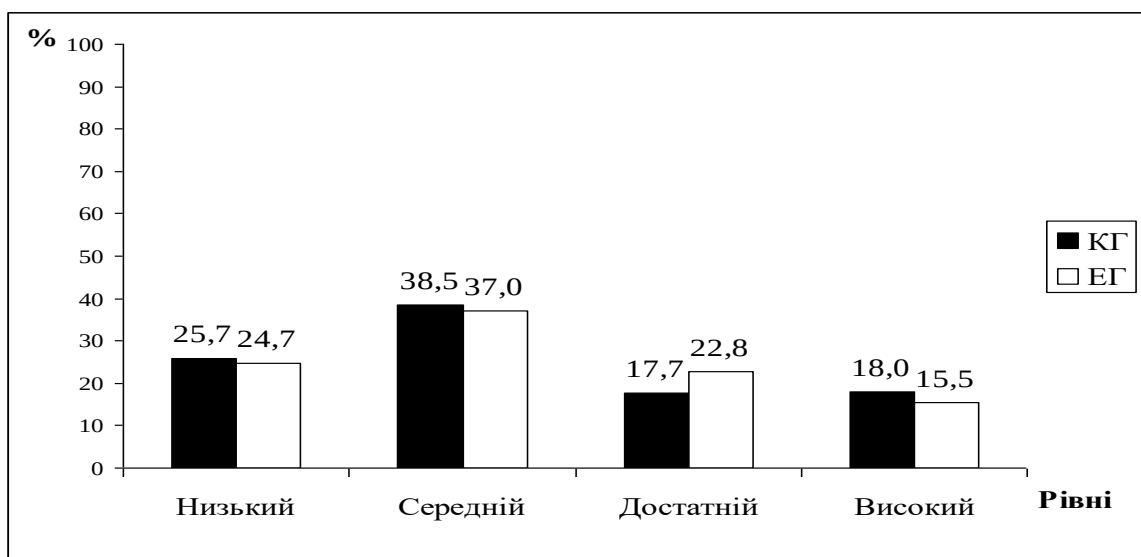

Рисунок 3.8 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості операційно-діялісного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

З рисунка бачимо, що:

- високий рівень сформованості цього компонента характерний лише 18,0% здобувачів КГ і 15,5% здобувачів ЕГ, достатній – 17,7% (КГ) та 22,8% (ЕГ). В цілому частка здобувачів з високим і достатнім рівнями його сформованості в КГ складає 35,8%, в ЕГ – 38,3%;
- надто чисельними є частки здобувачів КГ та ЕГ з низьким і середнім рівнями сформованості – 64,2% в КГ і 61,7% в ЕГ;
- для чверті здобувачів КГ та ЕГ характерним є низький рівень сформованості операційно-діяльнісного компоненту моральної культури;
- в обох групах домінують студенти із середнім рівнем сформованості цього компонента (38,5% в КГ та 37,0% в ЕГ).

Отже, попри наявність у майбутніх учителів початкових класів певного прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб, до шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних і моральних цінностей, що говорить про запит на підвищення рівня своєї моральної культури, в них не сформована на належному рівні здатність цілеспрямовано, творчо користуватися вміннями і навичками в процесі теоретичної та практичної діяльності, застосовувати засвоєні способи дій у різних ситуаціях.

Для ефективної та активної діяльності з формування в майбутніх вчителів початкових класів моральної культури недостатньо лише процесів, спрямованих на розвиток у них пізнання, оцінювання, мотивації тощо. Необхідно також реалізовувати специфічні регулятивні процеси, спеціально спрямовані на побудову, організацію та регуляцію активності поведінки і діяльності здобувача, щоб сама діяльність стала предметом спеціальної обробки. Тобто, потрібно щоб була рефлексія стосовно вихідної діяльності, що є своєрідним засобом внутрішнього зворотного зв'язку та полягає у зверненні суб'єкта пізнання на себе, як мислення про власне мислення та свою діяльність.

Аналіз даних, представлених на рис. 3.8 засвідчує, що за обома показниками (як у КГ, так і у ЕГ) більшість складають студенти з низьким і середнім рівнями розвитку цих здатностей (60,5% (КГ) та 57,3% (ЕГ) за

показником Р1; 63,0% (КГ) та 62,9% (ЕГ) за показником Р2). Дещо більшими є частки здобувачів освіти з достатнім і високим рівнями сформованості здатності до отримання зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу стосовно раціонального використання мережі Інтернет, ІКТ з метою формування стійкої моральної особистості молодшого школяра (40,6% (КГ) та 42,7% (ЕГ), Р1) у порівнянні з сформованістю в них здатності самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку (37,0% (КГ), 37,2% (ЕГ), Р2).

Показниками, які характеризують розвиток у майбутнього вчителя здатності до рефлексії є наявність сформованої здатності до отримання зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу стосовно раціонального використання мережі Інтернет, ІКТ з метою формування стійкої моральної особистості школяра та здатності самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку. Узагальнення даних щодо стану сформованості цих показників рефлексивного компоненту моральної культури вчителя дало змогу сформулювати розподіли здобувачів освіти за рівнями, які представлені на рис. 3.9.

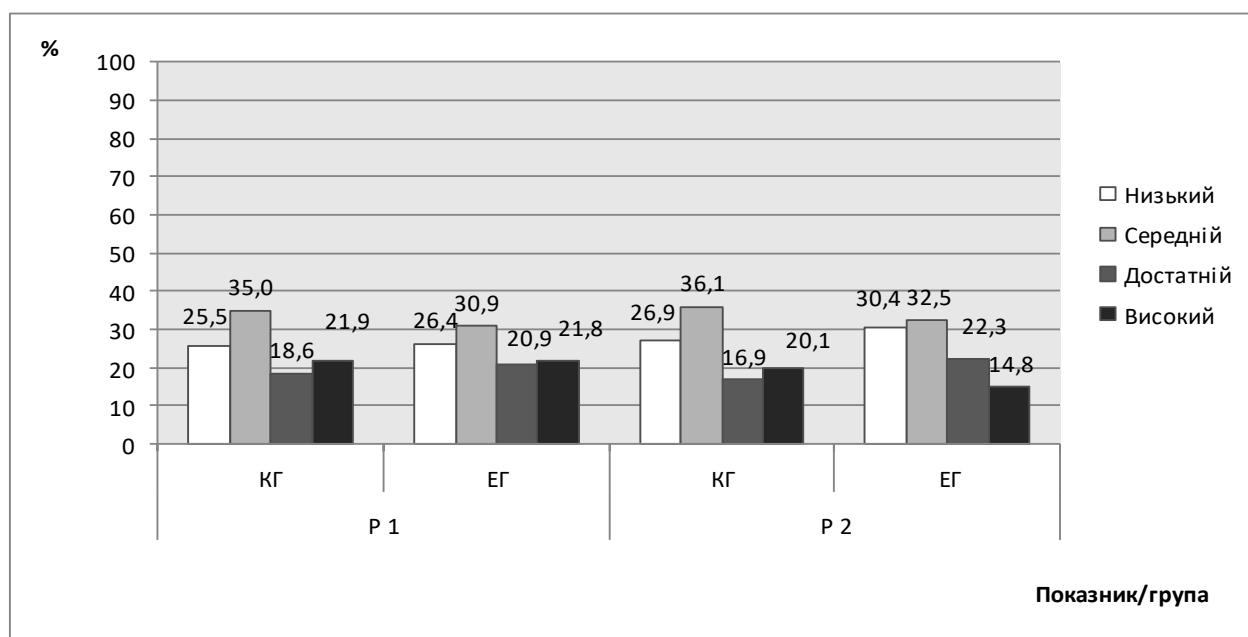

Рисунок 3.9 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників рефлексивного компоненту моральної культури вчителя
(у %, $N_{КГ}=307$, $N_{ЕГ}=316$)

Малочисельними за обома показниками є групи здобувачів, у яких був виявлений високий рівень сформованості цих здатностей (21,9% (КГ), 21,8% (ЕГ), Р1; 20,1% (КГ), 14,8% (ЕГ), Р2), причому в ЕГ за показником Р2 частка здобувачів з високим рівнем сформованості здатності самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку є дуже малою.

Подібні висновки можна зробити і щодо сформованості в цілому рефлексивного компоненту моральної культури майбутніх вчителів початкових класів (див. рис. 3.10). Суть їх полягає в тому, що такий стан сформованості здатності усвідомлено здійснювати акти самопізнання, моральної дії, оцінювання, виявлення власних психічних можливостей отримувати необхідний природний зв'язок із соціумом, життям, не може забезпечити успішне та ефективне формування моральної культури фахівця освітньої сфери.

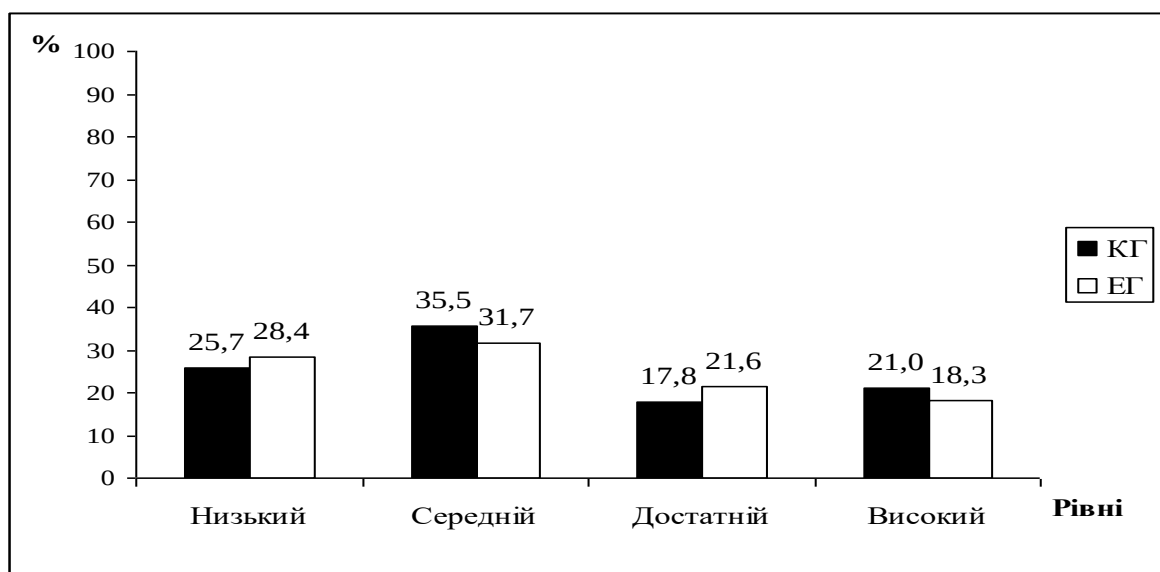

Рисунок 3.10 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості рефлексивного компоненту моральної культури вчителя
(у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

На основі узагальнення даних, отриманих у процесі констатувального експерименту ми здійснили умовну інтегративну оцінку стану сформованості моральної культури майбутніх вчителів початкових класів, результати якої представлені на рис. 3.11.

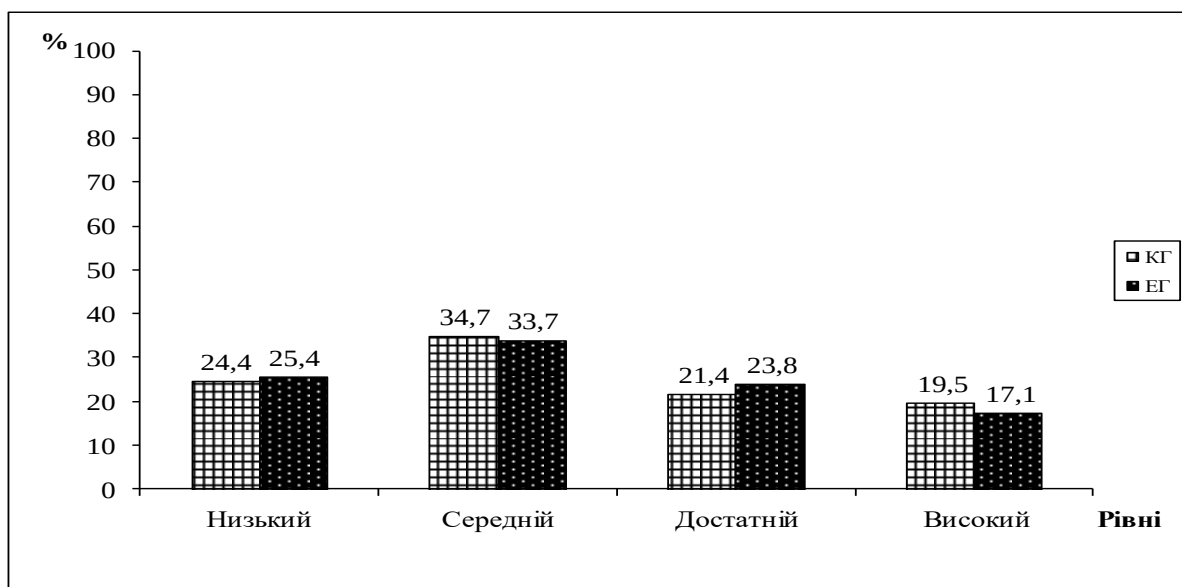

Рисунок 3.11 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості моральної культури (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Як видно з рис. 3.11. найбільшими є частки здобувачів моральна культура в яких сформована на середньому рівні (34,7% в КГ та 33,7% в ЕГ), також у близько четверті майбутніх вчителів був виявлений низький рівень (24,4% в КГ та 25,4% в ЕГ).

В обох групах частки здобувачів з достатнім і високим рівнями сформованості моральної культури порівняно невеликі (достатній рівень – у межах 21-24%, високий – 17-20%).

Отримані в процесі констатувального експерименту результати підтверджують первинну нашу тезу про те, що рівень моральної культури майбутніх вчителів початкових класів є недостатнім для успішної професійної діяльності. Тому необхідно впроваджувати нові підходи в процес професійної підготовки вчителя початкової школи, обґрунтування яких ми подаємо в наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

Важливою умовою експерименту, запорукою його чистоти, є чітке дотримання вимог до формування контрольної та експериментальної груп, забезпечення їхньої максимальної тотожності, ідентичності, схожості за основними ознаками, які контролюються дослідником. Адже, якщо між цими групами існують істотні відмінності за досліджуваною ознакою, то очевидно,

що некоректним є проведення дослідження із залученням респондентів цих груп.

Враховуючи це, ми за всіма показниками, компонентами моральної культури здійснили статистичну оцінку достовірності відмінностей у розподілах майбутніх вчителів початкових класів за рівнями їх сформованості. В якості інструментарію такої оцінки був використаний λ -критерій Колмогорова-Смирнова. Особливості та процедура застосування цього методу розкриті в додатку П. Емпіричні значення критерію, розраховані на основі розподілів здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників та компонентів моральної культури (за результатами констатувального експерименту), подані в додатку Р.

Порівняння цих емпіричних значень (Додаток Р) з критичними значеннями λ -критерію, для рівнів значимості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$:

$$\lambda_k = \begin{cases} 1,36, p \leq 0,05 \\ 1,63, p \leq 0,01 \end{cases}$$

показує, що для всіх показників та компонентів моральної культури майбутніх вчителів початкових класів виконується співвідношення:

$$\lambda_e < \lambda_k$$

Це означає, що між здобувачами КГ та ЕГ не існує статистично достовірних відмінностей за рівнями сформованості показників та компонентів моральної культури, тобто, за цією досліджуваною ознакою групи є схожі між собою.

3.4. Перевірка ефективності формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ

З метою перевірки ефективності впровадження у процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів розробленої й обґрунтованої структурно-функціональної моделі, організаційно-педагогічних умов, методики формування у них моральної культури засобами ІКТ, ми провели формувальний експеримент. Аналіз його результатів виконали досліджуючи

характер, динаміку та статистичну достовірність змін у розподілах здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості в них окремих показників, компонентів та моральної культури в цілому. Зокрема, узагальнені результати, які відображають зміни в рівнях сформованості показників когнітивного компоненту моральної культури здобувачів КГ та ЕГ після впровадження авторської моделі та методики, зокрема після опанування спецкурсу «Моральне виховання засобами ІКТ» (Латишевська, 2022) представлені на рис. 3.12. Дослідження проводилось перед випуском здобувачів-бакалаврів наприкінці 4-го курсу у 2021–2022 н.р.

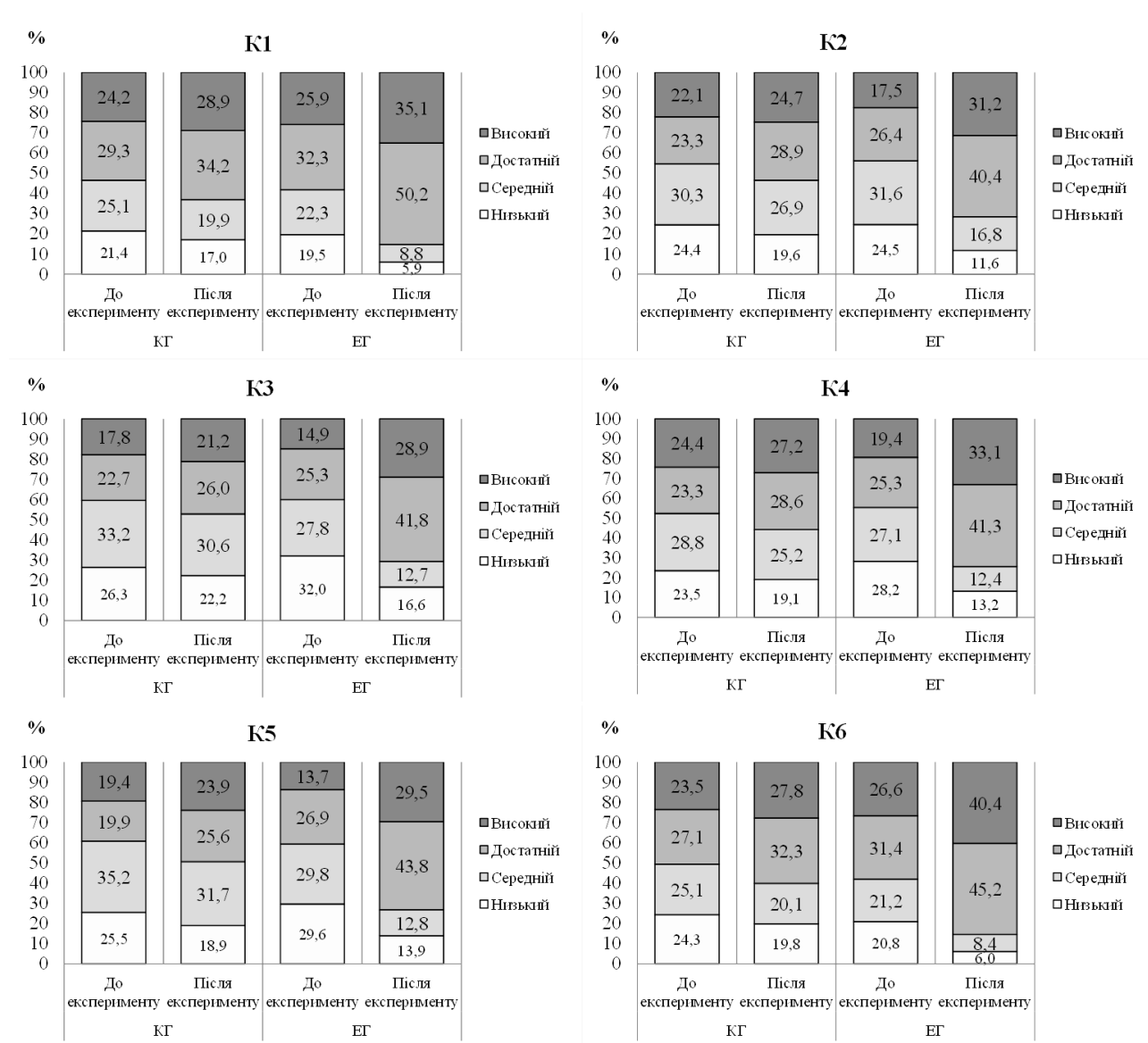

Рисунок 3.12 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників когнітивного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Аналіз даних, які представлені на рис. 3.12 показує, що після проведеного формувального експерименту в КГ відбулося зменшення числа здобувачів низьким (в межах від 4,1% до 6,6%) і середнім рівнями (в межах від 2,6% до 5,2%) та зростання числа тих, які продемонстрували достатній (в межах від 3,3% до 5,7%) та високий (в межах від 2,6% до 4,7%) рівень сформованості різних показників когнітивного компоненту моральної культури. Найкраще в здобувачів КГ виявилися сформовані знання про сутність і зміст моральної культури особистості (К1, 63,1% здобувачів з достатнім і високим рівнями сформованості цих знань) та в 60,1% здобувачів на достатньому та високому рівнях забезпечена повнота, глибина, міцність знань категорій, пов'язаних з моральною культурою (К6). Найгірше – знання структури та функцій моральної культури вчителя (К3, 52,8% здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості цих знань) та знання теорії й методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра (К5, 50,6% здобувачів із низьким і середнім рівнями сформованості цих знань). В цілому після проведення експерименту в КГ все ще залишається значна кількість здобувачів (від 36,9% до 52,8%) з низьким і середнім рівнями сформованості окремих показників когнітивного компоненту моральної культури.

Тобто, навіть за відсутності цілеспрямованої роботи в здобувачів КГ під впливом неконтрольованих нами факторів (вивчення здобувачами навчальних дисциплін циклів загальної та професійної підготовки, їхньої участі у виховних заходах та громадській роботі) за всіма показниками проявляється позитивна динаміка в бік зростання рівнів сформованості в здобувачів цих показників. Проте ця динаміка є невисокою. Також, на основі цих даних можемо стверджувати, що традиційні підходи до професійної підготовки вчителя початкових класів не забезпечують належного рівня знань щодо специфічних аспектів формування моральної культури вчителя.

В ЕГ, де ми впроваджували розроблену нами модель, організаційно-педагогічні умови та методику формування в здобувачів моральної культури засобами ІКТ відбулися більш істотні кількісні та якісні зміни в розподілах

здобувачів за рівнями сформованості показників когнітивного компоненту моральної культури вчителя. Так, частки здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості цих показників змінюються в межах від 14,1% до 29,3%, з високим і достатнім – від 70,7% до 85,6%. Подібно до того як і в КГ, у ЕГ відбулося зростання рівня засвоєння здобувачами знань про сутність і зміст моральної культури особистості (К1), повнішими, глибшими, міцнішими стали знання категорій, пов'язаних з моральною культурою (К6), проте в ЕГ інтенсивність цих змін є значно вищою (див. рис. 3.12).

Важливим є те, що здійснена в процесі формувального експерименту робота дозволила нам добитися істотних змін у рівнях засвоєння здобувачами знань про структуру та функції моральної культури вчителя (К3, до експерименту в ЕГ було 40,2% здобувачів з високим і достатнім рівнями сформованості цих знань, після експерименту – 70,7%). Також в ЕГ відбулося значне зростання (+32,7%) частки здобувачів з високим і достатнім рівнями засвоєння знань теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості здобувачів (К5). Тобто, впровадження розроблених нами підходів дозволяє здійснювати на значно вищому рівні формування в здобувачів специфічних знань, які відображають більш глибоке розуміння ними сутності, структури, функцій цього феномену.

Узагальнення даних, які були отримані за окремими показниками дало змогу виявити загальну картину з формування в майбутніх вчителів початкових класів когнітивного компоненту моральної культури. Розподіли здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості цього компоненту подані на рисунку 3.13. На основі представлених даних можемо констатувати, що в КГ відбулися незначні зміни (в межах 3,7% – 5,0%) в розподілах здобувачів за рівнями сформованості когнітивного компоненту моральної культури.

Впровадження ж розробленої нами моделі та методики формування моральної культури вчителя привело до того, що в ЕГ зміни, які відбулися в розподілах здобувачів ЕГ за рівнями сформованості цього компоненту є набагато більш вираженими.

Так, за результатами формувального експерименту з 25, 8% до 11,2% та з 26,6% до 12,0% зменшилося число здобувачів ЕГ відповідно з низьким і середнім рівнем зросла чисельність тих, у яких було виявлено високий (з 27,4% до 43, 8%) та достатній (з 19,7% до 33% рівня сформованості) когнітивного компоненту моральної культури. Загалом, частка здобувачів ЕГ з високим і достатнім рівнями сформованості цього компоненту складає 76,8%, з низьким і середнім – 23,2% (див. рис. 3.13).

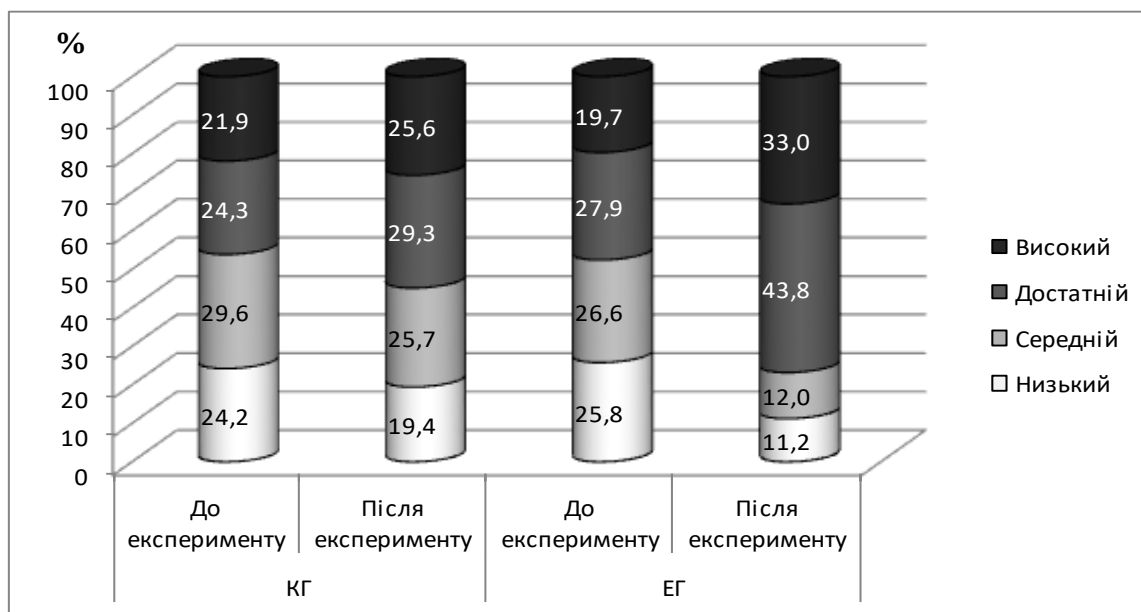

Рисунок 3.13 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості когнітивного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$, за результатами формувального експерименту)

Це говорить про те, що впровадження в процес професійної підготовки розробленої нами моделі та методики формування в здобувачів моральної культури засобами ІКТ є більш ефективним шляхом формування та розвитку когнітивної сфери особистості майбутнього фахівця, яка виконує роль внутрішнього організатора пізнавального досвіду. Це важливо у зв'язку з тим, що за рахунок неї в особистості відбувається диференціація та переробка інформації щодо моральної культури, її класифікація, аналіз і синтез, результатом якого є ухвалення рішень, гуманістичного вирішення теоретичних та практичних завдань професійної діяльності. Таким чином, у здобувачів на високому рівні сформовані знання, які збагачують їхнє бачення проблематики в

сфері моральної культури, є основою для використання різних методів та засобів реалізації міжособистісної взаємодії, орієнтовані на використання гуманістичного підходу у вирішенні моральних дилем і проблемних ситуацій.

Здійснена у процесі формувального експерименту дослідно-експериментальна робота привела до змін у рівнях сформованості в здобувачів показників мотиваційного компоненту моральної культури. Розподіли, які відображають ці зміни в КГ та ЕГ, подані на рис. 3.14. Виходячи з даних, наведених на рис. 3.14 у здобувачів КГ простежується незначна позитивна динаміка в бік зростання усвідомленості, аргументованості вибору професії (М1: на 6,8% зросло число здобувачів з високим і достатнім рівнями, відповідно зменшилася частка здобувачів з низьким і середнім рівнями), інтересу і бажання до самовдосконалення, підвищення духовно-моральної культури учнів початкових класів, прагнення до професійного та творчого саморозвитку (М2, М3: приріст складає 7%), розуміння самоцінності людського життя, свого місця в світі, рівня сформованості духовно-морального ідеалу і моральних орієнтирів у власному житті та професійній діяльності (М4, М6: +7,2%), бажання керуватися духовно-моральними нормами в будь-яких життєвих ситуаціях (М5: +7,1%).

В КГ найменша динаміка змін зафіксована за показником «Усвідомленість, аргументованість вибору професії» (М1), найбільша – за показниками «Розуміння самоцінності людського життя, свого місця в світі» (М4) та «Наявність духовно-морального ідеалу і моральних орієнтирів у власному житті та професійній діяльності» (М6), хоча ці зміни є досить умовними, знаходяться в межах статистичної похибки. Абсолютні величини цих змін також є незначними. Не дивлячись на цю позитивну динаміку в КГ після формувального експерименту все ще залишилася значна кількість здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості показників мотиваційного компоненту моральної культури вчителя (М1: 64,1%; М2: 51,4%; М3: 48,8%; М4: 57,2%; М5: 49,3%; М6: 57,7%).

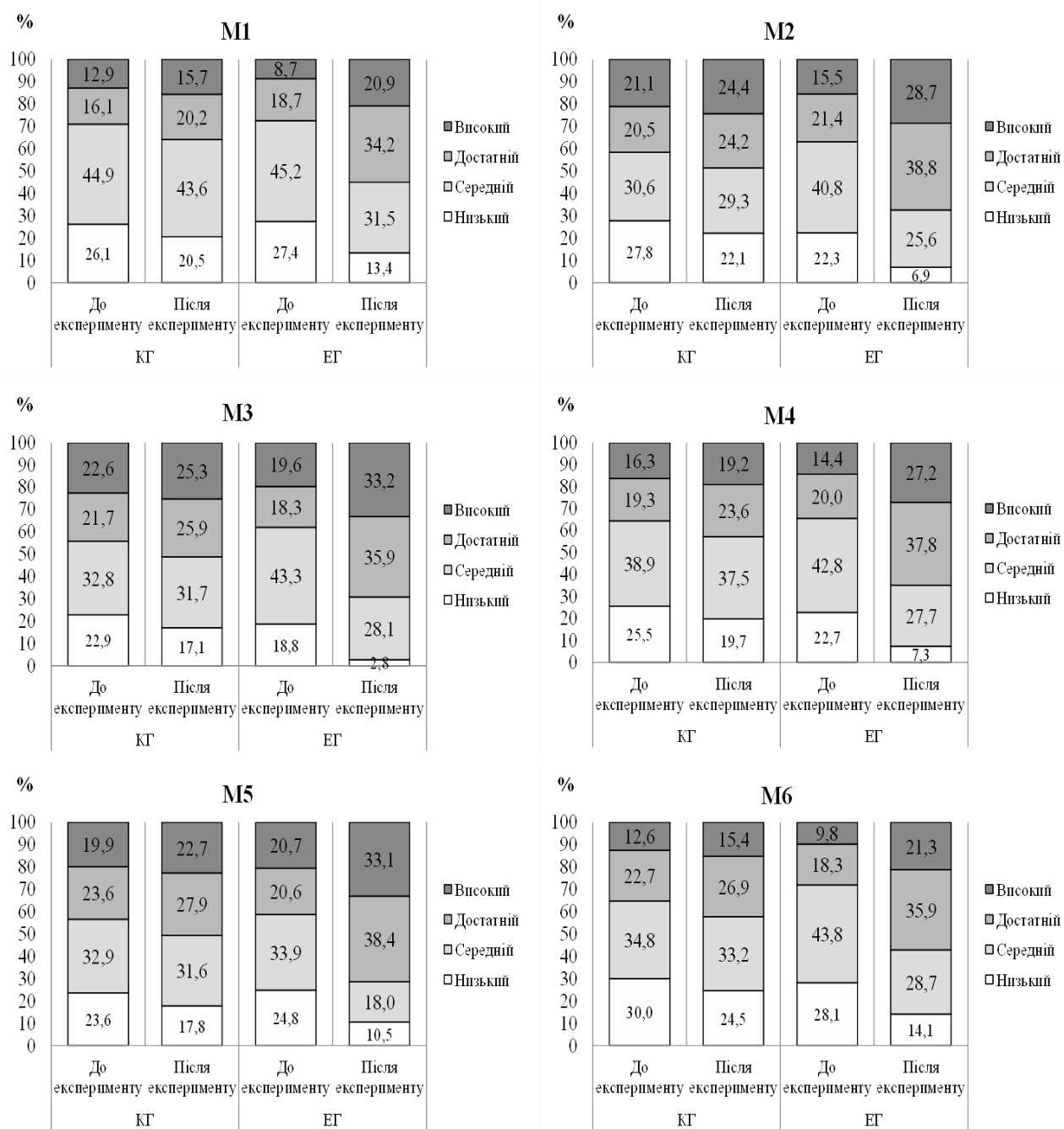

Рисунок 3.14 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників мотиваційного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Тобто, практично за всіма показниками в половини і більше здобувачів КГ після експерименту виявлений низький та середній рівень сформованості показників мотиваційного компоненту, найгірше в них сформована усвідомленість, аргументованість вибору професії (М1).

Дані з розподілів здобувачів ЕГ за рівнями сформованості показників мотиваційного компоненту МК після формувального експерименту істотно

відрізняються від даних розподілів КГ як в якісному сенсі, так і в кількісному. Зокрема: за всіма показниками простежується значна динаміка зростання кількості здобувачів із достатнім (М1: +15,5%; М2: +17,4%; М3: +17,6%; М4: 17,8%; М5: +15,5%; М6: +17,6%;) та високим (М1: +12,3%; М2: +13,2%; М3: +13,6%; М4: 12,8%; М5: +12,4%; М6: +11,5%;) рівнями їх сформованості. Середній показник зростання за достатнім рівнем складає 17,3%, за високим – 12,6%; після формального експерименту в ЕГ частку здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості показників мотиваційного компоненту істотно менші у порівнянні з КГ (М1: 44,9%; М2: 32,5%; М3: 30,9%; М4: 35,0%; М5: 28,5%; М6: 42,8%). Втім варто зазначити, що за показниками М1, М6 – вони залишаються ще досить значними (хоча більшість серед цих здобувачів складають студенти з середнім рівнем сформованості цих показників); за всіма показниками ми виявили досить незначну кількість здобувачів ЕГ з низьким рівнем їх сформованості (М1: 13,4%; М2: 6,9%; М3: 2,8%; М4: 7,3%; М5: 10,5%; М6: 14,1%).

Отже, впровадження в процес професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів розробленої нами моделі та методики формування моральної культури виявилось найбільш продуктивним в плані формування в здобувачів інтересу і бажання до самовдосконалення, підвищення духовно-моральної культури учнів початкових класів, прагнення до професійного та творчого саморозвитку, розуміння самоцінності людського життя, свого місця в світі, бажання керуватися духовно-моральними нормами в будь-яких життєвих ситуаціях. Дещо менш дієвою виявилася проведена робота з формування в них усвідомленості, аргументованості вибору професії, духовно-морального ідеалу і моральних орієнтирів у власному житті та професійній діяльності. Ми це пояснюємо тим, що ці особистісні утворення є більш складними і, відповідно, вимагають реалізації спеціальних заходів протягом більш тривалого часу для досягнення істотних змін у рівнях їх сформованості в здобувачів.

Виявлені тенденції змін у рівнях сформованості окремих показників відповідним чином проявилися і після узагальнення даних у вигляді розподілів

здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості мотиваційного компоненту моральної культури в цілому (див. рис. 3.15).

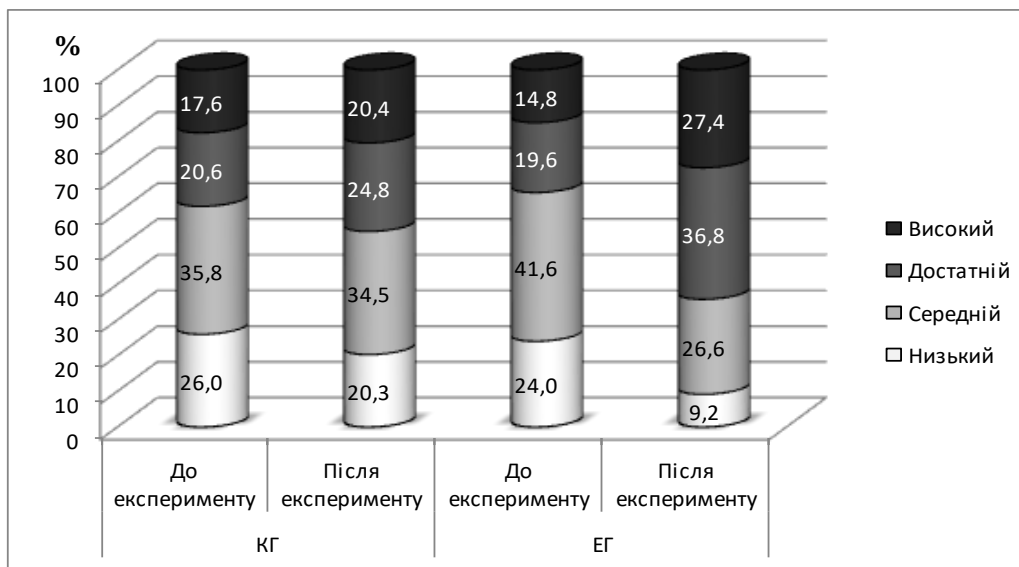

Рисунок 3.15 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості мотиваційного компоненту моральної культури вчителя
(у %, $N_{КГ}=307$, $N_{ЕГ}=316$)

В ЕГ на 14,9% та 15,0% зменшилися частки здобувачів відповідно з низьким і середнім рівнями, на 17,3% та 12,6% водночас зросли частки здобувачів з високим і достатнім рівнями. Частка здобувачів з низьким і середнім рівнями складає 35,8%, причому в основному це студенти з середнім рівнем сформованості мотиваційного компоненту (низький рівень був виявлений лише в 9,2% здобувачів).

Таким чином, можемо констатувати, що впровадження в процес професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів розробленої нами моделі та методики формування моральної культури засобами ІКТ забезпечує більш ефективні умови для розвитку їх мотивації в підвищенні рівня своєї моральної культури. При цьому в них відбувається перехід від однорівневої системи прагнень до складної, ієрархічно побудованої, від вузької тимчасової сфери дії спонукань до стійкого автономного мотиву самовдосконалення, перетворення окремих спроб до систематичної роботи над собою. Це своєю чергою забезпечує усвідомлене і стійке прагнення фахівця до досягнення високих рівнів професіоналізму, до повного розкриття своїх

можливостей і здібностей, враховуючи ступінь суспільного й індивідуального розвитку.

Узагальнення даних, які ми отримали за результатами діагностики стану сформованості в здобувачів показників оцінно-емоційного компоненту моральної культури після проведення формувального експерименту дає підстави стверджувати, що проведена нами робота була досить дієвою і успішною. Це підтверджується величиною та характером змін у розподілах здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості цих показників (рис. 3.16).

Зокрема, після формувального експерименту в КГ на 8,3% зросла частка здобувачів з високим і достатнім рівнями сформованості основних цінностей, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їхніх батьків, колег та до інших людей. Загальне число здобувачів КГ з такими рівнями сформованості цих цінностей складає 54,5%, основний приріст відбувся за рахунок зростання числа здобувачів з достатнім рівнем сформованості. При цьому, в КГ після експерименту залишаються чисельними групи здобувачів, у яких цінності сформовані на низькому (17,3%) та середньому рівнях (28,2%) (див. рис. 3.16, OE1).

В ЕГ спостерігається більш виражена (якісно і кількісно) динаміка змін у розподілах майбутніх вчителів початкових класів за рівнями сформованості в них цінностей, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їх батьків, колег та до інших людей (див. рис. 3.16, OE1). Зокрема, на 16,8% та 13,7% відповідно зросли частки здобувачів з високим і достатнім рівнями сформованості таких рис як товариськість, чуйність, підтримка, повага до інших, почуття власної гідності, честі, гордість, що правильно розуміється особою, і пов'язана з нею самокритичність, скромність. Загалом таких здобувачів в ЕГ після формувального експерименту виявилось 72,6%. Відповідно, значно меншою в ЕГ стала частка майбутніх вчителів (27,4%), які демонстрували в спілкуванні та міжособистісній взаємодії замкнутість, черствість, грубість, зневагу до людей, зарозумілість, марнославство, егоцентризм, егоїзм. До експерименту в ЕГ таких здобувачів було 57,9%.

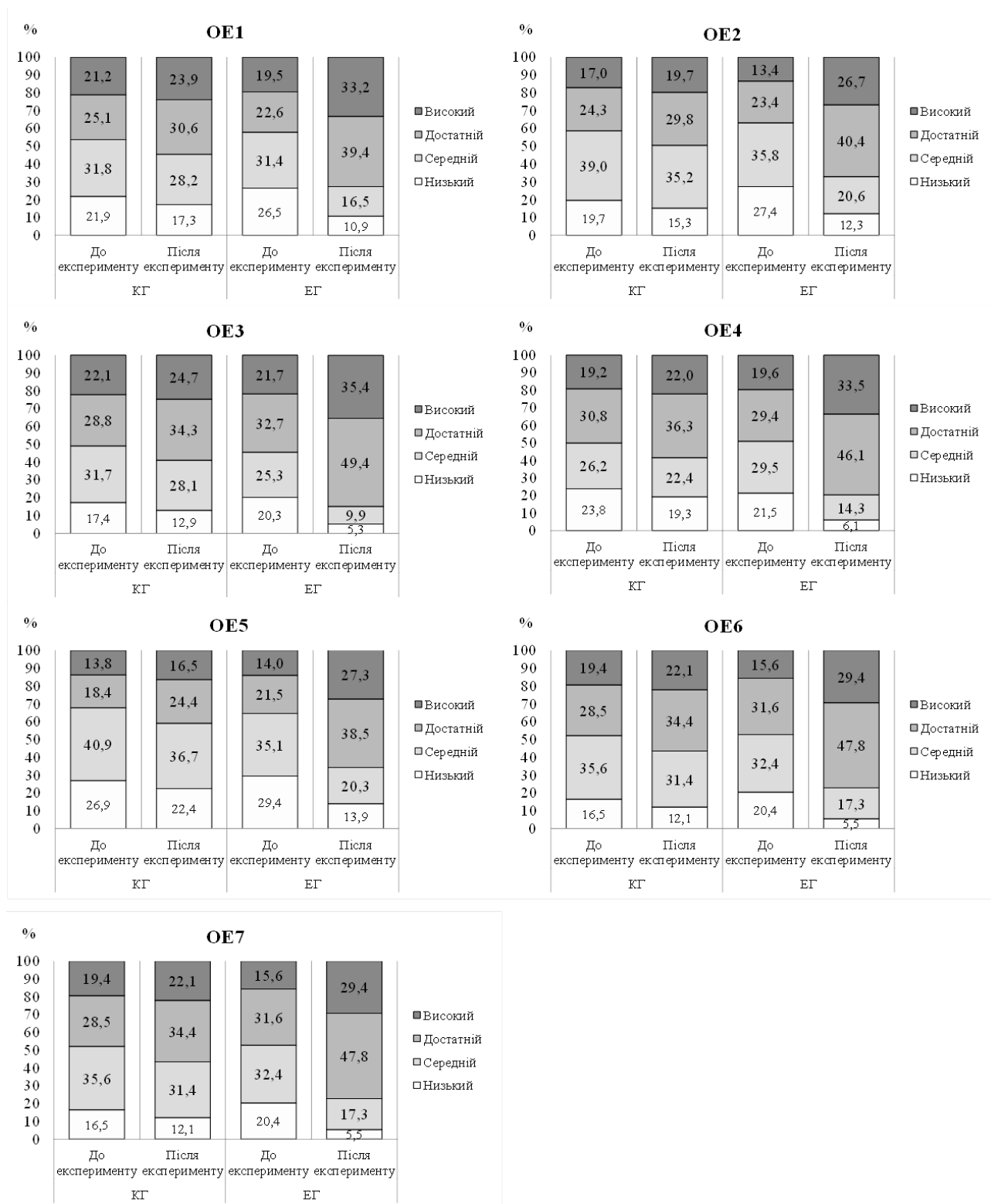

Рисунок 3.16 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{КГ}=307$, $N_{ЕГ}=316$)

Досліджуючи зміни, які відбулися за результатами формувального експерименту в стані сформованості в здобувачів КГ та ЕГ такого показника моральної культури вчителя як «Поведінка у ситуаціях морального вибору» ми

виявили, що в ЕГ значно зросло число здобувачів, для яких цінності, що виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини відіграють дуже важливу роль. Так, у 67,1% (див. рис. 3.16, ОЕ2) здобувачів ЕГ був виявлений високий та достатній рівні сформованості цих цінностей, вони для них виступають в якості загальної основи для самоствердження себе як творчої особистості, забезпечують можливість здійснити повноцінний моральний вибір, твердість моральних позицій особистості, здатність «вийти» за межі безпосередньої необхідності. В КГ таких здобувачів виявилось набагато менше – 49,5%. Слід однак зауважити, що в ЕГ після проведення формувального експерименту все ще залишилася великою, на нашу думку, частка здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості цінностей, які визначають їхню поведінку в ситуаціях морального вибору (32,9%). Незважаючи на те, що в КГ таких здобувачів набагато більше – 50,5%, вважаємо, що потрібне додаткове дослідження механізмів формування цієї групи цінностей у майбутніх вчителів початкових класів з метою підвищення ефективності цього процесу.

Результати формувального експерименту свідчать про ефективність розробленої нами моделі та методики формування моральної культури майбутніх вчителів початкових класів у плані формування та розвитку в них здатності до емоційних переживань, їх глибини та сили в ситуаціях життєвої моральної поведінки, морального вибору. Як видно з рис. 3.16 (ОЕ3), в ЕГ за результатами формувального експерименту відбулися істотні зміни в розподілах здобувачів за рівнями сформованості та розвитку в них цієї здатності: на 13,7% та 16,7% відповідно зросло число здобувачів з високим і достатнім рівнями, істотно зменшилася частка здобувачів з середнім (9,9%) та низьким рівнями (5,3%). В КГ зміни в розподілах здобувачів за рівнями сформованості цієї здатності набагато менш виражені – в межах від 2,6% до 5,5% за різними рівнями.

За цим показником оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя ефективність впровадження розроблених нами підходів виявилось

найвищою, в порівнянні з іншими показниками, адже після формувального експерименту частка здобувачів ЕГ з низьким і середнім рівнями сформованості складає лише 15,2%. Таким чином, розроблена нами методика формування моральної культури майбутніх вчителів початкових класів дозволяє успішно формувати в них емоційні переживання, які, супроводжуючи їхню діяльність пристрасністю, виступають як форма контролю за напрямом діяльності. Це дозволяє здобувачам виділяти з явищ, які їх оточують, ті події, людей, ситуації, які є значущими для них, стимулювати власну активність, готує їх до тієї чи іншої діяльності, в тому числі й до самопізнання.

За результатами формувального експерименту ми виявили, що в багатьох здобувачів ЕГ істотно змінилося оцінно-емоційне ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності (див. рис. 3.16, OE4). Так, на 15,4% та на 15,2% зменшилися частки здобувачів відповідно з низьким і середнім, на 16,7% 13,9% збільшилося число здобувачів відповідно з високим і достатнім рівнями сформованості такого ставлення. В цілому, в ЕГ після формувального експерименту виявилось 79,6% здобувачів з високим і достатнім рівнями сформованості оцінно-емоційного ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності (в КГ таких було виявлено 58,3%). Після формувального експерименту для значної кількості здобувачів КГ характерним є низький (19,3%) та середній (22,4%) рівні сформованості цього ставлення, в ЕГ таких було виявлено набагато менше.

На цій основі можемо стверджувати, що розроблена нами методика дозволяє успішно формувати у майбутніх вчителів початкових класів безпосереднє відображення в свідомості особистісного змісту «Я», адекватну самооцінку власних рис стосовно мотивів, які виражають їхню потребу в самореалізації. При цьому це оцінно-емоційне ставлення здобувачів до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності не базується на оцінці соціальної бажаності сприйманої в собі риси, і не є прямим наслідком знання про себе, хоча феноменологічно виводиться з нього.

За результатами формувального експерименту також виявилось, що студенти ЕГ значно краще стали проявляти активність, як механізм забезпечення цілісності функціонування системи емоційної регуляції діяльності, здатність контролювати емоційні стани в значущих ситуаціях соціальної взаємодії та в професійній діяльності, глибину і силу емоційних переживань, пов'язаних з життям групи, країни, жвавий інтерес до її історії, культури, традицій свого народу. Про це свідчить той факт, що в ЕГ на 13,4% (у КГ ці зміни складають 2,7%) та на 17,0% (в КГ – на 6,0%) зросло число здобувачів відповідно з високим і достатнім, відповідно зменшилися частки з середнім – на 14,8% (в КГ – 4,2%) та низьким – на 15,5% (в КГ – 4,5%) рівнями сформованості цього показника оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя (див. рис. 3.16, OE5).

Дані з розподілів, наведених на рис. 3.16 (OE6) підтверджують той факт, що впроваджена нами методика дозволяє значно ефективніше здійснювати розвиток в майбутніх вчителів початкових класів емоційного інтелекту, як показника оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя, в порівнянні з існуючими традиційними підходами до реалізації такої роботи. Так, після впровадження в практику професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів цієї методики в ЕГ істотно зменшилося число здобувачів з низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту і складає 5,5% (в КГ – 12,1%), середнім – 17,3% (в КГ – 31,4%). В цілому частка здобувачів з високим і достатнім рівнями розвитку емоційного інтелекту складає в ЕГ – 77,2%, в КГ – 56,5%. Отже, практична реалізація запропонованих нами підходів дає змогу успішно розвивати у здобувачів здатність розуміти ставлення іншої особистості, представлене в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу й синтезу, підвищувати рівень їхнього розуміння емоцій, активізувати їхню здатність до прийняття рішень на основі відображення й осмислення емоцій, які є диференційованою оцінкою подій, що мають особистісний зміст, продукувати неочевидні способи активності для досягнення цілей і задоволення потреб.

Розвиток у майбутнього вчителя початкових класів здатності співпереживати, підтримувати, допомагати, керувати власними емоціями, вмінь бути емоційно-стійким, врівноваженим є важливими завданнями його професійної підготовки. Адже емпатія є невід'ємною складовою формування особистості фахівця, виховання у нього культури міжособистісних відносин і здатності керувати своїми почуттями, переживаннями. З огляду на це, ми виділили даний аспект у якості важливого показника оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя і проводили в процесі формувального експерименту цілеспрямовану роботу з розвитку емпатійних здібностей здобувачів. В цілому вона виявилася досить ефективною, що підтверджується даними з розподілів здобувачів за рівнями сформованості цього показника оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя (див. рис. 3.16, ОЕ7). Так, у ЕГ відбулися істотні зміни в розподілах здобувачів за рівнями розвитку емпатійних здібностей: на 13,8% зросло число здобувачів з високим, на 16,6% – з достатнім рівнями розвитку здатності співпереживати, підтримувати, допомагати, керувати власними емоціями, вмінь бути емоційно-стійкими, врівноваженими. В цілому після формувального експерименту в ЕГ таких здобувачів виявилось 75,6% (в КГ – 58,5%). Частка здобувачів з низьким і середнім рівнями розвитку цієї здатності в ЕГ складає 24,4%, в КГ таких здобувачів після формувального експерименту було виявлено майже вдвічі більше – 41,6%. Також показовим є той факт, що після формувального експерименту в ЕГ ми виявили тільки 7,9% здобувачів з низьким рівнем емпатійних здібностей, тоді як у КГ – 13,0%. Такий стан говорить про те, що розроблена та впроваджена нами методика дозволяє успішно формувати в майбутніх вчителів початкових класів складний, багаторівневий феномен, структура якого є сукупністю емоційних, когнітивних і поведінкових умінь, навичок та здібностей людини, таких як здатність емоційно реагувати на переживання іншої людини, здатність розпізнавати емоційний стан іншого і подумки переносити себе в думки, почуття і дії іншої людини, здатність використовувати способи взаємодії, що полегшують страждання іншої людини.

Тенденції, які проявилися при аналізі даних за окремими показниками знайшли відповідне відображення і в розподілах здобувачів за рівнями сформованості оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя в цілому (див. рис. 3.17).

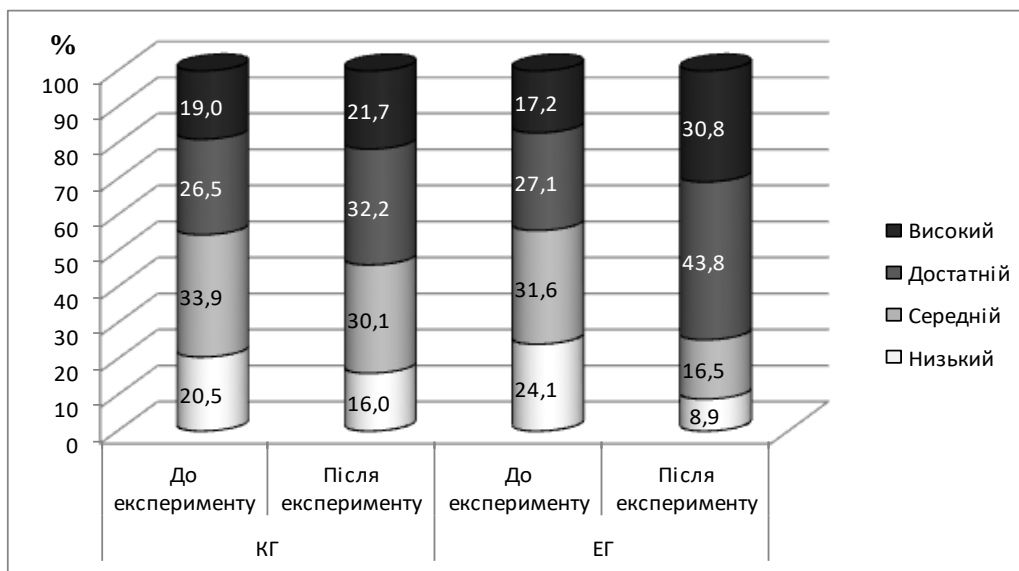

Рисунок 3.17 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

На основі даних, представлених на рис. 3.17, можемо констатувати, що після формувального експерименту в ЕГ простежується загальна тенденція до істотного зростання числа здобувачів, у яких на високому і достатньому рівнях сформовані основні цінності, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їх батьків, колег та до інших людей, поведінка в ситуаціях морального вибору, емоційні переживання, їх глибина та сила в ситуаціях життєвої моральної поведінки, правильного морального вибору, оцінно-емоційне ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності, стійкість, глибина, сила емоційних переживань, пов'язаних з життям групи, країни, жвавий інтерес до її історії, культури, традицій свого народу, розвиток емоційного інтелекту, здатність співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями. При цьому в ЕГ, істотно менше стало здобувачів, в яких означені характеристики сформовані на низькому рівні – 8,9% (до експерименту було

24,1%). В цілому частка здобувачів ЕГ з високим і достатнім рівнями сформованості оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя після експерименту складає 74,7%.

У КГ зміни в розподілах набагато менш виражені. Зокрема, на 2,7% та 5,6% зросли частки здобувачів відповідно з високим і достатнім і на 4,5% та 3,9% зменшилося число здобувачів відповідно з низьким і середнім рівнями сформованості цього компоненту моральної культури вчителя. Після формувального експерименту у КГ залишилася достатньо чисельною група здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості оцінно-емоційного компоненту моральної культури вчителя – 46,1%.

Отримані в процесі формувального експерименту результати засвідчують ефективність розроблених та впроваджених нами підходів щодо формування оцінно-емоційного компоненту моральної культури майбутніх учителів початкових класів. Найбільш дієвими вони є в контексті розвитку в здобувачів емоційних переживань, їх глибини та сили в ситуаціях життєвої моральної поведінки, правильного морального вибору, оцінно-емоційного ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності, емоційного інтелекту.

У процесі констатувального експерименту ми встановили, що в майбутніх учителів наявним є певне прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб, шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних та моральних цінностей, що свідчить про запит на підвищення рівня своєї моральної культури, проте це прагнення зазвичай не підкріплене сформованою на належному рівні здатністю цілеспрямовано, творчо користуватися вміннями та навичками в процесі теоретичної та практичної діяльності, застосовувати засвоєні способи дій у різних ситуаціях.

Після проведення формувального експерименту цю диспропорцію вдалося значною мірою усунути, про що свідчать дані з розподілів здобувачів ЕГ за рівнями сформованості та розвитку в них показників операційно-діяльнісного компоненту моральної культури вчителя (див. рис. 3.18). Поряд із збільшенням у ЕГ числа здобувачів у яких на високому та достатньому рівнях

(прирости складають +13,9% та +16,3% відповідно) розвинене прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб, прагнення шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних і моральних цінностей (прирости складають +17,1% та 13,3% відповідно) та істотним зменшенням числа здобувачів, у яких це прагнення перебуває на низькому рівні (таких виявлено 4,4% і 5,2% відповідно) (рис. 3.18, ОД6, ОД7), після формувального експерименту ми виявили, що істотно покращився стан сформованості у здобувачів практичних умінь із формування моральної культури.

Зокрема, після формувального експерименту в ЕГ частки здобувачів з високим і достатнім рівнями сформованості вмінь діагностувати рівень моральної культури особистості (ОД1) складають 63,2% (до експерименту таких здобувачів було 31,9%), вмінь планувати, організовувати пізнавальну, соціально ціннісну діяльність (ОД2) – 70,8% (до експерименту – 39,8%), вмінь аналізувати процес формування моральної культури (ОД3) – 65,8% (до експерименту – 34,6%) (див. рис. 3.18).

Також, після формувального експерименту в ЕГ доволі значними є частки здобувачів з високим і достатнім рівнями сформованості вмінь здійснювати формування моральної культури в контексті освітньої парадигми з урахуванням специфіки змісту, форм, методів, засобів виховання, педагогічних технологій (ОД4) – 62,7% (до експерименту – 31,3%), вмінь використовувати моральні знання в різних ситуаціях (ОД5) – 66,2% (до експерименту – 34,9%). У 67,1% здобувачів ЕГ був виявлений високий та достатній рівні розвитку здатності реалізовувати прийнятий вибір в практичній діяльності (ОД8) (див. рис. 3.18).

Зазначимо, що після формувального експерименту в ЕГ практично за всіма показниками операційно-діяльнісного компоненту моральної культури невеликим є число здобувачів із низьким рівнем їх сформованості (таких здобувачів за різними показниками було виявлено в межах від 4,4% до 12,4%).

У КГ стан сформованості та розвитку показників операційно-діяльнісного компоненту моральної культури та динаміка змін в розподілах здобувачів за рівнем є значно гіршою. Поряд з тим, що самі зміни в розподілах виявилися

мало вираженими (в межах від 2% до 6%), в КГ після формувального експерименту досить чисельними виявилися частки здобувачів з низьким (від 20,4% до 24,8% за різними показниками) за середнім (від 32,4% за різними показниками) рівнями їх сформованості.

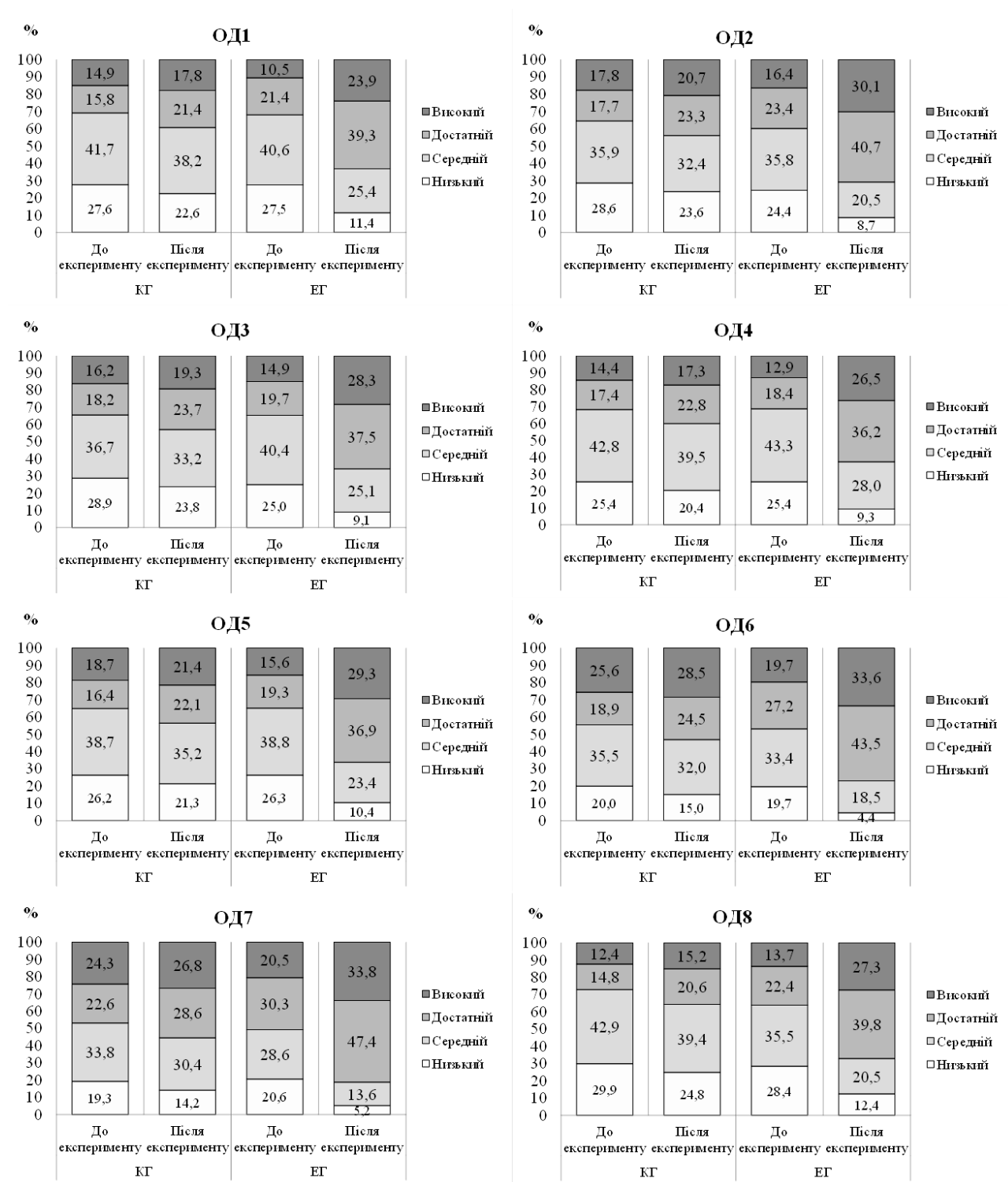

Рисунок 3.18 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників операційно-діяльнісного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{КГ}=307$, $N_{ЕГ}=316$)

Лише за такими показниками, як «Прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб» (ОД6) та «Прагнення до шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних і моральних цінностей» (ОД7) після формувального експерименту нами було зафіксовано порівняно невелике число здобувачів КГ з низьким рівнем їх сформованості (15,0% та 14,2%). Проте, сама динаміка змін у чисельності здобувачів КГ з низьким рівнем сформованості цих показників не виходить за рамки загальної тенденції, зафіксованої в КГ. Домінуючою групою в КГ після формувального експерименту залишаються студенти з середнім рівнем сформованості показників операційно-діяльнісного компоненту моральної культури вчителя (див. рис. 3.18).

Після узагальнення даних, які були отримані в результаті діагностики рівнів сформованості окремих показників, ми сформуваємо розподіли здобувачів ЕГ та КГ за рівнями сформованості операційно-діяльнісного компоненту моральної культури вчителя в цілому, які представлені на рис. 3.19.

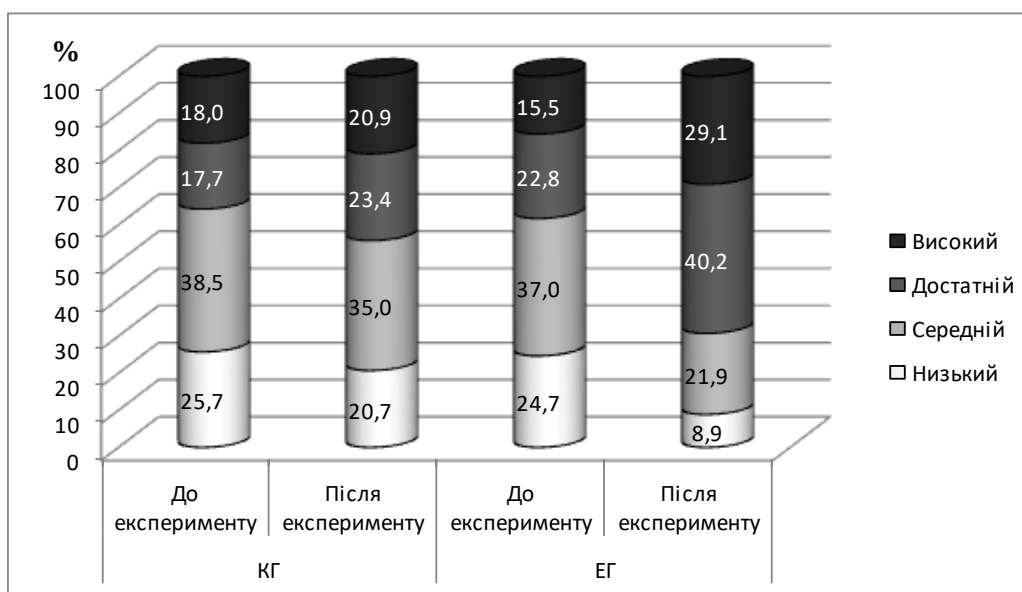

Рисунок 3.19 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості операційно-діяльнісного компоненту моральної культури вчителя
(у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Аналіз даних, представлених на рис. 3.19 показує, що для 69,3% здобувачів ЕГ характерним є високий та достатній рівні сформованості цього компоненту моральної культури (до формувального експерименту таких здобувачів було 38,3%). Вони демонструють уміння аналізувати,

класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розпізнаючи серед них випадкові та помилкові, моделювати та перетворювати моделі взаємодії, визначати мету і розробляти конкретні завдання діагностичного вивчення моральної культури особистості, підбирати діагностичний інструментарій, накопичувати й обробляти діагностичну інформацію, здійснювати самодіагностику.

Вони здатні планувати, організовувати пізнавальну, соціально цінну діяльність, регулювати, координувати цей процес, визначати терміни, етапи роботи, здійснювати облік всієї отриманої інформації, доводити інформацію до всіх зацікавлених осіб, забезпечуючи дотримання норм етики. Ці студенти вміють виокремлювати суттєві ознаки із загальної картини процесу формування моральної культури, групувати факти, властивості, класифікувати й узагальнювати результати. Вони демонструють свободу морального вибору, яка проявляється у варіативності поведінки, наявності об'єктивних можливостей порівнювати й віддавати перевагу одним учинкам перед іншими, а також здатності свідомо визначати свою лінію життя. У КГ після формувального експерименту таких здобувачів ми виявили набагато менше – 44,3%.

Зазначимо, що в ЕГ після експерименту малою виявилася частка здобувачів із низьким рівнем сформованості операційно-діяльнісного компоненту моральної культури 8,9%, тоді як у КГ таких здобувачів 20,7% (див. рис. 3.19). Означені результати дають підстави стверджувати, що впровадження в процес професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів розроблених нами моделі та методики дозволяє підвищити ефективність формування в здобувачів операційно-діяльнісного компоненту моральної культури.

Заходи, які ми реалізували в процесі дослідно-експериментальної роботи, істотно вплинули на розвиток у здобувачів здатності до отримання зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу стосовно раціонального використання мережі Інтернет, ІКТ з метою формування стійкої моральної особистості молодшого школяра та здатності самовдосконалюватися відповідно

до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку. Узагальнені дані, які відображають зміни, що відбулися в розподілах здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості в них цих показників рефлексивного компоненту моральної культури вчителя представлені на рисунку 3.20.

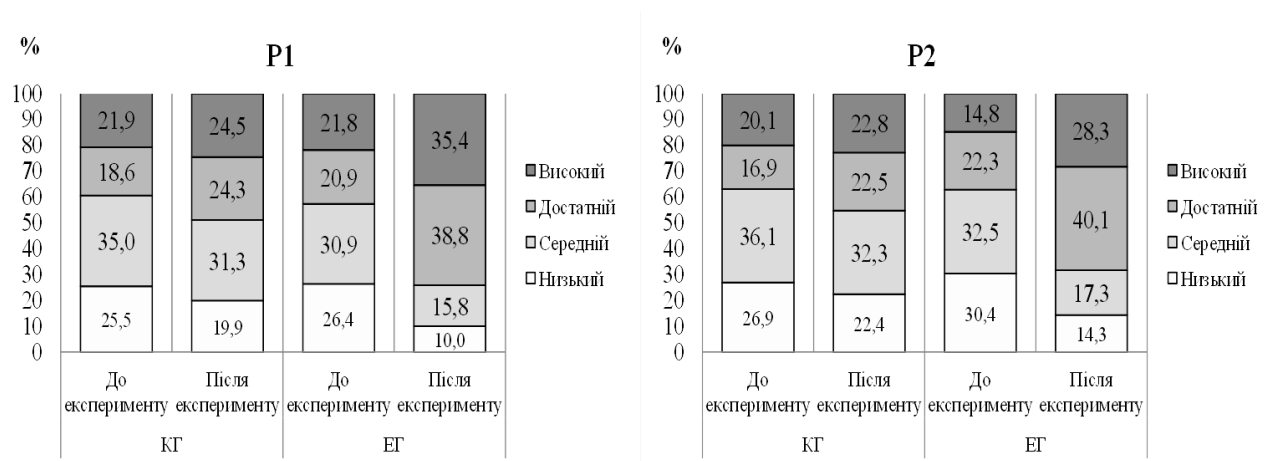

Рисунок 3.20. Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників рефлексивного компоненту моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Аналіз цих даних показує, що у здобувачів ЕГ відбулися істотні зміни в плані розвитку як зовнішніх (інтерпсихічних), так і внутрішніх (інтрапсихічних) можливостей до рефлексії. Зокрема, до 35,4% (+13,6%) та до 38,8% (+17,9%) зросло число здобувачів відповідно з високим і достатнім рівнями сформованості здатності до отримання зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу стосовно раціонального використання мережі Інтернет, інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування стійкої моральної особистості молодшого школяра. В КГ ці прирости складають +2,6% та +5,7% відповідно. Істотно (на 16,4%) в ЕГ зменшилася частка здобувачів з низьким рівнем сформованості цього показника і на кінець експерименту таких було виявлено 10,0% (в КГ – 19,9%). В цілому, частка здобувачів з високим і достатнім рівнями сформованості цього показника в ЕГ складає 74,2% (в КГ – 48,8%) (див. рис. 3.20, P1).

Дещо меншою мірою вдалося вплинути на розвиток внутрішніх (інтрапсихічних) можливостей здобувачів ЕГ до рефлексії, а саме, в плані

розвитку в них здатності самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку. Незважаючи на те, що частка здобувачів ЕГ з високим і достатнім рівнями сформованості цього показника моральної культури є досить великою (68,4%), натомість після експерименту в майже третини здобувачів ЕГ був виявлений низький (14,3%) та середній рівень (17,3%) (див. рис. 3.20, Р2). Варто зазначити, що традиційні підходи до розвитку в здобувачів здатності до розуміння та аналізу своїх думок, почуттів, мотивів, осмислення власних дій і вчинків (саморефлексії) є ще менш дієвими. Так, у КГ після формульовального експерименту частки здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості здатності самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку складають 22,4% та 32,3% відповідно. В цілому таких здобувачів у КГ більше половини – 54,7%.

Узагальнення даних, які ми отримали за окремими показниками, в цілому за рефлексивним компонентом моральної культури вчителя показує, що розроблені та впроваджені нами підходи є більш продуктивними в порівнянні з традиційними. Це ілюструють розподіли здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості цього компоненту моральної культури вчителя, які представлені на рис. 3.21.

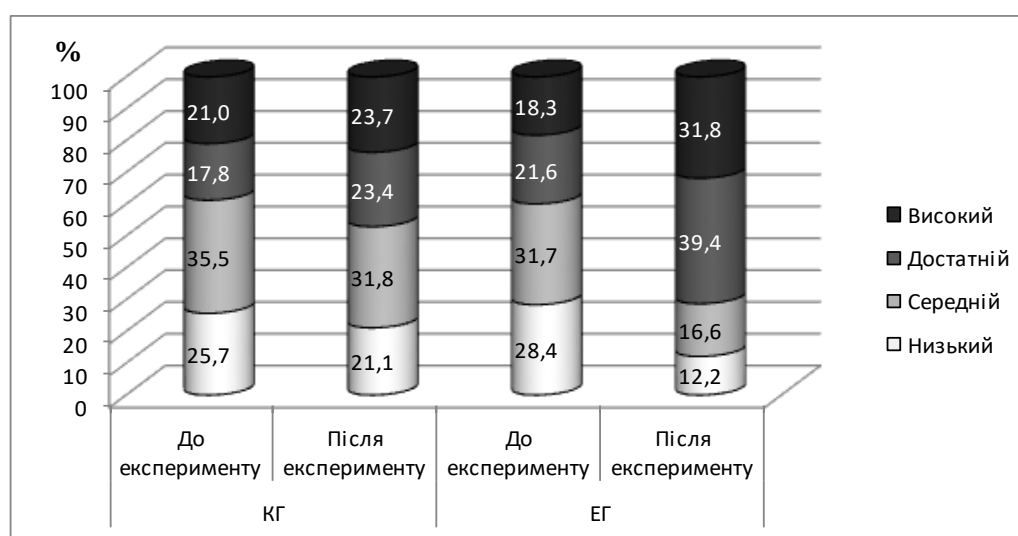

Рисунок 3.21 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості рефлексивного компоненту моральної культури вчителя
(у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Дійсно, після формувального експерименту ЕГ у порівнянні з КГ, спостерігається більш виражена динаміка змін у розподілах здобувачів за рівнями сформованості рефлексивного компонента моральної культури майбутнього вчителя. Так, в ЕГ на 13,% (в КГ – на 2,6%) зросла кількість здобувачів з високим рівнем сформованості, на 17,8% – з достатнім (в КГ – на 5,6%), на 16,3% зменшилася частка здобувачів з низьким (в КГ – на 4,6%) та на 15,1% – з середнім рівнями сформованості цього компонента моральної культури (в КГ – на 3,7%). В цілому, частка здобувачів в ЕГ з високим і достатнім рівнями сформованості рефлексивного компоненту моральної культури складає 71,3% (в КГ – 47%).

Підсумовуючи, можемо констатувати, що розроблені нами підходи є досить ефективними в плані розвитку в здобувачів здатності до міжсуб'єктної рефлексії, що полягає в переосмисленні взаємодії з іншими суб'єктами в процесі формування моральної культури, яке потребує не тільки побудови спільної картини предметного світу, а й взаєморозуміння внутрішніх світів особистостей, а часто й узгодження цих світів, побудови і відтворення в своїй свідомості напрямку думок, почуттів суб'єкта комунікації, що передбачає, механізми проекції, ідентифікації, емпатії.

Зазначимо, що розроблені нами підходи до формування рефлексивного компоненту моральної культури виявилися дещо менш продуктивними в плані формування внутрішніх (інтрапсихічних) механізмів рефлексії здобувачів, хоча, як і щодо зовнішніх (інтерпсихічних), вони є більш ефективними в порівнянні з традиційними. За умови їх впровадження досить успішно можна здійснювати формування в здобувачів здатності до самосприйняття змісту власної психіки та його аналізу; реконструювання та аналізу побудови власної думки, визначення її складу і структури; порівняння нинішньої розумової стратегії розв'язання моральної ситуації з обраною раніше; пошуку нового знання стосовно моральної культури всередині себе, завдяки чому забезпечується процес самопізнання; аналізу процесу мислення та контролю за розумовими

стратегіями; розмежування і диференціації моральних подій, явищ, причини яких лежать всередині і поза суб'єктом.

Для отримання повної картини щодо ефективності проведеної дослідно-експериментальної роботи ми побудували узагальнені відсоткові розподіли здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості в них моральної культури в цілому, які представлені на рис. 3.22.

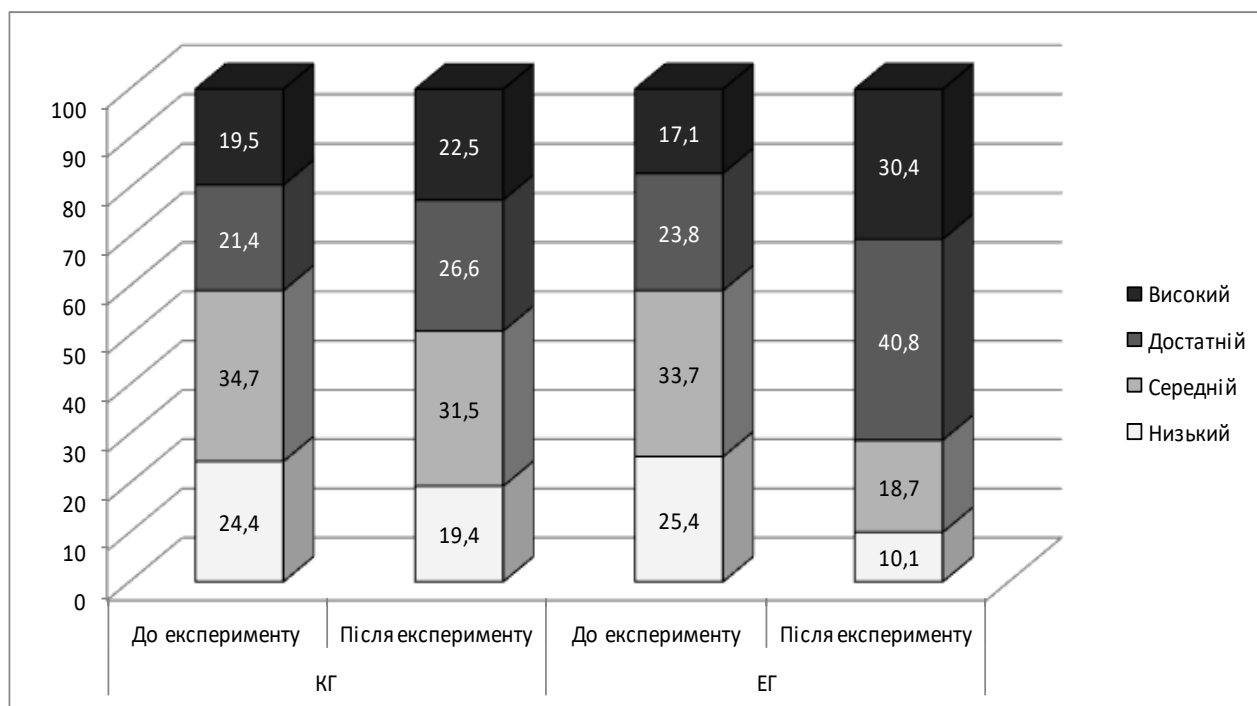

Рисунок 3.22 – Розподіли здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості моральної культури вчителя (у %, $N_{\text{КГ}}=307$, $N_{\text{ЕГ}}=316$)

Аналіз даних, представлених на рис. 3.22 показує, що після формувального експерименту в КГ простежуються незначні зміни в бік зростання чисельності здобувачів із високим (+2,9%), достатнім (+5,2%), відповідно зменшення частки здобувачів з середнім (на 3,2%) та низьким (на 5,0%) рівнями сформованості моральної культури. В цілому частка здобувачів КГ з низьким і середнім рівнями сформованості складає 50,9% (зменшення на 8,2%), причому в 19,4% здобувачів був виявлений низький рівень.

В ЕГ за результатами формувального експерименту зміни в розподілах більш істотні, як в кількісному, так і, що головне, в якісному плані. Дійсно, з рис. 3.22 бачимо, що:

– відбулося збільшення до 30,4% (+13,3%) числа здобувачів із високим і достатнім 40,8% (+17,0%) рівнями сформованості моральної культури (до експерименту число таких здобувачів складало 17,1% та 23,8%);

– частка здобувачів з низьким і середнім рівнями сформованості моральної культури в цілому складає 28,7% (до експерименту – 59,1%), причому, відбулося істотне зменшення числа здобувачів з низьким рівнем – до 10,1%, тоді як до експерименту таких було 25,4%;

– в цілому в ЕГ відбувся перерозподіл в бік зростання числа здобувачів з більш високими рівнями сформованості моральної культури. Всі висновки, які ми зробили в процесі аналізу змін в розподілах здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості окремих показників, компонентів і моральної культури в цілому перевірялися нами на статистичну достовірність. Оцінка статистичної достовірності змін в розподілах здобувачів КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників, компонентів і моральної культури в цілому до та після формувального експерименту проводилася за допомогою λ -критерію Колмогорова-Смирнова. В таблиці (Додаток С) наведені емпіричні значення критерію, розраховані на основі даних із цих розподілів. Порівняння цих значень з критичними значеннями критерію для рівнів значущості $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,01$:

$$\lambda_{\kappa} = \begin{cases} 1,36, p \leq 0,05 \\ 1,63, p \leq 0,01 \end{cases}$$

дає змогу зробити такі висновки щодо статистичної достовірності виявлених змін:

1. Оскільки всі емпіричні значення критерію, розраховані за кожним з показників (за винятком показника «Знання теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра» (К5), компонентів та моральної культури в цілому при порівнянні розподілів здобувачів КГ та ЕГ до експерименту є меншими за критичні значення для рівнів значущості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$ то це означає, що до експерименту студенти КГ та ЕГ істотно не відрізнялися між собою за рівнями сформованості

в них цих показників, компонентів та моральної культури в цілому, тобто відмінності між ними мали випадковий характер.

2. При порівнянні емпіричних значень критерію, розрахованих на основі даних з розподілів здобувачів ЕГ та КГ після експерименту, ЕГ до та після експерименту (див. таблицю Додаток С) за рівнями сформованості окремих показників, компонентів та моральної культури в цілому з критичними значеннями критерію бачимо, що виконується співвідношення: $\lambda_e > \lambda_k$.

Це означає, що після проведення формувального експерименту наявні істотні, статистично достовірні відмінності між здобувачами КГ та ЕГ, тобто відбулися статистично достовірні зміни в розподілах здобувачів ЕГ за рівнями сформованості як окремих показників, компонентів так і моральної культури в цілому (при тому, що як і в КГ, на здобувачів ЕГ впливали також неконтрольовані нами фактори).

Виходячи з означеного, маємо всі підстави вважати, що ці зміни відбулися саме через впровадження у процес професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів розробленої та обґрунтованої нами моделі, організаційно-педагогічних умов і методики формування в здобувачів моральної культури засобами ІКТ.

Водночас це уможливлює зробити деякі прогностичні припущення, а саме: а) формування моральної культури у майбутнього вчителя початкових класів засобами ІКТ розкриває нові можливості духовного зростання усіх суб'єктів освітнього процесу; б) позитивно впливатиме на гуманізацію міжособистісних відносин у педагогічних колективах; в) діяльність учителя із високим рівнем сформованості моральної культури посилить його творчі, креативні можливості.

Висновки до третього розділу

1. Теоретично обґрунтовано сутність і зміст організації експериментального дослідження, акцентовано на тому, що експеримент у КГ проводився в природних умовах, в ЕГ – реалізовувалася авторська структурно-функціональна модель формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Педагогічний експеримент складався з трьох основних етапів: констатувального, формувального та підсумково-прогностичного, він проводився послідовно і системно, у відповідності до визначених завдань та змісту авторського спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

2. Комплексний аналіз теоретико-методологічних, методичних і спеціальних дисциплін дозволив визначити й узагальнити основні критерії, які дають змогу діагностувати професійну й особистісну підготовку майбутнього вчителя початкової школи, визначити реальний рівень їхньої моральної культури. Головними критеріями визначено: когнітивний, мотиваційний, оцінно-мотиваційний, операційно-діяльнісний і рефлексивний. Вони, як засвідчує педагогічна практика, найбільш продуктивно проявляють себе у діалектичному взаємозв'язку і взаємодоповнювальності. Відповідно обґрунтовано рівні сформованості моральної культури майбутнього вчителя початкових класів (високий, достатній, середній, низький) та обґрунтовано їх показники.

3. Досліджено, що змістова частина програм професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів та їх процесуальна реалізація в сучасних педагогічних закладах вищої освіти лише частково забезпечують формування моральної культури майбутнього вчителя початкової школи засобом ІКТ. Саме тому запропоновано внести певні корективи у змістову й процесуальну складові підготовки майбутнього вчителя початкових класів з метою удосконалення системи формування моральної культури у майбутнього вчителя початкових класів засобом інформаційно-комунікаційних технологій.

4. Унаслідок упровадження розробленого теоретико-методичного інструментарію на завершальному етапі педагогічного експерименту зафіксовано чітку позитивну динаміку підвищення рівня моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій за виокремленими компонентами (когнітивним, мотиваційним, оцінно-емоційним, операційно-діяльнісним, рефлексивним) у здобувачів ЕГ, водночас, як в КГ ці зміни виявилися значно нижчими. Статистична достовірність змін в розподілах здобувачів КГ та ЕГ підтверджена за допомогою λ -критерію Колмогорова-Смирнова. Отримані результати експерименту засвідчують ефективність упровадження авторської моделі та розробленого авторського спецкурсу.

Положення, викладені в третьому розділі, детальніше розкриті в публікаціях автора (Латишевська, 2020а; Латишевська, 2021а; Латишевська, 2021с, Латишевська, 2021d; Латишевська, 2022).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати дослідження сутності і змісту формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій уможливили досягнення мети й розв'язання визначених завдань, та сформулювати такі висновки:

1. Узагальнення головних теоретико-методологічних підходів до осмислення науково-термінологічного апарату дослідження, уточнення змістових характеристик дефініцій ключових понять сприяло визначенню й формулюванню у відповідності до послідовного розвитку їх діалектичних взаємозв'язків і взаємовпливів.

Поняття «моральна культура педагога», як феноменологічне, міжпредметне явище, синтезує і віддзеркалює значну кількість компонентів, передусім морального, культурологічного та педагогічного змісту. Отже, ми послуговуємося в дисертації таким авторським визначенням: «Моральна культура педагога – це система морально-культурологічних знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, морально-культурного досвіду і діяльності, безпосередньої поведінки, що спрямовані на самовдосконалення, навчання і самонавчання особистості здобувача та досконалого формування моральної культури у майбутніх суб'єктів учіння».

Теоретичний контекст формування моральної культури у майбутнього учителя початкових класів засобами ІКТ на засадах філософсько-педагогічної герменевтики, аксіології, синергетики та культурологічного, діяльнісного й особистісно-орієнтованого підходів дозволив визначитися із змістом, формами і методами формування моральної культури. Це також дало змогу здійснити аналіз та запропонувати можливі перспективи його розвитку й удосконалення з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

2. Критеріями сформованості моральної культури у майбутніх учителів початкових класів визначено: когнітивний, мотиваційний, оцінно-емоційний, операційно-діяльнісний, рефлексивний. Рівнями сформованості моральної культури педагога є: високий, достатній, середній та низький. На основі

узагальнення даних констатувального експерименту за всіма показниками когнітивного компонента встановлено, що в КГ і ЕГ переважають студенти з низьким і середнім рівнями сформованості знань про сутність, функції, структуру моральної культури та особливості її формування (53,8 в КГ і 52,4 – в ЕГ). Кількість здобувачів з достатнім і високим рівнем знань є дещо меншою, втім не набагато (46,1 в КГ та 47,6 – в ЕГ).

Вивчення у процесі констатувального експерименту стану сформованості мотиваційного, оцінно-емоційного та операційно-діяльнісного компонентів моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засвідчило подібну ситуацію. Натомість виявлено, що рівень сформованості рефлексивного компонента не може забезпечити успішне й ефективне формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів.

На основі узагальнених даних, отриманих у процесі констатувального експеримента ми здійснили інтегративну оцінку стану сформованості моральної культури майбутніх вчителів початкових класів. Фіксовані результати виявилися такими (у %): низький рівень: КГ – 24,4%; ЕГ – 25,4; середній рівень: КГ – 34,7%; ЕГ – 33,7%; достатній рівень: КГ – 21,4%; ЕГ – 23,8%; високий рівень: КГ – 19,5%; ЕГ – 17,1%.

3. Визначено сукупність організаційно-педагогічних умов, що активно впливають на формування моральної культури у майбутнього учителя початкових класів засобами ІКТ. Провідними із них стали такі: а) формування позитивної мотивації у здобувачів щодо опанування і застосування ІКТ з метою виховання моральної культури, гуманістичних цінностей у суб'єктів учіння; б) наявність, зацікавленість і готовність майбутніх педагогів до активного впровадження ІКТ з метою формування моральної культури у майбутніх суб'єктів учіння; в) формування якісної медіаграмотності здобувачів на всіх етапах їх навчання та постійний її моніторинг; г) створення та регулярне вдосконалення науково-методичної бази інформатизації освітнього процесу, відповідного освітньо-культурного середовища; д) активне впровадження методики формування моральної культури у майбутніх учителів початкових

класів; е) організація і компетентне проведення тренінгів із безпечного користування Інтернет-ресурсами. Доведено, що продуктивність процесу формування моральної культури у майбутнього учителя початкових класів засобами ІКТ значно підвищиться, якщо означені умови будуть задіяні комплексно і системно. Організаційно-педагогічні умови мають бути розраховані не на короткі терміни, а виконувати довгострокову, стратегічну, перспективну роль у формуванні моральної культури особистості педагога.

4. Теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ, яка є комплексним, структурованим і логічно побудованим рівневим утворенням і репрезентує філософсько-методологічні основи, підходи і принципи формування моральної культури педагога. Її структура містить три взаємопов'язані блоки: 1) теоретико-методологічний (складові: методологічні підходи, концептуальні основи, принципи, освітнє середовище); 2) організаційно-методичний (складові: етапи, спецкурс, навчально-виробнича практика, НДР, форми, методи, засоби ІКТ, організаційно-педагогічні умови); 3) діагностувально-результативний (складові: компоненти освітнього процесу, критерії, рівні, показники сформованості моральної культури, методи діагностики).

5. Розроблено методичні рекомендації впровадження структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти. Методика ґрунтується на вихідних положеннях Концепції «Нова українська школа», а також стратегії професійного використання ІКТ, яке позитивно змінює не лише моральну культуру майбутніх вчителів початкових класів, а й певною мірою всього навчального закладу. ІКТ сприяє підвищенню рівня активності, а також виявленню мотивації навчання, формування інформаційної компетентності та самостійності. Методичне забезпечення процесу формування моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ пропонується реалізовувати у єдності мотиваційної,

організаційної, процесуальної та контрольно-оцінювальної взаємопов'язаних складових.

6. Якісний аналіз результатів формувального експерименту засвідчив позитивну динаміку формування сутності та змісту моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ за всіма критеріями. Кількісний аналіз результатів експерименту засвідчив незначне зменшення респондентів із низьким (5,6%) і середнім (3,2%) рівнями у КГ. В цілому частка здобувачів КГ із низьким і середнім рівнями складає 50,9%. Суттєве зростання показників респондентів відбулося в ЕГ: кількість здобувачів із високим рівнем зросла до 30,4% (+13,3%) та з достатнім – до 40,8% (+17,8). У контрольних групах ця тенденція виражена значно меншою мірою. Отримані результати дослідження статистично підтверджені за допомогою критерію Колмогорова-Смирнова. Результати проведеного педагогічного експерименту засвідчили, що формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів відбувається за педагогічною системою, відтвореною в моделі, і реалізованою за обґрунтованими організаційно-педагогічними умовами.

Узагальнення результатів експериментальної роботи дало змогу з'ясувати, що загальна гіпотеза дослідження в цілому знайшла своє підтвердження: формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ за результатом впровадження науково обґрунтованої моделі набула ефективності.

Здійснене дослідження дало підстави сформулювати рекомендації Міністерству освіти і науки України щодо розроблення та затвердження на державному рівні Комплексно-цільової програми формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Цей документ має поєднати багаторівневі різноманітні за змістом і формами способами організації професійного становлення майбутніх фахівців освітньої сфери в процесі навчання, спрямованого на формування та розвиток їхньої моральної культури. Вважаємо доцільним підвищити професійну спрямованість у змісті державних стандартів щодо моральної освіти учителів початкових класів

засобами ІКТ; реалізувати наступність і неперервність у процесі підготовки здобувачів вищої освіти.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваного питання. Проблема формування моральної культури у майбутніх педагогів має перспективи для подальшого дослідження. Надзвичайно важливою є проблема застосування у науковому пошуку сучасної філософсько-педагогічної методології ноології, яка ґрунтується на основах християнського віровчення і пізнання духовних, морально-культурних процесів; актуальними є і питання мотивації самовиховання, подолання байдужості до проявів жорстокості, насильства, як реального вияву антикультури. Подальших наукових розвідок потребують питання, що пов'язані з обґрунтуванням, розробленням і введенням до навчальних планів педагогічних закладів вищої освіти та інститутів післядипломної освіти блоку навчальних курсів, спрямованих на підвищення рівня моральної культури здобувачів, вчителів і викладачів ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абашкіна Н. В. Професійні якості вчителя в оцінках німецьких дослідників ХХ століття. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Науково-методичний журнал*. 2012. Вип. 1 (5). С. 191-200.
2. Абашкіна Н. В. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець ХІХ – ХХ ст.): автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04. / Ін-т пед. і психол. проф. освіти АПН України. Київ: 1999. 46 с.
3. Авшенюк Н. М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т пед. і психол. проф. освіти. Київ, 2005. 235 с.
4. Акімова О.В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. 43 с.
5. Альмерот О. В. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами артпедагогіки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. V (55), Issue: 127, P. 7-11.
6. Андрущенко В. П. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «українського прориву». *Вища освіта України*. 2008. № 2. С. 10–17.
7. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів. *Філософія освіти*. № 1. 2005. С. 5–17.
8. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. В. Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
9. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
10. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності: наук. вид. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
11. Бех І. Д. Формування особистісних цінностей як складових образу «Я» вихованця у процесі розв'язання соціально-моральних завдань. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 1. Чернівці: Букрек, 2015. С. 180-187.

12. Бех І. Особистість на виховній шкалі духовності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. № 24(1), С. 49-70.
13. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ–Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
14. Бешок Т. В. Педагогічні умови застосування медіа освітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т професійно-технічної освіти НАПН України. Київ: 2014. 276 с.
15. Биков В. Ю. Мета, будова і функції проектних команд із створення Е-методичних систем відкритої професійної освіти. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. В 5 т. Т. 5. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Київ: «Педагогічна думка», 2007b. С. 219-230.
16. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атіка, 2009b. 684 с.
17. Биков В. Ю. Основні принципи відкритої освіти. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах. / Том 2. Дидактика, методика, інформаційні технології. Київ: «Педагогічна думка», 2007а. С. 67 – 81.
18. Биков В. Ю. Проблеми педагогіки та сучасні інструменти систем відкритої освіти. *Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності* : зб. наук. пр./ за заг. ред. І. А. Зязюна; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. Київ -Харків: НТУ «ХП», 2009а. С. 30-40.
19. Блажко Л. Організаційно-педагогічні умови використання аудіовізуальних засобів навчання викладачами інститутів післядипломної освіти. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_6/4.pdf. (дата звернення: 22.11.2020).
20. Бондар Л. В. Особливості мотивації навчальної діяльності студентів – майбутніх практичних психологів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка. Психологія*. 2017. № 10. С. 20–23.

21. Борхович С. М. Поняття «духовно-моральне виховання» в сучасному педагогічному просторі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Педагогіка і психологія. 2016. № 1. С. 62–68.
22. Брескіна Л. В. Інформаційна культура і інтеграція телекомунікаційних та комп'ютерних мереж. *Комп'ютерно-організовані системи навчання: зб. наук. праць*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2001. Вип. 4. С. 54-60.
23. Брич В. Я., Снігур Х. А. Акмеологічна модель працівника нового типу. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1. С. 122-131.
24. Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: монографія. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2014. 484 с.
25. Васянович Г. П. Вибрані твори: в 7 т. Львів: Норма, 2015а. Т.2: Морально-правова відповідальність педагога: теоретико-методологічний аспект: монографія. 352 с.
26. Васянович Г. П. Вибрані твори: в 7 т. Львів: Норма, 2015b. Т.3: Педагогічна етика: навчальний посібник. 420 с.
27. Васянович Г. П. Вибрані твори у 7 т. Т. 4. Педагогіка і психологія: Навчальний посібник. Львів: Норма, 2015с. 512 с.
28. Васянович Г. П. Духовна культура і антикультура: можливості ІКТ у вихованні студентської молоді. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, проблеми*. 2014. Вип. 37. С. 76-80.
29. Васянович Г. П. Духовно-моральний смисл використання мультимедіа у навчально-виховному процесі. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*. Збірник матеріалів третьої міжнарод. наук.-практ. конф. у 2. ч. Львів. ЛДУ БЖД, 2012. Випуск 3. Ч. 1. С. 46–51.
30. Васянович Г. П. Медіа-освіта і професійна підготовка педагога у розвинених країнах світу. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній*

освіті: досвід, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 5 / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД, 2017. С. 299-304.

31. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Ноологія особистості. Навчальний посібник. Львів: «Сполом», 2007. 312 с.

32. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

33. Вісім мультфільмів, які навчають дитину толерантності. URL: <https://coma.in.ua/30853> (дата звернення: 20.05.2020)

34. Вітвіцька С. С. Основи педагогіки вищої школи: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 320 с.

35. Гайдук Н. М. Професійна підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва (на матеріалах США і Канади): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / Ін-т пед. і псих. Проф. освіти АПН України. Київ: 2005. 23 с.

36. Галузяк, В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., випр. і доп. Вінниця : Вид-во ТОВ фірма «Планер», 2012. 400 с.

37. Гегель Г. Основи філософії права або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. Київ: «Юніверс», 2000, 336 с.

38. Геліваковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Початкова освіта». Херсон: ХДПУ, 2011. 312 с.

39. Глузман Н. А. Система формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 44 с.

40. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. В. Димерця, В. Єрмоленка, Н. Іванової, Є. Мірошниченка. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.

41. Головченко Г. О. Медіаосвіта у США і Канаді: теорія і практика: монографія / ред. Н. Г. Ничкало. Київ: ТОВ Юрка Любченка, 2020. 464 с.

42. Гоне Ж. Освіта і засоби масової інформації / пер. з франц. М. Марченко. Київ: К. І. С., 2002. 100 с.
43. Гончаренко С. У. Мораль / Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 216.
44. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008а. 278 с.
45. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги, 2012. 192 с.
46. Гончаренко С. У. Фундаменталізація професійної освіти як дидактичний принцип. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2008b. № 2. С. 87-91.
47. Громов Є. В., Коломієць А. М., Коломієць Д. І. Кореляція потреб школи та пропозиції системи педагогічної освіти (на прикладі Польщі). *Університет–Школа: співпраця в умовах євроінтеграції*: монографія / за заг. ред. Акімова О.В., Фрищук В. А., Троян Г. В. [та ін]. Вінниця : «Твори», 2019. С. 49-68.
48. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в освіті (ІТКТ). *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008а. С. 364-365.
49. Гуревич Р. С. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2008b. № 2. С. 92-98.
50. Гуревич Р. С. Формування готовності майбутніх учителів трудового навчання до професійного використання інформаційно-комунікаційних технологій. *Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності* : зб. наук. пр./ за заг. ред. І. А. Зязюна. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. Харків: НТУ «ХПІ», 2009. С. 291-299.
51. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Козяр М. М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців: монографія / за ред. Р. С Гуревича. Львів: ЛДУ БЖД, 2012. 380 с.

52. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
53. Гуржій А., Радкевич В., Пригодій М. Методологічні засади цифровізації інформаційно-освітнього середовища закладу професійної освіти. *Нові технології навчання*. 2022. № 96. С. 44-53.
54. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*: хрестоматія. Київ: Ваклер. 1996. С. 62-94.
55. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Каб. Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 17.10.2021).
56. Діуліна В. В. Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Харків: 2002. 187 с.
57. Донцов А. В. Моральна культура вчителя: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. 240 с.
58. Духаніна Н. М. Педагогічні умови застосування медіа освітніх технологій у підготовці магістрів комп'ютерних наук: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ: 2011. 28 с.
59. Дяченко Л. М. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Федеративної Республіки Німеччини: стан і реалії: метод. рек. Київ: ДКС центр, 2016. 84 с.
60. Етика: Навчальний посібник / Т. Г. Аболіна та ін. Київ: Либідь, 1992. 328 с.
61. Жалдак М. І. Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2011. №11 (18). С. 3–16.
62. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-методич. посібник. Київ: МАУП, 2000. 308 с.

63. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
64. Імбер В. І. Педагогічні умови застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутніх вчителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ: 2008. 238 с.
65. Казьмірчук Н. С. Формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів. Scientific and pedagogic internship «Innovative methods of organizational process in the field of pedagogy and psychology in Ukraine and EU countries» : Internship proceedings, October 21-November 29, 2019. С. 62-66.
66. Канюк О. Теоретичний аналіз понять «знання», «уміння», «навички» – як важливих складових професійної компетентності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2011. Вип. 21. С. 66-69.
67. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі: навч. посіб. Київ: КНТ, 2017. 225 с.
68. Каплінський В. В. Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика: монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2018. 494 с.
69. Киричок В. А. Виховання дітей молодшого шкільного віку. *Енциклопедія освіти* /головний ред. В. Г. Кремень. Акад. пед. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 90-91.
70. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: підручник: у 2-х ч. Київ: КНЕУ, 2000. Ч. 1: Психологія суб'єкта діяльності. 243 с.
71. Коломієць А. М. Інформаційна культура вчителя початкових класів: монографія. Вінниця: ВДПУ, Вид-во «Едельвейс», 2007. 379 с.
72. Колосок І. О. Дьомін О. А. «Знання», «уміння» та «навички» як педагогічні категорії і методичні чинники їх формування. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.* 2017. Вип. 275. С. 216-227.

73. Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивної технології: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2011. 40 с.
74. Коновальчук І. І. Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 464 с.
75. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
76. Концепція Нової української школи. Ухвалена рішенням колегії МОН України від 27.10.2016. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/nush/> (дата звернення: 23.10.2020).
77. Концепція розвитку педагогічної освіти. Затверджена наказом МОН України від 16.07.2018. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 18.10.2020).
78. Котун К. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в університетах Фінляндії: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Нац. акад. пед. наук України. Київ: 2015. 278 с.
79. Коцур С. Особливості системи вищої освіти Австрії. Рідна школа. 2018. № 3-4. С. 72-75.
80. Кошманова Т. С. На шляху до новітньої педагогічної освіти (на прикладі Університету штату Мічиган, США). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 345 с.
81. Кошманова Т. С. Світова комп'ютерна мережа у професійній підготовці вчителів: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 200 с.
82. Кремень В. Г. Духовність і цінності буття людини. *Горизонт духовності виховання: колективна монографія* / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена О. Отич. Вільнюс: Zuvedra, 2019. С. 9-11

83. Кремень В. Г. Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2008. № 2. С. 3-11.
84. Кремень В. Г., Ільїн В. В., Борінштейн Є. Р., Гальченко М. С., Ліпін М. В., Погрібна Д. В., Савчук Н. В., Федорчук О. А. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.
85. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.
86. Кубрак С. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя філологічного профілю засобами інформаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет ім. І. Франка. Житомир, 2011. 276 с.
87. Кудін В. О. Засоби масової інформації та професійна освіта: філософсько-педагогічний аспект дослідження: монографія. Харків: НТУ «ХП», 2002. 207 с.
88. Кудін В. О. Організація системи професійної освіти США. *Освіта в інформаційному суспільстві*. Київ: 1998. С. 97-113.
89. Лазарев М. Основи педагогічної творчості: навч. посіб. Суми: ВВП «Мрія» – ЛТД, 1995. 212 с.
90. Латишевська К. В. Методика формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. *Сучасний стан та перспективи розвитку освіти: теорія, практика, інновації*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т. В. Бешок. Кременець: ВЦ КОГПА ім. Т. Шевченка, 2020а. С. 58-62.
91. Латишевська К. В. Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій: метод. комплекс вибіркової навчальної дисципліни (спецкурсу) для викладачів і здобувачів педагогічних закладів вищої освіти (спец.: 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта). Львів: ЛДУ БЖД, 2022. 84 с.

92. Латишевська К. В. Психолого-педагогічний контекст категорії «моральна культура вчителя». *Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології*: матеріали наукових читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського. Львів: ЛДУ БЖД, ЛДУ ФК, 2020b. С. 62-67.
93. Латишевська К. В. Теоретичний аналіз критеріїв сформованості моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки: проблеми та перспективи*. Київ-Львів-Бережани-Гомель-Кельце: 2021a. № 8. С.124-129.
94. Латишевська К. В. Теоретичний контекст формування моральної культури майбутніх вчителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Науково-педагогічний журнал*. 2020с. № 1 (50). С. 164-167.
95. Латишевська К. В. Філософський аналіз поняття «моральна культура вчителя». *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми і перспективи*. 3б. наук. пр. Київ-Львів-Бережани-Гомель-Кельце. 2021b. Вип. 6. С.102-110.
96. Латишевська К. В. Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : метод. реком. Львів: ЛДУ БЖД, 2021с. 26 с.
97. Латишевська К. В. Формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (методичний аспект). *Молодь і ринок*. 2021d. № 7–8 (193–194). С. 135–140.
98. Лещенко М. П. Зарубіжні технології підготовки вчителів до естетичного виховання. Наукове видання. Київ: Ін-т пед. і псих. проф. освіти АПН України, 1998. 172 с.
99. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на Землі: до проблеми педагогічної майстерності: навч.-метод. посібник. Ч.1. Київ: АСМІ, 2003. 304 с.
100. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю: монографія. Львів: «Манускрипт», 2011. 498 с.
101. Литвин А. Інформаційні технології в контексті формування освітнього середовища. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід*,

- проблеми, перспективи. Збірник наукових праць. Ч. 1. / за ред. М. М. Козяра та Н. Г. Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД, 2009. С. 86-89.*
102. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посібник. 3-е вид. Львів : ЛДУБЖД, 2020. 88 с.
 103. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. С. 73-74.
 104. М'ясковський М. Є. Педагогічна освіта Австрії – аспекти генези системи. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка*. 2017. Вип. 7. С. 187-196.
 105. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій: навч. посіб. 4-те вид. Київ: Либідь, 2002. 384 с.
 106. Москальова Л. Ю. Виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: теоретичний та методичний аспекти: монографія. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. 464 с.
 107. Мукан Н. Неперервна професійна освіта Канади, Великобританії, США: форми і методи професійного розвитку педагогів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-методичний журнал*. 2007. Вип. № 1–2. С. 157-165.
 108. Нагач М. В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ: 2008. 21 с.
 109. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: схвалена Указом Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 18.11.2020)
 110. Несін Ю. М. Організація та управління процесом навчання в системі післядипломної освіти Франції: метод. рекомендації. Херсон: РІПО, 2010. 36 с.
 111. Ничкало Н. Г. Ключові напрями педагогічних досліджень з проблем використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи: зб. наук. пр.* Львів: ЛДУ БЖД, 2006. Вип. 1. С. 21-29

112. Ніцше Ф. Ранкова зоря. Думки про моральні пересуди. Київ: Темпора, 2021. 800 с.
113. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Фірма «Довіра», 1992. 141 с.
114. Огієнко О. І. Компетентісно-модульний підхід у професійній освіті: зарубіжний досвід. Педагогічна і психологічна наука в Україні: зб. наук. праць: в 5 т. Київ: Педагогічна думка, 2012. Т. 4: Професійна освіта і освіта дорослих. С. 218-228.
115. Олексієнко Н. О. Формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів, 2018. 270 с.
116. Онляндія – безпечна веб-країна. Сайт з безпеки дітей в Інтернеті. URL: <https://disted.edu.vn.ua/media/bp/html/etusivu.htm> (дата звернення: 26.02.2020).
117. Отич О. М. Виховання як духовне преображення особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Педагогічні науки*. 2019. Вип. 8. С. 125-135.
118. Павлюк В. І. Підготовка майбутніх учителів у системі багаторівневої педагогічної освіти в Канаді: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань: 2012. 494 с.
119. Перепелюк І. Р. Організаційно-педагогічні умови партнерства дошкільного навчального закладу і сім'ї в Республіці Польща: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ДВНЗ «Прикарпатський нац. Ун-т ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
120. Петляєва В. В. Педагогічні умови формування моральної культури майбутнього вчителя іноземних мов : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 261 с.
121. Петrenchко М.О. Педагогічна спадщина Хелен Паркхерст у контексті розвитку педагогіки США у першій половині XX ст.: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2016. 229 с.

122. Пивоварчук М. Підготовка фахівців за спеціальностями напряму «Педагогіка» у Вроцлавському університеті. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи*: у 3-х т. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. Т. 1. Підготовка педагогічних кадрів у вищій школі, виклики, проблеми, динаміка змін: зб. наук. пр. С. 100-120.
123. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / О.М. Пехота та ін. За ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ: Вид-во А.С.К., 2003. 240 с.
124. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
125. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 360 с
126. Пістунов І. М. Моделювання бізнес процесів: навчальний посібник Дніпро: НТУ «ДП», 2021. 130 с. URL: http://pistunovi.inf.ua/MOD_BIZ_IPOU.pdf (дата звернення: 13.04.2021).
127. Поздняков В. М. Наука і освіта в ноосферній концепції В. І. Вернадського: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.02. Київ, 2006. 18 с.
128. Портал сучасних педагогічних ресурсів. URL: <http://www.intellect-invest.org.ua/> (дата звернення: 11.12.2019).
129. Постильна О. О. Формування моральних цінностей студентів педагогічних університетів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Умань, 2015. 20 с.
130. Поясок Т. Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2009. 346 с.
131. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 18.10.2022).

132. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 05.03.2023).
133. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.06.2023).
134. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 18.06.2023).
135. Прокопенко І. Ф. Професійне самовизначення молодшої генерації української інтелігенції: проблеми і чинники впливу. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2008. № 2. С. 40-44.
136. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: монографія. Київ: Вища школа, 1997. 180 с.
137. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Абрис, 1997. 416 с.
138. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: автореф. дис д-ра пед. наук: 13.00.04 / Луганський ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2004. 42 с.
139. Савчин М. В. Здатності особистості: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 288 с.
140. Саух П. Від розбалансованості до синергії освітнього процесу: проблеми і перспективи. *Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph*. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена О. Отич. Вільнюс: Zuvedra, 2019. С. 74-90.
141. Сидорчук Н. Г. Система професійно-педагогічної підготовки студентів університетів у контексті єдиного європейського освітнього простору: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 44 с.

142. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури: монографія. Київ: ТОВ «Едельвейс», 2014. 404 с.
143. Сім фільмів про дітей з обмеженими можливостями / Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти. URL: <https://rcpio.ippro.kubg.edu.ua/?p=867> (дата звернення: 15.04.2020)
144. Сковорода Г. С. Вхідні двері до доброго християнського життя. *Буквар миру*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. С. 36–47.
145. Смірнов М. М., Жорник В. В. Сучасна система освіти у Франції. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 19(1). С. 7-10.
146. Смолінська О. Є. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України: монографія. Суми: Університетська книга, 2014. 362 с.
147. Созонюк О. Методологічні основи структурно-функціональної моделі психологічної культури вчителя початкової школи. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 12. С. 207–212.
148. Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів напряму «Початкова освіта». Херсон, 2011. URL: <https://www.kspu.edu>. (дата звернення: 18.10.2020).
149. Спіноза Б. Етика. Київ: Видавничий союз «Андронум», 2020. 210 с.
150. Стаднік Н. В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи : монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2016. 164 с.
151. Струзік З. Виховна програма на основі цінностей за вченням Івана Павла II. Варшава: Ін-т Папи Римського Івана Павла II у Варшаві, 2014. 581 с.
152. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976а. Т.1. Методика виховання колективу. С. 403-637.
153. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976б. Т.1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. С. 55–206.
154. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976с. Т. 2. Як виховати справжню людину. С. 149–408.

155. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976d. Т. 2. Сто порад учителям. С. 419-654.
156. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я. М., 2016. 473 с.
157. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навчальний посібник / Г. Г. Швачич та ін. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.
158. Тищенко С. П. Знання. *Енциклопедія освіти* / АПН України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
159. Товканець Г.В. Етична культура у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2016. № 2 (4). С. 153-158.
160. Туркевич О. В. Терміни знання, вміння, навички: від унормування до гармонізації в сучасній українській лінгводидактиці. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія*. 2018. Т. 21, № 2. С. 119-126.
161. Турчин А. І. Сучасні підходи до підготовки вчителів професійної школи у Німеччині: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2003. 20 с.
162. Федорова М.А. Обґрунтування рівнів сформованості соціально-моральної активності дітей шестирічного віку. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: збірник наукових статей у 2 томах*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. Т.2. С. 208-211.
163. Філіпчук Г. Г. Духовне й націокультурне у змісті освіти. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2014. Вип. 1-2. С. 3-18
164. Філіпчук Г. Г. Національна освіта: особистість і суспільство. Збірник наук. пр. Чернівці: Зелена Буковина, 2013. 844 с.
165. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

166. Франко І. Педагогічні статті і висловлювання. Київ: Рад. школа, 1960. 299 с.
167. Фуллан М. Сила змін. Вимірювання глибинних освітніх реформ. Львів: Літопис, 2000. 269 с.
168. Харченко С. Я. Соціалізація дітей і молоді в контексті соціально-педагогічної діяльності. *Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України. Т. 1. Теорія та історія педагогіки*. Київ: Педагогічна думка, 2007. С. 339-349.
169. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів: дис. ... д-ра пед. наук / Ін-т пед. і псих. проф. освіти НАПН України. Київ, 1999. 433 с.
170. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. 2-е доп. вид. Харків. 2018. 294 с.
171. Цюприк А. Я. Концептуальні засади використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі самоосвітньої діяльності вчителя. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. №7(12). С. 483-491.
172. Чайка В. М. Теорія і методологія підготовки майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський нац. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2006. 44 с.
173. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.
174. Шандрук С. І. Система професійної підготовки вчителів середньої школи у Сполучених Штатах Америки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Класичний приватний університет. Запоріжжя: 2013. 40 с.
175. Шевченко Г. П. Духовність особистості у вимірах культури, виховання та освіти: вибрані наукові статті. Київ: «Педагогічна думка», 2017. 210 с.
176. Що таке модель?. URL: <https://sites.google.com/view/vernisazh-modeley/> (дата звернення: 14.12.2020).

177. Adorno T. W. *Aesthetic Theory*. Translated by Robert Hullot-Kentor. London: Athlone Press, 1997. 285 p.
178. Adorno T. W. *Minima moralia*. Paris: Payot, 1991. 243 p.
179. Andrews J. Alternative futures for Faculties of Education. *Canadian Journal of Education*. 1984. №9. P.261-275.
180. Benner D. Die Rolle der Religion im Rahmen der ethischen und Unterweisung. Statement zur Podiumsdiskussion im Rahmen des Symposiums «Ethik ohne Religion?», Beiheft zur Berliner Theologischen Zeitschrift 1996», nr 13, P. 133-136.
181. Bernar H. Wspólczesne kierunki pedagogiczne. *Pedagogika*: w 3 t. T. 1. Podstawy nauk o wychowaniu / Redakcja Bogusław Sliwowski. Gdansk: Gdanskie Wydawnictwo Pedagogiczne, 2006. s. 195-275.
182. Chickering A. W., Gamson Z. F. Seven principles for good practice in undergraduate education. In A. W. Chickering, Z. F. Gamson. *Applying The seven principles for good practice in undergraduate education*. San Francisco 1991. Jossey-Bass. pp. 63-69.
183. Conche M. *Orientation philosophique*. PUF, 1990, pp. 45-48.
184. Dewey J. *Democracy and Education*. Publisher: Wilder Publications, 2008, 312 p.
185. Fasko D. Education and Creativity. *Creativity Research Journal*, 2001. V.13 (3-4), p. 317-327.
186. Ferencz Kr. *Wprowadzenie dzieci w kulturę*. Wrocław Wydawnictwo uniwersytetu wrocławskiego, 1995. 158 s.
187. Foucault M. *Le Souci de soi*. NRF Gallimard, 1984. pp. 57-62.
188. Gorski. P. *Multicultural Education and the Internet: Intersections and Integrations*. McGraw-Hill, Inc., 2004. 190 p.
189. *Handbook of Primary Education*. The Council of Europe / Edited by M. Galton. University of Leicester, Alan Bluth, formerly Professor of Education. University of Liverpool. David Fulton Publishers, London in association with the Council of Europe Strasbourg. 1998. 529 p.

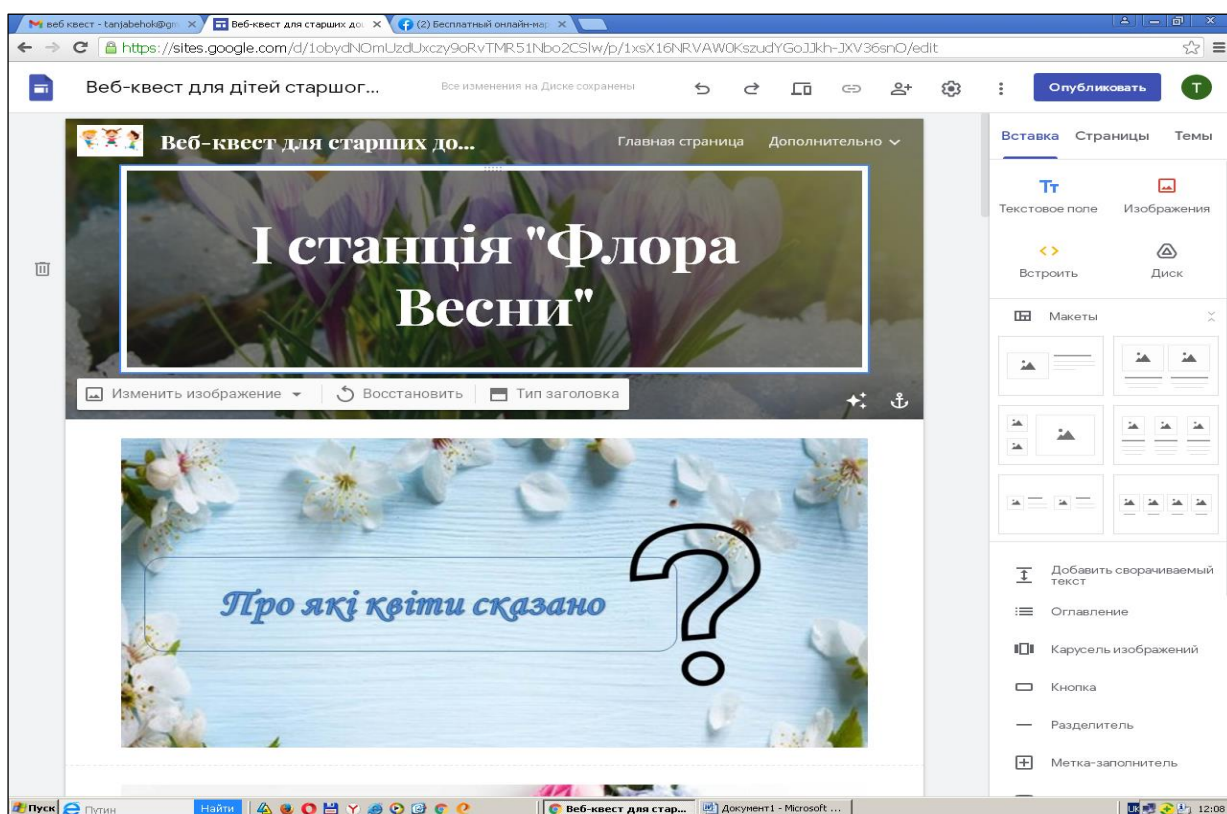
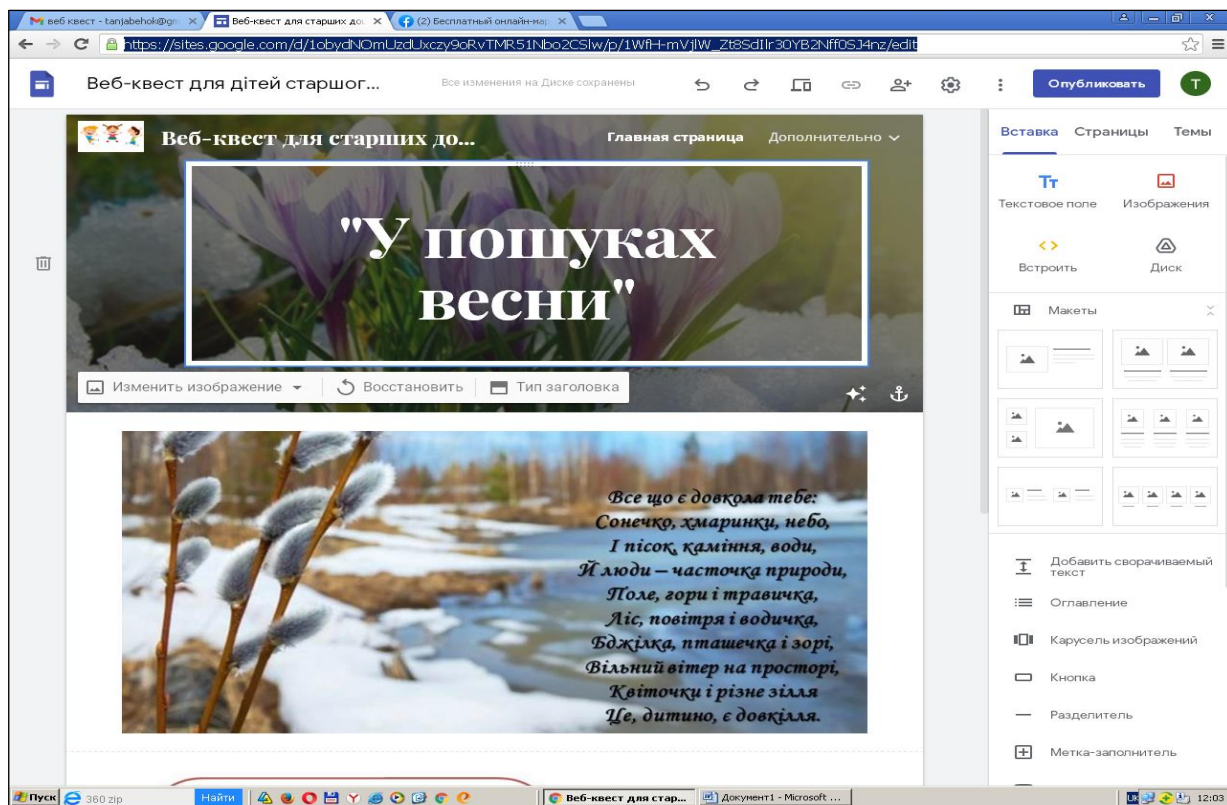
190. Heckhausen J., Heckhausen H. Motivation and Action. Publisher: Springer Cham. 2018. 909 p.
191. Homplewicz J. Etyka pedagogiczna. Rzeszow: Wydawnictwo Wyzszej szkoly pedagogicznej, 1996. 222 s.
192. Kant I. Lectures on Ethics / Edited and Translated Peter Heath and J.B. Schneewind. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 507 p.
193. Kant. I. The Metaphysics of Morals / Translated by Mary J. Gregor. Cambridge University Press, 2017. 308 p.
194. Kiedrowicz G., Teoria i praktyka informatycznego przygotowania nauczycieli, Radom, 2000. 427 s.
195. Levinas L. Ethique et infini. Biblio essais. Paris: Le Livre de Poche, 1982. 134.
196. Misrahi R. Traite lu Bonheur, t. 2, Ethigue, politigue et Bonheur. Seuil, 1983. pp. 29 sg.
197. Moore G. E. Principia Ethica. / Edited Tomas Baldwin. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 313 p.
198. Okon W. Wprowadzenie do dydaktyki ogulnej / Wydanie 5. Warszawa:Wydawnictwo Akademickie «Zak», 2016. 424 s.
199. Petko D., Hontgger B. Digitale in der schweizerischen Lehrerinnen Bund Lehrerblung: Hinterunde Ansätze und Perspektive. *Beitrage zur Lehrerbildung*, 2011. № 29. S. 155-171.
200. Schweitzer A. The Philosophy of Civilization. New York: Prometheus Books, 1987. 309 p.
201. Sliwerski B. Pedagogika: 3 t. .T. 1. Podstawy nauk o wychowaniu Redakcja naukowa Boguslaw Sliwerski. Gdansk: Gdanskie Wydawnictwo pedagogichne, 2006. 446 s.
202. Szempruch, J. Pedagogiczne ksztalcenie nauczycieli wobec reform edukacji w Polsce. Rzeszow: Wydawnictwo Wyzszej szkoly pedagogicznej, 2000. 378 s.
203. Vasianovych H., Shewkun G. and Latyshevsk K. Aesthtic Categories Love, Joy, and Fear in the professional Activity of a Teacher. *Jornal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 8.1. (apr. 2021), P. 17-23.

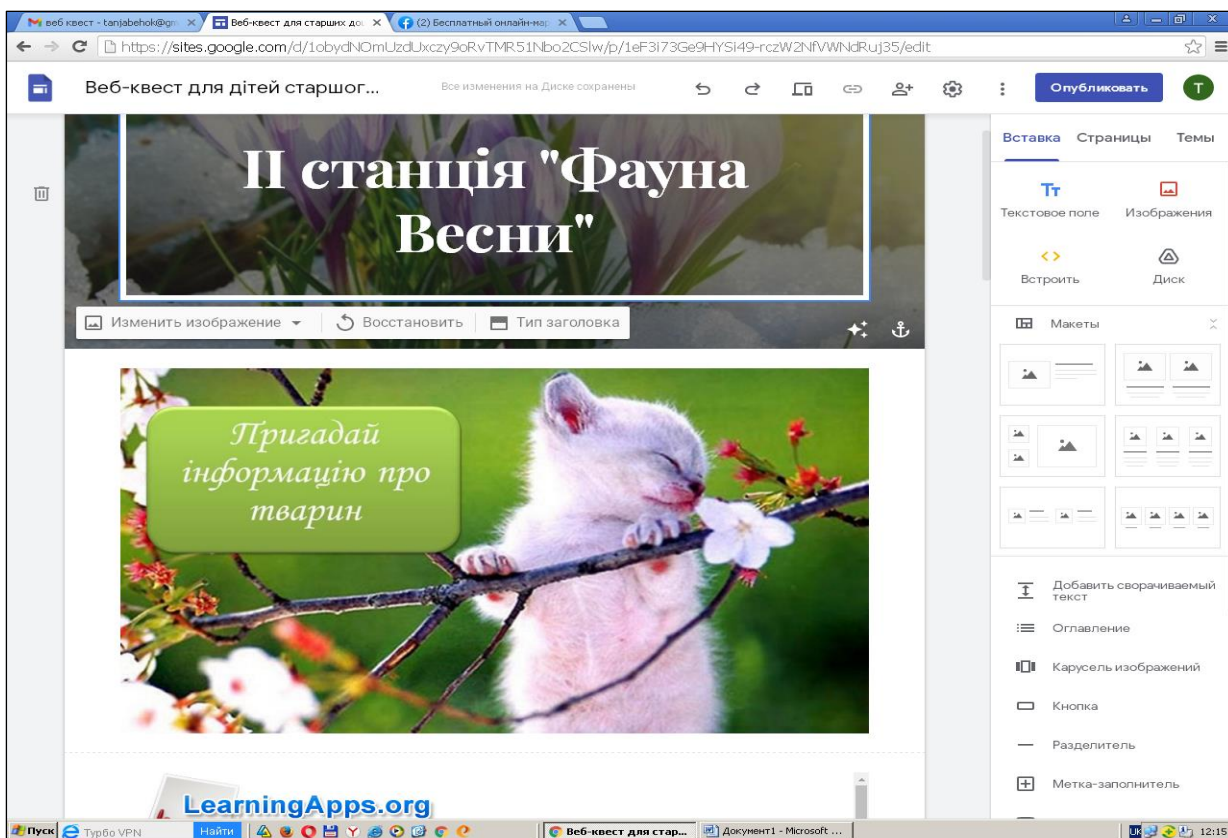
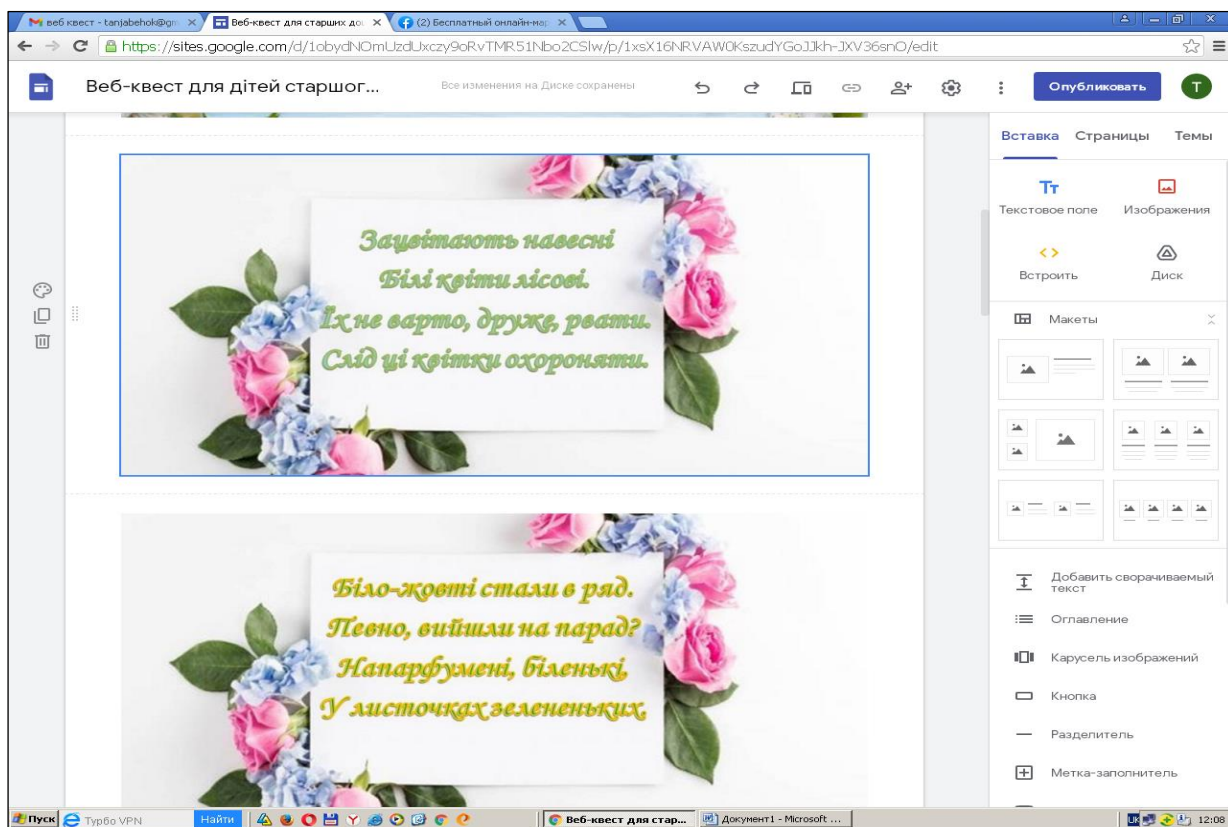
204. Vasianovych H., Budnyk O., Klepar M., Beshok T., Latyshevska K. Pragmatism Studies and problems of teacher training. *Revista Inclusiones*, vol 7, 4 2020 p. 59-73.
205. Wang J. Citation time window choice for research impact evaluation. *Scientometrics*, 94 (3), 2013. p. 851-872
206. Wilcz J. Systemowa koncepcja człowieka. Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia / Pod redakcją T. Lewowickiego, I. Ziaziuna, J. Wilsz, N. Nyczkało. Wyp. IV. Częstochowa – Kijów. 2012. S. 151-170.
207. Chesters A. Who's been left out / Blamey, E. (ed) Making Access for All a Reality. Proceedings, Countryside Recreation Network, Cardiff University 1997. pp. 32-36.

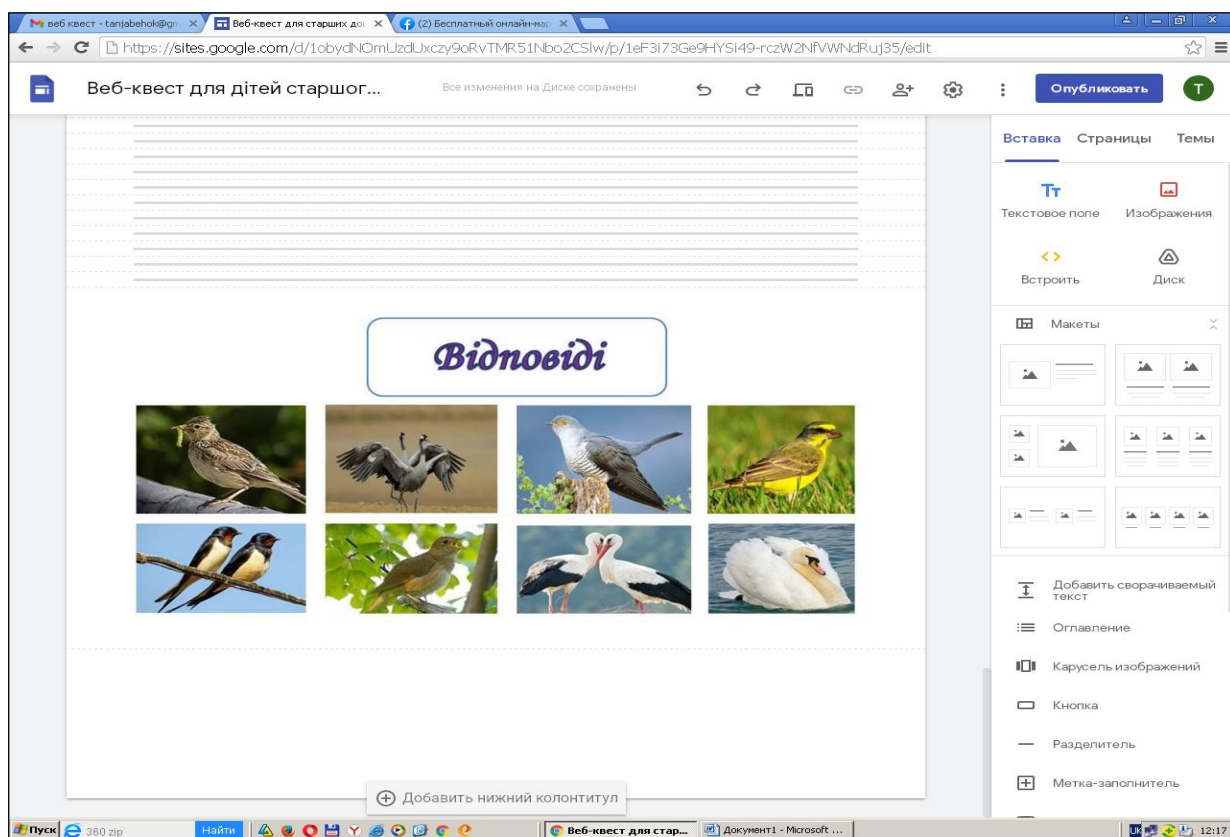
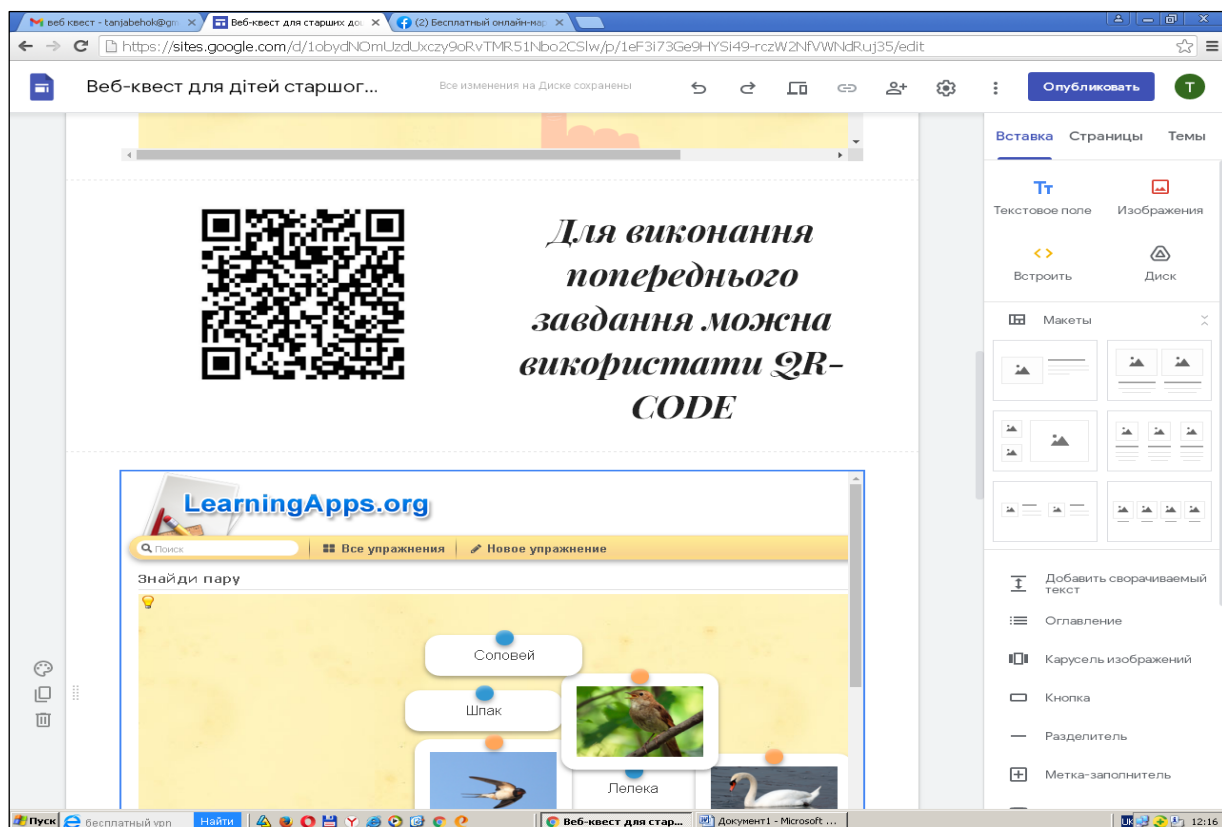
ДОДАТКИ

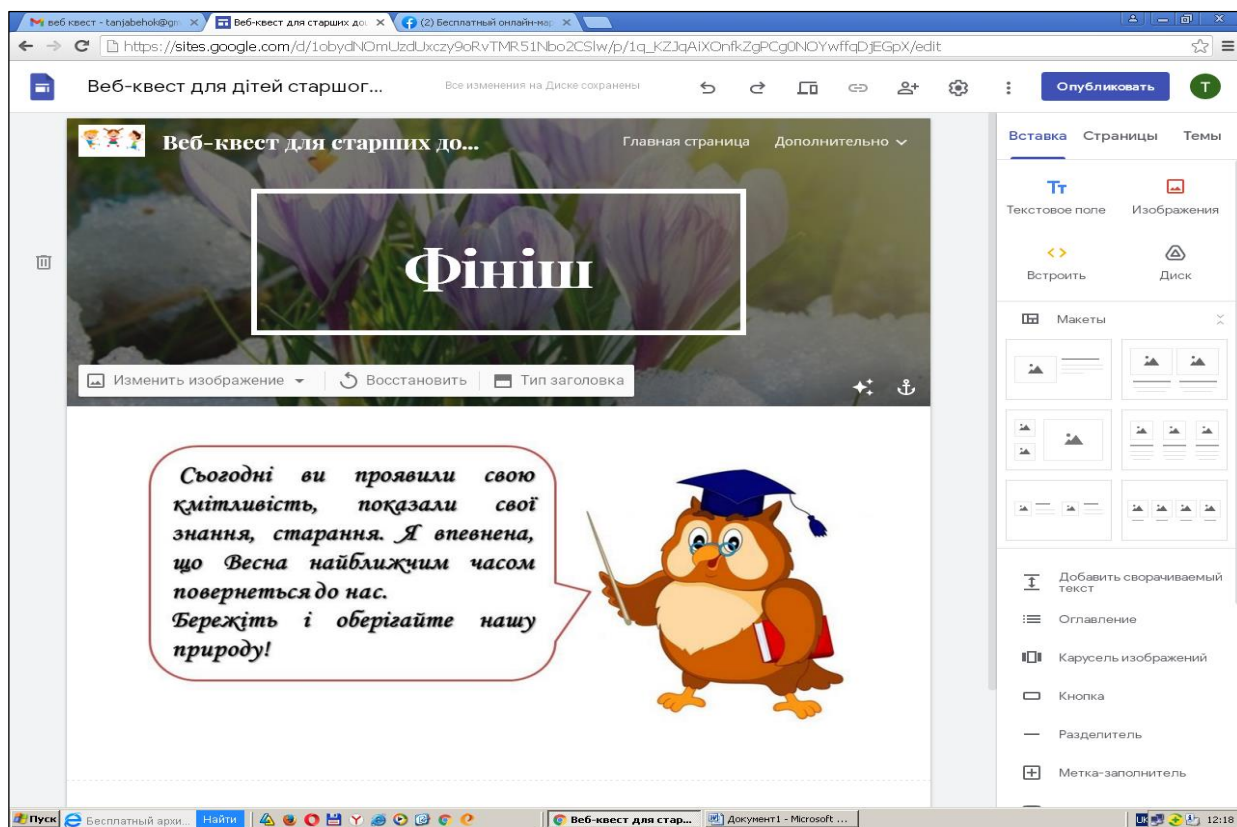
Веб-квест «У пошуках весни»

(URL: https://sites.google.com/d/1obydNOMUzdUxczy9oRvTMR51Nbo2CSlw/p/1WfH-mVjIW_Zt8SdIlr30YB2Nff0SJ4nz/edit).

Результати опитування серед учителів початкових класів, які працюють як в міських, так і в сільських школах (30 осіб) на тему: «Використання засобів ІКТ у виховній роботі з учнями»

Використання ІКТ внесло зміни у всі аспекти життя загальноосвітньої школи. Передусім – змінилася роль учня. Він став активним учасником освітнього процесу, перетворився на партнера вчителя (допомагає у підготовці та проведенні уроків і позакласних заходів). Використання ІКТ являється додатковим стимулом та дозволяє підтримати інтерес до навчально-виховної роботи в школяра.

Основними напрямками діяльності в процесі інформатизації виховної роботи є:

- комп'ютерний супровід виховної роботи як засіб реалізації нових педагогічних технологій;
- телекомунікації – розширення локальної мережі школи, участь у телекомунікаційних проєктах;
- профорієнтація учнів;
- видавнича діяльність;
- електронний документообіг;
- моніторинг якості виховного процесу;
- використання інформаційних технологій статистичної звітності.

Використання ІКТ у виховній роботі надає широкі можливості для реалізації різних проєктів («Життя без насильства», «Твоє життя – твій вибір»). Основні «плюси» у використанні ІКТ: наочність, можливість отримати великий обсяг інформації за малий проміжок часу, доступність і відносно низькі витрати на обладнання.

Класні та інформаційні години супроводжуються комп'ютерними презентаціями, складеними або вчителем, або учнями та використанням матеріалів Інтернету.

Пошук інформації до бесід, тренінгів та круглих столів став набагато простішим за допомогою ресурсів мережі Інтернет. Ведення електронного класного фотоальбому зберігає в пам'яті дітей яскраві моменти їх освітнього життя. Найбільш ефективним є створення та поповнення такого альбому силами учнів за підтримки вчителя.

Аналітико-прогностична функція передбачає вивчення індивідуальних особливостей учнів та їх розвиток. У цьому вчителю здатні допомогти ІКТ. Проведення тестування та підрахунок результатів можна довірити

комп'ютерній програмі. Під контрольною функцією мається на увазі контроль за успішністю і відвідуваністю учнів навчальних занять. Школа живе традиціями. Але для підтримки їх сьогодні потрібні нові форми, новий зміст, та нові технології роботи. Тому в організацію виховних заходів (у тому числі і традиційних) міцно входять інформаційні технології.

Незаперечні переваги естетичного оформлення заходів за допомогою якісного звуку, оригінальних заставок і тематичного відеоряду в програмах Microsoft Power Point і Photo Story, виконаних із застосуванням комп'ютера. Використання цифрової камери дозволяє поповнювати відеоархів школи якісними матеріалами і готувати на пам'ять випускникам унікальні підбірки матеріалів. Для проведення заходів розробляються дипломи, медалі, листівки, нагородні значки, міні-оформлення, що дозволяє зробити заходи більш видовищними і яскравими.

Застосування ІКТ в організації ефективної взаємодії з сім'єю обґрунтовано необхідністю відповідати вимогам сучасного інформаційного суспільства. Звичним стало інформування батьків про життя школи на сайті закладу освіти.

Таким чином, використання ІКТ та Інтернету дозволяє оптимізувати виховний процес, залучити до нього учнів як суб'єктів освітнього простору, розвивати самостійність, творчість і критичне мислення. За рахунок чого ж це відбувається? Перш за все – аудіо-і відеоряд допомагають відтворити ситуацію, занурюючи нас в певні стани. Саме цей механізм – емоційне занурення – лежить в основі нових можливостей. Комп'ютерні технології дозволяють інформації бути короткою, і в той же час – яскравою. Додамо до цього інтерес школярів до комп'ютерів і ми отримаємо включення емоційної сфери, яка і формує особливе ставлення до світу, те саме «ціннісне сито».

Педагоги-організатори, мабуть, більше ніж інші працівники освіти, потребують використання ресурсів Інтернет для актуалізації і візуалізації фактичної інформації про навколишній світ та потреби сучасної молоді. Крім того, Інтернет сприяє підвищенню кваліфікації вчителів, дозволяючи використовувати у своїй діяльності найновітніші технології у роботі з дітьми.

Програма спецкурсу «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

Робоча навчальна програма
вибіркової дисципліни «Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

1. Назва курсу
«Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій» Форма навчання: денна, заочна Спеціальність: «Початкова освіта», «Дошкільна освіта»
2. Тип курсу (обов'язкі або за вибором здобувача)
За вибором здобувача
3. Рік навчання
3
4. Семестр
5
5. Кількість кредитів
3
6. Прізвище, ім'я, по батькові, посада, вчене звання та науковий ступінь викладача, який викладає дисципліну
7. Мета курсу
<i>Мета курсу</i> – формування сучасного рівня моральної культури здобувачів вищої освіти шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, набуття практичних навичок застосування інформаційних технологій для підвищення ефективності роботи та мотивування до подальшого саморозвитку в цьому напрямі
8. Передумови
Знання з навчальних дисциплін «Педагогічна етика», «ІКТ в освіті», «Вступ до спеціальності з елементами пропедевтичної практики», «Дистанційні технології навчання» Знання, вміння, навички, набуті під час проходження педагогічної практики у школі.
9. Зміст курсу

№ з/п	Змістовні модулі та їхня структура	Загальна кількість годин	Лекції	Практичні семінар. заняття	Сам. робота
Модуль 1. Моральна культура особистості та етикет					
1.	Моральна культура особистості: сутність, зміст та значення понять	8	2	2	4
2.	Роль і місце морального виховання в освітньому процесі	8	2	2	4
3.	Професійна етика та моральна свідомість. Інформаційна етика	8	2	2	4
4.	Моральна культура вчителя початкових класів, її складові	8	2	2	4
5.	Духовно-моральний смисл використання ІКТ в освітньому процесі	4	2	2	
Модуль 2. Вплив засобів ІКТ на моральне виховання майбутніх учителів початкових класів					
6	Інформатизація освіти – вимоги до вчителя початкових класів	10	2	2	4
7	Методика застосування ІКТ в НУШ	10	2	2	4
8	Використання відео- та аудіоматеріалів з метою морального виховання молодших школярів	10	2	2	4
9	Інтернет-ресурси: способи пошуку, обробки та передачі інформації	10	2	2	4
10	Хмарні технології навчання. ЗМІ духовно-морального спрямування	10	2	2	4
11	Онлайн-сервіси духовно-морального спрямування у роботі вчителя початкових класів	10	2	4	4
12	Використання ІКТ у підготовці та проведенні занять духовно-	4	2	2	

	морального спрямування у початковій школі				
	Загальна кількість годин	90	24	26	40
10.Список рекомендованої літератури					
1. Бабак І. Моральне виховання дітей дошкільного віку: теоретичний аналіз проблеми. Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи: матеріали третьої науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та здобувачів. Випуск 4. / Упорядники: О. І. Кіліченко, Л. І. Хімчук. Івано-Франківськ, 2017. с. 187-190 2. Божко А. В. Засоби та методи морального виховання дошкільників. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 49. С. 52-57. 3. Бутенко О. Г. Моральне виховання молодших школярів: педагогіка партнерства в новій українській школі. <i>Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи</i> : зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 42-45. 4. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 256 с. 5. Головань М. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення. <i>Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах</i>. 2007. № 4. С. 62 – 69. 6. Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена М. Отич. Вільнюс: Zuvedra, 2019. 584 с. 7. Гуменникова Т.Р. Першооснови моральної культури. Початкова школа 1995. №4. – С. 14–16. 8. Дорошенко Ю.О. Інформатика: еволюція поняття // Міжнародна науковопрактична конференція інформатизація освіти України: європейський вимір [Електронний ресурс]. URL: http://labconf.ic.km.ua/tezy/docs/71.pdf 9. Етика: навч. посіб. / В.О. Лозовой, М.І. Панов, О.А. Стасевська та ін.: За ред. В.О. Лозового. К.:Юринком Інтер, 2002. 224 с. 10. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки» / Відомості Верховної Ради, 2007, № 12. С. 102. 11. Інформаційна етика та право, інформаційна безпека. URL: https://pidru4niki.com/1630020661380/informatika/informatsiyna_etika_pravo_informatsiyna_bezpeka (дата звернення 24.04.2021). 12. Кірик М. Нова українська школа: організація діяльності учнів					

початкових класів закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Львів: Світ, 2019. 136 с.

13. Лозовой В.О., Уманець О.В., Ценко М.Б. Культура особистості та етикет: Посіб. Х. : Регіон-інформ, 2004. 112 с.

14. Мовчан В.С. Історія і теорія етики: Курс лекцій. Л., 2005. С. 432 – 481.

15. Максимюк С.П. Педагогіка : навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 667 с.

16. Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / Волошенюк та ін.; за ред.. Волошенюк О.В., Іванова В.Ф. Київ: ЦВП, АУП, 2018. 234 с.

17. Моральна свідомість. Громадські функції моралі. Мораль, право і політика. URL: <http://studies.in.ua/shpora-filosofy/672-81-moralna-svdomst-gromadsk-funkcyi-moral-moral-pravo-poltika.html> (дата звернення 24.04.2021).

18. Поняття професійної етики. URL: https://stud.com.ua/59912/etika_ta_estetika/ponyattya_profesiynoyi_etiki (дата звернення 24.04.2021).

19. Початкова освіта: Методичні рекомендації в освітньому процесі Типової освітньої програми для 2 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (під кер. О.Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті; орієнтири для календарно-тематичного планування (2 клас НУШ). Київ: Опіон, 2019. 192 с.

20. Проблеми етико-педагогічної поведінки викладачів початкової школи. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14860/>(дата звернення 23.04.2021).

21. Професійна етика // Stud: веб-сайт. URL: https://stud.com.ua/52680/etika_ta_estetika/profesiyna_etika (дата звернення 24.04.2021).

22. Слюзко В., Плахтій С. Моральна свідомість як філософське поняття. Педагогічний дискурс. 2014. Випуск 16. С. 173-178.

23. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навчальний посібник / Г.Г.Швачич та ін. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.

24. Табачук Ю. В. Моральна свідомість особистості: психологічні виміри аналізу. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. «Проблеми сучасної психології»*. 2011. Випуск 13. С. 497-506.

25. Шиманова О. Етика і професійна етика: навч.-метод. посібник. Львів : ПП Сорока Т. Б., 2013. 132 с.

11.Форми, методи, технології навчання, організації і здійснення діяльності здобувачів та контролю їхніх досягнень

Діяльність здобувача:

- робота на лекційних заняттях;
- виконання практичних робіт у зошиті, на комп'ютерах, планшетах, нетбуках;
- доповідь, усні повідомлення, виступи перед аудиторією;
- відповіді здобувачів на запитання, що потребують детального аналізу проблеми;
- розробка плану-конспекту медіа-уроків духовно-морального спрямування;
- захист уроків;
- підготовка самостійних робіт;
- аналіз медіа текстів, Інтернет-ресурсів.

Діяльність викладача:

- підготовка лекційного матеріалу;
- розробка мультимедійних презентацій;
- оформлення схеми-аналізу виконання практичних, самостійних робіт;
- впровадження ІКТ в освітній процес.

Поточний контроль:

виконання письмових самостійних робіт, усний фронтальний та індивідуальний контроль; написання двох контрольних робіт за результатами модулів.

Підсумковий контроль:

оцінювання уроків здобувачів з ІКТ підтримкою.

Форма семестрового контролю:

Залік (презентація відеоуроку, заняття духовно-морального спрямування).

12.Критерії оцінювання у відсотках (максимальна кількість балів 100)

Практичні роботи – 25%, самостійні роботи – 25%, доповіді, усні повідомлення – 20%, захист відеоуроків уроків – 30%

13.Мова викладання

Українська

Досягнення та діяльність номінованих найкращих вчителів премії Global Teacher Prize

Це світова щорічна премія вчителів, які зробили видатний внесок у професію. Премію засновано фондом Varkey GEMS Foundation, щоб підкреслити важливість педагогів і той факт, що в усьому світі їхні зусилля варті того, аби бути визнаними на найвищому рівні.

Досягнення та діяльність номінованих найкращих вчителів премії Global Teacher Prize:

- Досягнення помітних результатів у навчанні учнів. Наприклад, через поліпшення оцінок учнів, відвідуваність/поведінку учнів; ті досягнення, які учні мають в подальшій освіті, в роботі, а також надання їм якомога більше можливостей для реалізації власного потенціалу.
- Застосування інноваційних та ефективних освітніх практик, які можна відтворювати та розширювати так, щоб вплинути на освіту в усьому світі. Наприклад, за допомогою інноваційного використання технологій чи нетипових освітніх методик, які можна відтворити і в інших школах у тому самому контексті.
- Визнання досягнень учителів у класі та поза його межами учнями, колегами, директорами шкіл чи членами більш широкої спільноти. Наприклад, отримання місцевих/національних нагород для вчителів; визнання у місцевій/національній пресі чи в академічних публікаціях; рекомендації від учнів, колег, керівників; активне членство на вищому рівні в незалежних організаціях чи радах, які сприяють розвитку освіти.
- Допомога дітям у тому, щоб вони ставали громадянами світу, шляхом надання їм освіти, що ґрунтується на цінностях розвитку в молоді навичок для життя та роботи. Така освіта має готувати їх до світу, у якому діти будуть зустрічатися з людьми різних віросповідань, культур і національностей. Прикладом може бути організація працевлаштування або інші методи доступу до ринку праці; зв'язок з освітніми закладами в інших частинах світу, а також сприяння програмам обміну здобувачами.
- Досягнення (поза межами класної кімнати), які забезпечують суспільство унікальними моделями для реалізації успіху не лише особистого, а й загального, зокрема у викладацькій професії. Визнання шляхом нагород спільноти; членство в місцевих організаціях (будь-які статті в пресі будуть корисними).
- Заохочення вчителів залишатися в професії та розвивати їхні навички, а також стимулювання інших стати педагогами.

Наприклад, викладання чи наставництво вчителів, робота на вступних педагогічних тренінгах, наставництво інших вчителів, а також здійснення (з іншими) безперервного професійного розвитку. Крім того, участь у публічних дебатах щодо викладацької професії, можливо, шляхом виступів, написання статей, ведення блогів, участь у роботі медіа, кампанії в соціальних мережах, участь у заходах чи конференціях.

Найкращі вчителі премії GLOBAL TEACHER PRIZE

Василь Дяків (2020)

В чому ваша вчительська суперсила?

- базується на підтримці моєї сім'ї, цінностях та вірі в Бога.
- у натхненні моїх учнів, які досягають успіхів у своєму житті на основі власного відповідального вибору.
- у педагогічній свободі та творчості під час освітнього процесу і пізнання світу в цілому.
- у постійному пошуку нового, творчого, цікавого, відході від стандартів та догм, створенні власної ефективної системи співпраці

Наталя Кідалова (2019)

Джерело натхнення:

Бути прикладом віри в чудеса для потенційних змінотворців. А ще — втілювати ці дива в реальність, попри перешкоди та необхідність виходити з зони комфорту.

Її називають: «Джерело - яке ніколи не пересохне».

Олександр Жук (2018)

«Вчитель XXI сторіччя — психолог та актор в одному флаконі! Має вміти подати себе, зацікавити своєю особистістю».

Вважає, що сучасному викладачу важливо триматися на одній хвилі з юним поколінням: відкинути консерватизм, бути стильним і розумітися на трендах.

Анна Домніч

Населений пункт: місто Київ

Навчальний заклад: Новопечерська школа

Предмет: Фізкультура, Хореографія

Для пані Анни найкращим показником успішності її учнів є бажання відвідувати її тренування. Вона активно розвиває культуру мажорет-спорту в Україні: за кілька років її учні вже встигли стати чемпіонами Києва та України. У популярній соцмережі TikTok її руханки набирають безліч переглядів. Анна активно впроваджувала тему спорту у Всеукраїнській школі онлайн, її уроки були одними з найпопулярніших.

Мрія

Моя професійна мрія — щоб пролунав гімн України на чемпіонаті світу. В 2021 році ми представляємо країну на цьому чемпіонаті. Я назавжди запам'ятала відчуття, коли ми стали призерами чемпіонату Європи. Тож моя мрія — щоб наша країна була призером чемпіонату світу і діти отримали ці емоції ще раз!

Найближча ціль

Презентувати в Києві разом з учнями танцювальний 3D-мюзикл «Маленький Принц».

Привести до перемоги свою учнівську команду на чемпіонаті світу з мажорет-спорту у 2021 році

Анна Домніч

- Допомагає дітям відчувати: «У кожного з нас за спиною крила. Їх тільки треба розправити».
 - Робить спорт сенсом життя молодого покоління.
- «Не виховуйте дітей — виховуйте себе». Анна надихає досягати першості власним прикладом.
 - Підігриває мотивацію учнів у найскладніші часи.
 - Виховує не спортсменів, а людей з великою мрією
 - Знає, що робити, аби діти повірили в себе.

Андрій Олійник

Населений пункт: місто Кам'янське Дніпропетровської області

Навчальний заклад: Середня загальноосвітня школа №35 Кам'янської міської ради

Предмет: Вчитель початкових класів

Своїм великим досягненням пан Андрій вважає те, що його 28 учнів читають понаднормово. Окрім використання інноваційних платформ для навчання, він придумав власні «Анімаційні хвилинки», де вчитель танцює разом з дітьми. А ще Андрій у своїх інтегрованих уроках використовує LEGO. З його допомогою учні вчать частини мови, математику та навіть презентують свій настрій.

Кожній дитині показую її кращий бік. Пригадую себе у школі: будь-яка помилка для мене означала кінець світу. Коли сам став учителем, вирішив, що мої учні мають спокійно ставитися до помилок: я їх не критикую, не сварю, просто показую правильніший варіант.

Запропонував дітям анімаційні хвилинки — це схоже на флешмоб, коли весь клас повторює смішні танцювальні рухи або тренди з TikTok. Правило таке, що правил немає: анімаційну хвилинку можна провести будь-де у класі, хоч у вчителя на столі, головне, щоб усім було весело. Найважливіша умова — вчитель також танцює, інакше не працюватиме. Діти повинні бачити, що вчитель крутий, сучасний і отримує задоволення від розваг.

Мрія

Стати керівником сучасного закладу, в якому створю щасливу, безпечну, приємну, дружню атмосферу для всіх учасників освітнього процесу.

Вікторія Ломака

Населений пункт: місто Суми

Навчальний заклад: Сумська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів №5

Предмет: Англійська мова

Пані Вікторія регулярно користується соцмережами для організації навчального процесу. Вона проводить опитування в Telegram. Стимулює вчити англійську по сторіз королеви Великої Британії та закордонних кумирів в Instagram. Також вчителька допомагає учням спілкуватися з однолітками з інших країн завдяки спільним проєктам на платформі EtwinningPlus.

Мрія

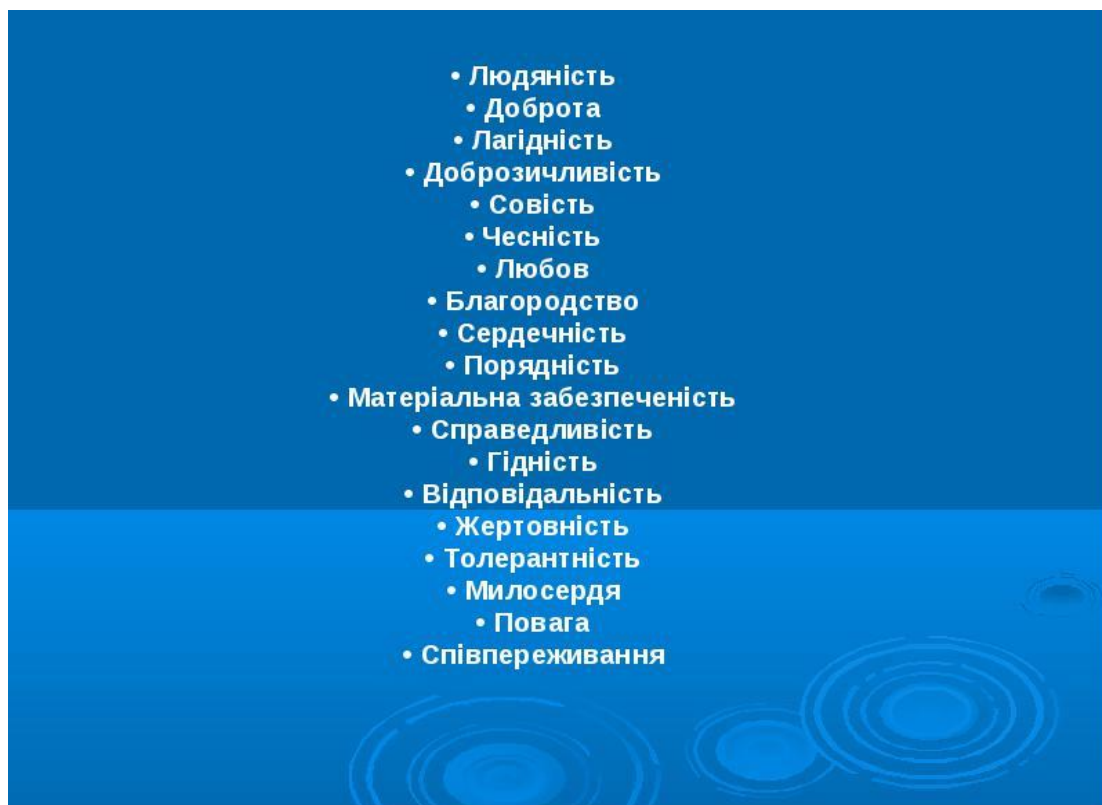
Я мрію створити центр психологічної допомоги для учнів та їх батьків. В ньому вони могли отримати професійну консультацію психолога та вчилися уникати конфліктів та розвивати свої позитивні якості.

Слідкує за англійськими педагогічними ресурсами, а потім ділиться з українськими колегами останніми новинками світової вчительської спільноти. У пані Вікторії у Facebook зараз 17 тисяч підписників — це найбільша група для вчителів англійської мови. Коли на самому початку пандемії колеги з Китаю у соцмережах почали розповідати, як працюють з учнями дистанційно, за три дні до оголошення карантину в Україні Вікторія провела вебінар «[Платформи для дистанційного навчання](#)», який набрав 52 тисячі переглядів.

Вікторія Ломака

Перетворює стихію розваги на стихію навчання
Керує погодою у домі, у класі, у серцях учнів
Разом з учнями турбується про екологію
Дбають про душевну погоду в рідному місті
Дає дітям змогу відчути, що їхній дім — Земля
Допомагає колегам, які теж рятують світ

Конверт цінностей (вправа «Гра сенсів»)

Відеоматеріали духовно-морального спрямування до семінарсько-практичних занять з педагогіки

- Біблійні історії. КоМарко. URL:
https://www.youtube.com/playlist?list=PLEUeZPO8_xUVGIrqeFkitrJCHpQ1mX_5R
- Недбалість паризводить до непорозуміння. Повчальні історії. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=CZsV2pM3Gxk>
- Помічник. Повчальні історії. КоМарко URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=RzMb5vWOObOM>
- Невміння пробачити. Повчальні історії. КоМарко. URL:
https://www.youtube.com/watch?v=LYO_otCiROc
- Добрий монах: Загублена вівця. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=sgRPG8REzxk>
- Підтримка. Вечірні історії. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=vjXpyk9rUm4>
- Руки допомоги. Повчальні історії. КоМарко URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=U9zCH2j3QQg>
- Пластилінова анімація. Мультфільм «І сказав Бог...». URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=T7IjSBBWxxI&t=53s>

Заняття-тренінг «Співчуття й доброта здатні творити дива»

Мета: продовжувати працювати над поняттям доброта, намагатися визначити яке її значення в житті людини, допомогти усвідомити, що добро потрібне кожній людині; вчити нести добро іншим через добрі справи; вчити робити висновки; розвивати зв'язне мовлення, вміння висловлювати свої думки; сприяти вихованню активної життєвої позиції, людяності, чесності, милосердя, доброти, співчуття до оточуючих.

Обладнання: клубок з нитками, маркери, плакат, пам'ятка висловів, квітка добра, мішечки, ілюстрації казок.

Хід тренінгу

Вступ

- Милосердя й доброта, як два крила, на яких тримається людство. І не обов'язково це повинна бути матеріальна допомога, інколи достатньо теплого слова, моральної підтримки, душевної розмови. Ще складаючи казки, люди вірили в добро, в перемогу справедливості, у щастя. Але з часом багато чого змінилося.

- У наш час, коли все більше панує зла на землі, видається все більше негативної інформації, коли люди тримають зло один на одного. Вони забувають про добро, про те приємне, що можна зробити один одному.

Привітання.

Вправа «Усмішка по колу».

Пропонується кожному учаснику імітувати передачу усмішки по колу, «беручи її в руки».

- У вас зараз гарний настрій?
- Ми підняли настрій завдяки подарованій усмішці. Давайте дарувати її протягом всього заняття. А також із гарним, чудовим настроєм почнемо наш тренінг.

Вправа «Очікування»

- Що ви чекаєте від нашого заняття? (Всі по черзі висловлюють свої очікування)

Вправа «Квіткове поле».

- *Сьогодні наше заняття ми присвятимо добру і щастю. Навчимося різнити ці поняття та знаходити спільне. Отже, тема заняття: «Добро в тобі».*

На розданих квіточках написати свої очікування від заняття. Потім прикріпити їх на аркуш паперу, щоб утворилось квіткове поле. Очікування проговорити.

- *Як ви думаєте, про що говорить наше квіткове поле?*

Вправа «Мішок щастя».

- *Діти, перед вами є зображення мішечка. Подумайте, що на вашу думку входить в твердження «мішок щастя». Що б ви віднесли сюди? Після цього ми помістимо ваші мішечки у ще більший мішок. Щоб у нас з вами було багато-багато щастя і люди, які вас оточують були ще щасливішими.*

Вправа «Кроки допомоги».

- *У нас є незвичайний кошечок. У ньому мудрі поради. Всі ці поради записані у цих пам'ятках, які ми вам пропонуємо.*
- Добра людина не той, хто вміє робити добро, а той, хто не вміє робити зла.
- Так просто бути добрим. Потрібно тільки уявити себе на місці іншої людини, перш ніж почати його судити.
- Здійснюйте добро, поки ви існуєте.
- Наймогутніше навіювання добра є приклад доброго життя.
- Доброта – єдиний одяг, який не зношується.
- Великі люди здатні на велику доброту.
- Скільки в людині доброти – стільки в ній і життя.

– *Існує проста істина. Від добрих справ ми відчуваємося щасливими. Зараз я прошу кожного з вас, подумати лише про одну хорошу справу, яку в силах зробити найближчим часом, щоб комусь стало легше, було приємно, щоб світ трішечки став кращим.*

Вправа «Феєрія казок»

- *Діти, а зараз давайте поговоримо про казки. Як ви думаєте, є казки, в яких описується добро?*

- *Зараз я пропоную вам відгадати назву казки по ілюстрації і пригадати, які добрі вчинки згадуються в ній.*

Вправа-гра «Мух краще ловити на мед».

Розділитися на пари і стати обличчям один до одного. Одній дитині затиснути руку в кулак і тримати його перед напарником.

Завдання: розтулити кулак партнера за 10 секунд.

- Чи всім удалося розтулити кулак? В який спосіб?

- Хто це зробив не силою, а чемно попросивши?

- Які якості ми проявляємо коли чемно просимо щось в іншого?

(повага до іншого, дія без примусу, доброзичливість).

Вправа «Сплети павутинку»

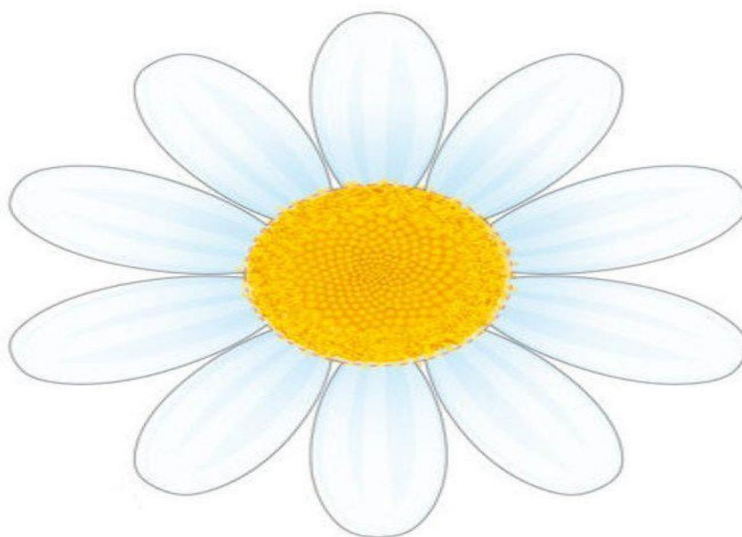
Учасники стають в коло.

- *А зараз пригадайте, хто з нас усіх яке добро вам зробив. Ви будете передавати клубочок з нитками тому, хто зробив вам добро, тримаючи нитку в руках, тим самим плести павутинку доброти.*

Вправа «Побажай добра собі і всім».

Запам'ятайте такі слова: «Людина живе лише один раз, і так хочеться залишити добрий слід на згадку про себе і щоб не сталося в житті кожного з вас, завжди пам'ятайте, що ви живете на планеті Земля і носите ім'я Людина. А людина починається з добра. І творити добро – значить бути щасливим». Отже, я бажаю собі і вам всім щастя. А зараз продовжуйте по колу бажати собі та один одному добра. Фраза «Я бажаю собі і всім вам...».

- *Сьогодні ви протоптали стежку доброти, бажаю вам, щоб ця стежка перетворилась на широкий шлях, яким ви будете йти впевнено, даруючи усім радість і любов.*

Мудрі поради про доброту

1. Добра людина не той, хто вміє робити добро, а той, хто не вміє робити зла.
2. Так просто бути добрими. Потрібно тільки уявити себе на місці іншої людини, перш ніж почати його судити.
3. Здійснюйте добро, поки ви існуєте.
4. Наймогутніше навіювання добра є приклад доброго життя.
5. Доброта – єдиний одяг, який не зношується.
6. Великі люди здатні на велику доброту.
7. Скільки в людині доброти – стільки в ній і життя.

15 моральних цінностей для дітей

1. Подяка

Подяка – це готовність висловлювати свою вдячність за те, що у вас є. Подяка починається з почуття задоволеності. Навчіть дитину бути вдячним за те, що є в її житті. Розкажіть їй, що не можна нічого і нікого приймати як належне.

2. Чесність

З раннього дитинства діти знають з книг, що завжди потрібно бути чесними. Але щоб дізнатися справжнє значення чесності, потрібно застосовувати її в житті. Дитина тільки тоді зможе розвинути в собі чесність, якщо буде чесною з батьками, вчителями та іншими людьми. Поясніть дитині, що завжди краще чесно визнати свою помилку, а не намагатися її приховати. Покажіть дитині, що вона може почати розвивати в собі чесність з малого: наприклад, бути чесною з однокласниками і вчителями.

3. Співчуття

Співчуття – це здатність людини розуміти проблеми й почуття іншої людини. Це здатність ставити себе на місце іншої людини. Щоб навчити дитину бути чуйним до оточуючих, спочатку ви самі повинні проявляти до неї співчуття. Уважно слухайте, що вам розповідає дитина, і підтримуйте її. Говоріть з нею про те, як вона може впоратися зі своїми проблемами, приймайте разом з нею узгоджені рішення.

4. Співпереживання

Співпереживання – це почуття любові і турботи, які людина відчуває стосовно інших. Це більш глибоке почуття, ніж співчуття, оскільки ви не тільки розумієте почуття іншої людини, але і прагнете допомогти їй з її проблемами. Виховання в дитині співчуття допоможе їй встановлювати хороші стосунки з іншими людьми.

5. Співпраця

Співпраця – це надання допомоги іншим людям для досягнення мети, яка часто буває взаємною. Першим кроком до того, щоб навчити дитину співпраці, може стати співпраця в сім'ї. Разом виконуйте домашні справи, вислуховуйте і підтримуйте один одного. Такі прості дії допоможуть дитині думати не тільки про себе, а й про оточуючих.

6. Повага

Дитина з раннього віку повинна навчитися поважати людей, незалежно від їх віку, соціального статусу, релігії, національності, переконань і поглядів. Коли дитина виростає, повага стає важливим кроком до розвитку здорових соціальних і професійних відносин. Ввічлива розмова з офіціантом або таксистом – це хороший приклад, який ви можете подати своїй дитині.

7. Рівність

Рівність – це невід'ємна частина справедливості. Дитина повинна сформулювати переконання, що всі люди мають рівні права і можливості. Дозвольте дитині грати з іншими дітьми незалежно від їх соціального статусу або національності. Тим самим ви покажете їй ідею рівності в дії.

8. Справедливість

Почуття справедливості дозволяє дитині протистояти поведінці й поглядам, які вона вважає несправедливими. Також дитина може робити правильний вибір у різних ситуаціях. Показуйте дитині приклад справедливості вдома. Наприклад, ви можете встановлювати єдиний час для всіх дітей, коли вони повинні лягати спати. Також ви можете пояснити дитині, що дорослі лягають спати пізніше, тому що їм потрібно закінчити роботу по дому.

9. Мужність

Мужність – це готовність до непростих рішень у складних ситуаціях. Почуття мужності дає дитині можливість робити правильні вчинки. Коли дитина проявляє мужність (наприклад, розповідає вчителю про несправедливі ситуації, свідком яких вона стала), хваліть її за це. Скажіть дитині, що ви пишаєтеся нею.

10. Схвалення

Схвалення – це здатність приймати точку зору іншої людини. Схвалення розширює кругозір дитини і допомагає поглянути на ситуацію по-іншому.

Наприклад, якщо ваші діти в чомусь не згодні один з одним, попросіть їх спокійно вислухати один одного і постаратися зрозуміти. Навчіть їх приймати точку зору іншої людини і знаходити оптимальне рішення разом.

11. Щедрість

Ця риса особливо важлива для того, щоб дитина стала доброю і соціально відповідальною. Щедра дитина готова приділяти свій час і допомагати іншим без бажання отримати щось натомість. Заохочуйте дитину протягувати руку допомоги тим, хто цього потребує. Нехай вона робить те невелике, що в її силах.

12. Відповідальність

Кращий спосіб навчити дитину відповідальності – показати їй хороший приклад. Ви можете дати дитині обов'язки по дому, які будуть відповідати її віку. Наприклад, дитина може мити посуд, накривати на стіл і прибирати зі столу після вечері або просто дотримуватися розпорядку дня.

Відповідальність допомагає дитині краще вчитися в школі. Тому, доручаючи дитині домашні справи, хваліть її, коли вона виконує поставлені завдання.

13. Здатність ділитися

Коли ви ділитесь чимось з іншою людиною – ви піклуєтеся про неї. Дитина повинна знати, як важливо ділитися з оточуючими. За власним бажанням дитина може дати почитати свою книжку чи пригостити дітей цукерками, запросити додому на чай з пирогом.

14. Наполегливість

Наполегливість – це докладання зусиль для досягнення поставленої мети. Щоб виховати в дитині наполегливість, ви повинні навчити її долати перешкоди. Дитина повинна практикувати це у всіх сферах життя. Наприклад, якщо вона отримує погані оцінки, не лайте її. Замість цього мотивуйте дитину продовжувати працювати, поки вона не виправить ситуацію. Підтримуйте дитину, щоб вона проявляла наполегливість.

15. Самоконтроль

Самоконтроль – важлива риса, яка допомагає дитині керувати своїми думками, словами, діями й емоціями. Дитина, яка вміє контролювати себе, не робить імпульсивних вчинків і уникає проявів гніву. Заохочуйте дитину проявляти терпіння. Наприклад, поясніть їй, що кожен раз, коли вона відчує гнів, вона повинна стримувати свої емоції і зберігати спокій. Ви також повинні показувати дитині приклад самоконтролю.

Моральні цінності – це свого роду цеглинки, з яких будується особистість дитини. Ваше завдання – сформулювати у неї переконання і ставлення до різних речей. Так ви допоможете дитині стати морально сильною і непохитною

людиною. Чим раніше ви почнете прищеплювати дитині моральні цінності, тим краще. Це забере у вас багато часу і сил, проте в результаті ви зможете сформувати у дитини моральні якості.

Анотація фільму «Покликання»

Фільм «Покликання» є українським мотиваційним закликом до людей, які не впевнені у своїх діях, які бояться наважитися на зміни про які так мріють, для тих хто ніяк не може відмовитися від думки оточуючих.

Український режисер Станіслав Пуздряк у художньо-документальній стрічці "Покликання" розповідає історії людей, які ламають стереотипи і досягають результатів, незважаючи на складнощі, зокрема, на ситуацію в Україні. Фільм складається з документальної та художньої сюжетних ліній.

Початок фільму зображений у вигляді прикладу з життя, людей які працюють на когось, бояться розвиватися у бажаній сфері, через стереотипи та менталітет нашого суспільства.

Потім режисер показує приклад людей, котрі наважилися зробити крок до своєї мрії, ризикуючи усім, незважаючи ні на що, і ні на кого. Тут детальніше показують життя українських співаків та бізнесменів, які пройшли цей шлях та досягли успіху, завдяки своїм старанням.

Отже, фільм «Покликання» є мотиваційним покликом для людей, які сумніваються та ніяк не можуть наважитись, змінити своє життя на краще, бажане. Тому варто брати приклад з життя реальних людей, яких не так вже і мало, та діяти, і проживати кращу версію свого життя.

«Нік Вуйчич»

Тяжко стримати ситуацію, у якій опинився чоловік. сльози на початку, коли бачиш як страждає людина. Але потім я навіть почала заздрити, наскільки ж людина може бути сильною духом і любити життя. Як же важливо сприймати себе будь-яким. Нік – приклад для багатьох людей, котрі скаржаться на життя та проблеми, що їх проблеми це лише дрібниці і все скоро налагодиться, головне жити кожним днем, моментом.

Вражає як людина крізь біль закликає людей жити, радіти життю. Нік показує на власному прикладі що людина може все, якщо тільки матиме бажання. Я захоплена історією Ніка Вуйчич та переконалася, що всі мої проблеми це скороминучі дрібниці.

Приклади практичних занять із підтримкою медіаматеріалами духовно-морального спрямування

Аналіз радіопередачі,
матеріали онлайн
конференцій, вебінарів та
семінарів духовно-
морального спрямування.

https://www.youtube.com/watch?v=MBAXa_QrmYo&t=1593s&ab_channel=%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0

- Сучасний вихователь ЗДО. Який він?
- У вебінарі проаналізовані вимоги до вихователя- педагога 21 століття.
- Розкриті такі поняття, як гуманість, доброта, професійність.

https://www.youtube.com/watch?v=8buMBSUKeKM&ab_channel=%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%98%D0%AF%D0%94%D0%9B%D0%AF%D0%92%D0%A1%D0%95%D0%A5

https://www.youtube.com/watch?v=8buMBSUKeKM&ab_channel=%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%98%D0%AF%D0%94%D0%9B%D0%AF%D0%92%D0%A1%D0%95%D0%A5

- Михайло Лабковскій «Про виховання дітей та як правильно їх карати»

https://www.youtube.com/watch?v=26eFrqmA9eI&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BE%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%8B

- Лілія Олійник про виховання дітей, взаємодію батьків та дітей, якість спілкування та бути поруч.
- Проаналізовано важливість сімейних традицій, проведення майстер-класів у колі сім'ї.

https://www.youtube.com/watch?v=ltCse-LUYXY&ab_channel=IvanStorchak

- Іван Сторчак
- Як виховати щасливу дитину
- Проаналізовані різні підходи виховання дітей.

https://www.youtube.com/watch?v=4MPcjlIbXlw&ab_channel=%D0%A5%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D1%82%D0%A1%D0%BB%D1%83%D1%85%D0%B8

- Ольга Василенко

- Про статеве виховання дітей

- Проаналізоване статеве виховання, про його важливу роль у житті майбутнього покоління

https://www.youtube.com/watch?v=jI074kigWEI&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D0%A3%D1%80%D0%BE%D0%BA

- Гуманна педагогіка- педагогіка майбутнього.
- Аналіз праць відомих педагогів, та важливу роль у сучасному світі.

<https://mala.storinka.org/%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%86%D0%B5-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%8E-%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8F%D0%BC-%D0%B2%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C-%D1%81%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%B8.html>

- Василь Сухомлинський «Серце віддаю дітям»

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ЇХ РОЛЬ У МОРАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Однією з основних ознак розвитку сучасного суспільства є стрімкий розвиток комп'ютерних інформаційних технологій, який дає можливість сучасній людині навчатися, обговорювати проблеми, які турбують, знайомитися та спілкуватися з друзями, а також перенестися в будь-яку країну світу, дізнатися про її культуру та традиції, використовуючи необмежені можливості всесвітньої мережі Інтернет.

Нарівні з позитивними сторонами, соціальні мережі мають і негативні наслідки – це інтернет-залежність, економія або відсутність часу на живе спілкування.

Соціальні мережі, відсуваючи на другий план класичні інститути соціалізації – родину, школу, друзів, – займають усе більш домінуючу роль у процесі соціалізації особистості й здійснюють безпосередній вплив на її ціннісні орієнтації.

Задоволення потреби у спілкуванні, моральній підтримці – найважливіші потреби особистості підліткового віку.

Якщо ми не можемо задовольнити їх в реальному житті, то задовольняємо в інтернет-мережі, яка дає можливість «втекти» від проблем, труднощів, що виникли на певному етапі соціалізації.

Пізнавальний компонент діяльності людини у мережі Інтернет дає можливість пошуку та засвоєння інформації, яка розміщена на вебсайтах, метою якого є розширення, поглиблення, уточнення власного уявлення про світ, реальну та віртуальну дійсність.

На відміну від інших засобів інформації, соціальні мережі поєднують у собі друковану, фото та відеоінформацію.

Використовуючи інтернет-мережу для навчання, ми можемо сприймати одну й ту ж інформацію такими каналами сприйняття: зоровим, слуховим, оскільки є можливість прочитати, побачити та почути, що суттєво покращує процес засвоєння інформації.

Використовуючи соціальні мережі, ми засвоюємо певні моделі поведінки, які прийнятні для віртуального світу, та з часом переносимо їх у реальне життя.

У соціальних мережах ми черпаємо стереотипи та моделі поведінки, норми діяльності, формуємо свою соціальну ідентичність, власну самооцінку, що не завжди є адекватною. Це являє собою поведінковий компонент діяльності в соціальних мережах.

НАЙПОПУЛЯРНІШІ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ

- ❑ **Facebook (www.facebook.com)** – найчисленніша за кількістю користувачів міжнародна соціальна мережа (1,5 млрд.), де можна знайти своїх друзів, колег, знайомих, сторінку потрібної організації, необхідну інформацію різної тематики.
- ❑ **Twitter (www.twitter.com)** – популярна соціальна мережа, що нагадує мініблоги. Ця соціальна мережа набула популярності серед людей, які регулярно обмінюються інформацією, зокрема, журналістів. Кількість користувачів – близько 300 млн.
- ❑ **Google+ (www.plus.google.com)** – соціальна мережа відомого гіганта Google. У 2013 році їй вдалось за чисельністю відвідувачів випередити Twitter. Вона налічує близько 500 мільйонів зареєстрованих користувачів.
- ❑ **Instagram (www.instagram.com)** – соціальна мережа, яка набула великої популярності в останні роки, її мета – допомогти іншим соціальним мережам розповсюдити фотознімки та відеозаписи користувачів. Кількість користувачів – близько 400 млн.

Розвиток українських соціальних мереж розпочався з березня 2014 року. В Україні існує близько 10 соціальних мереж, новачками серед яких є WEUA.info, Connect.ua, Friends.ua, мережа «Українці» (ukrainci.org.ua), мережа «vReale» (vreale.net), «МетаКонтакт», Druzi.org.ua, kozakam.com, combine.pp.ua, ukrface.com.ua та інші.

Соціальні мережі стають потужним агентом вторинної соціалізації людини: соціалізації не тільки в мережевому суспільстві, але й у реальному середовищі, в якому живе людина.

Наповнення соціальних мереж – це певною мірою індикатор розвитку суспільства. Соціальні мережі виступають як засіб інформаційних війн, маніпуляцій людьми, соціалізації, виховання дітей, підлітків і молоді.

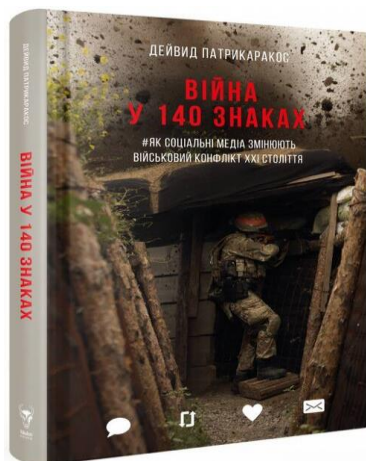
Книги про соціальні мережі

ВИСНОВОК

Соціальні мережі мають можливість на існування, але потрібно раціонально використовувати час, проведений у мережі Інтернет. Та більш схилитись до звичайних способів спілкування, які позитивно впливають на особистість та її розвиток.

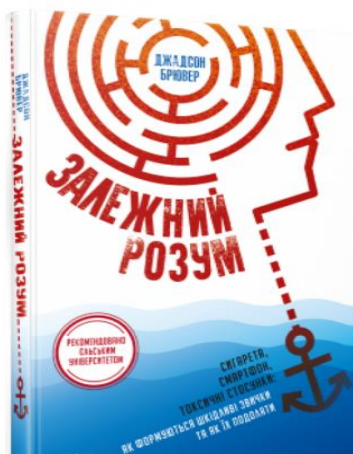
«Війна у 140 знаках. Як соціальні медіа змінюють конфлікт ХХІ століття»

Журналіст Дейвід Патрикаракос використовує для прикладу війну на сході України, а також збройні протистояння Ісламської держави та війну Ізраїлю проти ХАМАСу, щоб продемонструвати, як Homo digitalis змінює конфлікт нашої епохи. Ця книга вже стала об'єктивним портретом війни у ХХІ столітті і потребує уваги всіх хто хоче, щоб на цьому столітті війни закінчились назавжди.

Книга Юлії Смаль **«Як я була ботом»** розповідає про те, що з соцмереж можна отримати не лише корисну інформацію.

Авторка зі свого досвіду розкриває вражаючі таємниці і хитрощі, до яких вдаються інтернет-боти не лише у маркетингу, а й у соціальних маніпуляціях і політичній пропаганді. Інтернет середовище переповнене найрізноманітнішими арміями ботів, хейтерів і тролів. Тому прочитайте цю книгу, щоб мати змогу уникнути небезпеки в інформаційному середовищі.

«Залежний розум. Сигарета, смартфон, токсичні стосунки»

це книга про залежність від соцмереж і не тільки, від поведінкового психолога Джадсона Брюера. Книга рекомендована Єльським університетом. В ній автор розповідає про природу залежності і способи її подолання. Шляхи виникнення наших спокус зазвичай проходять через щоденні звички та ритуали. Саме тому автор пропонує цілком безпечні і приємні звички, які можуть змінити наше життя.

А ми живемо, у світі ілюзії,
У світі гаджетів, занурені по вуха.
Нам незнайомі, життєві ті " дифузії",
І від смартфонів важко відірвати руки.

Ми все міняємо, заради INSTAGRAM ,
Ми живемо "постАми", а не щастям.
Ми вже забули, що існує спілкування,
Ми гарнітуру в вухах ,називаємо, "щастя"

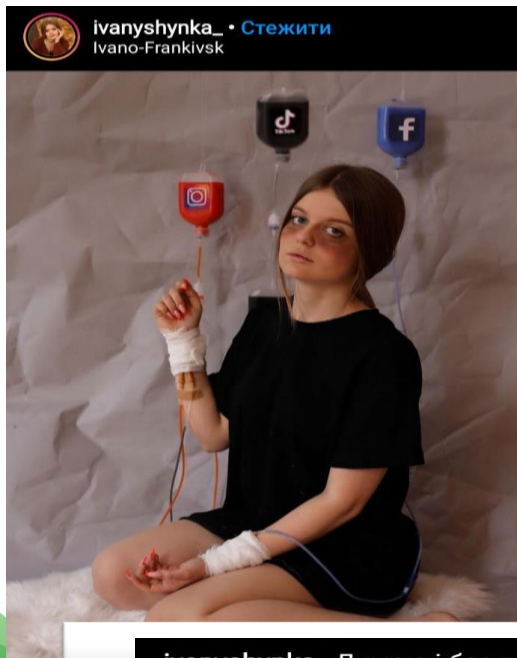
Ми вже забули, що таке є "щастя",
І що людині, потрібна - людина.
Тепер, людина стала,наче мавпа,
А гаджет - іграшка її безцінна.

Не розумію...нащо ця "наукова еволюція"?
Коли людині, обламали крила.
Коли легше, написати пост, у "Instagram"
Коли людині, вже непотрібна - людина.

Нам, не знайомі, смішні життєві ситуації,
Ми по собі, залишимо пости у "Instagram".
Коли слова, німі мовчать у "Telegram",
Ми почуття свої, через "Facebook" висловлюємо.
Ми просто "псевдолюди" і сенсу нашого життя уже не вловлюємо...

h_pasternak_

ivanyshynka_ Думаю і без тексту все зрозуміло 🙌

Пам'ятка-тест для батьків

Аби виявити ступінь залежності дитини від комп'ютера, проведіть простий тест. У момент, коли дитина сидить за комп'ютером і грає, зверніться до неї із будь-яким проханням, наприклад: «Допоможи мені, будь ласка, зробити подарунок для бабусі» або «Допоможи мені, будь ласка, зібрати розсипані намистинки». Залежно від того, у який спосіб відреагує дитина на ваше прохання, оцініть ступінь її комп'ютерної залежності.

Способи реагування дитини:

варіант А. Дитина легко відгукується на прохання, може захопитися допомогою, а потім «переключитися» на іншу справу і забути про комп'ютер – повна свобода від комп'ютерної залежності на момент тестування;

варіант Б. Дитина відгукується з другого-третього разу, неохоче виконує прохання, де-монструє невдоволення, сперечається – перший ступінь залежності або початковий етап другого ступеня залежності;

варіант В. Дитина не відгукується на прохання дорослого, гру не перериває – залежність другого ступеня. Ризик переходу на третій ступінь.

Якщо дитина поводиться так, як описано у варіантах Б або В, необхідно через деякий час (наступного дня) звернутися до дитини з аргументованим проханням, наприклад: «Синку, допоможи мені, будь ласка. Я одна впоратися не можу. Мені потрібна твоя допомога! Будь ласка, перерви своє заняття і допоможи мені». Якщо реакція на прохання буде аналогічною, що й за першої спроби, то можна зробити остаточний висновок про наявність у дитини комп'ютерної залежності й необхідність надання їй кваліфікованої допомоги фахівця.

Спостереження за роботою здобувачів з медіа-засобами

Мета: виявити уміння здобувачів застосовувати на практиці медіа-засоби та створювати власні медіа-продукти, використовуючи комп'ютерні програми.

Матеріал: бланки з завданнями для роботи; бланки фіксації результатів за виконання практичної роботи.

Екзаменатор протягом тижня спостерігає за роботою здобувачів в процесі виконання практичних завдань. Результати фіксуються в бланку спостереження. Кожного дня студенти повинні звітувати про результати виконаної роботи.

Процедура проведення. Практична робота виконується індивідуально.

Методичний коментар. Завдання, які мають виконати студенти розраховані на тиждень. Студенти, спочатку, заповнюють таблицю, а згодом, приступають до реалізації практичних завдань. Застосовуючи заповнену таблицю, здобувачам необхідно опрацювати тему та реалізувати ряд завдань із застосуванням комп'ютерних програм. Результати роботи фіксуються в таблицю (Є. 1). Максимальна кількість отриманих балів за роботу – 30.

Бланк фіксації результатів за виконання практичної роботи

Дії, спрямовані на створення наступних видів медіа	Програми для створення медіа-продукту
Створення, перегляд, корегування відео	
Створення презентацій	
Створення та редагування зображень	
Створення буклетів, брошур, візиток	
Зображення діаграм, графіків	
Редагування орфографічних, стилістичних та синтаксичних помилок у тексті	
Перегляд текстового файлу в програмі PDF	

Духовно-моральні та навчально-пізнавальні медіатексти

1. Християнсько-духовний просвітницький часопис «Слова вчителю».
2. Журнал «Благовісник».
3. Радіопередачі: «Історія християнської церкви», «Жива надія», «Вірю і знаю», «Духовна скарбниця», «Зерна правди», «Дорога до Бога», «Слово спасіння», «Благо», «Християнський діалог».

Сайти морально-етичного та духовно-морального спрямування

1. Сайт викладання предметів духовно-морального спрямування. URL: <https://sites.google.com/site/vivcennapredmetiv/>
2. Викладання предметів морально-етичного спрямування. URL: http://ppko-koippo.edukit.kr.ua/vikladannya_predmetiv_duhovnomoraljnogo_spryamuvannya/
3. Місячник морально-етичного виховання. URL: <http://vodianske-school11.edukit.dn.ua/news>
4. Формування морально-етичних цінностей в учнів початкової школи. URL: <https://school58.org/teachers/%D0%A2%D1%8E%D1%82%D1%8E%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BAD0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0/blog/formuvannya-moralno-etichnih-cinnostey--v-uchniv-pochatkovoyi-shkoli>
5. Духовно-моральне виховання молодших школярів – один з критеріїв навчання.
URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5314/1/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf

Таблиця позначень показників компонентів моральної культури здобувача

Назва показника	Позначення
Когнітивний	
Знання про сутність і зміст моральної культури особистості	K1
Знання різних підходів до розуміння моральної культури в світській та релігійній літературі	K2
Знання структури та функцій моральної культури вчителя	K3
Знання нормативних документів, програм і концепцій Нової української школи щодо морального, патріотичного та громадянського виховання школярів	K4
Знання теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра	K5
Повнота, глибина, міцність знань категорій, пов'язаних з моральною культурою	K6
Мотиваційний	
Усвідомленість, аргументованість вибору професії	M1
Інтерес і бажання до самовдосконалення, підвищення духовно-моральної культури учнів початкових класів	M2
Прагнення до професійного та творчого саморозвитку	M3
Розуміння самоцінності людського життя, свого місця в світі	M4
Бажання керуватися духовно-моральними нормами в будь-яких життєвих ситуаціях	M5
Наявність духовно-морального ідеалу і моральних орієнтирів у власному житті та професійній діяльності	M6
Оцінно-емоційний	
Наявність основних цінностей, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їх батьків, колег та до інших людей	OE1
Поведінка у ситуаціях морального вибору	OE2
Наявність емоційних переживань, їх глибина та сила у ситуаціях життєвої моральної поведінки, правильного морального вибору	OE3
Оцінно-емоційне ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності	OE4
Стійкість, глибина, сила емоційних переживань, пов'язаних з життям групи, країни, жвавий інтерес до її історії, культури, традицій свого народу	OE5

Розвиток емоційного інтелекту	ОЕ6
Здатність співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями	ОЕ7
Операційно-діяльнісний	
Вміння діагностувати рівень моральної культури особистості	ОД1
Вміння планувати, організовувати пізнавальну, соціально цінну діяльність	ОД2
Вміння аналізувати процес формування моральної культури	ОД3
Вміння здійснювати формування моральної культури в контексті освітньої парадигми з урахуванням специфіки змісту, форм, методів, засобів виховання, педагогічних технологій	ОД4
Вміння використовувати моральні знання в різних ситуаціях	ОД5
Прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб	ОД6
Прагнення до шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних та моральних цінностей	ОД7
Здатність реалізувати прийнятий вибір в практичній діяльності	ОД8
Рефлексивний	
Здатність до отримання зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу стосовно раціонального використання мережі Інтернет, інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування стійкої моральної особистості молодшого школяра	Р1
Здатність самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку	Р2

Тест «Міркуємо про життєвий досвід»

(складений Н. Щурковою, адаптований В. Івановою, Т. Павловою,
Є. Степановим)^{1*}

Мета: виявити моральну вихованість учнів початкових класів (рівень соціально-комунікативного досвіду).

Цільова група: 2-4 класи.

Інструкція. Для успішного проведення тесту необхідна абсолютна тиша, анонімність (можливо, лише вказати статеву приналежність, поставивши в куті аркуша букву «х» – хлопчик, «д» – дівчинка).

Попередньо готуються аркуші паперу для зручнішого підрахунку результатів.
АБВ 1 * 2 * 3 *

Важливо простежити за тим, щоб під час тестування атмосфера сприяла зосередженості, щирості, відвертості. Питання тесту повинні бути прочитані почергово рівним монотонним голосом, щоб інтонаційна насиченість не впливала на вибір відповіді.

Учням пропонується вибрати одну із трьох запропонованих відповідей і позначити його в графі (а, б, в) знаком *.

1. На дорозі стоїть однокласник. Тобі треба пройти. Що ти зробиш?

- а) обійду, щоб не потривожити;
- б) відсуну і піду;
- в) дивлячись, який буде настрої.

2. Ти помітив серед гостей звичайну дівчинку (хлопчика), яка (який) самотньо сидить осторонь. Що ти зробиш?

- а) нічого, яке моє діло;
- б) не знаю заздалегідь, як складуться обставини;
- в) підійду і неодмінно заговорю.

3. Ти запізнюєшся до школи. Бачиш, що комусь стало зле. Що ти зробиш?

- а) поспішаю до школи;
- б) якщо хтось кинеється на допомогу, я теж піду;
- в) телефоную 103, зупиняю перехожих

4. Твої сусіди переїжджають на нову квартиру. Вони старі. Як ти вчиниш?

- а) запропоную свою допомогу;
- б) я не втручаюся в чуже життя;
- в) якщо попросять, я, звичайно, допоможу.

^{1*} Подано за Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2019. С. 237-239.

5. Ти дізнався, що твій однокласник несправедливо покараний. Як ти вчиниш у цьому випадку?

- а) дуже серджуся і лаю кривдника останніми словами;
- б) нічого: життя взагалі несправедливе;
- в) вступаюся за скривдженого.

6. Ти черговий. Підмітаючи підлогу, ти знайшов гроші. Що робиш?

- а) вони мої, оскільки я їх знайшов;
- б) завтра запитаю, хто їх втратив;
- в) може бути, візьму собі.

7. Ти пишеш контрольну роботу. На що ти розраховуєш?

- а) на шпаргалки;
- б) на втому вчителя;
- в) на свої знання.

8. Ти прийшов на прибирання школи і бачиш, що всі вже трудяться. Що ти будеш робити?

- а) побалакаю трохи, потім видно буде;
- б) йду негайно додому, якщо не будуть відзначати присутніх;
- в) приєднаюся до кого-небудь, стану працювати з ним.

9. Якийсь чарівник пропонує тобі влаштувати твоє життя забезпечити всім необхідними. Отже, тобі непотрібно вчитися. Що ти йому відповіси?

- а) погоджуся з вдячністю;
- б) спочатку дізнаюся, скільком він забезпечив таким чином існування;
- в) відмовляюся рішуче.

10. Тебе вчитель просить виконати суспільне доручення. Виконувати його не хочеться. Як ти вчиниш?

- а) забуваю про нього, згадаю, коли зажадають звіт;
- б) виконую, звичайно;
- в) ухиляюся, шукаю причини, щоб відмовитися.

11. Ти був на екскурсії в чудовому, але маловідомому музеї. Чи повідомив ти когось про це?

- а) так, неодмінно скажу і постараюся зводити їх в музей;
- б) не знаю, як доведеться;
- в) навіщо говорити, нехай кожен вирішує, що йому треба.

12. Вирішується питання, хто б міг виконати корисну для твого класу роботу. Ти знаєш, що здатний це зробити. Як ти вчиниш?

- а) піднімаю руку і повідомляю про своє бажання зробити роботу;
- б) сиджу і чекаю, коли хтось назве моє прізвище;
- в) я занадто дорожу своїм особистим часом, щоб погоджуватися.

13. Уроки закінчилися, ти зібрався йти додому. І от кажуть; «Є важлива справа. Треба твоя допомога». Як ти вчиниш?
- а) нагадаю про право на відпочинок;
 - б) роблю, якщо треба;
 - в) подивлюся, що скажуть інші.
- 14.3 тобою розмовляють образливим тоном. Як ти до цього поставишся?
- а) відповідаю тим же;
 - б) не помічаю, це не має значення для мене;
 - в) пориваю всі відносини з цією людиною.
15. Ти дізнався, що школу закрили з якихось причин. Як ти реагуєш?
- а) безмежно радий, гуляю, насолоджуюся життям;
 - б) стурбований, думаю, як далі вчитися;
 - в) буду чекати нових повідомлень.
16. Що ти відчуваєш, коли на твоїх очах хвалять когось із твоїх однокласників?
- а) дуже заздрю, мені незручно;
 - б) я радий, бо і в мене є свої достоїнства;
 - в) мені всеодно.
17. Тобі подарували красиву незвичайної форми авторучку. На вулиці дорослі хлопчакі вимагають віддати подарунок їм. Що ти робиш?
- а) віддаю – здоров'я дорожче;
 - б) постараюся втекти, кажу, що ручки у мене немає;
 - в) подарунків не віддаю, борюся з хлопцями.
18. Їдучи надовго і далеко з дому, як ти себе відчуваєш?
- а) швидко починаю нудьгувати;
 - б) добре себе відчуваю, краще, ніж удома;
 - в) не помічав.
19. Тебе просять принести книги в дитячий будинок. Що ти робиш?
- а) відбираю цікаве і приношу;
 - б) непотрібних книг у мене немає;
 - в) якщо всі принесуть, я теж дещо відберу.
20. Коли ти чуєш про подвиг людини, що найчастіше приходить тобі на думку?
- а) у цієї людини був, звичайно, свій особистий інтерес;
 - б) людині просто пощастило прославитися;
 - в) поважаю таких людей і не припиняю ними захоплюватися.

Аналіз результатів.

Кількість виборів, зроблених школярами в кожному випадку, необхідно підрахувати і виразити в процентному відношенні до загального числа учнів.

Показником, що свідчить про достатню моральну вихованість учнів, є кількість виборів від 10 і більше в наступних варіантах:

Графа а). Порахувати * на питання 1, 4, 11, 12, 18, 19.

Графа б). Порахувати * на питання 6, 10, 13, 15, 16.

Графа в). Порахувати * на питання 2, 3, 5, 7, 8, 9, 14, 17, 20.

Показником, що свідчить про деяку аморальну орієнтацію, егоїстичні позиції, є кількість виборів від 10 і більше в наступних варіантах:

Графа а). Порахувати * на питання 2, 3, 6, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 20.

Графа б). Порахувати * на питання 1, 4, 5, 8, 14, 18, 19.

Графа в). Порахувати * на питання 11, 12.

Показником, що свідчить про несформованість моральних відносин, соціально-комунікативного досвіду, нестійку, імпульсивну поведінку, є залишкова кількість виборів, де перевага явно не виявляється.

Методика «Вивчення сформованості образу «Я» та самооцінка особистості»

1. Якості особистості поділити на дві колонки В першу колонку виписати якості, які притаманні Вашому ідеалу (перелік «Мій ідеал»). Решту якостей виписати в колонку (перелік «Не-ідеал»).

Перелік якостей особистості

1. Акуратність	1. Заздрість	1. Нестриманість	1. Сором'язливість
2. Безтурботність	2. Захопленість	2. Образливість	2. Стриманість
3. Боягузливість	3. Злопам'ятство	3. Обережність	3. Терпимість
4. Вередливість	4. Легковір'я	4. Педантичність	4. Турботливість
5. Вишуканість	5. Мрійливість	5. Повільність	5. Упертість
6. Гордість	6. Наполегливість	6. Поміркваність	6. Холодність
7. Грубість	7. Ніжність	7. Поступливість	7. Чарівність
8. Жалісливість	8. Невимушеність	8. Рішучість	8. Чуйність
9. Жвавість	9. Нервовість	9. Розв'язність	9. Щирість
10. Життєрадісність	0. Нерішучість	0. Самозабуття	0. Ентузіазм

Короткий словник:

Вишуканий – той, хто вирізняється добрим естетичним смаком, приділяє велику увагу зовнішнім проявам.

Чарівний – той, хто викликає позитивні почуття, приємний, звабливий.

Ентузіазм – завзятість, емоційність при виконанні справи.

Розв'язність – нестриманість, некоректна поведінка, ігнорування інших.

Жалісливість – схильність до почуття жалості, співчуття.

Самозабуття – діяльність, що вирізняється великою захопленістю, при якій людина максимально занурюється в справу, яка викликає її інтерес, до того, що забуває про себе.

Невимушеність – здатність розкуто почувати себе за будь-якої ситуації, природність в поведінці.

Педантизм – «сліпе» дотримання встановлених норм, дріб'язкова точність.

2. В переліку «Мій ідеал» відзначити позначкою якості, які у Вас є реально за принципом «так – ні», незалежно від рівня розвиненості якості. В переліку «Не-ідеал» відзначити будь-якою позначкою якості, яких у Вас немає, теж за принципом «так – ні».

3. Підрахувати загальну кількість відзначених якостей як у першому, так і в другому переліку (Р).

4. Визначити коефіцієнт самооцінки, поділивши одержану суму (Р) на загальну кількість якостей (40) (дивись набір якостей особистості):

$$K_c = P / 40,$$

де K_c – коефіцієнт самооцінки.

5. Результати порівняти з оціночною шкалою.

Оціночна шкала

Якщо Ви одержите коефіцієнт від 0,4 до 0,6 – то це означає, що самооцінка адекватна, Ви самокритичні і не переоцінюєте себе.

Якщо одержите коефіцієнт від 0 до 0,4, то це свідчить про недооцінку своєї особистості, про підвищену критичність.

Якщо коефіцієнт від 0,6 до 1, то це говорить про переоцінку своєї особистості, некритичне ставлення до себе.

Тест «Самооцінка особистості»

1. Розділити лист паперу на чотири рівні частини взаємно перпендикулярними лініями, позначити кожну частину римськими цифрами I, II, III, IV.

2. В кожному з чотирьох переліків, які наведені нижче і характеризують позитивні якості особистості, виділити ті, що найбільш значущі і цінні для Вас особисто, яким Ви віддаєте перевагу. Які ці якості і скільки їх, кожен вирішує сам.

3. Виписати у стовпчик найцінніші для вас якості разом з їх номерами, що стоять зліва. В результаті Ви отримали чотири переліки ідеальних якостей.

4. Проаналізувати якості особистості, виписані Вами, і знайти серед них такі, які ви маєте реально. Обвести цифри біля них кружечком.

Перелік якостей особистості

I. Міжособистісні відносини, спілкування

1. Ввічливість – дотримання правил порядності, поштивість.
2. Турботливість – думка або діяльність, які спрямовані на добробут людей; піклування, догляд.
3. Щирість – вираження справжніх почуттів, правдивість, відвертість.
4. Колективізм – здатність підтримувати спільну працю, спільні інтереси, колективне начало.
5. Чуйність – готовність відгукнутися на чужі потреби.
6. Сердечність – сердечне, ласкаве, турботливе ставлення до людей.
7. Співчуття – чуйне ставлення до переживань, горя людей.
8. Тактовність – відчуття міри, яке створює вміння поводити себе в товаристві, не принижуючи гідності людей.
9. Терпимість – вміння без ворожості ставитися до чужої думки, характеру, звичок.
10. Чутливість – чуйність, співчуття, здатність легко розуміти людей.
11. Доброзичливість – бажання добра людям, готовність сприяти їх добробуту.
12. Привітність – здатність виявляти почуття особистої приязні.
13. Привабливість – здатність зачаровувати, притягувати до себе.
14. Товариськість – здатність легко налагоджувати стосунки у спілкуванні.
15. Обов'язковість – вірність слову, обов'язку, обіцянкам.
16. Відповідальність – необхідність, обов'язок відповідати за свої вчинки і дії.
17. Відвертість – відкритість, відсутність бар'єрів у стосунках з людьми.
18. Справедливість – об'єктивна оцінка людей відповідно до істини.
19. Сумісність – вміння поєднувати свої зусилля з діями інших при вирішенні спільних задач.
20. Вимогливість – суворість, очікування від людей виконання своїх обов'язків.

II. Поведінка

1. Активність – прояв зацікавленого ставлення до навколишнього світу і до самого себе, до справ колективу, енергійні вчинки та дії.
2. Гордість – почуття власної гідності.
3. Добродушність – м'якість характеру, прихильність до людей.
4. Порядність – чесність, нездатність робити підлі та антигромадські вчинки.
5. Сміливість – здатність приймати і здійснювати свої рішення без страху.
6. Твердість – уміння домогтися свого, не піддаватися тиску, непохитність, стійкість.
7. Впевненість – віра у правильності своїх вчинків, відсутність вагань, сумнівів.
8. Чесність – прямота, щирість у відносинах і вчинках.
9. Енергійність – рішучість, активність вчинків і дій.

10. Ентузіазм – сильне піднесення, душевний підйом.
11. Сумлінність – чесне виконання своїх обов'язків.
12. Ініціативність – прагнення до нових форм діяльності.
13. Інтелігентність – висока культура, освіченість, ерудиція.
14. Наполегливість – завзятість в досягненні мети.
15. Рішучість – непохитність, твердість у вчинках, здатність швидко приймати рішення, долаючи внутрішні вагання.
16. Принциповість – уміння дотримуватись твердих принципів, переконань, світогляду.
17. Самокритичність – прагнення оцінювати свою поведінку, вміння виявляти свої помилки і недоліки.
18. Самостійність – здатність здійснювати дії без сторонньої допомоги, своїми силами.
19. Урівноваженість – рівний, спокійний характер, поведінка.
20. Цілеспрямованість – наявність ясної цілі, прагнення її досягти.

III. Діяльність

1. Вдумливість – глибоке проникнення в суть справи.
2. Діловитість – знання справи, підприємливість, розумність.
3. Майстерність – високе мистецтво в певній галузі.
4. Тямущість – уміння зрозуміти зміст, кмітливість.
5. Швидкість – стрімкість вчинків і дій, прудкість.
6. Зібраність – зосередженість, підтягнутість.
7. Точність – уміння діяти як задано, відповідно до зразка.
8. Працьовитість – любов до праці, суспільно-корисної діяльності, яка потребує напруги.
9. Захопленість – уміння цілком віддаватися якійсь справі.
10. Непосидючість – нетерплячість у тому, що потребує тривалого часу й терпіння.
11. Охайність – дотримання в усьому порядку, ретельність у роботі, старанність.
12. Пильність – зосередженість на виконуваній роботі.
13. Далекоглядність – прозорливість, здатність передбачати наслідки, прогнозувати майбутнє.
14. Дисциплінованість – звичка до дисципліни, усвідомлення обов'язку перед суспільством.
15. Ретельність – старанність, сумлінне виконання завдань.
16. Допитливість – цікавість розуму, схильність до надбання нових знань.
17. Винахідливість – здатність швидко знаходити вихід зі скрутних становищ.

18. Послідовність – уміння виконувати завдання, дії в суворому порядку, логічно, струнко.

19. Працездатність – здатність багато і продуктивно працювати.

20. Скрупульозність – точність до дрібниць, особлива ретельність.

IV. Переживання, почуття

1. Бадьорість – відчуття повноти сили, енергії.

2. Відчайдушність – відсутність страху, хоробрість.

3. Веселість – безтурботний, радісний стан.

4. Щиросердечність – щира дружелюбність, прихильність до людей.

5. Милосердя – готовність допомогти, пробачити із співчуття, людинолюбства.

6. Ніжність – прояв любові, ласки.

7. Волелюбність – любов і прагнення до свободи, незалежності.

8. Сердечність – задушевність, щирість у відносинах.

9. Пристрасність – здатність цілком віддаватися захопленню.

10. Сором'язливість – здатність часто відчувати почуття сорому.

11. Схвильованість – міра переживання, щиросердечне занепокоєння.

12. Захопленість – великий підйом почуттів, захоплення, замилювання.

13. Жалісливість – схильність до почуття жалості, співчуття.

14. Життєрадісність – сталість почуття радості, відсутність зневіри.

15. Велелюбність – здатність сильно і багатьох любити.

16. Оптимістичність – життєрадісне світовідчуття, віра в успіх.

17. Стриманість – здатність стримувати себе від прояву почуттів.

18. Задоволеність – відчуття задоволення від виконання бажань.

19. Холоднокровність – здатність зберігати спокій і витримку.

20. Чутливість – легкість виникнення переживань, почуттів, підвищена сприйнятливність до впливів ззовні.

5. Підрахувати, скільки Ви знайшли у себе реальних якостей (Р) та кількість ідеальних (І).

6. Обчислити коефіцієнт самооцінки для кожного з чотирьох наборів якостей особистості та загальний коефіцієнт за формулою:

де K_c – коефіцієнт самооцінки.

7. Результати порівняти з оціночною шкалою.

Примітка:

Можливий варіант визначення самооцінки у відсотках:

Оціночна шкала

Якщо Ви одержите коефіцієнт від 0,4 до 0,6 – то це означає, що самооцінка адекватна, Ви самокритичні і не переоцінюєте себе.

Якщо одержите коефіцієнт від 0 до 0,4 – це свідчить про недооцінку своєї особистості, про підвищену критичність.

Якщо коефіцієнт від 0,6 до 1 – це говорить про переоцінку своєї особистості, некритичне ставлення до себе.

Зміст звіту

1. Вказати мету роботи.
2. Описати процес визначення самооцінки на основі досліджень № 1 та № 2.
3. Дати письмову відповідь на контрольні питання.

Контрольні питання

1. Виходячи з одержаного результату, охарактеризуйте основні прояви цього рівня самооцінки в поведінці людини в цілому.
2. Як виявляється результат самооцінки в навчанні?
3. Як він може виявитися в професійній діяльності?
4. Як виявляється визначений рівень самооцінки в спілкуванні (сім'я, дружна компанія, студентська група)?
5. Як пов'язані рівень самооцінки і прагнення до лідерства у спілкуванні?
6. Виходячи з Вашого коефіцієнта самооцінки, спрогнозуйте, як будуть складатися Ваші стосунки з людьми, які мають інші показники самооцінки.
7. Яким, виходячи з рівня самооцінки, має бути майбутній партнер для ситуації тривалого спілкування (друг, чоловік, дружина)?
8. Навести приклади (з життя та художньої літератури) людей, що мають різні рівні самооцінки.
9. Навести перелік якостей, притаманних ідеалу та не-ідеалу людини (окремо ідеал та не-ідеал жінки, ідеал та не-ідеал чоловіка), виходячи з наведеного переліку та з власних уявлень людини (по 15 якостей ідеалу та не-ідеалу).

Домашні завдання

1. Зробити прогноз відносно того, як складатимуться відносини в сім'ях, де є різні варіанти поєднання заниженої, нормальної і завищеної самооцінки:
 - чи міцними і тривалими будуть відносини?
 - хто буде лідером (головою) сім'ї?
 - будуть ці відносини гармонійними чи конфліктними?
2. Описати, який рівень самооцінки сформується у кожного з чотирьох типів темпераменту – холерика, сангвініка, флегматика і меланхоліка – в умовах різних методів виховання в сім'ї. Якими мають бути оптимальні засоби виховання для формування людини з адекватною самооцінкою?
3. Як поводити себе з людиною:
 - з надто завищеною самооцінкою?
 - з комплексом неповноцінності?
4. Чи може людина подолати проблеми, які створюють комплекс неповноцінності? Що потрібно для цього робити?

Анкета
для здобувачів вищої освіти «Моральна культура педагога»
з проблематики морального виховання (авторська розробка)

1. Що таке мораль?
2. Моральна регуляція поведінки це – ...
3. Чи важко регулювати свою власну поведінку у різних життєвих ситуаціях, навчанні та майбутній професійній діяльності?
4. Які ви знаєте моральні норми поведінки здобувачів освіти, вчителів та учнів?
5. Назвіть основні принципи педагогічної моралі.
6. Перерахуйте основні категорії педагогічної етики.
7. Розкрийте основні духовні цінності особистості.
8. Напишіть власну думку, що таке духовна творчість особистості?
9. Яким чином пов'язані духовні цінності і моральна культура?
10. Честь, гідність, совість (сумління педагога), що це, на вашу думку?
11. Гідна людина – це та, яка...
12. Справедливість – це...
13. Відповідальність – це...
14. Любов – це...
15. Свобода – це...
16. Які дисципліни, що ви вивчали, сприяли та сприяють формуванню вашої моральної культури?
17. Щоб ви хотіли удосконалити у процесі вивчення дисциплін професійної та загальної підготовки з позиції формування моральної культури та духовних цінностей?
18. У процесі вивчення інформаційних технологій та засобів навчання та основ інформатики з елементами програмування, які теми, завдання сприяли формуванню вашої інформаційної грамотності. Визначте завдання які позитивно вплинули на підвищення моральної вихованості, формування духовних цінностей.

Використання критерію λ Колмогорова-Смирнова для оцінки статистичної достовірності відмінностей між двома групами

Цей статистичний критерій призначений для порівняння двох розподілів (емпіричного з теоретичним або одного емпіричного з іншим емпіричним розподілом). Він дозволяє знайти точку, в якій сума накопичених відмінностей між двома розподілами є найбільшою і оцінити достовірність цих відмінностей.

Умови застосування критерію:

1. Критерій вимагає, щоб групи були досить великими. При порівнянні двох емпіричних розподілів необхідно, щоб $n_1, n_2 > 50$. Порівняння емпіричного розподілу з теоретичним іноді допускається за $n > 5$.

2. Розряди повинні бути впорядковані за наростанням або спаданням якої-небудь ознаки. Вони обов'язково повинні відображати якусь односпрямовану її зміну.

Алгоритм застосування критерію λ :

1. Представити одержані емпіричні дані у вигляді частотних розподілів.
2. Перевірити чи задовольняють отримані емпіричні дані умовам застосування критерію λ .
3. Сформулювати гіпотези.

Загальний вигляд гіпотез:

H_0 : Відмінності між двома розподілами недостовірні.

H_1 : Відмінності між двома розподілами достовірні.

3. Підрахувати емпіричні частоти за кожним рівнем градації ознаки для розподілів 1 та 2 за формулами:

$f_e^* = f_e / n_1$, де f_e – емпірична частота на відповідному рівні градації ознаки; n_1 – кількість спостережень у 1 групі.

$f_e^* = f_e / n_2$, де f_e – емпірична частота на відповідному рівні градації ознаки; n_2 – кількість спостережень у 2 групі

4. Підрахувати накопичені емпіричні частоти для розподілу 1 за формулою:

$$\sum f_j^* = \sum f_{j-1}^* + f_j^*,$$

де $\sum f_{j-1}^*$ – частість, накопичена на попередніх рівнях градації ознаки; j – порядковий номер рівня градації ознаки; f_j^* – частість даного рівня градації ознаки.

Таким самим чином підрахувати накопичені емпіричні частоти для розподілу 2.

5. Обчислити різниці між накопиченими частотами за кожним рівнем градації ознаки.

6. Знайти абсолютні величини різниць, без їх знаку, позначивши їх через d . Серед них знайти $d_{\max}$

7. Обчислити емпіричне значення критерію за формулою:

$$\lambda_e = d_{\max} \sqrt{\frac{n_1^* n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 – кількість спостережень у 1 вибірці; n_2 – у другій

8. З таблиці критичних значень λ -критерію знайти критичні значення для рівнів значимості $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$. Вони рівні:

$$\lambda_{\kappa} = \begin{cases} 1,36, p \leq 0,05 \\ 1,63, p \leq 0,01 \end{cases}$$

9. На основі порівняння обчисленого емпіричного значення критерію з критичними значеннями прийняти рішення щодо істинності сформульованих гіпотез. Воно приймається виходячи з таких міркувань:

– якщо $\lambda_e > \lambda_{\kappa}$, то приймається альтернативна гіпотеза H_1 , а відхиляється нульова H_0 ;

– якщо $\lambda_e < \lambda_{\kappa}$, то приймається нульова гіпотеза H_0 , а відхиляється альтернативна H_1 ;

Емпіричні значення λ -критерію Колмогорова-Смирнова, розраховані на основі даних з розподілів здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників та компонентів моральної культури (за результатами констатувального експерименту)

Компоненти та показники	КГ і ЕГ до експерименту
Когнітивний	0,28
К1: Знання про сутність і зміст моральної культури особистості	0,59
К2: Знання різних підходів до розуміння моральної культури в світській та релігійній літературі	0,57
К3: Знання структури та функцій моральної культури вчителя	0,72
К4: Знання нормативних документів, програм і концепцій Нової української школи щодо морального, патріотичного та громадянського виховання школярів	0,62
К5: Знання теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра	0,71
К6: Повнота, глибина, міцність знань категорій, пов'язаних з моральною культурою	0,93
Мотиваційний	0,48
М1: Усвідомленість, аргументованість вибору професії	0,53
М2: Інтерес і бажання до самовдосконалення, підвищення духовно-моральної культури учнів початкових класів	0,70
М3: Прагнення до професійного та творчого саморозвитку	0,79
М4: Розуміння самоцінності людського життя, свого місця в світі	0,34
М5: Бажання керуватися духовно-моральними нормами в будь-	0,27

яких життєвих ситуаціях	
М6: Наявність духовно-морального ідеалу і моральних орієнтирів у власному житті та професійній діяльності	0,89
Оцінно-емоційний	0,45
ОЕ1: Наявність основних цінностей, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їх батьків, колег та до інших людей	0,57
ОЕ2: Поведінка у ситуаціях морального вибору	0,96
ОЕ3: Наявність емоційних переживань, їх глибина та сила у ситуаціях життєвої моральної поведінки, правильного морального вибору	0,44
ОЕ4: Оцінно-емоційне ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності	0,29
ОЕ5: Стійкість, глибина, сила емоційних переживань, пов'язаних з життям групи, країни, жвавий інтерес до її історії, культури, традицій свого народу	0,40
ОЕ6: Розвиток емоційного інтелекту	0,71
ОЕ7: Здатність співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями	0,71
Операційно-діяльнісний	0,32
ОД1: Вміння діагностувати рівень моральної культури особистості	0,55
ОД2: Вміння планувати, організовувати пізнавальну, соціально цінну діяльність	0,53
ОД3: Вміння аналізувати процес формування моральної культури	0,49
ОД4: Вміння здійснювати формування моральної культури в контексті освітньої парадигми з урахуванням специфіки змісту, форм, методів, засобів виховання, педагогічних технологій	0,18
ОД5: Вміння використовувати моральні знання в різних ситуаціях	0,38

ОД6: Прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб	0,74
ОД7: Прагнення до шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних та моральних цінностей	0,49
ОД8: Здатність реалізувати прийнятий вибір в практичній діяльності	1,11
Рефлексивний	0,34
Р1: Здатність до отримання зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу стосовно раціонального використання мережі Інтернет, інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування стійкої моральної особистості молодшого школяра	0,40
Р1: Здатність самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку	0,66
Моральна культура в цілому	0,30

Емпіричні значення λ -критерію Колмогорова-Смирнова, розраховані на основі даних з розподілів здобувачів освіти КГ та ЕГ за рівнями сформованості показників та компонентів моральної культури (за результатами формувального експерименту)

Компоненти та показники	КГ і ЕГ до експерименту	КГ і ЕГ після експерименту	КГ до та після експерименту	ЕГ до та після експерименту
Когнітивний	0,28	2,74	1,24	3,86
К1: Знання про сутність і зміст моральної культури особистості	0,59	2,77	1,32	3,56
К2: Знання різних підходів до розуміння моральної культури в світській та релігійній літературі	0,57	2,25	1,18	3,69
К3: Знання структури та функцій моральної культури вчителя	0,72	2,93	1,02	4,06
К4: Знання нормативних документів, програм і концепцій Нової української школи щодо морального, патріотичного та громадянського виховання школярів	0,62	2,32	1,16	3,94
К5: Знання теорії та методики організації процесу формування моральної культури особистості молодшого школяра	0,71	2,98	1,43	4,33
К6: Повнота, глибина, міцність знань категорій, пов'язаних з моральною культурою	0,93	3,18	1,31	3,61
Мотиваційний	0,48	2,37	1,06	4,00
М1: Усвідомленість, аргументованість вибору професії	0,53	2,40	1,08	3,75
М2: Інтерес і бажання до самовдосконалення, підвищення духовно-моральної культури учнів початкових класів	0,70	2,36	1,04	4,08
М3: Прагнення до професійного та творчого саморозвитку	0,79	2,24	1,03	4,15
М4: Розуміння самоцінності людського життя, свого місця в світі	0,34	2,77	1,09	4,08
М5: Бажання керуватися духовно-моральними нормами	0,27	2,60	1,06	4,01

в будь-яких життєвих ситуаціях				
М6: Наявність духовно-морального ідеалу і моральних орієнтирів у власному житті та професійній діяльності	0,89	1,86	1,08	3,93
Оцінно-емоційний	0,45	2,59	1,20	4,02
ОЕ1: Наявність основних цінностей, які визначають ставлення до самого себе, до дітей, їх батьків, колег та до інших людей	0,57	2,26	1,18	4,05
ОЕ2: Поведінка у ситуаціях морального вибору	0,96	2,19	1,19	4,04
ОЕ3: Наявність емоційних переживань, їх глибина та сила у ситуаціях життєвої моральної поведінки, правильного морального вибору	0,44	3,23	1,14	3,99
ОЕ4: Оцінно-емоційне ставлення до себе, дітей, інших людей, світу, педагогічної діяльності	0,29	2,66	1,18	4,03
ОЕ5: Стійкість, глибина, сила емоційних переживань, пов'язаних з життям групи, країни, жвавий інтерес до її історії, культури, традицій свого народу	0,40	3,11	1,28	4,05
ОЕ6: Розвиток емоційного інтелекту	0,48	2,58	1,22	3,96
ОЕ7: Здатність співпереживати, підтримувати, допомагати, вміння бути емоційно-стійким, врівноваженим, здатність керувати власними емоціями	0,71	2,14	1,18	4,01
Операційно-діяльнісний	0,32	3,12	1,25	4,12
ОД1: Вміння діагностувати рівень моральної культури особистості	0,55	2,99	1,27	4,18
ОД2: Вміння планувати, організовувати пізнавальну, соціально цінну діяльність	0,53	3,34	1,25	4,12
ОД3: Вміння аналізувати процес формування моральної культури	0,49	2,85	1,27	4,16
ОД4: Вміння здійснювати формування моральної культури в контексті освітньої парадигми з урахуванням специфіки змісту, форм, методів, засобів виховання, педагогічних технологій	0,18	2,82	1,25	4,20
ОД5: Вміння використовувати моральні знання в різних ситуаціях	0,38	2,83	1,25	4,17
ОД6: Прагнення до творчого задоволення духовних запитів і потреб	0,74	3,00	1,22	3,99
ОД7: Прагнення до шанобливого ставлення до національних традицій, культур, духовних та моральних цінностей	0,49	3,22	1,21	4,00

ОД8: Здатність реалізувати прийнятий вибір в практичній діяльності	1,11	3,91	1,29	4,14
Рефлексивний	0,34	3,02	1,22	4,16
Р1: Здатність до отримання зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу стосовно раціонального використання мережі Інтернет, інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування стійкої моральної особистості молодшого школяра	0,40	3,16	1,35	4,17
Р1: Здатність самовдосконалюватися відповідно до отриманого зворотного зв'язку стосовно власного особистісного розвитку	0,66	2,88	1,22	4,16
Моральна культура в цілому	0,30	2,77	1,20	4,04

Відомості про апробацію результатів дисертації

Участь в міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме:

– V Міжнародна науково-практична конференція «Культура як феномен людського духа (багатогранність і наукове осмислення)» (м. Львів, 2019); Тема доповіді: «Категорія «моральна культура вчителя» у філософському і психолого-педагогічному вимірах» (*програма, збірник матеріалів*).

– XIV Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (м. Вінниця, 2020). Тема доповіді: «Використання інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності вчителів початкових класів» (*програма, сертифікат*).

– VI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2020). Тема доповіді: «Філософський аналіз поняття «моральна культура викладача» (*програма, збірник наукових праць*)

– VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2021). Тема доповіді: «Теоретичний аналіз критеріїв сформованості моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів» (*програма, збірник наукових праць*).

– VI Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (м. Львів, 2021). Тема доповіді: «Педагогічні умови формування моральної культури в майбутніх вчителів початкових класів засобами ІКТ» (*програма, сертифікат*).

– V Всеукраїнська науково-практична конференція «Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності» (м. Полтава, 2019).

Тема доповіді: «Естетика використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі» (*програма, сертифікат*).

– III Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку освіти: теорія, практика, інновації» (м. Кременець, 2020). Тема доповіді: «Методика формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ» (*програма, збірник матеріалів*).

– Наукові читання, присвячені 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського «Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології» (Львів, 2020). Тема доповіді: «Психолого-педагогічний контекст категорії «моральна культура викладача» (*програма, збірник матеріалів*).

– VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Гуманітарні аспекти формування особистості» (Львів, 2021). Тема доповіді: «Формування моральної культури особистості в інформаційному суспільстві: виклики та перспективи» (*програма, сертифікат*).

– VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток» (м. Львів, 2021). Тема доповіді: «Цифрова трансформація суспільства та інформаційно-комунікаційні технології в підготовці майбутніх вчителів початкових класів» (*програма, сертифікат*).

Список опублікованих праць за темою дисертації
«Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів
засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Латишевська К. В. Теоретичний контекст формування моральної культури майбутнього вчителя початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Освітні обрії*. 2020. № 1(50). С. 168–172. DOI: <https://doi.org/10.15330/obrii.50.1.168-172>

2. Латишевська К. В. Формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (методичний аспект). *Молодь і ринок*. 2021. № 7–8(193–194). С. 135–140. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.242619>

3. Vasianovych H., Budnyk O., Klepar M., Beshok T., Blyznyuk T., **Latyshevskа K.** Pragmatism in philosophy of inclusive education Studies and problems of teacher trainsng. *Revista inclusions*. 2020. Vol. 7. № 4. P. 59–73. URL: <https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1538>

4. Latyshevskа K., Vasianovych H., Shewkun G. Aesthetic categories «love» «joy» and «faer» the professiona activity of teacher. *Jornal of Vasyl Stefanyk Precarpation National unsversity*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.17-23>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Латишевська К. В. Психолого-педагогічний контекст категорії «моральна культура викладача». *Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології* : матеріали наукових читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського. Львів, 2020. С. 62–67.

6. Латишевська К. В. Філософський аналіз поняття «моральна культура викладача». *Сучасні тенденції розвитку освіти: проблеми та перспективи* : зб.

наук. праць. Київ – Львів – Бережани – Гомель – Кельце. 2020. Вип. 6. С. 102–110.

7. Латишевська К. В. Теоретичний аналіз критеріїв сформованості моральної культури у майбутніх вчителів початкових класів. *Сучасні тенденції розвитку освіти: проблеми та перспективи* : зб. наук. праць. Київ – Львів – Бережани – Гомель – Кельце. 2021. Вип. 8. С. 124–129.

8. Латишевська К. В. Методика формування моральної культури майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. *Сучасний стан та перспективи розвитку освіти: теорія, практика, інновації* : матеріали III Всеукраїнської наук.-прак. конф. / за заг. ред. Т. Бешок. Кременець : ВЦ КОГПА ім. Т. Шевченка, 2020. С. 58–62.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Латишевська К. В. Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : метод. реком. Львів : ЛДУ БЖД, 2021. 26 с.

10. Латишевська К. В. Моральне виховання засобами інформаційно-комунікаційних технологій : метод. комплекс вибіркової навчальної дисципліни (спецкурсу) для викладачів і здобувачів педагогічних закладів вищої освіти (спец.: 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта). Львів : ЛДУ БЖД, 2022. 84 с.

Довідки про впровадження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

12.10.2021 № 06/35

на №

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково-педагогічного дослідження
 Латишевської Катерини Володимирівни
 на тему «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових
 класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій», поданого на
 здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 (за спеціальністю 015 – професійна освіта за спеціалізацією)

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського впродовж 2020-2021 рр. здійснювався педагогічний експеримент Латишевської Катерини Володимирівни з теми «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій» та паралельно впроваджувалися у навчально-виховний процес його результати.

Латишевською К. В. було представлено інтерактивні вправи, спрямовані на ефективне використання мережі Інтернет з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, ігрові методи, що сприяють вирішенню актуальної проблеми застосування медіаосвітніх технологій у навчально-виховному процесі. Проводилося анкетування, тестування, тренінги, індивідуальні та групові бесіди, педагогічне спостереження, опитування студентів (майбутніх учителів) за допомогою соціальних мереж та ін. Також було реалізовано дослідження серед викладачів, стосовно їх медіаграмотності, можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій під час викладання соціально-гуманітарних дисциплін у вищих педагогічних закладах освіти та загальноосвітніх середніх школах.

Практичне значення мають: навчальний ресурс – методичні рекомендації «Впровадження структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ в освітній процес педагогічних вищих закладів освіти», спецкурс «Моральне виховання засобами ІКТ», авторська навчальна програма «Інформаційні технології і засоби навчання» та «Основи інформатики з елементами програмування», які є важливими для розв'язання низки загальнопрофесійних питань у сфері педагогічної діяльності.

Проректор з наукової роботи

Алла КОЛОМІЄЦЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100; тел. (0324) 41-04-74, факс (03244) 3-38-77
 e-mail: dspu@dspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125438

Від 14.04. 2023 року № 462

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Латишевської Катерини Володимирівни
 «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами
 інформаційно-комунікаційних технологій»
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 зі спеціальності 015 – професійна освіта за спеціалізацією

Результати науково-педагогічного дослідження Катерини Латишевської упродовж 2022-2023 рр. впроваджено в освітній процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Обґрунтовані авторкою педагогічні умови, визначені критерії й показники формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) позитивно позначилися на професійній підготовці майбутніх педагогів, їх світоглядних позиціях, когнітивному й душевно-духовному зростанні. Розроблені авторкою структурно-функціональна модель, спецкурс «Моральне виховання засобами ІКТ», запропоновані сучасні форми, методи, засоби організації самостійної діяльності студентів, педагогічних практик тощо отримали позитивну оцінку професорсько-викладацького складу під час обговорення на методичних семінарах, засіданнях кафедри педагогіки та методики початкової освіти.

Матеріали дисертаційного дослідження та запропоновані методичні рекомендації «Впровадження структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ в освітній процес педагогічних вищих закладів освіти» збагатили зміст професійної підготовки майбутніх фахівців, сприяли їхній соціалізації, духовності. Апробація результатів кандидатської дисертації на тему «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (за спеціальністю 015 – професійна освіта (за спеціалізаціями)), методичних рекомендацій та публікацій Катерини Латишевської засвідчила їх теоретичну і практичну цінність та доцільність використання в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти України.

Довідка про апробацію і впровадження результатів дисертаційного дослідження обговорена і затверджена на засіданні кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 20 квітня 2023 р.).

Завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти,
 доктор педагогічних наук, професор
 Проректор з наукової роботи,
 доктор педагогічних наук, професор

Ірина САДОВА

Микола ПАНТЮК

УКРАЇНА
Тернопільська обласна рада
Кременецька обласна гуманітарно-
педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка
 Вул. Ліцейна, 1, м. Кременець,
 Тернопільська обл., 47003
 тел/факс: (035-46) 2-19-91
 ел. пошта: kogpa_docs@ukr.net

UKRAINE
Ternopil Regional Council
Kremenets Taras Shevchenko Regional
Academy of Humanities and Pedagogy
 1, Litseina St. Kremenets,
 Ternopil Region, 47003
 phone/fax: (035-46) 2-19-91
 e-mail: kogpa_docs@ukr.net

№ 05-16/130

« 29 » 09 2021 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково-педагогічного дослідження
Латишевської Катерини Володимирівни
на тему «Формування моральної культури у майбутніх учителів
початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»

У Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії ім. Тараса Шевченка впродовж 2020-2021 р.р. було проведено діагностувальний «зріз» та педагогічний експеримент із проблеми «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій». Результати дослідження впроваджено у освітній процес через розроблений спецкурс «Моральне виховання засобами ІКТ» у межах навчальної діяльності, ознайомлення із темами медіаосвітньої проблематики у процесі вивчення основ педагогічної майстерності, курсів «Основи інформатики з елементами програмування», «Інформаційні технології і засоби навчання» та ін.

Експериментальна методика щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів сприяла продуктивності процесу засвоєння теоретичних знань з проблем моральної культури, а також знань у галузі інформаційних

технологій, медіаосвіти, формування медіаграмотності, практичних навичок здобувачів вищої освіти.

Ця ідея була домінантною у розроблених автором методичних рекомендаціях «Впровадження структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти». Вона розгорталась упродовж практико-орієнтованого навчання здобувачів вищої освіти. Зокрема, студенти-практиканти виконували низку різнорівневих індивідуально-творчих завдань, що мали на меті формування моральної культури та розвиток їх професійної компетентності в цілому.

Отже, впровадження результатів дисертаційного дослідження Латишевської Катерини Володимирівни на тему «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій» уможливило підвищити якість підготовки здобувачів вищої освіти Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка у царині формування моральної культури.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Латишевської К. В. обговорено, схвалено та затверджено на засіданні кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти (протокол № 2 від 09. 09. 2021 р.)

Проректор з наукової роботи
Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії
ім. Тараса Шевченка
доктор педагогічних наук, професор

М. С. Курач

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
НАЧ. В.К.
О.В. ПРИСЯЖОК

Р.С.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, І, м. Львів, 79000, Україна
тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Код ЗКПО 02070987 Державна Казначейська служба України
МФО 820172, р.р. UA 468201720343101002200001061
№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029
Валютний рахунок UA 118201720343661002300001061,
UA 058201720343691001300001061 в Укресімбанку
м. Львова МФО 322313

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
Phone Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Code ZKPO 02070987 State Treasury Service of Ukraine
MFC 820172, Settlement Acc. UA 468201720343101002200001061
Certificate No. 17701483, Tax IN020709813029
Foreign Currency Acc.No. UA 118201720343661002300001061,
UA 058201720343691001300001061
in Lviv Branch of Ukreximbank MFO 322313
на № _____ від _____

№ 3482-Н від 26.10.2021

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Латишевської Катерини Володимирівни
на тему «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових
класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

Упродовж 2020-2021 рр. в освітньому процесі Львівського національного університету імені Івана Франка апробувалися і впроваджувалися результати дисертаційної роботи Латишевської Катерини Володимирівни на тему «Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій» в систему професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Засвідчено, що дослідження сприяло покращенню у студентів знань, умінь, ціннісних установок, особистісних духовних якостей з метою формування такої важливої складової фахової підготовки, якою є моральна культура особистості педагога.

Заслужують на увагу обґрунтовані аспіранткою педагогічні умови та розроблені методичні рекомендації впровадження структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в навчальний процес закладів вищої педагогічної освіти України. Авторкою також розроблено спецкурс «Моральне виховання засобами ІКТ», впровадження якого має позитивний вплив на процес формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів.

Матеріали та результати дослідження, що висвітлені у дисертації Латишевської К.В., а також публікації автора з означеної теми дозволяють зробити висновок про те, що праця має значний науково-теоретичний потенціал, актуальну практичну цінність, своєчасну доцільність щодо використання в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти України.

Проректор з наукової роботи
Львівського національного університету
імені Івана Франка
академік НАН України

проф. Гладішевський Р.С.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

22.04.23 р. № 176
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Латишевської Катерини Володимирівни на тему: «Формування моральної культури у
майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних
технологій» (спеціальність 015 – професійна освіта за спеціалізацією) в освітній процес
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія протягом 2022-2023 р.р. здійснювала впровадження у освітній процес результати наукової діяльності аспірантки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності Латишевської Катерини Володимирівни.

Отримано позитивний результат від основних здобутків дослідження щодо оптимізації та модернізації процесу формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Апробація результатів дослідження підтвердила ефективність та практичне значення запропонованих педагогічних умов формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ за розробленою авторкою структурно-функціональною моделлю. Продуктивною виявилася і методика формування моральної культури у майбутніх фахівців названого профілю. Вона ґрунтується на вихідних положеннях Концепції «Нова українська школа», яка орієнтує на утвердження принципу гуманності, емпатійності (здатність співпереживати, підтримувати, допомагати) та холістичності (сукупності властивостей, цілісності особистості, її культурних надбань) підходах.

Педагогічним експериментом були охоплені групи студентів, які навчаються за галуззю знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта та викладачі академії. Дослідно-експериментальна робота дозволяє зробити висновок щодо удосконалення параметрів сформованості моральної культури, професійної компетентності у майбутніх учителів початкових класів засобами ІКТ. Основні результати дисертаційного дослідження були обговорені і проаналізовані на регулярних науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Апробація результатів кандидатської дисертації Латишевської Катерини Володимирівни, методичні рекомендації та публікації авторки засвідчили їх теоретичну і практичну значущість та доцільність використання в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти.

Довідка про апробацію і впровадження результатів дисертаційного дослідження обговорена і затверджена на засіданні кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 11 від 20 березня 2023 р.р.)

Завідувач кафедри педагогіки,
доктор педагогічних наук, професор

Людмила РОМАНИШИНА

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор

Олександр ГАЛУС

Підписи Л.Романишиної та О.Галуса засвідчено
Начальник відділу кадрів

Валентина БАРАНОВСЬКА

